

Technológia jog

-

Új globális technológiák jogi kihívásai

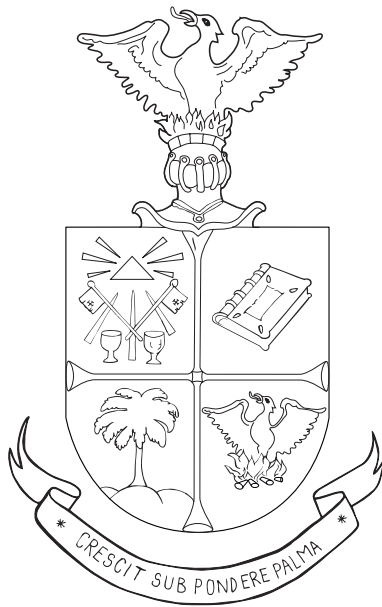
Technológia jog

—

Új globális technológiák jogi kihívásai

Szerkesztette:

TÓTH ANDRÁS

Budapest, 2016

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Szerzők:

*Bartóki-Gönczy Balázs, Belényesi Pál, Bojnár Katinka, Boóc Ádám, Buzás Péter,
Deres Petronella, Domokos Andrea, Grad-Gyenge Anikó, Homicskó Árpád Olivér,
Miskolczi Bodnár Péter, Németh Szabolcs, Polyák Gábor, Szabó Endre Győző,
Szuchy Róbert, Tóth András*

Szerkesztette:

Tóth András

Lektorálta:

Ludanyi Arnold

© Szerzők, 2016

ISSN 2063-4757

ISBN 978-963-9808-72-0

PADA

PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS ANIMAE
ALAPÍTVÁNY

A kiadvány megjelenését támogatta a Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Dr. Törő Csaba, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

OLDALSZÁM

BELÉNYESI PÁL

Digitális és technológiai piacok közgazdasági kérdései
(Economics of digital markets – a brief introduction)7

TÓTH ANDRÁS

A technológia szabályozásának jogi kihívásai
Legal challenges of the technology regulation26

TÓTH ANDRÁS

A technológiai fejlődés hatása az ügyvédi tevékenységre: robotok lesznek az ügyvédek?
Impacts of the technological developments on the lawyers: Robots will be lawyers?37

TÓTH ANDRÁS

A magántulajdon üzleti célú használatának jogi kérdései az on-line térben különös figyelemmel a közösségi taxi-szolgáltatásra
Legal aspects of the private ownership for hire46

SZABÓ ENDRE GYÖZŐ – BOJNÁR KATINKA – BUZÁS PÉTER

Új globális technológiák kihívásai a magyar jogban
Challenges Created by Modern Technologies in Hungarian Law51

GRAD-GYENGE ANIKÓ

A modern technológiák szerzői jogi és iparjogvédelmi kihívásai – különös tekintettel a fájlcsere, a felhő-programozásra és a 3D nyomtatókra
File-sharing, cloud computing and 3D printing – actual technological challenges in the field of copyright98

POLYÁK GÁBOR

A frekvenciaszűkösségtől a szűrőbuborékig
From the frequency scarcity to the filter bubble116

TÓTH ANDRÁS

Technológia és versenyjog
Technology and competition law141

BELÉNYESI PÁL

A technológiai piacok versenyjogi vonatkozásai
Some competition-related challenges in digital environments161

BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS

OTT, Fttx és hálózatsemlegesség – A hálózatsemlegesség kérdése az IP adatkicserélés piacán
OTT, Fttx and net neutrality175

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért
Liability for damages caused by the application of new technologies197

BOÓC ÁDÁM

Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések
Robotic car, community taxes and liability issues related to the trade of drones214

HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

Az új technológiák kihívásainak szabályozása az egészségügy területén
Regulation of the challenges of new technologies in the area of health care227

DERES PETRONELLA

Internetes bűnözés
Cybercrime243

DOMOKOS ANDREA

Internetes bűnözés
Cybercrime251

NÉMETH SZABOLCS

Online adataink jogi sorsa a halál után
The legal aspects of our online data after death261

SZUCHY RÓBERT

Energetika - intelligens rendszerek
Energy – Smart grids275

Belényesi Pál¹

DIGITÁLIS ÉS TECHNOLÓGIAI PIACOK KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEI

(ECONOMICS OF DIGITAL MARKETS – A BRIEF INTRODUCTION)

Abstract

Digital markets are present in all of our every-day activities, which we consider economic in nature, but we also deal with digital platforms when we socialize, study, teach and check our blood pressure. These markets function as value chains, comprising of multiple platforms, connecting and attenuating users and service providers. Such platforms, predominantly, use broadband internet connection as the backbone network and transport route for the myriad of value added services. Agents, who habitually act as consumer, may well be service providers at the same time. In general, all sides of the value chain are better informed, information can be updated in a more timely manner, and parties can, in principal, make more rational and optimal decisions as the result of the transparency of the markets. Marketplaces are being restructured and created continuously, and – because of continuous disruptive innovation – the presence of market competition is less important than competition for the market. The question of dominance of market players is closely linked to the business model triumphing the given platforms, and is more likely to be temporary in nature than on traditional brick and mortar markets. Zero-priced markets are often not zero-priced, and the importance of personal data is more and more manifest.

Competition authorities face many challenges when it comes to market analysis of such markets. Though neoclassical theories seem to hold for many goals, the solicitation of structured results from empirical researches and behavioral economics seems to be a wise option to consider when analyzing such markets.

¹ Lecturer, Department of Economics and Finance, John Cabot University, Róma. *Megbízott egyetemi előadó*, Állam- és Jogtudományi Kar, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

1. Bevezetés

A digitális tartalmak fogyasztói évről-évre nagyobb arányban használják adatforgalomra a mobil szélessávot, ami a hagyományos hang- és adatszolgáltatást (telefon, SMS, MMS) egyre inkább kiszorítja.² A digitális alkalmazásokra épülő gazdaság szintén új fogyasztói szokásokat tükröz (az alkalmazás-alapú gazdaság, az *app-conomy* megjelenése is ilyen). Egyes tanulmányok szerint ugyan a felhasználók által az interneten eltöltött idő a 2000-es évek első évtizedének a végére stabilizálódott,³ a felhasználók *figyelméért* folytatott harc egyre élesebb. Ezt támasztja alá a szolgáltatások és az azokat szállító hálózatok kínálati és keresleti oldalainak a konvergenciája is. Az internet használóit lekötő információ- és lehetőségalmaz a digitális platformokon és/vagy digitális piacokon⁴ jelenik meg. Ezek a piacok, a hagyományos piacoktól – több tekintetben is – eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek.

2. A téma időszerűsége, a téma jelentősége az európai és magyar gyakorlat szempontjából

A digitális piacok vizsgálata olyan interdiszciplináris kutatási terület, amely mind a közgazdaságtanból, a technológiai szaktudományokból és a jogtudományból is kölcsönöz szempontokat. Éppen ezért, az átfogó piacvizsgálatokhoz, az elemzések értelmezéséhez és alkalmazásához információ-technológiai, jogi, közgazdasági és helyenként speciális technikai ismeretekre is szükség van.

A mindennapi életet jelentősen átalakító és behálózó digitális világ új lehetőségeket és új piaci helyzeteket teremt. A digitális világnak és a használatot lehetővé tevő széles-

² Lásd, pl.: „Germany posts big increase in mobile internet use”. eMarketer, 22 January 2015. <http://www.emarketer.com/Article/Germany-Posts-Big-Increase-Mobile-Internet-Use/1011884/10>

³ USC Annenberg School’s Center for the Digital Future, *Digital Future Report* (2010, 2011).

⁴ A digitális piacok és platformok meghatározására nem létezik nemzetközileg elfogadott definíció. Az egyik legkorábbi meghatározás azonban segíthet megérteni, hogy miért van ez így: „Egy digitális platform olyan koherens technikai és kereskedelmi ajánlathalmazt jelent, amely az azokhoz való kapcsolódás esetében szinte végtelen mennyiségű egymáshoz kapcsolódó, egymástól független, interaktív vagy nem interaktív szolgáltatásokhoz enged hozzáférést a kapcsolódó felhasználónak. Az ilyen ajánlathalmazok vagy műsorszórás által, vagy az interneten keresztül, ingyenesen, fizetés ellenében, vagy korlátozottan ingyenesen érhetők el.” In: MEYER Laurence: *Digital Platforms: Definitions and Strategic Value, Communications and Strategies*. No. 38. 2nd quarter (2000) 135. A digitális platformok és piacok egyéb meghatározásával kapcsolatban, lásd: SHELANSKI Howard: *Information, Innovation, and Competition Policy for the Internet*. University of Pennsylvania Law Review, Vol. 161 (2013) 1665; EVANS David: *Antitrust Issues Raised by the Emerging Global Internet Economy*. 102 NW. U. L. REV. (2008) 1987, 1989.

sávú hálózatok fejlődésének köszönhetően életmódunk alapvetően változik: átlényegült az információszerzési folyamat, átalakultak a vásárlási szokásaink, kapcsolattartási allűrjeinkben lényegi elemek cserélődtek ki, és akaratlanul is élesedett–finomodott piacismeretünk. Összességében, „jobb helyzetben vagyunk” ahhoz, hogy racionális fogyasztói döntéseket hozzunk.⁵

A digitális alapokon nyugvó piacok rohamszerű növekedése felvet azonban olyan kérdéseket is, amelyekre a választ – egyéb lehetőség hiányában – a piacfelügyeleti hatóságnak kell megadni.⁶ Kérdésként merülhet fel például, hogy a digitális piacokon megadott felhasználói-fogyasztói adatok mennyiben tekinthetők terméknek vagy egyes ún. nélkülözhetetlen eszközöknek?⁷ Lehet-e beszélni a „figyelemvadászok közötti” versenyről, függetlenül a statikus értelemben vett termékpiacok szereplőitől? A fentiek fényében, a ténylegesen igazolható erőfölényes helyzethez tartozik-e a hagyományos piacokon általában megjelenő monopolárazási képesség?⁸

Ezen utóbbi megállapítás, például, olyan digitális platformok közötti versenyhelyzetet teremtene, ami a tradicionális földrajzi és termékpiacok rutinszerű meghatározásait alapjaiban megkérdőjeleznél.⁹ Érdekes kutatási kérdéseket vet fel, végül – a mainstream chicago-i és ordoliberalis gondolkodást követő fő versenyjogi rendszereket kiegészítő – a viselkedési közgazdaságtan szempontjait figyelembe vevő versenyhatósági eljárás, piacvizsgálat is. A tanulmány a következőkben néhány idevágó problémát mutat be¹⁰.

⁵ A racionális döntéshozatalra és azok optimális eredményeire épül a mai napig uralkodó verseny-gazdaságtani rendszer. Jelen írás, részben, ennek a digitális piacokra való alkalmazhatóságot igyekszik megkérdőjelezni.

⁶ Nem minden digitális piacokon felmerülő kérdésre adhat azonban választ egy versenyhatóság. Lásd, részletesebben kifejtve: BELÉNYESI Pál: A digitális piacok időszzerű versenyjogi vonatkozásai. A digitális piacokra vonatkozó joggyakorlat és a kapcsolódó joggazdasági megfontolások összehasonlítása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban. A Gazdasági Versenyhivatal részére készített kutatás (2015). Szerződésszám: AL/518/2015; *Challenges of competition policy in a digitalised economy*. European Parliament, DG Internal Policies, „Policy A” Directorate. Study for Committee on Economic and Monetary Affairs. Ecorys-Idate, 2015. Elérhető: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf) (Jelen írás szerzője az itt hivatkozott tanulmány egyik társszerzője is egyben, így a kereszthivatkozások indokoltak.)

⁷ Elsősorban a Big Data, mint piaci erőt kölcsönző adatmennyiség kérdése az érdekes. De ezzel kapcsolatban merülhet fel a privacy megsértése, mint versenyjogi alap. Lásd: Case COMP/A.37.507/F3 — AstraZeneca. HL 332/24. 30.11.2006.

⁸ „Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy”. Study for the ECON Committee of the European Parliament. Directorate-General for Internal Policies, Policy Department. 2015. Jelen tanulmány szerzője részt vett a parlamenti tanulmány készítésében.

⁹ Lásd, pl.: EVANS David: Attention Rivalry Among Online Platforms. *Journal of Competition Law and Economics*, 9 (2) (2013) 313-357.

¹⁰ A fenti kérdések egyedülállóan is külön kutatási területek, így jelen írásban csak a teljesség igénye nélkül tárgyalhatók.

3. A digitális piacok általános jellemzése

Kiindulópontként megállapítható, hogy a jogalkalmazó hatóságok a digitális piacokat világszerte dinamikusan működő, innovatív piacokként kezelik, és a platformok közötti kiélezett versenyt szem előtt tartják.¹¹ Bár jogi értékítéletek felállításában, végrehajtói megközelítésben különbségek vannak, az digitális platformok és piacok közgazdasági – pontosabban joggazdasági – háttere viszonylag konszenzusosan bemutatható.

3.1. A platformok szociokulturális háttere

A digitális piacok, online piacterek és internet-alapú szolgáltatások megjelenése az internetes kereskedelem elterjedéséhez köthető. Ez a folyamat a múlt század legvégén indult és a kétezres évek elején erősödött fel jelentősen, amikor is a fogyasztók az interneten található információhalmazzal tudatosan kezdték el használni a vásárlás, összehasonlítás, szociális szerveződés- és megosztás céljával. A fogyasztók előtt új lehetőségek nyíltak meg, hiszen szinte azonnal össze tudták hasonlítani a vásárolni kívánt termék árát, tulajdonságát, a szállítás feltételeit és határidejét, illetve figyelembe vehették a többi felhasználó véleményét. Mindezt a hagyományos piacokhoz képest sokkal rövidebb időn belül, kevesebb erőfeszítéssel és jelentősen alacsonyabb költségek mellett.

A szolgáltatók, kereskedők és platformtulajdonosok előtt új lehetőségek nyíltak meg, mivel nagyobb számú lehetséges ügyfelet érhetek el, a hagyományos földrajzi határok okozta fizikai akadályok nélkül,¹² hosszabb „nyitvatartási időben”, tárolási és információs költségek minimalizálása mellett. A közvetítők kiiktatásával költséget takaríthattak meg,¹³ a fogyasztókról szerzett közvetlen információ segítségével – a költségek minimalizálása mellett – pedig célirányosabban tudják alakítani a termékeiket, a vásárlók preferenciáihoz pontosabban igazodva.¹⁴ Ezek a komplex folyamatok mára jelentősen felerősödtek.

¹¹ A digitális piacokat érintő ügyek pl., az EU-ban a Microsoft/Skype fúzió (Comp.M.6281-Microsoft/Skype, 2011, O.J. (C 341); USA-ban a Monster.com/HotJobs összefonódás, illetve Kínába a QiHoo/Tencent erőfölénnyel való visszaéléssel kapcsolatos ügy (Guangdong Province High People's Court, Yuegaofaminsanchizi 2/2011). Idézve, in: Evans (2013).

¹² Ez persze, viszonylagos, hiszen az internetes kereskedelemnek is vannak határai (határokon átnyúló kereskedelem, biztonsági és fizetési problémák). Az Európai Unióban ezt kívánja orvosolni a Bizottság Egységes Digitális Piacra vonatkozó javaslata (<http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/>), valamint az ilyen akadályokat elemzi a Bizottság 2015-ben indított, e-kereskedelemmel kapcsolatos ágazati vizsgálata is („Antitörzst-szabályozás: A Bizottság vizsgálatot indít az e-kereskedelmi ágazatban”, IP/15/4921. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4921_en.htm).

¹³ Lásd: NADEL Mark: The Consumer Product Selection Process in an Internet Age: Obstacles to Maximum Effectiveness & Policy Options. Harvard Journal of Law & Technology, Vol. 14, (2000) 183. Updated December 2001.

¹⁴ Lásd az eBay árverési modelljét, amely szintén a költségek optimalizálására épül: a legtöbbet

A többször nevesített digitális platformoknak azonban nem létezik egy, mindenki által elfogadott meghatározása.¹⁵ A technikai és kommunikációs szempontokat szem előtt tartó meghatározás szerint a digitális platform egy „a tartalom és a szolgáltatások egy technikai és kereskedelmi hozzáférési területre való összegyűjtéséért felelős közvetítő szolgáltatás”.¹⁶ Evans viszont úgy határozza meg a digitális piacot, mint „olyan entitás, amely szoftvert és szolgáltatásokat kínál más vállalkozásoknak, annak érdekében, hogy ott utóbbiak kiegészítő termékeket készítsenek, vagy kiegészítő szolgáltatásokat kínáljanak.”¹⁷ Bár a későbbiekben egy sajátos meghatározást fogunk bemutatni, azt elfogadhatjuk, hogy a digitális piacok egyik jellemzője a digitális platformok jelenléte, amelyek olyan termékekre és szolgáltatásokra utalnak, amelyekeken keresztül kiegészítő termékek, szolgáltatások, információ és alkalmazás tud kapcsolódni úgy, hogy az minden kapcsolódó szereplőnek jólébeli növekedést okoz.¹⁸ Egy ilyen platform fő tevékenysége és a termelési folyamathoz való hozzáadott értéke abban jelenik meg, hogy adatokat és internetes tevékenységeket gyűjt össze, és azokat – hozzáadott értékkel – kínálja tovább a felhasználóknak. Ezért digitális platformként jellemezhető: a hardver (telefon, táblagép, PC), a szoftver (operációs rendszer, browser, online navigáció) és az online szolgáltatások (kereskedelmi oldalak, közösségi oldalak, file-megosztó oldalak, kereső-programok). A digitális platformok ugyanakkor a kínálati oldal, azaz a vállalkozások számára is egyértelmű előnyöket kínálnak, hiszen össze tudják kapcsolni a kereskedőket a fogyasztókkal, jelentősen csökkentve ezáltal a piacra kerülés költségeit.¹⁹

Összességében, a digitális piacok működése egy állandóan változó folyamat, tele innovációs és termék-specializációs megújulási lehetőségekkel. E folyamatok során az árak, és a termék- és szolgáltatási választék szélesedhet, a legolcsóbb és legdrágább termékek közötti különbség nőhetnek, a szolgáltatók száma bővíülhet, a fogyasztók digitális tudása egyéni és csoportszinten pedig fejlődhet.

3.2. A digitális platformok összessége, mint értékháló

A digitális piacokra jellemző az ún. hálózati hatások jelenléte és az ebből adódó koncentrálttság. A szolgáltatás számos úton juthat el a felhasználóhoz/fogyasztóhoz, az értékesítési csatornák többszintűek. A felhasználókhoz való eljutatás többrétűsége az egyes alpiacok, piacok támadhatóságát könnyíti. A fogyasztók elérése, a hálózati

ígérő fogyasztó kapja a neki legjobban megfelelő terméket, gyakorlatilag meg nem jelenő szolgáltatói költség mellett.

¹⁵ Lásd még: SHELANSKI (3. lj.), 1665.

¹⁶ MEYER (3. lj.), 127-158.

¹⁷ EVANS (3. lj.) 1987, 1989.

¹⁸ Shelanski meghatározásának a kiegészítése. In: SHELANSKI (3. lj.), 1665.

¹⁹ A fogyasztók elérésének és a vállalkozások digitális platformra kerülésének egyrészt akadály a szélessávú penetráció, a digitális írástudás, a vállalkozások digitális képzettsége, valamint a regionális/nemzeti határokon átnyúló kereskedelmi-szabályozási keretrendszer.

hatások, a piacok támadhatósága, valamint az új piacok létrehozásának gyakorisága – amely a hagyományos piacokétól jelentősen eltérő lehetőségeket tükröz –, a digitális platformokra és a kereskedelmi háttérre vonatkozóan dinamikus piacképet vázol fel.

A sokszínűség miatt, a piacok kapcsolódási pontjait magukba foglaló hálózatot már nem értékesítési *láncnak*, hanem értékhálónak (*value web*) nevezzük, amely számos értékesítési láncot és termelő egységet kapcsol össze.²⁰ A hagyományos felosztás szerint az értékhálóban egyrészt tartalomszolgáltatások (információ, média), másrészt kommunikációs szolgáltatások (telefon, üzenetküldés, chat) vannak jelen. A digitális piacokra jellemző átalakulások a két szolgáltatástípus közötti határokat homályosították el, így sokkal inkább beszélhetünk *kapcsolt szolgáltatási portfóliókról*, amelyekben mind a tartalom, mind a kommunikációs oldal megjelenik (pl. Facebook-FaceTime-WhatsApp, Google-Google Play-Gmail, YouTube, Airbnb).

Az értékhálóban az egyes szolgáltatások a szálak kapcsolódási pontjai, a fogyasztók elérését a szolgáltatók pedig több úton próbálják meg (pl. mobil, fix, valamint internet-alapú szolgáltatásokban).²¹ A legnagyobb piaci szereplők (*Google, Facebook, Netflix, Spotify, YouTube, Liberty Global, Apple, Samsung*) általában egyaránt megjelennek mind a szolgáltatások előállításában, mind a kapcsolódási pontok kialakításában.

Versenyjogi szempontból az első – és talán legnehezebb – feladat a fontosabb kapcsolódási pontok technikai elkülönítése, azaz a piac szűkítése, legalábbis amennyire erre technikailag lehetőség van. A legfontosabb kapcsolódási pontokat, a technikai megközelítést szem előtt tartva, platformoknak nevezzük. A platform biztosítja a technikai kapcsolódási lehetőséget a szolgáltatást generáló vállalkozás és a fogyasztó között. Az, hogy ez egy tisztán technikai kapcsolódási pont (a közösségi gazdaság – *sharing economy* – elvére épülő²² megoldás), vagy egy aggregátor (*Youtube, Facebook*), esetleg egy bonyolult algoritmus-rendszert működtető, szerteágazó hálózat (*Google, Samsung, Apple, Microsoft*), a versenyjogi megközelítést szem előtt tartva, részletkérdés. Mindegyik platformra jellemző, ugyanis hogy a fogyasztókhöz való hozzáférést több csatornán keresztül biztosítja (pl. mobil, fix internet)²³, és így a platform egy többoldalú piacot testesít meg. További közös jellemző, hogy üzleti modelljét elsődlegesen a felhasználók figyelmére építi. Az így elnyert figyelmet alakítja pénzzé (pl. reklámbevételek), és vagy új piacot alkot (közösségi háló, megosztó-hálózat, elektronikus kereskedelem, internetes keresés, felhőszolgáltatás, navigáció) vagy a meglévő piacokra

²⁰ European Parliament-study (2015).

²¹ Pl. televíziót lehet nézni interneten (táblagép, telefon, PC), hagyományos TV-én (digitális, analóg), de akár a platformok szigorúbb lebontása szerint app-on, megosztófelületen, televízióban is.

²² <http://www.sharingeconomy.hu/#!fogalom/c1if5>

²³ Másik példa a mozifilmek fogyasztókhöz való eljutása, amely lehetséges a filmszínházakon keresztül, DVD-n, Blu-ray-n, CD-n, előfizetéses TV-adókon (kábel vagy szatellit szolgáltatások használatával), mobil TV-n, vagy pedig az interneten keresztül.

(telefonszolgáltatások, üzenetküldés, videó- és TV-szolgáltatás) lép be. A platformok így, függetlenül attól, hogy mi a fő tevékenységük, ahelyett hogy meglévő piacokon vagy piacokért versenyeznének, gyakran új piacokat hoznak létre, illetve más piacok belépési korlátait bontják le.

A digitális platformokra jellemző az is, hogy a létezésükhöz alapot adó, egyfajta közvetítő hálózattól függetlenül is tudnak működni. A közvetítőhálózat nem más, mint a szélessávú internethálózat, a ráépülő szolgáltatási értékhaló pedig az ún. *over-the-top* (OTT), vagy internet alapú szolgáltatások (*internet based services, IBS*) rendszere.

Érdemes megjegyezni, hogy az OTT-k egyik csoportja a fizikailag megjelenő szolgáltatásokkal közvetlenül versenyzik a fogyasztókért (pl., Skype, WhatsApp, YouTube – hangalapú telefonszolgáltatások, üzenetküldés, TV). A szélessávú hálózat minősége sokkal kevésbé befolyásolja az OTT-k minőségét, mint a hagyományos elektronikus kommunikáció esetében – amennyiben a szélessávú hálózat nem telített (*congestion-szaturáció*) és bizonyos szintű szolgáltatás elérése biztosított.²⁴

4. Az üzleti modellek szerepe

Az üzleti modell egy vállalkozás önfenntartási és bevétel-generálási váza. Az üzleti modell határozza meg a vállalkozás értékesítési láncban elfoglalt helyét. A legalapvetőbb üzleti modell arra épül, hogy a vállalkozás egy bizonyos költség mellett termel vagy készít elő egy szolgáltatást és azt az összköltséghez képest magasabb áron értékesíti, ez által nyereséget generál. A digitális piacokon jelen lévő vállalkozások azonban gyakran összetettebb modellekre épülnek – akár már létező modelleket is felhasználva²⁵ –, hiszen legtöbbször olyan két- vagy többoldalú piacokon működnek, ahol az egyik oldal költségei nincsenek közvetlen kapcsolatban a többi oldalról érkező bevétellel.²⁶

Az üzleti modellek ismerete fontos annak érdekében, hogy meg tudjuk érteni a

²⁴ Szélsőséges esetben, azaz amikor a szélessávú hálózat teljesen leáll, vagy teljes telítettség áll elő, természetesen az adott ISP-n működő szolgáltatások elérhetetlenek lesznek. Azonban ebben az esetben is van lehetőség más támogató hálózaton elérni az OTT-t (Wi-fi, mobil, fix szélessáv). Az OTT-k teljes elérhetetlensége valószínűtlen, és extrém helyzetet kíván.

²⁵ Ilyen az árverés, amelyet évszázadok óta használnak mezőgazdasági termékek értékesítésére és pénzügyi eszközök forgalmára.

²⁶ A kétoldalú piacokkal kapcsolatban lásd: ROCHET Jean-Charles–TIROLE Jean: Platform Competition in Two-Sided Markets. *Journal of the European Economic Association* 1, no. 4 (2003) 990-1209; EVANS David and SCHMALENSSEE Richard: Industrial Organization of Markets with Two-Sided Platforms. 3 *Competition Policy Int'l* (2002) 150, 152; EVANS David and NOEL Michael: The Analysis of Mergers That Involve Multisided Platform Businesses. 4 *J. Competition L. & Econ.* (2008) 663, 664; OECD Organization for Economic Co-operation and Development (“OECD”), Two-Sided Markets, DAF/COMP (2009) 20, 28.; WEYL Glen: A Price Theory of Multi-Sided Platforms. *American Economic Review* 4 (2010) 100.

vállalkozásokra jellemző folyamatokat, az egyes modellekben ismételt megjelenő elemeket, a piacok működése mögötti ösztönző erőket, valamint az ilyen modellek elemzése segíthet meghatározni a piaci erőt is.²⁷ A digitális piacok üzleti modelljeinek (*eBusiness-models*) a kategorizálására számos példa ismert.²⁸

A digitális piacok üzleti modelljei a kapcsolódási pontok hálózata által alkotott közvetett vagy közvetlen hálózati hatások kihasználására épülnek. Az ilyen hatásokon túl a platformok közötti versenyre jellemző még, hogy függetlenül a szolgáltatás tartalmától, elsősorban a fogyasztók interneten eltöltött idejéért/figyelméért versenyeznek, valamint hogy a szolgáltatás ára egyértelműen nem mindig azonosítható.²⁹ Az üzleti modellek egyik központi eleme továbbá, hogy a „terméket” valamilyen szinten a felhasználók állítják elő (*user generated content*),³⁰ illetve az, hogy a világhálón minden tartalom elérése - a műveleti idők csökkenése és a végtelen tárhelyi rendelkezésre állás miatt - lényegében pillanatok kérdése. Ennek a jelenségnek azonban a közvetlen piacokon túlmutató hatása is van: a digitális piacokon realizálható alacsonyabb tranzakciós költségek hatása végső soron, a hagyományos média és szórakoztatóiparra és a hirdetési piacokon is érezhető.³¹

A két- vagy többoldalú piacok általános jellemzői szinte minden digitális platformra értelmezhetőek. A több platformmal rendelkező vállalkozások nagyobb piaci erőt képviselnek, hiszen a fogyasztóhoz több csatornán keresztül tudnak eljutni. Ez utóbbi számos pozitív hatással is járhat, hiszen egy több platformon jelen lévő vállalkozás fel tudja használni a fogyasztói adatokat annak érdekében, hogy testre szabottabb szolgáltatást kínáljon az előfizetőinek vagy felhasználóinak, illetve a platformon hirdetőknél. A nagyméretű adatbázisok egy kézben tartása azonban nem csak adatkezelési problémát jelenthet, hanem a versenyjog szempontjából is figyelmet érdemel: a platformok

²⁷ MORECROFT John: Executive Knowledge, Models, and Learning. In MORECROFT John–STERNMAN John (editors): *Modeling for Learning Organizations*, Portland, Productivity Press, 1994. 3-28.; USHOLD Mike–KING Martin, *Towards a Methodology for Building Ontologies*, Workshop on Basic Ontological Issues in Knowledge Sharing, held in conjunction with IJCAI-95. Montreal, August 20-25. 1995; STERNMAN John, *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Boston, McGraw-Hill. 2000.

²⁸ OSTERWALDER Alexander–PIGNEUR Yves: *An e-Business Model Ontology for Modeling e-Business*. 15th Bled Electronic Commerce Conference e-Reality: Constructing the e-Economy Bled, Slovenia, June 17-19, 2002; BAMBURY Paul: *A taxonomy of internet commerce*. First Monday, Special Issue No 6, Commercial applications of the internet (2006). Elérhető: <http://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/624/545>; „Business models on the web”, elérhető: <http://digitalenterprise.org/models/models.html>.

²⁹ Ezeket a modelleket hívjuk nulla-áras modelleknek.

³⁰ Pl., Facebook, Instagram, WhatsApp, YouTube, Twitter.

³¹ Ez lehet pozitív hatás (könnyebben és nagyobb számú közönség érhető el, rövidebb idő alatt), valamint negatív hatás is (a világhálón megjelenő termék védelme sokkal nehezebb).

közötti átjárhatóság ugyanis hálózatba való bezártsághoz – kényszerkötődéshez³² (*lock-in effect*) – vezethet. A digitális platformokat és piacokat jellemző alapvető üzleti modellek a következők:

1. a szolgáltatók a felhasználókhöz való eljutást olyan platformon keresztül biztosítják, amelyen a fogyasztók generálják a tartalom nagy részét, és amelyen a felhasználók biztosítják az üzemeltető bevételeit, az őket megcélzó hirdetésükön keresztül (pl., *YouTube, Twitter, Facebook*, vagy a *Google, Yahoo! és Bing* keresőmotorjai);
2. az olyan működési elv, ahol a felhasználók fizetnek a platform tartalmának eléréséért, jellemzően előfizetéssel vagy eseti fizetésekkel (*Netflix, Spotify extra, The New York Times, Financial Times, Apple music*);
3. az alkalmazások által kialakított kínálatra (*app-conomy*-ra) épülő modell, amely a felhasználók eléréséért már az alkalmazások fejlesztőitől is bevételhez jut, de a fogyasztók is fizethetnek, amennyiben az alkalmazások ilyen lehetőséget biztosítanak (*Apple, Google Play Store, Microsoft* mobilplatform).

A fenti üzleti modellek mindegyikére jellemző, hogy kialakításuk hagyatkozik a digitális piacokra egyöntetűen jellemző közvetett hálózati hatásokra.³³ A hálózati hatások következtében kialakuló nagyfokú piaci koncentráció eredményeképpen az új vállalkozások piacra lépése egyre nehezebb, míg a piacon jelenlévő vállalkozások piaci ereje nő.³⁴

Legalábbis időlegesen. A digitális piacokon ugyanis a piaci erő, a gyorsan változó fogyasztói preferenciák miatt nem minden esetben tartható fenn hosszútávon is. Ezt bizonyítja az internetes vállalkozások között megfigyelhető nagyfokú létszámingadozás is.³⁵

A digitális platformok meghatározó szereplői, a hagyományos piacokon erőfölényben lévő vállalkozásokhoz képest, a piacralépési korlátok létezése ellenére is támadhatók, hiszen az internetet használva számos lehetőség van arra, hogy egy helyettesítő szolgáltatás a fogyasztókhoz eljusson (pl. mobil, fix vagy TV alapú platformok). Így

³² A kényszerkötődést „megkövesedési” hatásoknak is nevezik.

³³ Közvetlen hálózati hatás: a platform egyik oldalán a fogyasztók számának növekedése következtében egyre vonzóbb lesz az azonos oldalon lévő, újabb fogyasztóknak is (hagyományos telefonszolgáltatások, közösségi oldalak, megosztófelületek). Közvetett hálózati hatás: a multiplatform a szolgáltatók – vagy fogyasztók – számának növekedése miatt egyre vonzóbb lesz az újabb fogyasztók vagy szolgáltatók előtt (*eBay, Alibaba, Amazon*). Ez esetben az egyik oldalon megjelenő szereplők nem közvetlenül érdekeltek az ugyanazon az oldalon megjelenő szereplők számának a növekedésében.

³⁴ Ez nem feltétlenül jelent az ortodox verseny-közgazdasági értelemben is piaci erőt, hiszen a nulla-áras piacokon a monopolizálás lehetősége eleve nehezen értelmezhető. A nulla-áras, vagy az az alatti árázással kapcsolatban, lásd: ARMSTRONG Mark: Competition in Two-Sided Markets. 37 RAND J. ECON. (2006) 668, 682.

³⁵ Evans (2013), 318 *et seq.*, utalva a *compete.com* adataira.

egy kellően új ötlettel rendelkező vállalkozás könnyen piacbontó lehet (az ilyen vállalkozások az ún. *disruptive companies*),³⁶ akár már létező értékesítési csatornák újszerű összekapcsolásával (pl., kiskereskedelmi értékesítés: *Amazon, Ebay, Alibaba, Pandora*), vagy új platformok létrehozatalával (pl., zene és közösségi gazdaság: *Uber, Wundercar, Spotify, Deezer, Tidal, Apple music*), vagy új öltetek bevezetésével (pl., mobil alkalmazások: *Google Play-Android, Apple-iStore, Windows Mobile-Windows Marketplace*), vagy létező ötletek minimális átdolgozásával és azt erősítő brand építésével (pl., *iWiw/MySpace-Facebook, Homeholidays-Airbnb*).

5. A digitális piacok közgazdasági háttere

5.1. Platform-alapúság

Fentebb kijelentettük, hogy a digitális piacokra jellemző, hogy platform-alapon működnek és két vagy több, egymással többnyire kapcsolatban lévő fogyasztói csoportot kapcsolnak össze annak érdekében, hogy az összekapcsolódás mindkét csoport jólétnövekedéséhez vezessen. Az off- és online platformok üzleti modelljei a platformok oldalain megjelenő szereplők összekapcsolásának elősegítéséhez kapcsolódó tranzakciós költségek minimalizálására épülnek. A többoldalú platformok a hagyományos, azaz a nem-internet alapú piacokon is ismertek (hitelkártya-piacok, gaming – pl. *Nintendo, Sony* –, médiapiacok, napilapok piaca, night club-ok és randevú-szolgáltatások), de az online piacok bővülésével még inkább elterjedtek (*Vatera, Bidorbuy (ZA), Jumia (Ng), Baidoo, Alibaba (Cn), Amazon, eBay, Facebook, Google, Yahoo, Yelp*). A többoldalú platformok megjelenése és működése felkeltette a hatóságok figyelmét is: versenyeljárások rendszeres szereplői mind az Egyesült Államokban, mind az Európai Unióban,³⁷ valamint a működésüket kutató közgazdasági irodalom folyamatosan bővül.³⁸

³⁶ Az innovatív és piacformáló vállalkozások kérdésköre az ún. megelőző összefonódások (*pre-emptive mergers*) problémáihoz is kapcsolható.

³⁷ Ezeket az ügyeket fogom a későbbiekben elemezni. Pl., A Federal Trade Commission Google-ügye (USA) [<https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2013/01/google-agrees-change-its-business-practices-resolve-ftc>]; ill. a *Unites States v. Google Inc.* (No. CV 12-04177 SI (N.D. Cal. Nov. 16, 2012) ügy; az Európai Bizottság Google-ügye (EU) [„Antitrust: Commission sends Statement of Objections to Google on comparison shopping service; opens separate formal investigation on Android”, Brussels, 15 April 2015, IP/15/4780].

³⁸ A fentiek mellett, lásd még: ROCHET Jean-Charles–TIROLE Jean: Two-Sided Markets: A Progress Report. 37 RAND J. ECON. (2006) 645-667; ARMSTRONG (33. lj.) 668–691; EVANS David–SCHMALENSEE Richard. The Industrial Organization of Markets with Two-Sided Platforms. Competition Policy International, Vol. 3., No. 1., (2007), elérhető: <https://wiki.aalto.fi/download/attachments/38374131/SSRN-id987341.pdf>; RY-SMAN Marc: The Economics of Two-Sided Markets. Journal of Economic Perspectives, Vol 23, No. 3, (2009), 125–143.

5.2. A platformok közötti koordináció

A digitális platformok legtöbbször nem állítanak elő új terméket vagy szolgáltatást, működésük központi eleme, hogy összehangolnak igényeket: növelik az egyik oldalon jelen lévő „ügynökök” számát, és vonzóbbá teszik a platformot másik oldalon aktív szereplők előtt (ez az ún. közvetett hálózati hatás). Az ilyen „platform okozta tranzakciós költséghatékonyság” a nem platform alapon működő szolgáltatások kínálóihoz képest – homogén vagy alternatív termék- és szolgáltatási struktúra mellett – költségalapú versenyelőnyhöz juttatja a platformok üzemeltetőit. A platform használatának közgazdaságilag optimális ára, a fenti tevékenység következtében, az egyik oldalon gyakran a határköltség alatti árazásban jelenik meg, s így a másik (többi) oldalon a hatékony határköltség fölötti árazást teszi lehetővé.³⁹ Egy hagyományos piacon – a vállalkozói nyereség, a fogyasztói jólét maximalizálása mellett – az ilyen árazási magatartás a tökéletlen verseny jellemzője lenne, hiszen például felfaló árazásra utalhat. Az online piacokra ez azonban már nem feltétlenül igaz.

5.3. A platformokon belüli függőség

A többoldalú platformok elemzésekor az alábbi kettős interdependenciára érdemes odafigyelni: az egyes oldalakon⁴⁰ megjelenő felhasználók többé-kevésbé összekapcsolhatók, és gyakran egymásra hagyatkoznak; serében pedig az oldalakon megjelenő árak, termékmennyiség és a kapcsolódó üzleti stratégiák a platform használoitól függenek.⁴¹ Hasonlóan, a platformon belüli verseny kihathat az oldalakon megjelenő árakra is: amennyiben az egyik oldalon megjelenő felhasználók platformhoz való hozzáférése ingyenes (csak adatokat kell megadniuk, de tényleges pénzbeli ellenszolgáltatást nem), ez a platform a másik oldalon megjelenő szolgáltatók közötti versenyt fogja befolyásolni, a platform saját profitmaximálása érdekében.⁴²

³⁹ ROCHET–TIROLE (l. j. 25.), EVANS David–SCHMALENSEE Richard: The Antitrust Analysis of Multi-Sided Platform Businesses. Chicago Institute for Law and Economics Working Paper No. 623 (2012).

⁴⁰ Azaz a platform oldalain.

⁴¹ D. Evans (2008) egy egyszerű példával szemlélteti a kölcsönös függőséget: amennyiben egy online randi-oldal emelné a női felhasználók regisztrációs díját, az kevesebb női felhasználót eredményezne, ami kevesebb férfi felhasználóhoz vezetne. Hasonlóan a hitelkártya gyártók kedvezményekkel csalogatják a felhasználókat, hogy következőképpen arról tudják meggyőzni a vállalkozásokat, hogy érdemes kártya-elfogadó helyet telepíteniük, mert nagyszámú potenciális vásárló rendelkezik hitelkártyával.

⁴² Armstrong (2006), 686. o.

5.4. Az üzleti modellek szerepe

Az is megfigyelhető, hogy a platformok üzemeltetői- az üzleti modell függvényében - bevételük nagy részét általában az egyik oldalon realizálják. Ennek következtében megengedhetik maguknak, hogy a többi oldalon határkölség alatti áron értékesítsék a szolgáltatást vagy terméket; a Facebook közösségi oldal felhasználói például nem fizetnek a regisztráció lehetőségéért, a platform által nyújtott szolgáltatás (közösségi kapcsolati háló, instant üzenetek küldése) előnyei mégis elsősorban őket illetik. A platformok a fejlesztési, rendelkezésre állási, szerviz, üzemeltetési és az adatokat megőrző és kezelő tárhelyekkel járó költségeket a felhasználókat célzó hirdetésekben teremtik elő. A YouTube videómegosztó, a Twitter hírmegosztó, a kínai *Weibo* hírmegosztó, a szintén kínai *Renren* vagy *PengYou* közösségi oldalak, vagy a *LinkedIn* hivatásos kapcsolati háló oldalak mind ezen az elven működnek.⁴³

Az üzleti modellek szerepe elsősorban azért fontos, hogy megértsük, hogy a bevált, határkölség-alapú hatékonysági elemzések egy multiplatform alapon működő piacon pontatlan eredményekhez vezethetnek. Különösen így lehet ez a digitális piacok piacán, ahol egy platformnak gyakran több, mint két oldala is van. A modellek és üzleti stratégiák szerepét felismerte az egyik kínai bírósági döntés is, amely a digitális platformokra jellemző üzleti modelleket az internetes platform megjelenési formáinak tekintette.⁴⁴ Mindez azonban nem azt jelenti, hogy egy ilyen elemzés helytelen, hanem azt, hogy a pontos alkalmazási feltételeit kell megtalálni, mielőtt piaci következtetéseket vonnánk le.

5.5. Kényszerkötődés

A digitális platformok az oldalaikon megjelenő felhasználók adatainak kezelése következtében képesek pontosabb, személyre szabottabb szolgáltatást ajánlani. Minél több platformot integrál egy vállalkozás, annál pontosabb és összetettebb szolgáltatást tud kínálni a felhasználóiknak (akik jellemzően a hirdető, fogyasztó és a fogyasztókat megcélzó vállalkozások).

A digitális „fogyasztói kép” kialakulása azonban veszélyessé is válhat, hiszen amennyiben a platform által kínált szolgáltatásokhoz kényszeresen kötődünk, magas szolgáltatás-váltási költséggel szembesülünk.⁴⁵ Ilyen helyzet alakulhat ki például, ha

⁴³ Hasonlóan igaz ez a Google keresőre, a Google Maps-e, Yahoo! mail-re, a WhatsApp-re (bár némelyikre csak korlátozottan).

⁴⁴ Guangdong Province High People's Court's Civil Judgment No. Yuegaofaminsanchuzi 2/2011". Idézi Evans (2013), 4.

⁴⁵ A kényszerkötődéssel kapcsolatban, lásd, pl., ARTHUR Brian: Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-In by Historical Events, *Economic Journal* 97 (1989) 642-65; LIEBOWITZ Stan-MARGOLIS Stephen: Path Dependence, Lock-in, and History. *Journal of Law, Economics and Organization* 11 (1995) 205-26.

hozzászokunk, hogy a használt közösségi hálóban a számunkra fontos híreket kapjuk meg elsősorban, vagy, ha a keresési preferenciánkat az egyik szolgáltató jobban kezeli, mint egy másik, és ahhoz, hogy a másik szolgáltató is tudja ezt nyújtani, ismételten számos adatot meg kell adni magunkról az új szolgáltató felé, akinek ki kell alakítani a fogyasztói képet. Az így kialakult kényszerkötődés (*lock-in effect*) piactalépési korlát, amely érezhető fogyasztói érdeksérelem esetében versenyügyi beavatkozást tehet szükségessé.

A technikai, titoktartási, kódolási vagy szabadalmi védetség mögé rejtőző innovatív megoldásokhoz való hozzáférés könnyen vezethet azonban fogyasztói kényszerkötődéshez, ha az innovatív megoldás tulajdonosa eleve erőfölényes helyzetben van egy adott piacon. Hasonló a helyzet, amennyiben a vállalkozás egy kizárólagosságot biztosító védetség következtében jut ilyen helyzetbe (pl. egy szabadalom kapcsán, vagy kizárólagos szolgáltatási jogosultság következtében). Ugyan a kényszerkötődést vizsgáló ügyek gyakoriak a szoftverek és a digitális termékek piacán,⁴⁶ jogosságuk a szakirodalomban vitatott.⁴⁷

6. A viselkedési közgazdaságtan szerepe a digitális platformok piacán

A digitális platformokat egyre többen használják.⁴⁸ A szinte exponenciálisan növekvő felhasználói bázis masszaként való kezelése valószínűleg még korai, tekintettel a földrajzilag különböző kulturális háttérre, fogyasztói tulajdonságokra és preferenciákra, az azonban bizonyos, hogy a versenyjognak olyan helyzetet kell feldolgozni, amikor az ilyen piacokat vizsgálja, ahol a keresleti és kínálati oldal gyakran átfedésbe kerül, valamint a keresleti oldal szerepe hangsúlyosabb, mint a hagyományos piacokon. Így kiemelt jelentősége van a két – vagy gyakran több – oldal közötti működésnek a hagyományos elméleti algoritmusoktól való eltérő vizsgálatára.

⁴⁶ A későbbiekben több ilyen is megismerhetünk. Lásd, pl., Microsoft II.-ügy (United States v. Microsoft Corp. (Microsoft II), 253 F.3d 34 (D.C. Cir. 2001) [U.S.]); Apple-ügy (796 F.Supp.2d 1137 (2011) U.S. District Court, Northern District of California [U.S.]); Apple eBooks-ügy (United States v. Apple, Inc., 952 F. Supp. 2d 638 (S.D.N.Y. 2013) [U.S.]).

⁴⁷ LIEBOWITZ Stan–MARGOLIS Stephen: Dismal Science Fictions – Network Effects, Microsoft, and Antitrust Speculation. Policy Analysis No. 324, (1998). Elérhető: <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa324b.pdf>.

⁴⁸ Lásd: 2016. január 28-án, az www.internetlivestats.com adatai alapján 3.295.000.000 internet-felhasználó volt a világon. A felhasználók száma, a növekedő népességszámnak [2014-ben ez 1.14% volt], és a növekedő internet-elérésnek [2014-ben a teljes népesség 40%-nak volt internet-hozzáférése], még mindig 8%-kal növekszik évente. A növekedés üteme ugyan csökkenő, de így is jelentős bővülést jelent.

6.1. A viselkedési közgazdaságtan és a digitális piacok

A digitális platformok és az azokat egyre nagyobb mértékben használók között sajátos kapcsolat kutatása viszonylag új keletű.⁴⁹

A viselkedési közgazdaságtan⁵⁰ az emberi viselkedés empirikus vizsgálatát, az egyének gazdasági tartalmú döntései mögött álló mozgatórugókat helyezi a versenyjogi értékelés központjába, szemben a mai napig legelterjedtebb és legbefolyásosabb chicago-i iskola – és az annak alapjául szolgáló neoklasszikus elméleti tanok – által képviselt módszerekkel, amelyek a racionálisan döntő, és haszonmaximalizáló piaci szereplő elvére építik a versenyjog végrehajtását. Utóbbi szerint minden piaci szereplő egyértelmű célja a piaci döntései gazdasági értékének maximalizálása, azaz a szűk, egyéni érdekek minden egyéb döntésbefolyásoló tényező elé helyezése.⁵¹ Az antitritsztre jellemző uralkodó gondolkodás szerint ez a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy minden racionális, profitmaximalizáló gondolatmenettel ellenkező piaci cselekmény a versenyjogba ütközik, mert azok feltételezetten kizárólagos célja a versenytársak, fogyasztók, piaci verseny károsítása – értékmaximalizálás nélkül. A piacszerkezet, a piaci szereplők magatartása azonban nem mindig követ(het)i ezt az elméleti gondo-

⁴⁹ Ez elsősorban a digitális piacok működése megismerésének, nem pedig a viselkedési közgazdaságtan elmaradásának a következménye. Az www.internetworldstats.com adatai közelítenek ehhez: eszerint a teljes népesség 46%-nak volt 2015 novemberében hozzáférése, és az 3.360.000.000 főt jelentett.

⁵⁰ Lásd: LUCAS Robert: Adaptive behavior in economic theory. *Journal of Business*, 59(4), (1986) 401-426; LOEWENSTEIN George: Emotions in economic theory and economic behavior. *American Economic Review: Papers and Proceedings*, 90 (2000) 426-32; CAMERER Colin–LOEWENSTEIN George: *Behavioural Economics: Past, Present and Future*. (2002). Elérhető: [http://nowandfutures.com/d2/BehavioralEconomics\(conventional\)ribe239.pdf](http://nowandfutures.com/d2/BehavioralEconomics(conventional)ribe239.pdf). A tudományág közérthető és színes bemutatása megtalálható egy 2014-es kiadványban: SAMSON Alain (Ed.): *The Behavioral Economics Guide* (2014) Elérhető: <http://www.behavioraleconomics.com/BEGuide2014.pdf>. Az egyik legélvezetesebb magyar nyelvű írás a viselkedési közgazdaságtan területén a fogyasztói döntéseket vizsgáló Koltay-Vincze tanulmány még 2009-ből: KOLTAY Gábor–VINCZE János: Fogyasztói döntések a viselkedési közgazdaságtan szemszögéből. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf. (2009) 495-525.

⁵¹ Koltay-Vincze ezt így jellemzik: „*A hagyományos közgazdaságtan – pontosabban annak főáramú változatának – alapfeltevése a döntéshozói racionalitás. A racionalitás pontosan ugyan nem definiálható, de a gyakorlatban három részfeltevéésre bontható.*

- 1. A gazdasági döntéshozó konzisztens (ellentmondásmentes és „hiánytalan”) preferenciákkal rendelkezik, amelyek adottságok. (De gustibus non est disputandum.)*
- 2. Fizikai és információs korlátok adta lehetőségei mellett a döntéshozó mindig a számára legkedvezőbb döntési lehetőséget választja.*
- 3. Döntési lehetőségeit mindig helyesen látja, csak informáltsága jelenthet akadályt a külső világ megítélésében.”* In: KOLTAY-VINCZE (49. l.) 496.

latmenetet.⁵² Úgy véljük, hogy a racionális és optimális döntéshozataltól való gyakori eltérés indokai elsősorban a digitális piacok sajátosságaiban rejlenek, így a kiegészített módszerek bevezetési elsősorban itt indokolt.⁵³

A digitális piacok fentebb kifejtett sajátosságai, különösen a platform-jelleg és a fogyasztói véleménynyilvánítás szerepe és piacbefolyásoló karaktere, a hagyományos piacvizsgálatokhoz képest eltérő megközelítést követelnek. A viselkedési közgazdaságtan eszközei segíthetnek abban, hogy a hagyományos versenyjogi megközelítést jellemző ordoliberalis és neoklasszikus stigmák a digitális platformok piacain tudományos eszközök és mérések segítségével új értelmet nyerjenek. A statisztikai eredmények és a pszichológia tudományának segédeszközei, azaz az univerzálisnak vélt tételekkel szembeni, tapasztalatokra és megfigyelésekre építő elemző módszer pedig hozzájárulhatnak az állandónak vélt – és ismételten, a hagyományos piacokon rendszerszerűen alkalmazott – módszerek, feltételezések és eredmények elvetéséhez, ami pedig a digitális platformokat jellemző versenyhelyzet pontosabb és hatékonyabb elemzését teheti lehetővé. Az alábbiakban néhány, a viselkedési közgazdaságtan egyes módszerét ismertető érvelést mutatunk be.

A digitális platformok üzemeltetőinek a magatartása, a fogyasztók piaci viselkedése az alábbi módszerek mellett pontosabban érthető. A viselkedési közgazdaságtan egyik alapvetése, hogy a fogyasztók döntése, bármennyire a racionalitásra törekszik, erősen hagyatkozik a hasonló események múltbeli előfordulására: azaz, a valószínűség figyelembe vételekor, a racionálisan feltételezhető helyzethez képest nagyobb jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy a közelmúltban történt-e, mi a gyakorisága, és hogy ez a hasonló esemény és az „mekkora” hatást fejtett ki ránk.⁵⁴

⁵² Nincs kellően indokolva az a neoklasszikus feltételezés – de ugyanakkor a feltételezés sem zárja ki ennek az ellenkezőjét –, hogy a piaci szereplők ne vennék figyelembe az igazságosság elvét (fairness in business), és minden döntést szigorúan, racionális és lineáris költség-haszon elemzések mellett végeznének.

⁵³ Itt jegyezzük meg, hogy a racionálistól eltérő magatartást tanúsító fogyasztói viselkedéssel a szabályozásmélet és a szabályozási közgazdaságtan már foglalkozik egy ideje, különösen a szolgáltatóválasztással kapcsolatos elemzések kapcsán. Lásd: WILSON C.M. and WAD-DAMS Price: Do Consumers Switch to the Best Supplier?, Oxford Economic Papers (2010) 62: 647-668; WILSON C. M., GARROD L., & MUNRO A.: Default effects, transaction costs, and imperfect information. Economics Letters, 119(2), (2010) 213-215; PRICE Catherine et al.: Searching and Switching: Empirical estimates of consumer behaviour in regulated markets. CCP Working Paper 13-11 (2013).

⁵⁴ Ez a hatás lehet érzelmi vagy motivációs jellegű.

6.2. A piacrálépési akadályok megítélése és a viselkedési közgazdaságtan

A versenygazdaságtan gyakran és hosszú ideje tárgyalt területe a piacrálépési akadályok elemzése.⁵⁵ Ugyan a fogalomnak több meghatározása is ismert,⁵⁶ viszonylag széles körben elfogadott, hogy piacrálépési korlátnak lehet tekinteni minden akadályt, amely a vállalkozások piacon való megjelenését nehezíti vagy korlátozza, és a versenyt csökkenti, vagy azzal fenyeget.⁵⁷ Közgazdaságtani szempontból ez azt jelenti, hogy egy vállalkozás akkor számol ilyen akadályokkal, ha nem valószínűsíthető, hogy a piacon hosszú távon az inkumbens vállalkozások hosszú távú átlagköltsége alatti, vagy azzal egyező szinten tud termelni; azaz tőkekövetelmény, vállalatgazdaságosság vagy méretgazdaságosság miatt nem tud ár-alapon versenyképessé válni.⁵⁸

A piaci korlátok időszakos jellege és szerepe a különböző versenyző vagy nem versenyző piacokon vitatott, de az megállapítható, hogy – ugyan eltérő mértékben –, de szinten minden piaci szereplő helyzetét befolyásolja, ha egy új szereplő-szolgáltató jelenik meg a piacon. Minél telítettebb a piac, minél több szereplője van, annál kevésbé fogja befolyásolni egy új versenytárs megjelenése a piacon már tevékeny vállalkozások üzleti stratégiáját.⁵⁹ A digitális platformok monopolisztikus vagy oligopolisztikus piaci is hasonlóképpen viselkednek.

A digitális platformok vonatkozásában, a hálózati hatások és kényszerkötődések miatt piacrálépési akadályokkal nehezített, de támadható piacokról beszélhetünk. Elméletileg tehát, a piacrálépési akadályok létezése távol tartja a potenciális piaci versenytársakat, és védettséget nyújt az inkumbens vállalkozásoknak (*contestable market theory*). A digitális piacok támadhatósága miatt – elsősorban irracionális értékelés következtében – ez a hatás gyengébb egy hagyományos piachoz képest.

Ezen a ponton kell azonban megjegyezni, hogy a sikeres és nagy sajtóvisszhangot generáló és bombaszerű piaci megjelenéssel⁶⁰ járó innováció (bármelyik „hirtelen

⁵⁵ Lásd, például: DEMSETZ Harold: Barriers to Entry. UCLA Discussion Paper No 192 (1981). Elérhető: <http://www.econ.ucla.edu/workingpapers/wp192.pdf>; GEROSKI et al.: Barriers to Entry and Strategic Competition. Harwood Academic Publishers (1990).; „Competition and Barriers to Entry”. Organisation for Economic Co-operation and Development, Policy Brief, January 2007. Elérhető: <http://www.oecd.org/competition/37921908.pdf>.

⁵⁶ BAIN Joe: Industrial Organization. Wiley and Sons, N.Y. (1968); STIGLER George: The Organization of the Industry. Irwin (1968).

⁵⁷ OECD (2007).

⁵⁸ A definíció ugyan leegyszerűsíti az áralapú versenyt és a kapcsolódó előnyöket, de a példánk szemléltetéséhez elegendő pontosságú.

⁵⁹ Különösen érdekes elméleti és empirikus összegzés ebben a tekintetben a következő tanulmány: BRESHNAHAN Timothy–REISS Peter: Entry and Competition in Concentrated Markets. The Journal of Political Economy, Vol. 99, No. 5 (1991) 977-1009.

⁶⁰ Amely gyakran vagy azonnali bevételben, vagy rövid távon ki(fel)vásárlásban realizálódik.

sikeresebb” digitális platform ide sorolható, de különösen a Facebook, Airbnb, Uber, Happn, Tinder, WhatsApp, Viber, Angry Birds, Spotify, Candy Crush) arra ösztönzi az innovatív és vállalkozó kedvű cégeket, hogy hasonló sikerben bízva és saját méretét, tőkeerejét és képességeit rendszeresen túlértékelve, piacra lépjen vagy piacra lépést kíséreljen meg. Megjelenése – még, ha az ilyen vállalkozások sikerének valószínűsége rendszerint elenyésző is⁶¹ – fenyegetést jelent a piaci inkumbensek számára, ami egyrészt a kényszerkötődésből és a hálózati hatásokból származó piacralépési korlátok jelentőségét csökkenti, másrészt innovációs kényszert jelenít meg a piacon már aktív vállalkozásoknak.⁶² Empirikusan igazolt, hogy minél kevesebb vállalkozás található a piacon – azaz erősen oligopolisztikus piacokon –, annál nagyobb fenyegetettséget jelent egy esetleges piacra lépő vállalkozás az inkumbenseknek, függetlenül a vállalkozások költség és árazási jellemzőitől.⁶³

A digitális piacok folyamatosan bővülő és változó piacain az erős piaci jelenlét, elméletileg tehát igen, míg gyakorlatilag kevésbé védett piacralépési korlátok által. Egy piaci erőfölényes helyzet megállapításakor, az esetleges versenyhatások vizsgálatakor vagy a kollúziót értékelő elemzésekkor ennek kiemelt szerepe lehet.⁶⁴

6.3. A közösségi vélemény és a viselkedési közgazdaságtan szerepe a digitális piacokon

A közösségi oldalak, a kapcsolati hálók, a közösségi gazdaság platformjai és a „hagyományosabb” értékelő oldalak központi eleme, hogy úgy generál fogyasztói elfogadottságot és épít márkanévet a termékeknek és szolgáltatásoknak, hogy a „sikerességet” a felhasználók élményére építi (ha sokan szeretik, akkor „jó” a termék).⁶⁵ Az ilyen működés központi eleme az, hogy az emberek döntéshozatala ún. összehasonlító vagy relatív döntéshozatal, azaz nem abszolút értelmű

A kognitív heurisztika általi tökéletlen döntéshozatali folyamat mellett a döntés jellege is fontos: miért, kivel, milyen környezetben hozzuk meg a döntéseket. A viselkedési közgazdaságtan ezt úgy jellemzi, hogy a döntéshozatal – mivel legtöbbször tudatában vannak annak, hogy a rendelkezésre álló információ közel sem teljes – előtt a fogyasztók kiemelt figyelmet szentelnek a mások véleményének - különösen a hozzájuk közel állók, barátok véleménye mérvadó (*social mass-reliance*). Ez a racionális értelemben vett logikai hiba, még akkor is, ha a fogyasztónak, adott helyzetben elfo-

⁶¹ Lásd: „Why 90% of Startups Fail: Here is What You Need to Know About the 10%”. Forbes.com, Jan 16, 2015. <http://www.forbes.com/sites/neilpatel/2015/01/16/90-of-startups-will-fail-heres-what-you-need-to-know-about-the-10/#2802f22555e1>

⁶² Lásd még: monopolpiacok vállalkozásai és a darwini piacon maradás elmélete.

⁶³ BRESHNAHAN–REISS (Ij. 58.) 1006-1008.

⁶⁴ Pl. magas piaci részesedés esetében a piacralépési akadályok létezését bizonyítani kell, ha a részesedést piaci erőfölényre kívánja lefordítani a versenyhatóság.

⁶⁵ Lásd, pl. a Booking.com értékelési rendszere, a Facebook „kedvel” alkalmazása, a LinkedIn „javasol vagy megoszt” gombjai, a FourSquare véleményezési rendszere, stb.

gadható véleményhez és végső soron *valamilyen* választáshoz vezet, nem a racionális döntéshozatal eleme. Ez az egyik indoka annak, hogy az aszimmetrikus információ jelensége miatt, még működő piaci verseny esetében sem alakul ki Pareto-egyensúly.⁶⁶

Hasonlóan, a piaci szereplők magatartása is személyes élményektől befolyásolt, hiszen a piaci lépéseket nem „vállalkozások”, hanem a vállalkozások tisztviselői, menedzserei hozzák meg. Amennyiben, például, egy ügyvezető baráti, sport vagy szabadidős tevékenységi körében más ügyvezetők sikeres összefonódásokról számolnak be, a tényleges piaci helyzettől függetlenül – és köszönhetően a teljesítmény-meghatározó személyes képességek kockázati helyzetben való szisztematikus túlértékelésének – bátrabban vállalkozik majd a piac konszolidációjára.⁶⁷ Könnyen lehet, hogy racionálisan elvárható költséghatékonysági elemek hiányában is piaci konszolidáció következik be, amely a fogyasztók lehetőségeit korlátozni fogja. Egy ilyen, piaci realitásokkal nem igazolható döntés komoly hatással lehet a piacra, nehezen visszafordítható horizontális és vertikális változásokhoz vezethet,⁶⁸ hatással lehet más vállalkozások üzleti stratégiájára, és végső soron, befolyásolhatja a fogyasztók választási lehetőségeit.⁶⁹ A Facebook/WhatsApp összefonódás⁷⁰ európai bizottsági jóváhagyása, ugyan némileg más gondolatmenet mentén, de szintén erre a következtetésre jutott, amikor is két, közvetlenül nem versenyző digitális platform közötti összefonódást engedélyezett úgy, hogy a felvásárló vállalkozás a saját piaci üzletviteléhez és bevételéhez képest jelentősen nagyobb összeget fizetett ki egy bevételi oldalt felmutatni nem tudó szolgáltatásért és vállalkozásért.⁷¹

⁶⁶ A működő – ha nem is tökéletes – verseny egyik jellemzője, hogy a fogyasztók tökéletesen informáltak, és döntéseiket az összes információ racionális mérlegelése, azaz egy döntéshozatali költség-haszon elemzés alapján hozzák meg.

⁶⁷ Feltételezhető, hogy a piaci trendeknek megfelelően ez a magatartásfokozódik. Pl., az elektronikus kommunikáció piacon az Európa-szerte évek óta tartó konszolidációs hullám.

⁶⁸ Különös tekintettel a versenyhatóságok összefonódást engedélyező döntései vonatkozásában, hiszen az ilyen döntések bírósági felülvizsgálata hosszadalmas, nem halasztó hatályú folyamat, és az implementált cégen belüli változások *in integrum restitutio*-ja gyakorlatilag kivitelezhetetlen.

⁶⁹ Az ilyen döntések felvethetik a védekező összefonódás (*pre-emptive mergers*) versenyjogi támogatásának kérdését. Lásd, pl., a horizontális összefonódások vonatkozásában: József Molnár, *Preemptive Horizontal Mergers: Theory and Evidence*. MTA-KTK Műhelytanulmányok Új Sorozat. MT-DP. 2002/13.

⁷⁰ Case No COMP/M.7217 – Facebook/WhatsApp.

⁷¹ „Facebook Closes \$19 Billion WhatsApp Deal”, *Forbes*, Oct 6, 2014. Elérhető: <http://www.forbes.com/sites/parmyolson/2014/10/06/facebook-closes-19-billion-whatsapp-deal/#5444fe54179e>; „Why Facebook’s WhatsApp Deal is Getting More Expensive”, *Fortune*, April 23, 2015. Elérhető: <http://fortune.com/2015/04/23/facebook-whatsapp-deal/>

6.4. A viselkedési közgazdaságtan szerepének összefoglalása

A viselkedési közgazdaságtan piacokra és fogyasztói magatartásokra vonatkozó elemzései valószínűleg nem a végső és minden helyzetben általánosan alkalmazható megoldást jelentik, de meggyőződésünk, hogy egy magas fluktuációval rendelkező piacon, folyamatos és gyakran piacformáló megújulások mellett, a piacfelügyeleti hatóságoknak hangsúlyosabb szerepet kellene szánni a területnek. Így elkerülhető lenne az 1-es típusú – beavatkozás olyan helyzetben, ahol az nem indokolt – és 2-es típusú – be-nem-avatkozás ott, ahol az indokolt lenne hibák ejtése.⁷² A piaci szereplők magatartásának megítélése változhatna, a heurisztikai érvelés mellett teret nyerhetnének új bizonyítási módszerek, amelyek a versenykultúra fejlődésének alapjai, valamint a viselkedési közgazdaságtan alkalmazása felkészültebbé tehetné a versenyhatóságokat összetettebb és sikeresebb bírósági eljárásokra is.

7. Összegzés

A digitális platformok értékelése közgazdasági szempontból nem könnyű feladat. Ez elsősorban a platformok elemzéséhez szükséges interdiszciplináris, a jog- és közgazdaságtudományon túl mutató ismeretek szükségessége miatt van így. A gyorsuló technológiai átalakulás, a fogyasztói ismeretek rohamszerű bővülése, az üzleti modellek piacialakító szerepe, a felhasználó trendkövetés olyan magatartási változókat kölcsönöznek a közgazdaságtannak, amelyek értékelése túlmutat a rutinszerűen alkalmazott neoklasszikus és ordoliberalis iskola bevált modelljein. Emiatt esetenként hasznos lehet a viselkedési közgazdaságtan, s így a pszichológia segítségül hívása, a felhasználói figyelem, valamint a fölrajzilag elkülöníthető kulturális különbségek piacbefolyásoló hatásának értékeléséhez.⁷³ Ez azonban nem azt jelenti, hogy a versenyközgazdászok keze meg van kötve, amikor digitális piacokat értelmeznek, hiszen a piaci szereplők tevékenységének értékelése végső soron a hatályos jogi keretek között lehetséges. Sokkal inkább arról van szó, hogy a közgazdaságtan feladata, hogy hiteles, empirikus elemzésekkel felhívja a figyelmet arra, hogy a digitális platformokkal kapcsolatban a hatósági beavatkozás más típusú megközelítést, új módszereket, sajátos tudást igényel. Nem kizárt, hogy a következő évtized egyik legfontosabb kihívása a verseny-közgazdaságtan területén pontosan ez lesz.

⁷² A versenyjogi hibák klasszifikálása az amerikai versenygazdaságtan és az USA Legfelsőbb Bírósági gyakorlatának az eredménye. Ugyan a hibák tudományos meghatározása – és egyes döntések ilyenén megjelölése – az EU-ban is ismert, az alapvető irodalom amerikai eredetű. Lásd, pl.: DEVLIN Alan-JACOBS Michael: Antitrust Error. *William & Mary Law Review* Volume 52, Issue 1, Article 3 (2010) 74-132.

⁷³ Utóbbival a kulturális közgazdaságtan foglalkozik. Lásd, *Journal of Cultural Economics*, Springer (szerk.: CAMERON, GRADY).

Tóth András¹

A TECHNOLÓGIA SZABÁLYOZÁSÁNAK JOGI KIHÍVÁSAI

LEGAL CHALLENGES OF THE TECHNOLOGY REGULATION

Abstract

The technological challenges raise double expectation on the law: on one hand to strengthen provisions to ensure that technological development does not undermine the public interests. On the other hand, it is also necessary that law does not undermine technological developments. The responsibility of the law is to form a bridge between the technological developments and the welfare of the society. The law should give adequate legal responses in order to fulfill its responsibility. The key of the responsible legal answer is not punishing the new technologies merely because they do not always fit to the existing regulatory framework. The law has to create level playing field between the new and traditional technologies. Clearly, new technologies have to comply with basic regulatory requirements in order to secure the public interests.

1. Bevezetés: kihívás előtt a társadalom

Arthur C. Clarke közkeletű mondása szerint a jövő már nem az, mint ami régen volt: hol volt még két évtizeddel ezelőtt például a mobilinternet?² A XX. sz. 60-as, 70-es éveiben leginkább még nukleáris energia hasznosításával és az élelmiszer-adalékanyagok felhasználásával kapcsolatosan merültek fel technológiai természetű jogi kérdések.³ Mára a nanotechnológia,⁴ szintetikus biológia,⁵ biotechnológia,⁶ biometrikus adatrögzítés, közösségi hálók és gazdaság, robotautók, drónok, a felhő, a dolgok Internete (IoT) és a mesterséges intelligencia jelenti a legfontosabb technológiai jellegű kihívást jogi szempontból.

¹ tanszékvezető egyetemi docens – KRE-ÁJK Infokommunikációs jogi Tanszék

² Salim ISMAIL, "A jövő már nem az, mint ami régen volt" http://hvg.hu/tudomany/20121221_salim_ismail_interju_jovokutatas (letöltés: 2016. március 24.)

³ Jonathan B. WIENER: The regulation of technology, and the technology of regulation, *Technology in society* 26 (2004) 483.

⁴ Atomi szintű műveletekkel történő anyag létrehozás

⁵ Létező biológia rendszerek újraalkotása, hogy fejlettebb vagy jobb tulajdonságokkal rendelkezzenek illetve akár új soha nem létezett biológiai rendszerek létrehozása.

⁶ Egy vagy több gén átvitele egy egyedről egy másikra.

A technológiai haladás hívei szerint a jövő technológiáit a társadalom nem fogja tudni kellő mértékben befogadni, gyakran talán még félelmet is keltenek az átlagemberekben (pl. állás elvesztése vagy egészségügyi kockázatok). A félelmeket az új technológiák misztikus ismeretlensége pedig csak fokozza. Például egyes kutatások szerint az emberek 80%-a soha vagy alig hallott például a nanotechnológiáról és a szintetikus biológiáról.⁷

Önmagukban azonban a félelmek nem szolgálhatnak alapul arra, hogy a technológiai fejlődést mintegy az egyszerűbb ellenállás irányába elmozdulva pusztán ezért korlátozzuk. Lentebb kifejtésre kerül, hogy a történelem számos példát szolgáltat erre az automatikus, kockázat nélküli tiltó reflexre. Hosszú távon azonban úgysem lehet a technológiai haladásának elejét venni. Egyszerűen azért, mert a technológia változások mögött mindig társadalmi változások húzódnak meg: az egyszerűbb, gyorsabb, hatékonyabb, eredményes megoldások iránti gazdasági, fogyasztói szükségletek. Az új technológiák például hozzájárulhatnak a termelő eszközök hatékonyabb kihasználáshoz, a kereslet és kínálat hatékonyabb összekapcsolásához, előmozdíthatják a független vállalkozóvá válást.⁸ Ezen túl az új technológiák már pusztán feltűnésük által olyan iparágakra is innovációs hatást gyakorolhatnak, amelyek már évtizedek óta stagnálás jegyeit mutatják (pl. hotel, taxi, ügyvédi tevékenység).⁹ Így az új technológiákat az azokkal járó társadalmi hatékonysági előnyök miatt a jog egyszerűen nem teheti zárójelbe.

2. Kihívás előtt a jog: a joggal szembeni kettős elvárás

Minthogy a technológiai fejlődés egyre inkább az emberi civilizáció fejlődésének központjába kerül, így a jognak is követni kell ezt a folyamatot. Annál is inkább, mert leginkább a jog eszközeivel lehet biztosítható (bár vannak akik ezt vitatják¹⁰), hogy az ismeretlen jövő ne ébresszen félelmet, hogy a technológiai fejlődés az embert ne fenyegetse, hanem valóban szolgálja, miközben teljesen nyilvánvaló, hogy az előremutató technikai fejlődést a jog nem korlátozhatja. Míg tehát a jog és technológiai fejlődés lentiek szerint kifejtett látszólagos ellentmondása miatt felmerül, hogy a jognak kell-e legyen egyáltalán bármilyen szerepe a technológiával kapcsolatosan, egyértelmű, hogy a technológiával kapcsolatos egyik legfőbb probléma, a bizonytalanság kezelésében a jognak megkerülhetetlen szerepe van.¹¹ Mindezt jól alátámasztják az olyan

⁷ Gregory N. MANDEL: Regulating emerging technologies, 2009., 3.

⁸ Raymond H. BRESCIA: Uber for Lawyers: The Transformative Potential of a Sharing Economy Approach to the Delivery of Legal Services, 64 Buffalo Law Review (2016), 5.

⁹ A. SULLIVAN: Law and technology – new opportunities for lawyers and their clients, 27 March 2015, (draft)

¹⁰ Gregory N. MANDEL utal rá, hogy vannak, akik nem tartják szükségesnek az új technológiák szabályozását és szerintük a szabad piaca kellene bízni ezt a kérdést. (l.j. 7.)

¹¹ Sofia RANCHORDÁS: Does Sharing Mean Caring? Regulating Innovation in the Sharing Economy, Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series No.06/2015, Minnesota Journal of Law Science & Technology, Vol. 16:1, 2015., 28.

új szolgáltatásokkal kapcsolatos fejlemények, mint amilyen az Uber, amely esetében a bizonytalanság éppen abból fakad, hogy a jogalkotó nem tisztázza a hagyományos szabályozás által kezelhetetlen új kihívásokat.

A technológiai kihívás tehát a joggal szemben kettős elvárást támaszt: egyrészt a jog szabályainak megerősítése, a jogalkotási folyamat újragondolására lehet szükség annak érdekében, hogy a technológiai fejlődés ne ássa alá az emberi szabadságjogokat. Ebből a szempontból a személyes adatok védelme (miközben vannak akik, a magánélet védelme terjedelme újragondolását vetik fel), és a technológiák közti verseny érvényesülésének biztosítása kiemelten fontos lehet. Másfelől szükséges azonban az is, hogy a jog korlátozza a technológiai fejlődést.

Összességében a jogot érő kihívások egyrészt az új technológiákkal kapcsolatos tudományos bizonytalanságból másrészt a jog meglévő kereteinek újragondolásából fakadnak.¹² Ebből következően a megoldásokat is itt kell keresni: meg kell ismerni az új technológiákat, illetve újra kell gondolni a szabályokat illetve akár magát a jog szabályozási karakterét is finom hangolni szükséges. Az ismeret hiánya Mandel szerint a technológia szabályozásának legfőbb kihívása, hiszen erre vezethető vissza a technológia társadalmi elutasíttósága, az emberek félelme, a szabályozói bizonytalanság és ezáltal a befektetői környezet kiszámíthatatlansága.¹³ Az emberek félelme és technológiákkal szembeni elutasítása kapcsán beszél Tranter Frankenstein-mítoszról, amely mögött a társadalmi kontextust nem ismerő, saját találmánya iránt mélyen elfogult tudós képe húzódik meg.¹⁴ Ugyanakkor a társadalomnak is le kell mondani arról az illúzióról, hogy mindenféle technológiai kockázat előre felmérhető és pusztán szabályozással megelőzhető. A vegyipari balesetek megelőző szabályozási doktrínája az ún. Seveso rezsim alapján is világos, hogy pusztán a múltban bekövetkezett balesetek tanulságai nem óvhatják meg a társadalmat, önmagukban nem garantálhatják a biztonságos jövőt.¹⁵

3. Válasz a kihívásokra: leszámolni a joggal szembeni előítéletekkel

Jonathan B. Wiener szerint a technológia és szabályozás gyakran egymás ellentéteinek tűnnek, hiszen a technológia a haladást a szabályozás pedig éppen a haladás gátját, a bürokratizmust szentesíti meg.¹⁶ A szabályozásra gyakran mint a korlátok világára, a technológiára pedig mint a szabadság termékre tekintenek.¹⁷ A technológiai fejlődés-

¹² N. MANDEL (Ij.7.) 1.

¹³ Uo. 4.

¹⁴ Kieran TRANTER: Nomology, Ontology and Phenomenology of Law and Technology, 8 Minn. J. L. SCI. & Tech.. 449 (2007).

¹⁵ Esther VERSLUIS, Marjolein VAN ASSELT, Tessa FOX, Anique HOMMELS: Calculable Risks? An Analysis of the European Seveso Regime, in: Dimension of technology Regulations, eds.: Morag GOODWIN, Bert-Jaap KOOPS, Ronald LEENES, Wolf Legal Publishers, 2010., 34.

¹⁶ B. WIENER (Ij.3.)

¹⁷ RANCHORDÁS (Ij. 11.) 26.

ben érdekeltek gyakran vádolnak azzal, hogy amellet, hogy a társadalom érzéketlen bizonyos technológiai változásokra a szabályozó indokolatlanul és túlzottan óvatos, amely viszont akadályozza a fejlődést. Felmerül, hogy a jognak kell-e legyen egyáltalán szerepe a technológia haladásban.¹⁸

A joggal kapcsolatos előítéleteket ráadásul támogatja a múlt. A múltbeli szabályozási események ugyanis gyakran az emberek változással szembeni fenntartásait (a közelmúltból ide értve AG Lenz lent ismertetett véleményét is), ellenállásait lovagolták meg és sokszor arra voltak visszavezethetőek, hogy a jog és a jogalkotó nem vállalta fel a hatalom gyakorlásából fakadó felelősséget, az új technológiák jelentette kockázatok kezelését. Minderre jó történelmi példa Nürnberg város 1403-as rendelete, amely megtiltotta az acél huzalokat gyártó gépeket és előírta azok megsemmisítését valamint megeskette az érintetteket, hogy a jövőben nem használják ilyen gépet és másokat sem tanítanak meg rá, mondván a gépek fenyegetik a fennálló társadalmi rendet, a céhes gyártást.¹⁹ Ugyanígy Nürnberg városa a 16. században az új típusú vízimalom feltalálójának életjáradékot fizetett annak érdekében, hogy elálljon a prototípus alkalmazásától.²⁰ Meg szokták említeni a túlzott óvatosságból fakadó tiltás körében a GMO növények európai tilalmát is.²¹ Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a mai technológiák hatásait nem lehet összehasonlítani az ipari forradalom által elindított társadalmi változásokkal. Abban nincs különbség, hogy a technológiai változás akkor is és most is emberi munkahelyek tömeges megszűnésével, újak létrejöttével, kulturális értékek megváltozásával járhat (kreatív rombolás).²² A mai technológiai változások ugyanakkor közvetlenül és széles körben érintik a társadalom egészségének életminőségét (pl. szintetikus biológia), életszínvonalát (pl. e-gazdaság) méltóságát (pl. közösségi háló) valamint környezetét (pl. GMO). Ez pedig valóban fokozottabb óvatosságot követelhet meg a jogalkotótól.

4. A jog felelőssége: adekvát válaszok alkalmazása

A jog felelőssége abban áll, hogy a technológiai fejlődés hajtóerői és a társadalom között mintegy hidat képezzen azáltal, hogy csökkenti a bizonytalanságot. Ennek

¹⁸ Uo. 29.

¹⁹ Wolfgang VAN DEN DAELE: Access to New Technology. In Defense of the Liberal Regime of Innovation, (Ij. 15.) 85.

²⁰ Uo. 86.

²¹ N. MANDEL (Ij.7.) 3.

²² Romboló innovációnak nevezzük azon új termékeket, folyamatokat és üzleti modelleket, amelyek újradefiniálják a piacokat és felülírják a korábbi meghatározó vállalkozásokat. Gyakran ezek a változások az adott piac vertikumán kívülről érkeznek. OECD Working Party No.2 on Competition and Regulation: Protecting and Promoting Competition in Response to „Disruptive” Innovations in Legal Services, 13 June 2016, DAF/COMP/WP2(2016)1, 4.

elmulasztása esetén azonban valóban rászolgálhat az előítéletekre. Ahhoz, hogy a jog felelősséggel betölthesse a technológiai kihívás által vele szemben támasztott szerepet, adekvát válaszokat kell adnia a felmerülő kihívásokra.

Wiener szerint a technológiai haladás és a válaszadásra késztetett jog között van egy fontos összefüggés, amely a jogot megfelelő válaszok kialakításában segítheti: a szabályozás maga is technológia, a kormányzás technológiája.²³ A technológiai fejlődés szabályozása így nem más, mint a szabályozás technológiájának kérdése. A szabályozásnak is számos technológiája, eszköze van. Ebből a megközelítésből fakad a szabályozói „mérnökösödés” és a technológiai változások egymásra vetíthetősége. Például a liberalizáció (amely megnyitotta az utat az információs társadalom alapvető infrastruktúrája az elektronikus hírközlő hálózatok versenyközpontú szabályozása előtt,) vagy a technológiásemlegesség (amely többek között az EU elektronikus hírközlés-szabályozásának is alapelve vö. 2002/21/EK irányelv 18. bekezdés) mind olyan szabályozási technikák, amelyek a technológiai fejlődést hivatottak előmozdítani.

A technológia szabályozása tehát különös szabályozói érzékenységet kíván meg annak megválaszolása érdekében, hogy miként lehet a technológiai jelentette társadalmi kihívásokra úgy válaszolni jogilag, hogy a kedvező folyamatokat ne befolyásoljuk hátrányosan, a nem kívánt hatásokat azonban kivédhessük. Ennek számos eszköze lehet:

- intenzív dialógus a szabályozó és a technológia fejlesztői, a tudomány között;
- hatáselemzések, adatgyűjtések;
- a jogi válaszok megfogalmazásakor a tudományos bizonyítékokra hagyatkozás.²⁴

Összességében elmondható, hogy a technológiai fejlődésre adott felelős jogi válasz kulcsa egy olyan alapállás, amely a kockázatokat nem pusztán feltételezi, hanem azok létéről meggyőződik (precaution principle).²⁵ Másként, az új technológia blokkolható addig, amíg nem bizonyosodik be róla, hogy biztonságos.²⁶ Daele szerint a precaution principle nem alkalmazható túl szigorúan, mert ez esetben nem tudományos alapú lesz a kockázatbecslés, hanem a közvélemény félelmén fog alapulni.²⁷ Szerinte ez történt a növekedési hormonnal kezelt marhahúsok európai tilalma kapcsán, amikor AG Lenz az ilyen húsok széleskörű társadalmi elutasíttóságára hivatkozva érvelt a tiltás mellett a fogyasztók érdekében. Van Asselt és társai²⁸ szerint a precaution principle lényege a

²³ B. WIENER (Ij.3.) 484.

²⁴ N. MANDEL (Ij.7.) 3.

²⁵ Az EU környezetvédelmi politikája a Rio-i Deklarációra hivatkozással szentesítette, eszerint amikor komoly és visszafordíthatatlan károkozás veszély áll fenn, akkor a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem lehet az oka a környezetszennyezést megakadályozó költségghatékony intézkedések alkalmazásának. Esther VERSLUIS, Marjolein VAN ASSELT, Tessa FOX, Anique HOMMELS (Ij.15.), 264.

²⁶ B. WIENER (Ij.3.) 495.

²⁷ VAN DEN DAELE (Ij.19.) 90.

²⁸ Esther VERSLUIS, Marjolein VAN ASSELT, Tessa FOX, Anique HOMMELS (Ij.15.) 262.

bizonytalanság, ehhez képest bizonytalansági paradoxonról lehet beszélni, ami azt jelenti, hogy olyan esetekben is, amikor a technológia hatásaival kapcsolatos bizonytalanság tudott és nyilvánvaló, a szabályozó mégis a tudománytól vár megerősítést. Erre példa az az eset, amikor a Pfizer állatoknak szánt antibiotikumát az EU-ban arra hivatkozással tiltották be, hogy nem lehetett teljes tudományos bizonyosságot nyerni arra, hogy a szer embereken nem hoz létre antibiotikum rezisztenciát.²⁹

A kockázatbecslésnek tehát tudományos alapokon nyugodni. Ugyanakkor ezek a tudományos eredmények gyakran nem tudnak perdöntő, minden kétséget kizáró bizonyítékot nyújtani. Mindez a jogalkotó felelősségét növeli. A felelősséget pedig fel kell vállalni például úgy, hogy a jog megérti a technológia és jog közötti összefüggéseket. Ennek szemléltetésére szokott példaként állni *Macquarie Bank Limited & Anor v. Berg* ügyben 1999-ben hozott ausztrál bírói ítélet, amely egy rágalmazó irat Interneten való közzététele korlátozása tárgyában született. A bíró ugyanis arra hivatkozással utasította el a keresetet, hogy a hozzáférés korlátozása csak az adott állam esetében volna arányos, hiszen egyéb államok joga szerint nem vizsgálhatja a korlátozásra jogosultságot, viszont a bíró ezt technikailag nem látta biztosítottnak. Sem a bíró, sem pedig a felperes ügyvédje nem volt tehát tisztában az Internetes közzétételek földrajzi alapú hozzáférés korlátozásának lehetőségével.

A technológia szabályozási megközelítése a teljes tiltás (pl. GMO illetve újabban a nanotechnológia kapcsán vannak ilyen felvetések) és a teljes szabályozatlanság között mozog.³⁰ A technológiai fejlődések megfelelő jogi szabályozása azonban a tudománnyal folytatott párbeszéd mellett, a technológiai fejlődéssel kapcsolatos – lentiekben kifejtésre kerülő -, releváns sajátosságok jogba építését is igényli.

4.1. A technológia-szabályozás tárgya

A technológiai változás Lyria Bennett Moses szerint mindig társadalmi változás.³¹ Értelme szerint, azonban jogi szempontból mindig egyszerűbb a technológiát, mint a társadalmi változást megragadni, a szabályozás homlokterébe a technológiát és nem a társadalmi változást állítani. A technológiai változások társadalmi körülményeinek megismerése ugyanakkor rávilágíthat arra, hogy a felmerülő jogi problémák valójában technológia semlegesek.³² A társadalmi változások keltette társadalmi innováció rendszerint valamely társadalmi probléma új, jelenlegihez képesti hatékonyabb megoldását

²⁹ Uo. 268.; T-13/99 *Pfizer Animal Health kontra Tanács*, EBHT [1999] II-01961 389. és 369. pontok

³⁰ N. MANDEL (Ij.7.) 3.

³¹ Lyria Bennett MOSES: Why Have a Theory of Law and Technological Change? MINN. J.L.SCI.&TECH. 2007;8(2):589-606.

³² Uo., 596.

jelenti.³³ Egyértelmű társadalmi igénynek tekinthető például a biztonságos autózás (pl. vezető nélküli autók), a magántulajdon időleges kereskedelmi célú hasznosítása (pl. Uber vagy a lakásétermi platformok) vagy éppen az idegen városok helyi lakosként való felfedezésének az érzése (pl. Airbnb vagy CouchSurfing).

A technológiai szabályozás nehézsége abból fakad, hogy a technológia gyakorlati hasznosulásáig nehéz megjósolni, annak társadalmi következményeit. Maga a technológia tehát egyfajta mozgó célpont szabályozási szempontból. Előfordulhat, hogy a jogilag releváns technológiai kockázatok csak a technológia fejlődése egy későbbi szakaszában derülnek ki. Éppen ezért nem annyira a szabályokon, mint a szabályozás folyamatán van a hangsúly.³⁴ Az adaptív szabályozás éppen azt jelenti, hogy egyrészt létezik, másrészt folyamatosan biztosítja a szabályozás következményeinek monitorozását és a megfelelő szabályozási konzekvenciák levonását.³⁵

4.2. A technológia-szabályozás földrajzi dimenziója

Míg a technológiai fejlődés napjainkban globális jelenség, addig a jog továbbra is alapvetően nemzeti keretek között meghatározott. Ebben az értelemben a technológiai fejlődésre adott nemzeti jogi válaszok a globális fejlődéshez való viszonyunkat is meghatározzák. Az EU elektronikus hírközlés-szabályozása például attól is modellértékű, hogy nemzetállamok feletti szabályozást hozott létre erre a technológia vezérelte, globálissá vált iparágra.

4.3. A technológiai-szabályozás jogi keretei

Gyakran az új technológiák olyan meglévő szabályozási környezetbe érkeznek, amely alapvetően nem az új technológiák sajátosságaira tekintettel lettek kialakítva. Ekkor nem feltétlenül az a kérdés, hogy kell-e szabályozni az újat, hanem az, hogy a már létező szabályozás megfelelően szofisztikált-e hozzá. Ebből a szempontból érdekes Stokes és Bowman megfigyelése, hogy például olyan környezeti és egészségügyi kihívásokra mint amilyeneket nanotechnológiai vagy a szintetikus biológia támaszt a legtöbb ország nem új szabályozási kerettel, hanem a régi meglévő szabályokkal próbál választ adni.³⁶

Az Uber esete azt példázza, hogy ha a régi szabályokat alkalmazzuk az újra, akkor az könnyen az új technológia jelentett előnyök kiiktatásához vezethet. Például Berlinben a bíróság az Uber-t taxinak minősítette és megállapította a vonatkozó szabályozás meg-

³³ RANCHORDÁS (Ij. 11.) 22.

³⁴ N. MANDEL (Ij.7.) 2.

³⁵ RANCHORDÁS (Ij. 11.) 37.

³⁶ Elen STOKES, Diana BOWMAN: Nanotechnology: Looking Back to the Future of Regulating New Technologies: The Cases of Nanotechnologies and Synthetic Biology, European Journal of Risk Regulation Volume 3 (2012), Issue 2., 235 - 241

sértését, mert az Uber autók nem tértek vissza a drosztokra amikor azoknak éppen nem volt fuvarjuk.³⁷ A frankfurti bíróság pedig megállapította, hogy az Uber nem rendelkezik a szükséges engedélyekkel, biztosítással így megsértette a tisztességes verseny szabályait.³⁸ A technológia hatékony szabályozása tehát jellemzően a technológiára szabott új szabályok alkotását követeli meg.³⁹ Mindaz egyébként, ami most az Uber kapcsán történik, semmiben sem különbözik attól, ami a XX. század elején történt, amikor a taxiautók megjelentek és kezdték kiszorítani a konflisokat.⁴⁰ Stigler negyven évvel ezelőtt már leírta a szabályozói „foglyulejtettség” jellemzőit, amikor a szabályozás előnyeit nem a köz, hanem a szabályozott élvezzi, aki megpróbálja a szabályozót a saját érdekei mentén befolyásolni.⁴¹ Így lesznek az egykor fogyasztókat védő szabályokból a status quo védelmi bástyái.⁴²

Az Európai Parlament jelentés tervezete is hangsúlyozza, hogy *„a jobb szabályozás olyan jogalkotási megközelítést igényel, amely eredendően digitális, elveken alapuló és technológiai szempontból semleges; ahhoz, hogy teret biztosíthassunk az innováció számára, az ehhez szükséges konzultációkat és hatásvizsgálatokat követően értékelni kell, hogy a hatályos jogszabályok, a kiegészítő nem szabályozási intézkedések és végrehajtási keretek megfelelőek-e a digitális korban az új technológiák és új üzleti modellek fényében, hogy ezáltal orvosolni lehessen az egységes piac jogi töredezettségét, csökkenteni lehessen az adminisztratív terheket, valamint lökést lehessen adni a növekedésnek és az innovációnak.”*⁴³

4.4. A technológia-szabályozás időhorizontja

A technológiai fejlődés jogi leképezésének ellentmondásosságát jól szemléleti az ún. Collingridge dilemma, amely rámutat, hogy a technológia korai szakaszában való leszabályozása a technológiai ismeretének hiányában korlátozó lehet, ha viszont a megvárjuk, amíg egy adott technológia kibontakozik, könnyen elveszítethetjük felette

³⁷ RANCHORDÁS (l.j. 11.) 6.

³⁸ Uo.

³⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Online Platforms and the Digital Single Market, Opportunities and Challenges for Europe, COM(2016) 288/2, 5.

⁴⁰ KOLOZSI Ádám: A taxiautót tiltsák be!, 2016.01.21., http://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/01/21/a_taxiautot_tiltsak_be_konflisosok_az_uj_divat_ellen/ (letöltés: 2016.01.21.)

⁴¹ Georges STIGLER: The Theory of Economic Regulation, 2 BELL J. ECON. REG. 3 (1971), and Sam PELTZMAN, Toward a More General Theory of Regulation, 19 J. L. & ECON. 211 (1976).

⁴² Hannah A. POSEN: Ridesharing in the Sharing Economy: should Regulators Impose Uber Regulations on Uber? Iowa Law Review, Vol.101. 425.

⁴³ Jelentés <Titre>a digitális egységes piaci intézkedéscsomag megvalósításáról</Titre> <DocRef>(2015/2147(INI))3. pont

a szabályozói kontrollt.⁴⁴ A technológiai szabályozásának egyik kulcskérdése ezért az idő. A technológia fejlődése ugyanis különböző szintű szabályozási válaszokat igényelhet, ahogy a technológia más-más aspektusa kerül előtérbe. Ebből a szempontból az általában lassú jogalkotási folyamat nem feltétlenül jelent hátrányt, hiszen a képlékeny folyamatokra így adott esetben lehetőség nyílik megfontolt jogi válaszokat adni. (ez az ún. regulatory-connection, amely azt tükrözi, hogy a jogalkotó leköveti a technológia fejlődését).⁴⁵ Lényeg, hogy a gyors beavatkozási igény és kivárás közötti választás tudatos legyen (ennek különféle eszközei lehetnek pl. soft-law, társzabályzás). Ugyanakkor a technológiai fejlődés nem egyik napról a másikra következik be, de még így is gyorsabb mint az azt kísérő társadalmi változás.⁴⁶ Ezek a körülmények is emellett szólnak, hogy a jogi szabályozás csak folyamatként képes a technológia kihívásaira választ adni.

Az is igaz, hogy nem lehet a technológiai változás minden lehetséges következményét teljes bizonyossággal előre látni. Ez azonban nem jelenthet szabályozói tétlenséget. Éppen ellenkezőleg: mindig a technológia fejlődésének és megismerhetőségének adott pontján kell megfelelő szabályozási válaszokat adni, már a technológia megjelenésétől kezdve.⁴⁷ Ezért a technológiára alkalmas szabályozáscsak folyamatszemplétű lehet.

4.5. A technológia-szabályozás eszközei

Vannak olyan technológiai kihívások, amely létező eszközökkel (pl. szerzői jogi, adatvédelmi kérdések) kezelhetők, más esetekben ez viszont csak részben, vagy egyáltalán nem áll fenn. Ez is az oka annak, hogy nem létezik egy egységes elfogadott jogi séma az új technológiák szabályozására.⁴⁸ Inkább a megfelelő keret kialakítása a lényeges, illetve a szabályozásnak az adekvát folyamata.⁴⁹ Ehhez az alábbi eszközök nyújthatnak segítséget:

1. Elvi jellegű szabályozás: elősegítheti, hogy a kötött normák ne akadályozzák a fejlődést.⁵⁰ Például az EU elektronikus hírközlés-szabályozása az elektronikus hírközlési hálózatokat nyitottan, technológia-semlegesén szabályozza anélkül, hogy a technológiákat megnevezné. Az Európai Bizottság különösen is a következő elvek figyelembevételét ajánlja az új technológiák szabályozásával kapcsolatban: egyenlő piaci feltételek (level playing field)⁵¹, közérdek védelme, a fogyasztói bizalom és

⁴⁴ Bert-Jaap KOOPS: Ten dimensions of technology regulation. Finding your bearings in the research space of an emerging discipline, (Ij.15.), 317.

⁴⁵ BROWNSWORD and M. GOODWIN, Law and the Technologies of the Twenty-First Century. Texts and Materials (Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2012)

⁴⁶ MOSES (Ij.31.) 600

⁴⁷ KOOPS (Ij.44.), 317.

⁴⁸ B. WIENER (Ij.3.) 495.

⁴⁹ N. MANDEL (Ij.7.) 1.

⁵⁰ RANCHORDÁS (Ij. 11.) 35.

⁵¹ Ezzel kapcsolatban az Európai Bizottság az ún. over-the-top (OTT) szolgáltatások szabályozatlanságát és a hagyományos távközlési szolgáltatást nyújtók túlszabályozását emeli ki. Ezzel

- az innovációs hajtóerő fenntartása, diszkriminációmentesség.⁵²
2. Teszt- vagy adaptívjellegű szabályozás: bizonyos területre bizonyos ideig a technológia bizonyos keretek közötti működésének kipróbálása (inkubátor időszak)⁵³ és szabályozási következményeinek folyamatos nyomon követése.
 3. Megfelelő tulajdonszabályozás, hogy ösztönözze az innovációt, mint például az engedély kereskedelem vagy hozzáférés alapú verseny. Az engedélyekkel (pl. káros anyag kibocsátás) való kereskedelem szabályozási biztosítása ösztönözheti, hogy azért alkalmazzanak jobb technikát, hogy bevétel/jutalom legyen belőle, ne költség.⁵⁴
 4. A szerzői jog egyébként az egyik fő ösztönzője lehet a fejlődésnek ugyanakkor vannak olyan vélemények, hogy bizonyos esetekben az akadályt képezheti.⁵⁵ A spanyol versenyhatóság például kritizálta azt a spanyol szabályozást, amely tisztességes kompenzáció adására kötelezte az online hír aggregátorokat, annak ellenére, hogy azok a hír eredeti forrásának oldalára mutatta azoknak forgalmat generálnak.⁵⁶ Az Európai versenyjog például biztosítja, hogy a szellemi tulajdon jogosultja indokolatlanul ne zárkózzon el a szellemi tulajdonának más általi hasznosításától, ha az olyan új termék vagy szolgáltatás létrehozását eredményezi, amelyre potenciális kereslet mutatkozik viszont a jogosult nem gyártja⁵⁷ (tehát a jogosult termékének pusztán lemásolása nem elégséges a szellemi tulajdonjogi védelem áttörésére).
 5. Verseny bevezetése, illetve fenntartása: Az EU elektronikus hírközlés-szabályozása jó példa arra, hogy egy technológia vezérelt iparágban a verseny bevezetése hozzájárul a jólét növeléséhez. A verseny amúgy is természetes közege a technológia fejlődésének, hiszen ez segíti elő új innovatív ötletek megszületését. Ennek nem mond ellent Schumpeter elmélete a dinamikus versenyről, amely szerint az innováció hajtóereje a monopolpozíció megszerzésének lehetősége. A versenyjog kétség kívül hozzá tud járulni ahhoz, hogy a piacok az innovációhoz szükséges mértékben nyitottak maradjanak.⁵⁸

összefüggésben a level playing field a meglévő szabályozás modernizálását, egyszerűsítését adott esetben deregulálását (pl. egyetemes szolgáltatás terén) másrészt az OTT szolgáltatások megfelelő minőségének garantálását emeli ki. COM(2016) 288/2, (lj. 39.) 6.

⁵² COM(2016) 288/2, (lj. 39.) 5.

⁵³ RANCHORDÁS (lj. 11.) 38.

⁵⁴ B. WIENER (lj.3.) 492.

⁵⁵ Uo. 486. és OECD Hearing on Disruptive Innovation, DAF/COMP(2015)3, 10.

⁵⁶ OECD Hearing on Disruptive Innovation, DAF/COMP(2015)3, 10.

⁵⁷ Ird. C-241/91 és C-242/91, *Radio Telefis Eireann e Independent Televisón Publications Ltd. v. Commission*, [1995] ECR I-743.

⁵⁸ Alexandre de STREEL and Pierre LAROCHE: Disruptive Innovation and Competition Policy Enforcement, OECD Global Competition Forum, DAF/COMP/GF(2015)7, 5.

6. Piacralépés szabályozása a megelőzés/biztonság érdekében:
 - az EU kozmetikai termék rendelete⁵⁹ előírja a nano termékek hatósági engedélyeztetését;
 - az Uber esetében a sofőrökkel és autókkal kapcsolatos minimum műszaki és személyes biztonsági követelmények érvényesítése, megfelelő biztosítás előírása.
7. Tájékoztatás, visszacsatolás:
 - az EU kozmetikai termék rendelete a nano termékek kapcsán a fogyasztói tájékoztatást a termék címkéjén;
 - vannak szolgáltatások (pl. Uber, Airbnb), amelyek elterjedésüket köszönhetik a fogyasztói értékelés rendszerbe iktatásának (az új típusú technológiák minőségi problémáinak kiküszöbölésének a szolgáltatások fogyasztók által használt rendszerbe épített értékelése hatékonyabb lehet mint a külső szervezetekhez eljutatott panaszkezelés, amely jellemzően bonyolult, hosszadalmas és sokszor visszacsatolás/közösségi hasznosulás nélküli).

5. Összegzés

Az emberi fejlődés homlokterébe kerülő technológiai fejlődés a jogot is megfelelő válaszok megteremtésére készíti. Ezzel kapcsolatban a legfőbb dilemma az, hogy a jog miként tudja egyszerre biztosítani a technológiai fejlődés zavartalanságát és a felmerülő kockázatok elkerülését. Egy hatékony és pragmatikus szabályozói közelítés alapfeltétele, hogy le kell számolni annak ideájával, hogy a jog képes bármilyen jövőbeni kockázat teljes mértékű kiküszöbölésére. Ez persze nem jelenthet szabályozói tétlenséget. A jognak képesnek kell lennie arra, hogy a technológia alakulását végig kövesse, annak első lépésétől kezdve. A szabályozást mindig az adott fejlettségi szinten azonosítható kockázatokhoz kell igazítani. Ebben mindenképpen segít a jog és a tudomány közötti párbeszéd, a globális megközelítés és a társadalmi igények és hatások hangsúlyos figyelembevétel. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy pusztán az a tény, hogy valami új technológiának tekinthető nem jelenthet szabályozás mentességet, nem okozhat társadalmi veszteségeket, nem kínálhat indokolatlan versenyelőnyöket.⁶⁰ Ugyanakkor a szabályozás nem büntethet egy új technológiát csak azért mert újszerű szabályozási kihívásokat támaszt.⁶¹ A fentiek szellemében adott felelős jogi válaszok nagy mértékben hozzájárulhatnak a technológiai fejlődéshez, valamint ahhoz, hogy a társadalom jobban elfogadja, biztonságosabban élvezhesse a technológia legújabb vívmányait.

⁵⁹ 1223/2009/EC rendelet, OJ L 342, 22.12.2009, p.59

⁶⁰ Damien GERADIN: Should Uber be Allowed to Compete in Europe; And if so How? Competition Policy International, June 2015, 3.

⁶¹ Uo. 9.

Tóth András¹

A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS HATÁSA AZ ÜGYVÉDI TEVÉKENYSÉGRE: ROBOTOK LESZNEK AZ ÜGYVÉDEK?

IMPACTS OF THE TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON THE LAWYERS: ROBOTS WILL BE LAWYERS?

Abstract

New technologies will exert the same impact on lawyers as usually do in other areas: a wider, cost effective and affordable access to services. New technologies will gain momentum mainly in more standardized legal services such as the automatized legal document drafting, applicable law and precedent search. This may lead to a much wider public access to legal services on affordable prices from qualified sources. However, the use of this type of automated services may need for additional bespoke law advice. Thus, new technologies may result in the appearance of new types of legal services rather than the total disappearance of the old ones. It is important that new technologies should be subject to appropriate regulations to secure the client's trust and protection.

1. Bevezetés

Az utóbbi évek pénzügyi válsága súlyosan érintette az ügyvédi tevékenységet is, csökkentek a bevételek² több jelentős ügyvédi iroda is bezárt.³ Az ügyvédi piac nehézségeit azonban nem csak a válság okozza. Úgy tűnik, a technológiai fejlődés nem fogja elkerülni az ügyvédi tevékenységet sem. Sőt, a technológiai változás már egy ideje zajlik az ügyvédi tevékenységet érintően is. Az új kommunikációs technológiák voltak az elsők, amelyek kívülről beszivárogtak az ügyvédi tevékenységbe és mára széles körben elterjedté váltak. Az Internet által például lehetővé vált, hogy a laikusok jogi kérdéseikre választ találjanak, illetve az ügyvédre, illetve szolgáltatására visszajelzéseket adjanak.

¹ tanszékvezető egyetemi docens – KRE-ÁJK Infokommunikációs jogi Tanszék

² A. SULLIVAN: Law and technology – new opportunities for lawyers and their clients, 27 March 2015, (draft)

³ <http://www.businessinsider.com/decades-biggest-law-firm-collapses-2009-12>

A jövőbeni technológiai újítások viszont többről szólnak, mint az e-mail használat, az internetes reklám vagy a blogolás.⁴ Főleg az USA-ban már online elérhetőek az automatizált jogi dokumentumszolgáltatások, működnek teljesen virtuális ügyvédi irodák is. A ZoomLegal pl. olyan internetes jogi dokumentumszolgáltatást kínál, amelyhez biztosít egyedi online jogi segítségnyújtást is (eLawyering). Az ún. inverz aukciós oldalak (pl. Lawtendr) pedig az ügyvédeket versenyeztetik meg az ügyfél által keresett jogi szolgáltatásra. Mindeközben a hagyományos ügyvédi tevékenységet számos technológiai újítás is támogatja is, ilyenek például a fejlett adatbázisok és keresőmotorok, amelyek gyorsan és hatékonyan találják meg a megfelelő precedenst vagy alkalmazandó jogot, illetve a mesterséges intelligencia (pl. IBM Watson), amely alkalmazni is képes a statikus ismereteket konkrét helyzetek jogi megoldására. Ezek a „romboló” technológiai újítások jellemzően más iparágakból szivárognak be az ügyvédi tevékenységbe és nem feltétlenül váltják ki azokat, jellemzően segíteni, kiegészíteni fogják majd.⁵

2. Jogászok vége?

Ezzel a hatásvadász kérdéssel az elmúlt években számos publikáció és könyv jelent meg, élükön Richard Susskind: *The End of Lawyers?* 2008-as könyvével,⁶ amely valóban csak kérdésként teszi fel, de semmiképpen nem állítja, hogy ez be is következne.

Az új típusú technológiák ügyvédi tevékenységbe szivárgása elsősorban azzal a hatással fog járni, amivel általában az új technológiák: a szolgáltatásokhoz való szélesebb körű, hatékonyabb és megengedhetőbb árú hozzáférés lehetővé válásával. Vagy, ahogy Richard Susskind találóan megjegyzi: eddig az ügyvéd teste volt az interfész a jog és az ügyfél között, eztán sok esetben az Internet és a számítógép lesz ugyanez.⁷ Meg kell jegyezni, hogy a technológiától függetlenül megfigyelhető, hogy a jogi tanácsadás már nem kizárólag az ügyvédek monopóliuma. Könyvelők, könyvvizsgálók, HR tanácsadók például ugyanúgy nyújtanak a tevékenységükkel összefüggésben a jogszabályok tartalmára nézve jogi természetű tanácsokat.⁸ Ezen típusú jogi tanácsadásokra pedig már ma sem vonatkoznak feltétlenül az ügyvédekre irányadó szigorú szabályok. A jövőben bizonyos automatizálható és kiszervezhető jogi szolgáltatások

⁴ The New Normal: The Challenges Facing the Legal Profession, Board of Governors' Challenges to the Profession Committee, July 2011, State Bar of Wisconsin, 10.

⁵ OECD Working Party No.2 on Competition and Regulation: Protecting and Promoting Competition in Response to „Disruptive” Innovations in Legal Services, 13 June 2016, DAF/COMP/WP2(2016)1, 4.

⁶ Richard SUSSKIND: *The End of Lawyers?* Oxford University Press, London 2008.

⁷ SUSSKIND (Ij. 6.) 284.

⁸ CBA Legal Futures Initiative: Future: Transforming the Delivery of Legal Service in Canada, Canadian Bar Association, August 2014. 18-19.

mögött egyre gyakrabban tűnhetnek fel üzemeltetőként, fejlesztőként, tulajdonosként nem ügyvédek is.

A technológia ügyvédi tevékenységre gyakorolt hatása elsősorban az alapvetően standardizálható jogi szolgáltatások terén fog jelentkezni (mint amilyen a jogi dokumentum szerkesztése, jogszabály-és precedenskeresés és alkalmazhatóság vizsgálat, jogi átvilágítás). Ez azonban azzal járhat, hogy a standardizálható ügyvédi szolgáltatások automatizálása révén sokkal szélesebb tömegek férnek majd hozzá olcsón olyan jogi szolgáltatásokhoz, amelyeket korábban nem volt pénzük megfizetni vagy éppen bizonytalan, nem ellenőrzött internetes forrásokból maguk szereztek be. Ebből az is következik, hogy csak olyan automatizált szolgáltatások fognak elterjedni, amelyek valóban gyorsabbak és olcsóbbak, mint az ügyvédi közreműködés. Remus és Levy szerint nem minden ügyvédi munkafolyamat automatizálása járna ezzel a hatással.⁹ A standardizálható jogi megoldások mögötti automatizáció azonban támogatja az ügyvédi tevékenységet, amennyiben csökkenti a hibázás lehetőségét, másrészt lehetővé teszi, hogy az ügyvéd az erőforrásait a hozzáadott értékű egyénre szabott jogi szolgáltatásra összpontosíthassa.¹⁰

Másrészt természetesen felmerül, hogy az ilyen típusú automatizált szolgáltatások igénybevétele mennyiben csökkenti majd az egyénre szabott, személyes ügyvédi szolgáltatás igénybevételét.¹¹ Az OECD szerint a büntetőjog az egyike azon területeknek, amelyeket a technológiai változások a legkevésbé fognak majd érinteni.¹² Susskind is biztos abban, hogy az egyedi nem standard esetekben a jövőben is lesz igény a magas minőségű, személyre szabott ügyvédi szolgáltatásokra, ugyanakkor szerinte sokkal kisebb mértékben.¹³ Susskind azonban lehet túlértékeli a standardizált szolgáltatások egyedi ügyvédi tevékenységre gyakorolt hatását, hiszen nem számol azzal, hogy a standardizált szolgáltatások révén nyert nem egyedi jogi segítség utóbb könnyen olyan helyzetet idézhet előt, amelynek kezelése már valódi egyéni ügyvédi segítséget igényelhet. Márpedig ha a standardizált hozzáférés révén szélesebb tömegek jutnak elérhető áru jogi támogatáshoz, akkor az esetlegesen utóbb jelentkező egyéni jogi problémák kezelésre immár egyéni jogi megoldást találni. Az USA-ban elterjedt LegalZoom is ezt példázza: először automatizált jogi dokumentum szolgáltatással indult, majd jogászokból hálózatot építettek, akik már képesek az ügyfelek egyedi kérdéseit is kezelni, amelyért az ügyfél havi díjat fizet.¹⁴ Ezzel a szolgáltatással LegalZoom az

⁹ Dana REMUS and Frank S. LEVY: Can Robots Be Lawyers? Computers, Lawyers, and the Practice of Law (December 30, 2015). 4. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2701092>

¹⁰ OECD (l.j. 5.), 10. és 21.

¹¹ SUSSKIND (l.j. 6.), 271.

¹² OECD (l.j. 5.), 20.

¹³ SUSSKIND (l.j. 6.), 271.

¹⁴ Raymond H. BRESCIA: Uber for Lawyers: The Transformative Potential of a Sharing Economy Approach to the Delivery of Legal Services, 64 Buffalo Law Review (2016), 16.

amerikai társadalom azon kétharmadát szólítja meg, akiknek nincsen pénzük magas szintű egyedi ügyvédi tanácsadásra, de nem is ahhoz a réteghez tartoznak, akik élvezik az ingyenes jogsegély-szolgáltatások előnyeit.¹⁵

Fentiekből következően a jövő ügyvédeknek kombinálniuk kell a technológia biztosította standardizált szolgáltatás-nyújtást a kivételes egyedi személyre szabott magas szakmai minőségű szolgáltatásokkal.¹⁶ Természetesen a standardizált szolgáltatások nyújtásának fejlesztése és támogatása is igényelni fogja a jogászi közreműködést. Ezt a típusú feladatkört Susskind jogi mérnöknek nevezi és hangsúlyozza, hogy a közhiedelemmel ellentétben ez a tevékenységi kör nem olyan, amit pályakezdő jogászok el tudnának végezni.¹⁷ Sőt, az ügyvédi irodák hagyományos piramisszerű felépítése is megváltozhat, hiszen a gerincet adó pályakezdők munkája (precedens-és jogszabálykeresés, alkalmazhatóság vizsgálat, dokumentum-és beadványszerkesztés, jogi átvilágítás) lehet a leginkább helyettesíthető az automatizált technológia révén akár úgy, hogy az ügyvédi iroda ezt alacsony költségű, kevés hozzáadott értékű tevékenységet erre specializált szolgáltatóknak szervezi ki (unbundling).¹⁸ A standardizált jogi szolgáltatások mögött tehát fejlett jogászi gondolkodásnak kell állnia. Susskind szerint a jövőben is lesznek tehát jogászok, de szerinte kevesebben fognak a mai értelmű hagyományos magas szakmai minőségű személyes szolgáltatásokat nyújtani. A többségnek szerinte a fentiek szerinti „hibrid” jogásszá kell lennie ahhoz, hogy a pályán maradhasson.

A McKinsey&Company egy tanulmánya szerint¹⁹ az új technológiák inkább átalakítják a hivatásokat, mint teljesen megszüntetnék. Meg kell tehát különböztetni a feladat-automatizálást az állás automatizálásától. Ez utóbbi a McKinsey tanulmány szerint az elkövetkezendő öt évben mindössze az állások 5%-át érinti. David Autor szerint²⁰ az automatizálás leginkább a jelenleg munkahelyeken végezhető rutinszerű állásokat és munkafolyamatokat érinti majd, ugyanakkor ezek eltűnésével egyre növekvő igény lesz a kreatív, probléma megoldó, rugalmas munkakörökre. Bessen szerint az automatizálási folyamatok ebből következően egyenesen munkahely növekedéssel járnak majd.²¹ Kifejezetten a jogi munkára gyakorolt hatásra is létezik becslés, amely szerint a jogászi munka jelenlegi számlázott értékének mintegy 13%-a

¹⁵ Uo. 18.

¹⁶ Uo.

¹⁷ SUSSKIND (Ij. 6.), 272.

¹⁸ Uo. 278.; OECD (5. Ij.) 9.

¹⁹ <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/four-fundamentals-of-workplace-automation>

²⁰ David H. AUTOR: Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation Journal of Economic Perspectives vol. 29, no. 3, Summer 2015. 3-30

²¹ James BESSEN: How Computer Automation Affects Occupations: Technology, jobs, and skills Boston University School of Law Law & Economics Working Paper No. 15-49 Revised January 16, 2016

esik majd ki az automatizálásnak köszönhetően.²² Persze, ha ez a kiesés gyorsan következik be, akkor súlyos hatásokkal járhat, de valószínűbb, hogy ez fokozatosan fog megtörténni.

A szerzőpáros Remus és Levy szerint az ügyvédi tevékenységre gyakorolt technológiai hatás tehát inkább új típusú szolgáltatások megjelenésével, mintsem a régiékel teljesen eltűnésével jár.²³ A technológiai újítások egy része a standardizálható szolgáltatások esetében bizonyos jogászai (jellemzően pályakezdő) munkákat kiválthat, az újítások másik része pedig az egyedi ügyvédi munka megbízhatóságát növeli²⁴ (mint például az embernél precízebb alkalmazandó jogszabály és precedens keresők,²⁵ kiegészülve a big data-t elemző jogi kockázatelemző és kimenet előjelző szoftverekkel²⁶ ide értve a due diligence-t megvalósító szoftveres alkalmazásokat). Bizonyos, hogy nem lehet mindent automatizálni, egy pont után még az automatizált tanácsadás révén előálló eredményeket is egyediesíteni kell az ügyfél körülményeire.

3. A technológiai fejlődés, és ami mögötte van: a kihívások kezelésnek kulcsa

A technológia változása mögött mindig társadalmi igények húzódnak meg: az emberi problémák, gyorsabb, olcsóbb, hatékonyabb megoldása iránti vágy.²⁷ Az Internet lehetővé teszi, hogy az ügyfelek a jogi problémáikra megoldást, válaszokat, információkat találjanak. Mindezt a gyorsaság és olcsóság, ingyenesség érzése mellett. Az információk kétes minősítése és a laikus ügyfél által levont esetlegesen téves következtetések miatt azonban felmerül, hogy valamiféle jogászai kontrollt érvényesíteni kell.²⁸ Nem volna helyes, ha a jelentkező társadalmi igényekre valamiféle választ adni próbáló új szolgáltatások betiltása lenne a válasz az ilyen helyzetre. A történelmi példák alapján ugyanis az emberek törekvéseit, a társadalom igényeit a technológiai

²² REMUS and LEVY (9.lj.)

²³ Uo.

²⁴ "Ross Intelligence is not to replace lawyers but to [allow them to] do more than they were able to do before" Julie SOBOWALE: How artificial intelligence is transforming the legal profession, http://www.abajournal.com/magazine/article/how_artificial_intelligence_is_transforming_the_legal_profession

²⁵ Ilyen például a Dentons ügyvédi technológiai start up-ja a NextLaw Ross Intelligence szolgáltatása.

²⁶ REMUS and LEVY (9.lj.) 59.; „In 2014, Chicago-Kent College of Law professor Daniel Martin Katz, then at Michigan State University law school, and his colleagues created an algorithm to predict the outcomes of U.S. Supreme Court cases.” SOBOWALE (24.lj)

²⁷ Sofia RANCHORDÁS: Does Sharing Mean Caring? Regulating Innovation in the Sharing Economy, Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series No.06/2015, Minnesota Journal of Law Science & Technology, Vol. 16:1, 2015., 22.

²⁸ Legal Services Consumer Panel: 2020 Legal Services – How regulators should prepare for the future, November 2014., 5.

tiltás ügysem tudja megállítani. A felelős jogi válasz a megfelelő szabályozás kialakítása lehet csak, amely a társadalmi előnyöket és az ügyfelek biztonságát egyszerre szavatolja.

Természetes, hogy minden ügyvédi tevékenységet érintő technológiai újításnak biztosítania kell az ügyfelek bizalmát és védelmét.²⁹ A jelenlegi ügyvédi tevékenységre vonatkozó szabályozás, mint amilyen a piacralépési, etikai normák, a biztosításra vonatkozó előírások mind ezt szolgálják. Lényeges azonban, hogy a jelenlegi szabályok a jelen keretek között végzett ügyvédi tevékenységre vonatkoznak, és nem lehet egy az egyben alkalmazni az új technológiai keretek között létező jogi szolgáltatás nyújtásra. Miközben az új technológia semmiképpen sem jelentheti, hogy azt nem kell szabályozni, tehát az ügyfelek bizalmát és érdekét ugyanúgy kell védeni csak megfelelő, új szabályokkal. Nem kell csak azért tiltani és ezzel büntetni egy technológiát, mert új és kihívásokat támaszt. Még egyszer: az új technológiák mögött mindig valós társadalmi igény áll. Az online jogi dokumentumszolgáltatók például olyan személyeket is rendezett, ellenőrzött, megbízható jogi dokumentumokkal tud ellátni, akik korábban ezt kétes forrásból, ügyvéd fogadásához szükséges pénz híján maguk próbálták összeállítani. Ha ezzel a megoldással biztosítható a jogi szolgáltatásokhoz való szélesebb körű és ellenőrzött hozzáférés, akkor nem az a kérdés, hogy meglehet-e az ilyen szolgáltatást engedni, hanem az, hogy miként lehet az ilyen szolgáltatás ügyfeleket védő szabályait megtalálni.³⁰ Erre lehet példa az Észak-Karolina-i vonatkozó szabályozás, amely az alábbi korlátozásokkal engedi meg az online interaktív jogi dokumentumszolgáltatást:³¹

- a web-szolgáltató nem zárhatja ki a felelősségét
- ügyvédnek kell felülvizsgálnia a közzététel előtt a dokumentumokat
- a szolgáltatónak világosság kell tennie, hogy a szolgáltatása nem helyettesíti az ügyvédi szolgáltatást
- a fogyasztónak meg kell adnia a lehetőséget, hogy fizetés előtt megnézhesse az általa felhasználni kívánt szerződést.

Az ügyfelek tehát úgy tűnik gyors, hatékony és olcsó jogi megoldásokat akarnak, az ügyvédek ezzel szemben izgalmas jogi problémákat, amelyeken keresni lehet, és amiket meg lehet oldani.³² Valahol ebben az ellentmondásban rejlik az ügyvédi tevékenység hagyományos kihívása: az ügyféllel való kommunikációban.³³ Az elmúlt

²⁹ H. BRESCIA (14.lj.) 5.

³⁰ Részletesen lsd.: Laurel S. TERRY, Steve MARK, Thalia GORDON: Trends and Challenges in Lawyer Regulation: The Impact of Globalization and Technology, *Fordham Law Review*, Volume 80, Issue 6, 2012.

³¹ <http://www.ncleg.net/Sessions/2015/Bills/House/PDF/H436v5.pdf>

³² Uo. 2.. CBA Legal Futures Initiative (8.lj.) 6.

³³ SULLIVAN (2.lj.)

idők jelentős jogi botrányai (pl. mexikói öböl olajszenyezése, dízelbotrány) például nem kerülték el azokat a nagy vállalatokat, akiknek kétség kívül van pénzük a legjobb és kapacitásban is megfelelő jogi tanácsadás megfizetésére. Richard Susskind szerint nem véletlen, hogy a jövőben fel fog értékelődni a jogi problémák kialakulásának megelőzésére vonatkozó jogi segítségnyújtás, mert az ügyfeleknek erre van egyre nagyobb igénye.³⁴ Ez a fajta jogi kockázat menedzsment pedig új típusú proaktív, preventív hozzáállást fog megkövetelni a jövő ügyvédeitől. A belső jogi kockázatok feltérképezésének egyik eszközei lehetnek a vállalati big data monitorozására fejlesztett speciális keresők (pl. NexLP).³⁵ Mindez természetesen a jogászképzéssel szemben is azt a követelményt állítja, hogy a leendő ügyvédek felkészítse erre a Susskind szerinti hibrid létre, ahol a jogász egyszerre stratégiai tanácsadó, kockázat-és projektmenedzser, valamint digitális tartalomfejlesztő.³⁶

A Kanadai Ügyvédi Kamara az alábbi új jogász foglalkozási területek megjelenésével számol:

- jogi tudás mérnök: online jogi tanácsadó és jogi dokumentumszerkesztő rendszerek építése
- jogi folyamat elemző: intézményen (ide értve az ügyvédi irodát is) belüli komplex jogi folyamatok felépítése
- jogi támogató rendszer kezelő: ügyfelek számára való jogi munka támogató eszközök fejlesztése
- jogi projekt és kockázat menedzser.³⁷

Az ügyvédi tevékenység szabályozásának egyik problémája visszavezethető az információs aszimmetriára, amely akkor áll elő, ha az ügyfél nem tudja megítélni a kapott szolgáltatás minőségét, valamint annak szükségességét, ezért minőségi standardok bevezetésére van szükség. Ezen kifejezetten segítenek az Interneten elérhető információk, amely alapján a jogi szolgáltatás adekvátsága és szükségessége megközelítőleg leellenőrizhető. A különböző értékelési felületek szintén fontos visszajelzést adhatnak az adott iroda vagy ügyvéd munkájának múltbéli minőségéről. Az automatizált szolgáltatások révén is nőhet a szolgáltatás minőség azáltal, hogy csökken az emberi hibázás lehetősége.

A mesterséges intelligencián alapuló technológia például hatalmas adattömeg elemzését követően jut valamely jogi kérdés kapcsán következtetésre. Ha azonban a laikus felhasználó az így előállt végkövetkeztetés alapján, jogász közreműködés nélkül, jogi lépéseket tesz és aztán annak hátrányos következményei lesznek, akkor felmerül a kérdés, hogy miként alakul az így keletkezett kárért való felelősség. Egyes

³⁴ SUSSKIND (lj. 6.)

³⁵ SOBOWALE (24.lj)

³⁶ SUSSKIND (lj. 6.)

³⁷ CBA Legal Futures Initiative (8. lj.) 7. és 21.

vélemények szerint az ilyen eseteket nem engedélyezett jogi tanácsadásként (magyarul zugírászat) kell felfogni, hiszen az ilyen mesterséges intelligencián alapuló szolgáltatás működése mögött is van valamiféle emberi tevékenység és üzleti érdek, ezért a mesterséges intelligencián alapuló jogi szolgáltatásnyújtásnak ténylegesen ügyvéd által felügyeltnek kellene lennie.³⁸

4. Összegzés

Az ügyvédi tevékenység az elmúlt évek gazdasági válsága után nem tért vissza azt megelőző kerékvágásba. Az ügyfelek egyre kevésbé hajlandók fizetni a kevésbé szofisztikált, manuális háttérmunkáért.³⁹ A technológiai fejlődés révén azonban többek között éppen ezen a munkák válnak kiválthatóvá, amely nem csak az ügyfeleknek, de az ügyvédeknek is pozitív lehet, hiszen jogi tanácsikat a kifinomult keresők még megalapozottabbá tehetik a felszabaduló idő pedig tovább finomíthatja a szofisztikált egyedi jogi szolgáltatások minőségét.

Nem Richard Susskind az első a jogtörténelemben, aki a jog hanyatlásának és a jogászai hivatás eltűnésének gondolatával eljátszik. A burzsoá jog elhalásának a korai szovjet jogelméletben kidolgozott tantétele szerint ez az állami berendezkedés szocialista fejlődési szintre eljutásának egyenes következménye lesz. Maga jog ugyanis - az elmélet szerint - az uralkodó osztály eszköze a többség elnyomására és kizsákmányolására. Így a jog eltűnésével az emberek is szabadok lesznek. Ahogy Szabadfalvi József fogalmaz: „A jövő kommunisztikus társadalmában – Engels megfogalmazása szerint – a „dolgok igazgatása” váltja fel a „személyek igazgatását”, aminek folyamánya az állam és ennek következtében – létében az államhoz szorosan kötődő – jog elhalása.”⁴⁰ Lényeges különbség azonban, hogy Susskind szerint ez a technológiai fejlődés eredményeként nem fog elkövetkezni. Ez legfeljebb a jogászai szerepek diverzifikálását és jelentős átstrukturálódását fogja eredményezni.

A standardizálható jogászai munka automatizálása nem távoli fikció. A gyorsítási bírságok kiszabása már Magyarországon is teljesen zárt automatizált rendszerben történik a jogsértés azonosításától a határozat meghozatalán át a döntés közléséig. Ugyanakkor nem valószínű, hogy a jövőben jogászok lennének a robotok. Számos olyan jogászai feladat van, amely nem nélkülözheti az emberi tényezőt, amelyet viszont nem lehet leprogramozni. Például a big data-t elemző automata kockázatértékelők nem fogják megakadályozni és meggyőzni az ügyfelet, hogy jogsértést köves-

³⁸ Wendy WEN YUN CHANG: Time to Regulate AI in the Legal Profession? (Perspective) <https://bol.bna.com/time-to-regulate-ai-in-the-legal-profession-perspective/> (2016.07.27.)

³⁹ CBA Legal Futures Initiative (8. lj.) 7. és 21.

⁴⁰ SZABADFALVI József: Tradíció és kritika. A kritikai jogi gondolkodás múltja és jelene. In: Szabó Miklós (szerk.) Jogbölcseleti előadások, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998. 245-264. old.

A technológiai fejlődés hatása az ügyvédi tevékenységre: robotok lesznek az ügyvédek?

sen el.⁴¹ Ugyanígy az ügyfelek különbözőek, eltérő kockázatvállalási hajlandósággal például, amely az egyébként jogszerű megoldások körét is szélesítheti, miközben az automatizált jogi szolgáltatások objektív nagy valószínűségű standard megoldásokkal szolgálhatnak csak.

Eugen Ehrlich mintegy száz évvel ezelőtt a jogszabályok kötött alkalmazása kapcsán egyenesen a szellem szentsége elleni bűnről beszélt, amely olyan gépies jogszolgáltatást eredményez, amelyet nem irányíthatnak eszmék.⁴²

⁴¹ REMUS and LEVY (9.lj.) 65.

⁴² BADÓ Attila: Eugen Ehrlich és a jogszociológia. In: Loss Sándor emlékkönyv, Debrecen, Debreceni Egyetem. Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen 2005, 137-151.

Tóth András¹

A MAGÁNTULAJDON ÜZLETI CÉLÚ HASZNÁLATÁNAK JOGI KÉRDÉSEI AZ ON-LINE TÉRBEN KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL A KÖZÖSSÉGI TAXI-SZOLGÁLTATÁSRA

LEGAL ASPECTS OF THE PRIVATE OWNERSHIP FOR HIRE

Abstract

New technologies also have to comply with basic regulatory requirements such as tax payments or safety standards. However, legislature must not punish them merely because they do not always fit to the regulatory framework at the first sight. On the contrary, new technologies require an appropriate regulatory framework to reduce uncertainty, to increase social benefits and to maintain the conditions for fair competition. Uber drivers and cars, for example, must not be less safe than traditional taxis, they must pay taxes, but they should not be penalized just because of innovative characteristics of the new business model.

1. Bevezetés

Jelen rövid tanulmány az olyan Internetes alkalmazások által felvetett jogi problémákat és lehetséges megoldásaikat veszi számba, amelyek összekapcsolják a magántulajdonukat üzleti, kereskedelmi célokra hasznosítókat a lehetséges fogyasztókkal. Ezen alkalmazások közül elterjedtsége és az általa okozott konfliktusok okán kiemelkedik az Uber, amellyel így hangsúlyosabban foglalkozunk.

Már abban sincs egyetértés a témával foglalkozók között, hogy miként kell nevezni az ilyen Internetes alkalmazásokat. A legismertebb elnevezés – a közösségi gazdaság (sharing economy) – a szolgáltatás jellemzői közül azt emeli ki, hogy az új generáció fogyasztói már nem a tulajdon mindenhatóságát hirdetik és nem akarnak mindenre szert tenni amire szükségük van, megelégszenek a használati eszközökhöz való hozzáféréssel, amelyhez viszont hatékony eljárásokra van szükségük.² Ezzel szemben többen arra hívják fel a figyelmet, hogy ezen alkalmazások kapcsán szó sincs közösségi használatról. Először is nem a használati eszközök egy időben, többek általi közös

¹ tanszékvezető, egyetemi docens KRE-ÁJK Infokommunikációs Jogi Tanszék

² lásd részletesen: Hannah A. POSEN: Ridesharing in the Sharing Economy: should Regulators Impose Uber Regulations on Uber? Iowa Law Review, Vol.101:405

használatáról van szó.³ Másodsor, a felhasználás nem ingyenes: nem arról van szó, hogy valamiféle közösségi küldetéstudattól vezérelve emberek a magántulajdonukat csak úgy közösségi használatba adják. Sokkal inkább arról, hogy a magántulajdont üzleti célokra is felhasználják ezzel megadva a lehetőséget, hogy bárkiből taxisofőr, szakács vagy szálláskiadó legyen.⁴ Mindezekre tekintettel közösségi gazdaság helyett (sharing economy) helyesebb a magántulajdon üzleti célú felhasználását elősegítő on-line platformokról beszélni, amelyek összekapcsolják a keresletet és kínálatot.⁵ Ezek közös jellemzői az Európai Bizottság szerint:⁶

- új piacokat hoznak létre a régiók kikezdésével jellemzően személyes adatok gyűjtése és felhasználása révén
- többoldalú piacok hálózati hatással
- újfajta lehetőséget kínálnak a vállalkozásra
- növelik a választékot és a fogyasztói jólétet.

2. Az on-line platformok terjedésének okai

A magántulajdon üzleti célú felhasználását elősegítő on-line platformok elterjedését segíti, hogy egyrészt a vállalkozóvá válást könnyítik meg az on-line térben, másrészt hogy az emberek személyes élményekre vágynak (egy idegen város átmeneti lakásbér-lőként való megismerése vagy egy lakásétterem kipróbálása).

A taxi-szolgáltatáshoz képest az Uber és a hozzá hasonló platformok számos olyan hatékonysági előnyt fel tudnak mutatni, amelyek vonzóvá teszik őket a fogyasztók körében. Annak ellenére, hogy a taxi-szolgáltatás nem tartozik a legbonyolultabbak közé, nem igényel túl sok befektetést illetve speciális tudást, meglehetősen kiterjedt szabályozás vonatkozik rá az ár, mennyiség és minőség terén.⁷ A taxikra kiterjedő részletes szabályozás főként az alábbi okokra vezethető vissza:

³ Damien GERADIN: Should Uber be Allowed to Compete in Europe; And if so How? Competition Policy International, June 2015, 3. és Hannah A. POSEN, 414. (2. lj.)

⁴ Sofia RANCHORDÁS: Does Sharing Mean Caring? Regulating Innovation in the Sharing Economy, Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series No.06/2015, Minnesota Journal of Law Science & Technology, Vol. 16:1, 2015., 43.

⁵ Benjamin G. EDELMAN & Damien GERADIN: Efficiencies and Regulatory shortcuts: How should we regulate companies like Airbnb and Uber? November 24, 2015., Forthcoming, Stanford Technology Law Review , 1.

⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Online Platforms and the Digital Single Market, Opportunities and Challenges for Europe, COM(2016) 288/2, 2.

⁷ Sofia RANCHORDÁS, 51. (4. lj.); Damien GERADIN, 4. (3. lj.)

- közlekedés- és utas biztonság;
- minimum minőségi követelmények;
- információs aszimmetria a szolgáltatás díját illetően.

Mindezek miatt a taxi-szolgáltatást az alábbi szabályozási eszközök jellemzik:

- piacralépés szabályozása (adott esetben taxik számának korlátozása);
- gépjárműre és sofőrre vonatkozó megfelelési és ellenőrzési előírások;
- felelősségbiztosítások;
- árszabályozás (rögzített tarifák).

Ezen kiterjedt szabályozás miatt a taxik száma korlátozott, ennél fogva bizonyos csúcsidőszakokban hiány lehet belőlük. Ezen túl a taxira bizonytalan körülmények között kell várakozni, nem tudható pontosan mikor érkezik meg. Ehhez képest az Uber és a hozzá hasonló platformok csökkentik a várakozással járó tranzakciós költséget, hiszen az autó kiérkezése nyomon követhető. Ezen kívül a platform olyan rugalmas díjszabással működik, amely például csúcsidőben képes a tarifa emelésével a többletkínálat beléptetésére. A hatékonysági előnyökhöz tartozik még a fizetés-könnyítés, hiszen az a platformon keresztül készpénz- és kártyahasználat-mentesen történik. A platformba épített fogyasztói visszajelzések pedig sokkal hatékonyabban megelőzik és kiiktatják a fogyasztókat megkárosító és/vagy goromba, udvariatlan sofőröket.⁸ Erre utal, hogy alig vonnak vissza taxiengedélyt a meg nem felelés miatt.⁹ Mindezekon túl általában a magántulajdon üzleti célú felhasználását elősegítő on-line platformokról elmondható, hogy azok hozzájárulnak az erőforrások hatékonyabb kihasználásához¹⁰: növelik a kapacitáskihasználtságot. Nem véletlen, hogy az Uber vonzó: San Francisco-ban például 65%-kal esett 2012 és 2014 között a hagyományos taxik igénybevétele.¹¹ Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az ilyen platformok diszkrimináció-mentesen működnek abból szempontból, hogy nincsenek elzárva a taxisok vagy hotelek attól, hogy csatlakozzanak.

Az Európai Parlament jelentés tervezete is hangsúlyozza, hogy *„a közösségi gazdaság következtében növekszik a verseny és a fogyasztók választása, valamint az erőforrások, a készségek és az egyéb eszközök hatékonyabb felhasználása révén lehetőségek nyílnak a munkahelyteremtésre, a gazdasági növekedésre, a versenyképességre, a befogadóbb munkaerőpiacra és a körforgásos uniós gazdaság kialakítására; sürgeti a Bizottságot és a tagállamokat, hogy támogassák a közösségi gazdaság továbbfejlesztését azzal, hogy beazonosítják az ennek útjában álló mesterséges akadályokat és a növekedését gátló vonatkozó jogszabályokat.”*¹²

⁸ Benjamin G. EDELMAN & Damien GERADIN, 22. (5. lj.)

⁹ Hannah A. POSEN, 430. (2. lj.)

¹⁰ Sofia RANCHORDÁS, 4. (4. lj.)

¹¹ Damien GERADIN, 6. (3. lj.)

¹² Jelentés <Titre>a digitális egységes piaci intézkedéscsomag megvalósításáról</Titre>
<DocRef>(2015/2147(INI)) 77. pont

3. Szabályozási kihívások

A hagyományos taxik ugyanakkor kifogásolják, hogy az Uber tisztességtelenül versenyzik, mert nem kell megfelelnie azoknak a szabályoknak, amelyek rájuk vonatkoznak. Az Uber kapcsán felmerülő szabályozói kihívások valójában nem újak. Ugyanazok, mint amelyekkel az új technológiák úttörői a történelemben korábban bármikor szembesültek, nevezetesen, hogy miként lehet egyszerre biztosítani a technológiai fejlődést és azt, hogy az ne ássa alá a közérdeket, miközben meg kell küzdeni a fennálló rendvédelmezőivel, akik gyakran érthetően az állásukat féltik.

Az Európai Parlament jelentés tervezete is ösztönzi a Bizottságot, hogy „a közösségi gazdaság keretében elemezze, hogy miként lehet egyensúlyt teremteni a fogyasztók szerepének növelése és védelme között, valamint – ahol pontosításra van szükség – biztosítsa a digitális szféra fogyasztói vonatkozású jogi keretének megfelelőségét, beleértve az esetleges visszaélésekkel kapcsolatos eseteket is, valamint határozza meg, hogy megfelelőek vagy hatékonyabbak-e az utólagos jogorvoslatok.”¹³

Mindaz, ami most az Uber kapcsán történik, semmiben sem különbözik tehát attól, ami a XX. század elején történt, amikor a taxiutók megjelentek és kezdték kiszorítani a konflisokat.¹⁴ Stigler negyven évvel ezelőtt már leírta a szabályozói foglyulejtettség jellemzőit, amikor a szabályozás előnyeit nem a köz, hanem a szabályozott élvezi, aki megpróbálja a szabályozót a saját érdekei mentén befolyásolni.¹⁵ Így lesznek az egykor fogyasztókat védő szabályokból a status quo védelmi bástyái.¹⁶ Látni kell azonban, hogy a hagyományos taxikat érő kihívások nem merülnek ki az Uber és a hozzá hasonló platformokban, hiszen a vezető nélküli autók már a küszöbön állnak.¹⁷

4. A szabályozási kihívások lehetséges kezelése

Az új technológiák nem jelentik, hogy nem kell őket szabályozni vagy, hogy engedni kell őket, hogy társadalmi veszteségek forrásai legyenek.¹⁸ Új technológiákra általában új szabályozás kell. Az Uber is megmutatja, hogy nem lehet a hagyományos és Uber-féle szolgáltatásra ugyanazt a szabályozási receptet alkalmazni.¹⁹ Nincs ok arra, hogy az Uber szabályozási előnyöket élvezzen, de arra sem, hogy büntetéseket kapjon, csak

¹³ Uo. 78. pont

¹⁴ KOLOZSI Ádám: A taxiutót tiltsák bel, 2016.01.21., http://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/01/21/a_taxiutot_tiltsak_be_konflisosok_az_uj_divat_ellen/ (letöltés: 2016.01.21.)

¹⁵ Georges STIGLER: The Theory of Economic Regulation, 2 BELL J. ECON. REG. 3 (1971), and Sam PELTZMAN, Toward a More General Theory of Regulation, 19 J. L. & ECON. 211 (1976).

¹⁶ Hannah A. POSEN, 425. (2. lj.)

¹⁷ Damien GERADIN, 9. (3. lj.)

¹⁸ Damien GERADIN, 3. (3. lj.)

¹⁹ Uo., 9.

azért mert újszerű és ezáltal kihívásokat támaszt.²⁰ A lakásétermek és Uber autók esetében is szükséges gondoskodni az alapvető biztonsági követelményekről ugyanígy az Airbnb esetén is szükséges biztosítani a társasházak érdekeit.

Új megfelelő szabályozás hiányában ha a régi szabályokat alkalmazzuk az új technológiákra, akkor az könnyen az új technológia jelentett előnyök kiiktatásához vezethet.²¹ Például Berlinben a bíróság az Uber-t taxinak minősítette és megállapította a vonatkozó szabályozás megsértését, mert az Uber autók nem tértek vissza a drosztokra amikor azoknak éppen nem volt fuvarjuk.²² A frankfurti bíróság pedig megállapította, hogy az Uber nem rendelkezik a szükséges engedéllyel, biztosítással így megsértette a tisztességes verseny szabályait.²³

Vannak horizontális jogi szabályok, amelyeket minden körülmények között tiszteletben kell tartani, ilyenek a személyes adatok kezelésére, adófizetésre, munkajogra, műszaki ellenőrzésre, biztosításra végső soron a fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályok. Vannak aztán a speciális, adott tevékenységre vonatkozó szabályok, mint például az árszabályozás vagy a taxik számának korlátozása.

A szabályozási feszültségek abból fakadhatnak, ha a horizontális jogi elvárásokat az új technológia nem tartja be, a speciális szabályokat pedig a jogalkotó nem szabja az új – egyébként társadalmi előnyökkel járó – technológiára. Az Uber sofőröknek és autóknak tehát nem kell kevésbé biztonságosnak lenniük, mint a hagyományos taxiknak.²⁴ Azok a városok, amelyek nem tiltották be az Uber-t új szabályokat alkottak és nem kényszerítették az új technológiát a régi szabályozási kereteknek való megfelelésre.²⁵ Szükségesek tehát a speciális, sofőrökre vonatkozó megfelelési szabályok, az autókra vonatkozó biztonsági előírások betartása, a biztosítás megléte.²⁶

5. Összegzés

Az új technológiák nem jelentik azt, hogy azoknak nem kell eleget tenniük olyan alapvető szabályozási elvárásoknak mint az adófizetés vagy a biztonsági előírások. A jogalkotó viszont nem büntetheti őket pusztán azért sem, mert kihívásokat jelentenek. Ellenkezőleg, megfelelő szabályozási kerettel csökkenteni kell az új technológia jelentette bizonytalanságot, hogy az valóban társadalmi előnyök forrása lehessen.

²⁰ Uo.

²¹ Sofia RANCHORDÁS, 59. (4. l.j.)

²² Uo., 6.

²³ Uo.

²⁴ Damien GERADIN, 10. (3. l.j.)

²⁵ Hannah A. POSE, 427. (2. l.j.)

²⁶ A megfelelő szabályozási kezelés Washington D.C. vonatkozó 2014-ben elfogadott vonatkozó szabályozása (The Vehicle-for-hire Innovation Amendment Act of 2014: VIAA) lsd.: Hannah A. POSEN, 428. (2. l.j.)

ÚJ GLOBÁLIS TECHNOLÓGIÁK KIHÍVÁSAI A MAGYAR JOGBAN

CHALLENGES CREATED BY MODERN TECHNOLOGIES IN HUNGARIAN LAW

Abstract

Information and information and communication technologies (ICTs) play an increasingly important role in modern society. The digital revolution in the last two decades has affected almost all aspects of human life, its impact may be found for example in healthcare, education and communications. ICTs are present throughout the whole lifespan of an individual, from birth until the inevitable end, and – in some cases – even after death. However, development not only makes everyday life easier, it also provides an opportunity for the relevant actor, stakeholders of the public and the private sector to scrutinize the lives and activities of millions of people by collecting and analyzing an unprecedented amount of information. The more people rely on modern technologies, the more vulnerable and fragile their human dignity and privacy becomes.

The legal and institutional framework of privacy and data protection face new challenges offered by the use of ICTs. The technology, of course, may be applied as to serve the individual's interests, however this solution is usually overdue: the appropriate use frequently lags behind the possible abusive application of ICTs. For these reasons, legislators and public institutions shall adopt the relevant new laws and take all the necessary measures to provide answers for the concerns raised by the use of ICTs.

This article examines the privacy and data protection aspects of five applications of modern technology: geolocation, fingerprint-based biometric identification, social networks, remotely piloted aerial systems and search engines. The paper aims to present how certain, widely applied ICTs affect the privacy of the individuals concerned, and what measures may be necessary to protect the individual in order to avoid the possible risks arising from the use of such technologies. The other objective of the analysis is to introduce regulations, good practices and case-law with which legislators and key actors take action against abuses.

¹ Elnökhelyettes, Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság.

² Vizsgáló, Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság – Elnökhelyettesi Titkárság.

³ Vizsgáló, Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság – Audit és Információszabadság Főosztály.

Although misuses of ICTs have occurred in the past few decades and will occur in the future, the constant development of the relevant technologies may not be halted. However, in the age of the information society, stakeholders shall seek to set the ICTs into the service of humanity. Technology may not only be applied to commit abuses, but to ensure the emergence of human rights, including the right to privacy and to the protection of personal data.

Bevezetés

Az információk és az azokra épülő infokommunikációs technológiák egyre jelentősebb szerepet töltenek be a modern társadalomban. A digitális forradalom az emberi élet majdnem minden aspektusára hatással volt, eredményei jelen vannak az egészségügyi ellátástól kezdve az oktatáson át egészen a kommunikációig.⁴ A fejlődés ugyanakkor nemcsak a mindennapjainkat teszi egyszerűbbé, hanem lehetőséget biztosít arra is, hogy az állami és a magánszektor szereplői korábban nem látott mennyiségű információ gyűjtése és elemzése révén milliók életét figyeljék meg nap, mint nap.⁵ Minél inkább támaszkodik az ember a modern technológiákra, egyre kiszolgáltatottabbá, sérülékenyebbé válik emberi méltósága, magánszférája.⁶

A magánszféra egy olyan közegeként írható le, amely az egyént körülveszi, illetve tőle nem választható el, és amelybe csupán a jog által meghatározott módon, valamint mértékben lehet betekinteni, oda behatolni.⁷ A magánszférának különböző aspektusait különböztethetjük meg egymástól, így beszélünk annak fizikai, pszichikai és virtuális dimenziójáról. A fizikai aspektus a testi közelségre, a pszichikai a mások általi befolyás jelenlétére, a virtuális szempont pedig bármilyen digitális műveletre utalhat, amely az egyént érinti.⁸ Az infokommunikációs technológiák oly módon vannak hatással a magánszférára, hogy annak mindhárom szférájába tartozó, a működésükhöz elengedhetetlenül szükséges információkat dolgoznak fel. A modern világban ezért magánszféra és a személyes adatok védelme szorosan kapcsolódik egymáshoz. Egyrészt a

⁴ Opinion No. 26 of the European Group on Ethics in Science and New Technologies to the European Commission on Ethics of Information and Communication Technologies, Brussels, 22 February 2012. http://ec.europa.eu/archives/bepa/european-group-ethics/docs/publications/ict_final_22_february-adopted.pdf (letöltés: 2016.04.28.) 49-58.

⁵ Révész Balázs: Magánszféra kontra biztonság – egyensúlyra törekedve. A terrorizmus Rubik-kockája, avagy a fenyegetések komplex megközelítése, BM Oktatási, Képzési és Tudomány-szervezési Főigazgatóság, Budapest, 2014. 76.

⁶ Szabó Endre Győző: Méltóság és megfigyelés – Az emberi méltóság: érték és mérce, 2009. július 13. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/364#axzz0wIrMdPTT> (letöltés: 2016.04.1.).

⁷ 36/2005. (X. 5.) AB határozat, ABH 2005, 390, 400.

⁸ Az új technológiák kapcsán jelen tanulmány korántsem csak a magánszféra virtuális dimenzióját hangsúlyozza. Mind a három aspektus, a magánszféra teljessége fontos szerepet játszik a vizsgált eljárások, technológiák megítélése szempontjából.

magánszféra tiszteletben tartásának leghatékonyabb eszköze az adatvédelem, másrészt pedig a magánszféra egyfajta értelmezési keretet nyújt a személyes adatok védelmének.

A magánszféra- és adatvédelem tekintetében a modern technológiák nyújtotta lehetőségek miatt újabb és újabb kihívásokat jelentkeznek. Az egyes megoldások természetesen az egyén szolgálatába is állíthatók, azonban a gyakorlatban erre mintha mindig egy lépéssel később kerülne sor: a technológiák megfelelő használata rendszerint lemaradásban van az esetleges visszaélészerű alkalmazásokkal szemben. Ez pedig szükségessé teszi azt, hogy a jogalkotók és a jogalkalmazók megfelelő válaszokat találjanak napjaink technológiája jelentette veszélyek kikerülése érdekében.

Jelen tanulmány öt nagy témakör: a helymeghatározás, az ujjnyomat alapú biometrikus azonosítás, a közösségi hálók, a drónok és a keresőmotorok alkalmazása során felmerülő adatvédelmi kérdéseket vizsgálja. A dolgozat célja annak bemutatása, hogy a modern infokommunikációs technológiák egyes, viszonylag szélesebb körben elterjedt alkalmazásai miként hatnak az érintettek magánszférájára, illetőleg hogy adott esetben milyen, az érintett védelmét szolgáló intézkedések bevezetése válhat szükségessé adott esetben. Az értekezést azonban nem lehet lezártnak tekinteni. A vizsgálódás eredményei néhány év – vagy akár néhány hónap – elteltével elavulhatnak. A kiemelten fontos, hogy a technológiai kihívásokra a jogalkotók és a jogalkalmazók megfelelő időben és módon találjanak megoldást: a technológiai fejlődés miatt a jognak, különösen az egyén magánszféráját védő adatvédelemnek, gyorsan és hatékonyan kell reagálnia.

1. Helymeghatározás

1.1. *A helymeghatározás és a magánszféra viszonya*

A geolokációt alkalmazó technológiák ma már igen széles körben elterjedtek. A megállóban egyszerűen meg lehet nézni az erre vonatkozó alkalmazással, hogy merre jár éppen a busz. De vajon szükségszerű-e az, hogy az alkalmazás fejlesztői, tulajdonosai is ismerjék a felhasználó pontos helyzetét, adott esetben aktuális tevékenységét, céljait?

A helymeghatározás számos területen, viszonyban felmerül, elegendő csak arra gondolnunk, hogy manapság a telefonbeszélgetések általában nem bemutatkozással, – hiszen a telefon kijelzi a hívó fél személyét – hanem a kérdéssel kezdődik: „Hol vagy?” A mobiltelefonokhoz kapcsolódva kiemelendő, hogy ezek az okos eszközök – sokszor tudtunk nélkül – regisztrálják koordinátáinkat, és helytelen adatvédelmi beállítások esetén a közösségi oldalon posztolt kép mellett megjelenik a bejegyzés: „Budapest közelében.” Az az eset sem ritka és meglepő már, amikor a felhasználók minél több „lájk” reményében posztolják, hogy éppen melyik repülőtéren várakoznak, és éppen merre indulnak.

Helymeghatározás az egyén, vagy az általa használt eszköz földrajzi helyzetének (pontos) meghatározása. A földrajzi adatok fontos szerepet játszanak társadalmunk-

ban. A legtöbb tevékenységnek és döntésnek van földrajzi vonatkozása, ami miatt a helyhez kapcsolt információ értéke megnő.⁹ A magánszféra körébe tartozik az a tény is, hogy ki hol tartózkodik, illetve az is, hogy az adott helyen kinek a társaságában van.¹⁰ A mobil eszközök használata révén ilyen jellegű adatok is előállíthatók, sok termék alkalmazásához ma már elengedhetetlen a navigációs rendszerek, kényelmi szolgáltatások egyidejű telepítése.

A helymeghatározás révén számos adatvédelmi kockázat merül fel. A földrajzi helymeghatározáson alapuló szolgáltatások mélyreható bepillantást engednek a tulajdonos szokásaiba, viselkedési mintáiba és ezek alapján részletes profil építhető fel. Az okos telefonon aktivált helymeghatározó szoftver lehetővé teszi az alvás helyének megállapítását, a reggel rendszeresen bejárt útvonal alapján kikövetkeztethető az érintett munkahelye. Továbbá a közösségi portálok kapcsolati térképei alapján a barátok mozgási adataiból is további következtetések vonhatók le az érintettre nézve. Ma már technikailag lehetséges az is, hogy valakit úgy figyeljen meg akár egy másik felhasználó, hogy az érintett nem is tud róla. Ez korábban jellemzően dedikált állami hatóságok, például rendőrség vagy titkosszolgálatok privilégiuma volt.

A megfigyelést olykor maga az érintett teszi lehetővé azáltal, hogy helymeghatározó szolgáltatásokat az okos eszközén bekapcsolt állapotban felejt, vagy a helymeghatározási adatokhoz való hozzáférés beállítása magánról nyilvánosra változik. Akár szándékosan hozza valaki nyilvánosságra a helymeghatározási adatokat, akár nem, a korlátlan és világméretű hozzáférés számos új kockázatot nyit meg az adatlopástól, a betörésen át egészen a fizikai támadásig vagy zaklatásig.¹¹

1.2. *Helymeghatározási információk, mint különleges személyes adatok*

Az Európai Parlament és a Tanács által elfogadott, a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló 95/46/EK irányelv („az Európai Unió adatvédelmi irányelve”)¹² szerint különleges adatnak tekintjük többek között az egészségi állapotra, politikai véleményre, vallási meggyőződésre, szexuális életre vonatkozó adatokat. Ezek az információk jellemzően az egyének magánéletének érzékenyebb aspektusaihoz kötődnek, amelyek harmadik

⁹ WP 185: A 29. cikk alapján létrehozott Adatvédelmi Munkacsoport („29-es Munkacsoport”) 13/2011. számú véleménye az okostelefon készülékek földrajzi helymeghatározási szolgáltatásairól, 2011. május 16. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2011/wp185_hu.pdf (letöltés: 2016.04.20.) 3.

¹⁰ WP 185 (9. lj.) 8.

¹¹ WP 185 (9. lj.) 7-8.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról [1995] HL L 281., 1995.11.23., 31—50.

személyek általi megismerése súlyosan sértheti az érintett magánszféráját. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának („EJEB”) megfogalmazásában „*az ilyen információk hozzáférhetővé tétele hátrányosan befolyásolhatja az egyén magán- és családi életét, valamint a szociális és foglalkoztatási helyzetét azáltal, hogy kiteszi őt a megszégyenítés és a kiközösítés veszélyének*”.¹³ Bizonyos információk nyilvánosságra kerülése azonban nem csak az érintett személyre gyakorolhat hatást, hanem a társadalom más tagjaira is. Az egészségügyi adatok titokban tartása nem csak a páciensek magánéletének védelme szempontjából lényeges, hanem az egyéneknek az orvosi hivatás és általánosságban, az egészségügyi ellátás irányában fennálló bizalmának fenntartása érdekében is. E védelem hiánya ugyanis visszatarthatja azokat, akiknek orvosi ellátásra lenne szükségük attól, hogy igénybe vegyék a megfelelő kezelést.¹⁴

A helymeghatározás céljára szolgáló információ is válhat különleges adatok forrásává.¹⁵ Önmagában az a tény, hogy valaki egy meghatározott időpontban, illetve időtartamban például egy kórházban, templomban, szakszervezeti épületben tartózkodik, vagy éppen ellátogat egy civil szervezet által fenntartott, anonim HIV szűrésre szolgáló intézménybe, többet mond annál, hogy az érintett egy parkon halad át.¹⁶ Nem minden esetben tekinthetők ezek az információk az adatvédelmi jog definíciója szerint különleges, és ebből következően fokozott védelmet igénylő adatoknak, ugyanakkor bizonyos körülmények esetén akként kezelendők. E minőség elnyeréséhez ugyanakkor nincs szükség arra, hogy a kezelt adat vagy következtetés helytálló legyen, elegendő az, ha az információ érintettre vonatkozik, az egyénnel hozható összefüggésbe.

A különleges adatok tekintetében a jog lényegesen több garanciát követel meg az adatkezelőtől, mint a „hétköznapi” személyes adatok esetében. Az Európai Unió adatvédelmi irányelve lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy megtiltsák ezen információk kezelését. A magyar jogalkotó nem élt ezzel a lehetőséggel, ugyanakkor több garanciát is beépített a szabályozásba. Például, amennyiben nem törvény írja elő a különleges adatok kezelését, akkor azt csak az adatalany írásbeli hozzájárulása esetén lehet folytatni. A jogszabályon alapuló adatkezelések esetében pedig szigorú előírások vonatkoznak az információk felhasználásának céljára, módjára és idejére. Ennek hiányában az adatkezelő tevékenysége jogellenes lesz.

1.3. A magánszféra védelmét szolgáló intézkedések

A helymeghatározás alkalmazásával összefüggésben a 29-es Munkacsoport több garanciális követelményt fogalmazott meg az érintettek magánszférájának védelme érdekében. Kiemelten fontosnak tartja, hogy a készülék folyamatosan figyelmeztesse

¹³ *Avilkina and Others v. Russia*, no. 1585/09, § 45, 6 June 2013.

¹⁴ *Z v. Finland*, 25 February 1997, §§ 95-96, Reports 1997-I.

¹⁵ Opinion No. 26 (4. lj.) 46.

¹⁶ WP 185 (9. lj.) 7.

annak használóját arra, hogy a földrajzi helymeghatározás bekapcsolt állapotban van, ezzel elkerülve azt az esetet, amikor az érintett nincs is tudatában annak, hogy fizikai elhelyezkedésére vonatkozó adatokat oszt meg másokkal. A szolgáltató továbbá köteles időnként az egyén jóváhagyását megújítani. Tehát nemcsak tájékoztatást adni arról, hogy a szolgáltatás él, és folyamatosan adatokat továbbít, hanem kérni kell az érintett tevőleges jóváhagyását is. Mindemellett az érintettnek biztosítani kell, hogy hozzájárulását bármikor, hátrányos következmények nélkül visszavonhassa. Ebben az esetben hátrányos következménynek tekintendő az is, ha az igénybe vett szolgáltatás minősége amiatt romlik, mert az érintett visszavonta hozzájárulását a fizikai koordinátáinak kezelése kapcsán, amennyiben a szolgáltatás ilyen adatok nélkül is nyújtható.¹⁷

1.4. *A dolgok internete (Internet of Things)*

A dolgok internete (Internet of Things, „IoT”) 2015-ben még mindig egy meglehetősen futurisztikus képként jelenik meg, bár egyes elemei már jelen vannak a hétköznapokban is. A 29-es Munkacsoport WP 223 számú véleményében részletesen foglalkozik az IoT sajátosságaival.¹⁸ Az IoT lényege egy olyan infrastruktúra, amely napi használatra szolgáló tárgyakba beépített szenzorokon keresztül rögzít, feldolgoz, tárol és továbbít adatokat. A tárgyak egyedi azonosítóval rendelkeznek, más tárgyakkal kommunikációra képesek és hálózatba szerveződnek.¹⁹ A tárgyak javarészt természetes személyekhez kötődnek, ilyen módon pedig a magánszféra érintettsége tetten érhető. Ha pedig a tárgyakhoz kötődő információk egyszersmind a természetes személlyel is kapcsolatba hozhatók, akkor személyes adatoknak minősülnek.

Több szereplő vesz részt egy ilyen rendszer felépítésében, így különösen az eszköz gyártói, az applikációk tervezői, az adatok feldolgozásában résztvevők, az adatok elemzői. Az adatok útja az IoT világában könnyen teljesen követhetlenné válik az adatalany számára. Minél több tárgy kapcsolódik be a hálózatba, annál részletesebb adatokat lehet gyűjteni az egyénről, és ilyen módon pedig részletes személyiségprofil alkotható róla. Ennek segítségével egyrészt az érintett teljesen átláthatóvá válhat harmadik személyek számára, másrészt a legmodernebb adatbányász programokkal sok olyan új információ is kinyerhető a rögzített adatokból, amelyek jelentős hatást gyakorolhatnak az egyénekre.²⁰

¹⁷ WP 185 (9. lj.) 16.

¹⁸ WP 223: A 29-es Munkacsoport 8/2014. számú véleménye a tárgyak internetének legújabb fejleményeiről, 2014. szeptember 16. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp223_hu.pdf (letöltés: 2016.04.16.).

¹⁹ Opinion No. 26 (4. lj.) 21.

²⁰ 2012-ben történt meg az eset, hogy egy kiskereskedelmi üzletlánc a hitelkártyák által rögzített – vásárlási szokásokkal kapcsolatos – adatok segítségével meg tudta állapítani, hogy egy nő terhes, még mielőtt az érintett erről tudomást szerzett (vö. KASHMIR Hill: How

Az IoT az online és offline valóság sajátos ötvözete, ahol a való élet történései a virtuális világban is követhetővé válnak, illetve fordítva is, online közegből irányíthatóvá válnak a valóságos folyamatok (az okos telefonunkon keresztül le tudjuk kapcsolni az otthoni világítást, vagy előre be tudjuk fűteni a lakást). A technológiai újítások révén bizonyos „okos” eszközök már most is a fogyasztók rendelkezésére állnak. Ha az IoT nem is napi valóság még az európai felhasználó életében, mára reális közelségbe került.²¹

Alapvető sajátosságainál fogva az IoT kapcsán a mindenütt jelenlévő és a magánszférába betolakodni képes adatkezelés jövője, és az ezzel járó számos kérdés és aggály fogalmazódik meg.²² Nem zárható ki a felhasználóknak az IoT révén egy olyan átfogó megfigyelése, nyomon követése, amely az európai adatvédelmi jogba is ütközhet. Ennek megfelelően még a hálózatok létrejötte és a tömeges adatkezelés megkezdése előtt részletes garanciákat kell kidolgozni annak érdekében, hogy az jogszerű mederben legyen tartható. A jogi mérce itt nem csupán az EU adatvédelmi irányelve, valamint a nemzeti adatvédelmi törvények, hanem az Európai Unió Alapjogi Chartájában és a tagállami alkotmányokban rögzített alapvető jogok közvetlen érintettsége is kimutatható. Az IoT a dolgok, valamint ezekkel összefüggésben a felhasználó helyének meghatározása révén kapcsolódik a témánkhoz, ezért szükséges ennek az elemzése.

A helymeghatározás nem csupán olyan módon értelmezhető, mint hogy az érintett egy adott címen tartózkodik, hanem az adott lakáson belüli mozgás is érzékelhetővé válik az IoT világában. Az „okos háztartás” például megtanítható arra, hogy milyen módon szabályozza a fényeket és a fűtést az ott lakók mozgása alapján.²³

1.5. A felhasználó magatartása és az abból levonható következtetések az IoT világában

Az otthonokban használható eszközök általában a gyártó (üzemeltető) számára is szolgáltatnak adatokat. Ilyen módon pedig az a tény, hogy valaki otthon tartózkodik-e, vagy egy lakásban éppen van-e valaki, nem csupán az ott lakók számára válik ismertté. Ennek következtében pedig az egyéneket egy másik személy megfigyelheti. Ennek lehetősége a szándéktól függetlenül megnyílik, ezért erre a jognak reagálnia kell.

Sajátos kérdést vetnek fel az olyan eszközök, amelyek az egyén valamely jellemzőjét (mozgását, lépésszámát, elégetett kalóriát stb.) mérik. Az ilyen eszközök és a hozzájuk kapcsolódó alkalmazások sokszor arra csábítanak, hogy a generálódó információkat a közösségi oldalakon megosszák.²⁴ Sőt, egyfajta versengés is kialakulhat az adatokat

Target Figured Out A Teen Girl Was Pregnant Before Her Father Did, Forbes, 16 February 2012. <http://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2012/02/16/how-target-figured-out-a-teen-girl-was-pregnant-before-her-father-did/#70cb653234c6> (letöltés: 2016.04.16.).

²¹ Opinion No. 26 (4. lj.) 21.

²² WP 223 (18. lj.) 4.

²³ WP 223 (18. lj.) 6.

²⁴ WP 223 (18. lj.) 12.

egymással automatikusan megosztó személyek között, ami csak fokozza a megosztásra való hajlandóságot. Az ilyen jellegű megosztások esetében fontos előrelépést jelentene, ha az automatikus megosztás beállítása rendszeresen emlékeztetné a felhasználót, hogy ez a funkció továbbra is be van kapcsolva. A magánszféra védelmét szolgálná az is, hogy a közösségi hálóra felkerülő ilyen adatok alapbeállítás szerint nem lennének publikusak, illetve a keresőmotorok által elérhetők.²⁵

Feltételezésünk szerint akkor, amikor az új technológiákat vizsgáljuk, minden kutatás csak egy újabb és újabb réteget jelenít meg az addig nem rendszerezett információkból. Nem tudjuk azonban megjósolni, hogy hány újabb és újabb vizsgálat után jutunk el megnyugtató tudáshoz. A Stanford Egyetem kutatói ezen feltételezésünket erősítő eredményeket tettek közzé 2015 februárjában.²⁶ Amennyiben egy rosszindulatú alkalmazást telepítenek az okos telefonra, és a felhasználó a szokásos útvonalán halad, akkor az eszköz energiafogyasztásából ki lehet következtetni a bázisállomások távolságát (hiszen a bázisállomásokkal való kommunikációhoz szükséges energia a távolsággal arányosan változik). Ebből pedig következtetést lehet levonni az eszköz helyszínére, ilyen módon pedig az egyén valósidejű követése válik lehetségessé. Annak ellenére, hogy a technológia csak bizonyos feltételekkel működik, így például feltétel, hogy a felhasználó mozogjon, illetve az útvonal ismert legyen, a helymeghatározás korábban nem ismert lehetőségére hívja fel a figyelmet.

A helymeghatározás bizonyos helyzetekben indokoltnak és arányosnak tekinthető. Gépjármű bérlése esetében például a felek megállapodásukban rögzíthetik, hogy ez a funkció a jármű biztonságát és a szerződésben foglalt feltételek betartásának ellenőrzését szolgálja. Ebben az esetben is felmerül a jogszerűség kapcsán a különböző érdekek mérlegelése. A mérlegelés egyik oldalán az egyén alapvető jogát a személyes adatai védelméhez kell alapul venni, a másik oldalon pedig az üzleti, illetve egyéb, például biztonsági, a közérdeket szolgáló megfontolásokat.

1.6. Rendszám felismerés és vezeték nélküli hálózati csatlakozás

Bár a szó klasszikus értelmében 2016-ban már nem tekinthetők új technológiának a rendszámfelismerő eszközök, azonban tartogatnak még olyan lehetőségeket, amelyek integrálódva más eszközök alkotta rendszerekbe, például az adott jármű, és rajta keresztül a benne utazók helyének meghatározásához vezethet. Az ún. dugódíjak bevezetése napirenden van, az ezt majdan kiszolgáló infrastruktúra alapvető kelléke

²⁵ Lásd Lauren E. WILLIS: Why not Privacy by Default? Berkeley Technology Law Journal, 2014. (1) 61-133.

²⁶ How Malware Can Track Your Smartphone Without Using Location Data, MIT Technology Review, 21 February, 2015. <http://www.technologyreview.com/view/535346/how-malware-can-track-your-smartphone-without-using-location-data> (letöltés: 2015.02.21.).

lesz a forgalom figyelésére és a rendszámok gyors rögzítésére képes eszközrendszer.²⁷ Legyen szó akár behajtási tilalomról, akár a gépjármű jellemzőitől függő díjfizetési kötelezettségről, a járművek követhetősége adott lesz meghatározott területen belül. Ez szintén olyan kockázatot jelent, amelyet a rendszer tervezésekor számításba kell venni. Az IoT kontextusában elkerülhetetlennek látszik a fokozott adatvédelmi és magánszféra-védelmi intézkedések alkalmazása. Ennek végiggondolása és tervezése céljából a 29-es Munkacsoport azt javasolja, hogy minden ilyen esetben előzetes adatvédelmi hatásvizsgálatot kell elvégezni.²⁸

Ma már általános elvárás, hogy az üzletekben, vendéglátó ipari egységekben gyors és egyszerű hozzáférést biztosítsanak a vezeték nélküli hálózathoz. A csatlakozást emberi beavatkozás nélkül lehetővé tevő beállítás esetén automatikus kommunikáció jön létre az eszközök között, még abban az esetben is, ha a kapcsolat végül nem jön létre. Ez egyrészt lehetővé teszi az egyedileg azonosított eszközön keresztül a felhasználó mozgásának követését is. Másrészt pedig az alkalmazott eszközön tárolt tartalmak és adatok sérülékenységet is eredményezheti. A vezeték nélküli hálózatok segítségével könnyen fel lehet törni az felhasználó által használt eszközt, hozzá lehet férni az ott tárolt adatokhoz, esetleg megváltoztatni vagy letörölni azokat. Ennek elkerülésére a 29-es Munkacsoport azt javasolja, hogy ne tárolják az eszközök azonosítóit, hiszen arra nincsen szükség, ebből következően pedig adatvédelmi jogi szempontból jogellenes adatkezelés valósul meg.²⁹

1.7. Helymeghatározás a munkaviszonyban

A munka világában is visszatérő kérdés, hogy a munkáltató az ellenőrzési jogkörében eljárva meddig mehet el, illetve mi minősül már a magánszférát övező, a jog által kijelölt határ átlépésének.

Az egyik magyar bírósági eset szerint a területi képviselőként dolgozó munkavállaló munkavégzéshez rendelkezésére bocsátott mobiltelefonján flotta nyomkövető rendszert aktivált a munkáltatója. A munkavállaló erre tekintettel rendkívüli felmondással megszüntette a munkaviszonyát. A jogerős bírósági határozat megállapította, hogy a munkáltató megsértette a munkavállalók személyhez fűződő jogát, amikor a hozzájárulásuk nélkül telefonjukra telepítette a helymeghatározást végző programot. Ez azt jelentette, hogy a munkáltató a munkavállalók tartózkodási helyét negyedóránként folyamatosan, napi 24 órás időtartamban rögzítette a rendszerében, ezáltal a munkavállalók személyes adatát jogellenesen kezelte.

²⁷ A technológia gyakorlatilag már évtizedes hagyományra tekint vissza Magyarországon: előbb az Állami Autópálya Kezelő az autópályák forgalmának ellenőrzésére használta, majd az egységes útdíj rendszer kontrolljára is ilyen eszközöket alkalmaznak.

²⁸ WP 223 (18. lj.) 21.

²⁹ WP 223 (18. lj.) 22.

A munkáltató azon túl, hogy hozzájárulást nem kért a helymeghatározás végzéséhez, arról sem tájékoztatta a munkavállalókat, hogy annak működését miként korlátozhatják, így a szolgáltatást nemcsak munkavégzéssel összefüggésben alkalmazták, hanem munkaidőn kívül is. A munkáltató egyébként a mobileszközök magán célú használatát nem zárta ki. A munkáltató jogsértését a bíróság olyan mértékűnek ítélte meg, amely megalapozta a munkavállaló azonnali hatályú felmondását.³⁰

A bíróság döntésével kapcsolatban megjegyzendő, hogy a hatályos adatvédelmi rendelkezések és a jogalkalmazó hatóság gyakorlata szerint a munkaviszonyt jellemző függőségi kapcsolatban a hozzájárulás nem értelmezhető.³¹ A hozzájárulás fogalmi eleme ugyanis az érintett akaratának önkéntes kinyilvánítása – vagy annak mellőzése –, ennek hiányában viszont a beleegyezés nem értelmezhető.³² Az önkéntesség azon az alapon megkérdőjelezhető, hogy a munkavállaló olyan függőségi helyzetben áll a munkáltatóval, ami miatt nem minden esetben lehetséges akaratának a kifejezése. Ha az önkéntesség csorbát szenved, úgy a hozzájárulás jogszerűsége is megkérdőjeleződik. A konkrét esetben az adatkezelés jogalapja a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény („Mt.”) lehet, amely biztosítja a munkáltató részére, hogy a munkavállalót a munkavégzéssel összefüggésben megfelelő keretek között ellenőrizze.³³ Ennek a gyakorlatnak is elengedhetetlen feltétele az, hogy a munkavállalót részletesen tájékoztatni kell arról, hogy a munkáltató az ellenőrzési jogkörében eljárva milyen eszközöket alkalmazhat.³⁴ Ez a jogalap azonban kizárólag a munkaidőben való ellenőrzést teszi lehetővé, a munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető.

A 29-es Munkacsoport véleménye szerint – ami az Mt. rendelkezésével összhangban van – a munkavállaló számára lehetővé kell tenni, hogy munkaidőn kívül lekapcsolhassa a helymeghatározó eszközt, és ennek működését számára be is kell mutatni. Fontos különbség, hogy a helymeghatározó eszközök nem a munkavállaló megfigyelésére, hanem a munkavégzéshez rendelkezésre bocsátott gépjármű helyzetének nyomon követésére szolgálnak.³⁵

³⁰ BH 2014.89.

³¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság („NAIH”) ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről, 2013. január 30. <http://naih.hu/files/Ajanlas-a-munkahelyi-kameras-megfigyelesr-1.pdf> (letöltés: 2016. 04.10.) 2.

³² Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény („Infotv.”) 3. § 7. pontja értelmében a hozzájárulás „*az érintett akaratának önkéntes és határozott kinyilvánítása, amely megfelelő tájékoztatáson alapul, és amellyel félreérthetetlen beleegyezését adja a rá vonatkozó személyes adat – teljes körű vagy egyes műveletekre kiterjedő – kezeléséhez*”.

³³ Mt. 11. § (1) bekezdés.

³⁴ Mt. 11. § (2) bekezdés.

³⁵ WP 185 (9. lj.) 14-15.

1.8. Gyermekek védelme és a gyermekek adatainak védelme

A gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezmény 16. cikke úgy rendelkezik, hogy a gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak.³⁶ A hatályos magyar szabályozás értelmében az információs önrendelkezési jog korhatára a 16. életév. Ennél fiatalabb gyermek csak a törvényes képviselőjének beleegyezésével adhatja hozzájárulását az adatai kezeléséhez. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a törvényes képviselő státusza nem abszolút, illetve nem jelenti azt, hogy feltétlen elsőbbséget élvezne a gyermek érdekeivel szemben.

A 29-es Munkacsoport véleménye szerint a gyermek mindenek felett álló érdeke esetenként olyan, adatvédelemmel kapcsolatos jogokkal ruházhatja fel, amelyek magasabb rendűek lehetnek a szülők vagy más törvényes képviselők kívánságánál.³⁷ Érdekes esetként merül fel az, amikor maga a törvényes képviselő adatkezelése válik aggályossá, például amikor a gyerek biztonsága érdekében olyan applikációt telepít a gyermek telefonjára, amelynek segítségével a gyermek nyomon követhető. A versengő érdek egyik oldalról a gyermek privátszférájának védelme, a másik oldalon pedig a szülő (és az egész közösség) azon érdeke, hogy gyermekét biztonságban tudja. Természetesen felmerül az arányosság problémája is, hogy az így elérendő cél a magánszférát kevésbé sértő módszerrel ugyanolyan hatékonyan helyettesíthető-e. A 29-es Munkacsoport véleménye szerint *„soha nem szabad annak előfordulnia, hogy biztonsági okokból a gyermekeket túlzott mértékű megfigyelésnek teszik ki, csorbítva ezzel autonómiájukat. Ezzel kapcsolatban meg kell találni az egyensúlyt a gyermekek személyes szférájának és magánéletének védelme és a gyermekek biztonsága között”*.³⁸

A gyermek mindenekfelett álló érdekének tekinthető a kiskorú fizikai biztonsága. A helymeghatározó rendszerek alkalmazása során a szülő szokatlan irányú mozgás esetén közbe is avatkozhat. Önmagában a technika léte és alkalmazása nem kifogásolható, azonban az alkalmazás módját, mértékét kell megfelelően úgy megválasztani, hogy abban a gyermek is komfortosan érezze magát, illetve ne váljon a megfigyelés tárgyává, hanem annak mindvégig olyan alanya maradjon, akinek az érdekében az adatkezelés történik.

A kérdés megítélése kapcsán nem lehet csupán jogi érvekre támaszkodva megfelelő megoldást találni. El kell ismerni, hogy a szülő-gyermek kapcsolatban a jog nyújt

³⁶ A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény).

³⁷ WP 160: A 29-es Munkacsoport 2009/2. számú véleménye a gyermekek személyes adatainak védelméről (Általános iránymutatás és az iskolák speciális esete), 2009. február 11. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2009/wp160_hu.pdf (letöltés: 2016.04.19.) 5.

³⁸ WP 160 (37. lj.) 21.

ugyan tájékozási pontokat, azonban a gyermek egészséges fejlődése és kibontakozása komplex felelősséget ró a szülőre, amelyek jelentős része a jogon túli, így például morális megfontolás. A jogi szabályozás abban nyújt iránymutatást, hogy melyek azok az esetek, amelyek jogellenességüknél fogva már a gyermek szocializációját hátrányosan érinthetik.

2. Biometrikus azonosítás - ujjlenyomat

2.1. A biometrikus adatok sajátosságai

A különböző biometrikus adatok alapján működő rendszerek egyre inkább elterjednek a világban. Ez annak köszönhető, hogy fejlődésük következtében a biometrikus rendszerek egyre gyorsabbá, megbízhatóbbá, pontosabbá, ugyanakkor olcsóbbá is váltak. Ma már szinte mindenki rendelkezik legalább egy olyan eszközzel, amely biometrikus azonosítást használ: a legtöbb laptop és mobiltelefon, illetőleg a magasabb biztonsági kategóriába tartozó pen drive mind-mind ezt a technológiát használja.

Az érintett automatikus azonosítását lehetővé tevő alkalmazások a biometrikus adatok széles körén alapulhatnak. A 29-es Munkacsoport foglalkozott a biometrikus adat fogalmával is: „*biológiai jellegzetességekként, viselkedési vonatkozásokként, pszichológiai sajátosságokként, életvitelként vagy olyan ismétlődő tevékenységekként, amelyek során e jellegzetességek és/vagy tevékenységek egyaránt egyedülállóak az érintett egyén vonatkozásában, továbbá mérhetőek, még ha a gyakorlatban a technikai mérésekhez alkalmazott mintákat bizonyos fokú valószínűség jellemzi is*”.³⁹ A szakirodalom a biometrikus adatok forrásnak két típusát különbözteti meg. Egyrészt léteznek olyan rendszerek, amelyek az érintett fizikai, illetve fiziológiai jellemzőit vizsgálják. Ide tartozik az ujjnyomat-ellenőrzés, az íriszfelismerés, az arcfelismerés, a retinaelemzés, a hangfelismerés, illetve a DNS-mintázat azonosítása. A másik csoportot a viselkedésen alapuló technikák alkotják, amelyek segítségével a személy behaviorális tulajdonságait mérik. Ez utóbbi csoportba sorolják az íráskép vagy a járásmód elemzését, illetőleg az érzelmi állapot hangmintázat alapján történő felmérését.⁴⁰

A biometrikus adatok számos olyan jellemzővel rendelkeznek, amelyek – társítva a technológia adta lehetőségekkel - alkalmassá teszik őket a többcélú felhasználásra, így az érintett azonosítására, ellenőrzésére, automatikus nyomon követésére, felkutatására,

³⁹ WP 136: A 29-es Munkacsoport 4/2007. számú véleménye a személyes adat fogalmáról, 2007. június 10. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2007/wp136_hu.pdf (letöltés: 2016.04.12.) 9.

⁴⁰ WP 193: A 29-es Munkacsoport 3/2012. számú véleménye a biometrikus technológiák terén történt fejleményekről, 2012. április 27. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp193_hu.pdf (letöltés: 2016.04.12.) 4.

profilalkotásra, illetőleg a különböző pszichikai reakciók vagy a viselkedés elemzésére. Ez egyben azt is jelenti, hogy a biometrikus rendszereknek az egyének magánéletére, és adatvédelemhez való jogára gyakorolt potenciális hatása igen jelentős.

A magánszféra különböző dimenzióit elemezve először a fizikai aspektus kerül előtérbe. A magánszféra, valamint a személyes adatok védelme szempontjából hangsúlyozandó, hogy a biometrikus azonosítással az adatkezelő fizikailag kerül az adat alanyával olyan közelségbe, amelyre a jognak reagálnia kell.⁴¹ Olyan mértékű zavarásról van szó ezekben az esetekben, amelyekre az érintettek rendszerint érzékenyen reagálnak. Gyakran párosul ezekhez a helyzetekhez a kiszolgáltatottság érzése, amely a biometrikus adatok jellemzői alapján racionálisan is indokolható, hiszen a megszerzett biometrikus adattal való visszaélés ellen védekezni nehéz, mert a lehetőség folyamatosan adott annak révén, hogy nem változtatható meg a többi adathoz hasonlóan, mint például egy jelszó.⁴² A biometrikus adat (minta) feletti kontroll elvesztése a magánszféra végleges csonkulásának kockázatát jelenti.

Végezetül meg kell említeni a magánszféra digitális aspektusának érintettségét is, mivel a biometrikus rendszerek ma már nem manuálisan, hanem fejlett számítógépes programok segítségével dolgozzák fel a kezelt személyes adatokat.⁴³ E kockázatok figyelembe vétele, a felmerülő problémák megoldása elengedhetetlen ahhoz, hogy a „megállíthatatlanul” terjedő technológiák, újítások megfelelő módon tiszteletben tartásuk az érintettek magánszféráját, érvényre juttatva személyes adatok védelméhez fűződő jogukat.

2.2. *Biometrikus azonosítás*

A biometrikus adatok alkalmazása lehetővé teszi az emberi test jellemzőinek gép általi olvashatóságát, amely további felhasználási lehetőségeket biztosít. Az egyik leggyakoribb az egyén azonosítását célul kitűző technológia, amelynek alapja, hogy a rendszer összeveti az érintett biometrikus adatát egy központi adatbázisban eltárolt biometrikus adattal. Amennyiben az összehasonlítás eredménye pozitív, akkor az érintett azonosíthatóvá válik.

A biometrikus adat azonosításra való alkalmasságának különböző kritériumait határozták meg. Egyrészt az alkalmazott területen minden érintett rendelkezik-e ilyen tulajdonsággal. Itt megjegyzendő, hogy például az ujjnyomat esetén elfordult, hogy valakinek nem volt értelmezhető, mérhető ujjnyomata, vagy gyógyszeres kezelés, munkahelyen használt vegyi anyagok hatására eltorzult.⁴⁴ A másik fontos feltétel az

⁴¹ WP 193 (40. lj) 19.

⁴² WP 193 (40. lj) 20.

⁴³ WP 193 (40. lj) 16-17.

⁴⁴ A tapasztalatok szerint körülbelül minden huszadik esetben hiúsul meg az ujjnyomat vétele (Vö. Bettina BURGER – Dana FUCHS – Eli SPRECHER – Peter ITIN: The immigration

egyediség, tehát a mérés eredménye kizárólag egy személyhez legyen kapcsolható. Vizsgálat tárgyává kell továbbá tenni azt, hogy az idő múlásával a biometriai jellemző változik-e, illetve annak másolhatósága is egy meghatározó szempont. Figyelembe kell venni, hogy az adat felvétele a társadalom számára mennyire fogadható el, illetve az adat mennyire pontosan mérhető, határozható meg.⁴⁵

A biometrikus adatok azonosítás céljából történő kezelése tekintetében meg kell különböztetni az „azonosítás” és „azonosíthatóság”, valamint a „személyazonosság megállapítása” között. Az egyént akkor tekintjük általánosságban azonosítottnak, ha a természetes személyek adott csoportján belül elkülönül a csoport többi tagjától.⁴⁶ A kezelt adatok ez esetben lehetővé teszik az érintett elszeparálását környezetétől vagy az ott lévő harmadik személyektől. Az azonosíthatóság pedig az azonosítás megtételének lehetőségét jelenti. E két fogalom arra a kérdésre ad választ tehát, hogy a kezelt információk mely személyhez tartoznak a csoporton belül.⁴⁷ Ezzel szemben a személyazonosság annak megállapítását teszi lehetővé, hogy pontosan ki is az adott egyén.⁴⁸ Az identifikáláshoz rendszerint nem elegendő pusztán a biometrikus adatok egyezése, hanem ahhoz további „személyazonosító” adatok megléte is szükséges.

Ebben a vonatkozásban ki kell térni továbbá a profilalkotás kérdéskörére is. Bizonyos, az egyének egy kategóriájára jellemző adatok összessége lehetővé teszi az érintett azonosítását a megfelelő feldolgozási technika segítségével. Ilyen esetekben, noha a hozzáférhető azonosítók kiterjedése első látásra nem teszi lehetővé az adott személy kiválasztását, attól még e személy azonosítható lehet, mivel az említett adatok más információkkal összekapcsolva az egyént másoktól megkülönböztethetővé teszik.⁴⁹ A profilalkotás és az érintett annak segítségével történő azonosítását nagyban megkönnyítheti az, ha biometrikus adatok is az adatkezelő rendelkezésére állnak.

A biometrikus adatok alkalmazása azonban nem jelent abszolút biztonságot az azonosítás terén, a biometrikus rendszerek is bizonyos hibahatárral működnek. A technológia pontosságát sok körülmény befolyásolhatja, elsősorban a fizikai jellemzők (hőmérséklet, fényviszonyok) lehetnek háttal az azonosítás eredményére. Kétféle hiba lehetőség különböztethető meg. Az egyik az ún. hibás elfogadás, amikor is a rendszer tévesen azonosít egy személyt a biometrikus adat segítségével. A másik az ún.

delay disease: Adermatoglyphia–inherited absence of epidermal ridges, *Journal of the American Academy of Dermatology*, 2011. (5) 974-980.).

⁴⁵ KOVÁCS Tibor – MILÁK István – OTTI Csaba: A biztonságtudomány biometriai aspektusai. Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, XIII. kötet, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály, Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2012. <http://www.pecshor.hu/periodika/XIII/kovacsti.pdf> (letöltés: 2015.0224.) 489.

⁴⁶ WP 136 (39. lj.) 13.

⁴⁷ SZABÓ Máté Dániel: Biometrikus azonosítás és adatvédelem, *Acta Humana*, 2004. (1) 83-84.; NAGY Klára: A biometrikus azonosítás új iránya, *Jog-Állam-Politika*, 2010. (1) 75.

⁴⁸ SZABÓ (47. lj.) 83-84.; NAGY (47. lj.) 75.

⁴⁹ WP 136 (39. lj.) 14.

hibás elutasítás, amikor a rendszer tévesen nem azonosítja az érintettet.⁵⁰ E két hiba előfordulási gyakorisága adja meg az azonosítás megbízhatóságát.

2.3. Az ujjlenyomat kezelése

Az ujjlenyomat az egyik legrégebbi és legszélesebb körben tanulmányozott, leginkább használt biometrikus adat. Már az ókori Kínában is alkalmazták a szerződéskötések során, amikor is a felek ujjbegyük lenyomatát a dokumentumot lezáró pecsét vászában rögzítették. Az ujjlenyomat alapján történő azonosítás azonban igazán a 19. században terjedt el, amikor a rendőri szervek alkalmazni kezdték e technológiát a bűncselekmények elkövetői személyazonosságának megállapítása céljából. Ennek alapját az adta, hogy a bőr maradandó gyűrődéseiből származó barázdák egyedi mintázatot alkotnak. A redők a fodor szálak útján különböző nagyobb területű mintázatokat (boltozat, hurok, örvény) alkotnak, illetve az egyes egységeken belül megfigyelhetőek egyedi alakzatok (híd, sziget, pont, végződés, elágazás, stb.) is. Az így kirajzolódó kép segítségével az egyén is nagy valószínűséggel azonosítható lesz.

A többi biometrikus adathoz hasonlóan az ujjlenyomatok is a személyes adatok egy speciális kategóriáját alkotják. Ezek ugyanis nem az egyénről nyilvántartott információk, hanem az „egyénből vett” adatok rögzítését jelenti. Ahhoz tehát, hogy az érintettől ujjlenyomatot kaphassunk, alapvetően szükséges a fizikai kapcsolat, legalább a referencia adatbázis kiépítése során.⁵¹

Mint minden biometrikus rendszer, az ujjlenyomat-alapú azonosítás is három fázisra osztható.

Az első az ún. regisztrációs szakasz. A biometrikus adatok felvétele mindazokat a folyamatokat magában foglalja, amelyeket annak érdekében végeznek a működtetése során, hogy egy biometrikus forrásból biometrikus adatot nyerjenek ki, és ezt az adatot hozzákapcsolják az érintetthez. Ezt követi a biometrikus adatok tárolása, amely alatt a felvett ujjlenyomatok és az azokhoz rendelt egyéb személyes adatok megőrzése értendő egy központi adatbázisban. A harmadik szakasz tulajdonképpen maga az azonosítás, amelynek során a rendszer az eltárolt ujjlenyomatot összehasonlítja, összehasonlítása az érintettől később felvett ujjlenyomattal.⁵²

Lényeges, hogy az ujjlenyomat-alapú azonosítást lehetővé tevő rendszerek alapvetően két eltérő módszer alapján működhetnek. A hagyományos biometrikus rendszerek a működésük során az érintett ujjlenyomatáról készített felvételt hasonlítják össze az ugyanarról az adatról korábban rögzített és eltárolt felvétellel. A fejlettebb technológiák ezzel szemben a nyers formában lévő biometrikus adatból kinyert kulcsfontosságú

⁵⁰ WP 193 (40. lj.) 6.

⁵¹ WP 193 (40. lj.) 5-6.

⁵² KOVÁCS – MILÁK – OTTI (45. lj.) 486.

jellemzők alapján ún. biometrikus sablonokat képeznek.⁵³ Ebbe a körbe tartoznak például a különböző logikai művelettel létrehozott és titkosított digitális adatsomagok, számsorok.

A biometrikus sablon képzése egyirányú folyamat, amely lehetetlenné teszi a biometrikus adatok ismételt előállítását vagy visszafejtését.⁵⁴ Egy példát említve, ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ujjnyomat rögzítése során nem az ujjnyomat képe kerül eltárolásra, hanem annak meghatározott jegyei. Ezekből a jegyekből az érintettől származó ujjnyomat esetén a mintában szereplő adatokkal való azonosság megállapítható, önmagában a rögzített jellemzők segítségével azonban az ujjnyomat nem rajzolható meg.

A modern biometrikus rendszerek kétféle biometrikus sablon alapján működnek: az egyik a letárolt formában lévő, a másik pedig a rendszer működése során keletkezett adatsomag. A rendszer mindig az utóbbit hasonlítja az előbbihez. A két sablon teljes mértékig megegyezhet, vagy – egyes esetekben – előre meghatározott százalékos mértékig eltérhet egymástól. Végső soron e technológia csak arra képes, hogy azonos ujjnyomat érzékelése esetén az egyezőséget jelezze vissza: tehát a vizsgálat azon a tényen alapul, hogy mindenki egyedi ujjlenyomattal rendelkezik, amely olyan sajátos jellemzőket mutat, amely megmérhető annak eldöntése érdekében, hogy az adott ujjlenyomat megfelel-e a felvett mintának.⁵⁵

Az ujjlenyomat-alapú azonosítást lehetővé tevő biometrikus rendszerek működése során – egyrészt – minden esetben megtörténik az érintett biometrikus sajátosságainak felvétele. A minták összevetése nélkül ugyanis az azonosítás nem lenne lehetséges. A technológia továbbá azt is feltételezi, hogy az egyén biometrikus azonosítóját egy adatbázis tartalmazza. Az azonosítás számos adatvédelmi aggályt felvet. Az ujjlenyomattal történő azonosítás olyan hatást eredményez, amely visszafordíthatatlan, és ezzel az érintetti jogok gyakorlását gyengíti.

Kérdéses például, hogy hamis azonosítás esetén az érintettnek milyen jogorvoslati lehetőségei vannak. Megfontolást igényel az is, hogy az adatok eltulajdonítása esetén hogyan orvosolható a helyzet, hiszen nem mesterségesen generált azonosítóról van szó, hanem az érintettnek egy fizikai vagy viselkedés alapú tulajdonságai alapján mért adatáról. Ez a probléma az azonosító adatok egyszerű cseréjével nem oldható meg. Súlyosabb esetekben a biztonsági intézkedések hiánya személyiséglopáshoz is vezethet, amely beláthatatlan következményekkel jár. További veszélyeket rejt, ha

⁵³ WP 193 (40. lj.) 4-5.

⁵⁴ WP 80: Working document of the Article 29 Working Party on biometrics, 1 August 2003. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2003/wp80_en.pdf (letöltés: 2015.12.21.) 4.

⁵⁵ Noha a biometrikus adat és a biometrikus sablon fogalma nem fedi le egymást, adatvédelmi szempontból a megítélésük egy tekintet alá esik. A biometrikus információ feldolgozása ugyanis elengedhetetlenül szükséges a sablon képzéséhez.

az adatokat más adatbázisokkal kapcsolják össze, vagy az ujjlenyomat képei etnikai vagy más különleges információkat fednek fel. Több adatbázis összekapcsolása esetén kérdésként merül fel az adatkezelés célja, mivel az adatok egy rendszerbe tömörítése révén elveszik, hogy melyik adatot milyen célra rögzítettek. Adatbiztonsági kérdések is megfogalmazódnak az ujjlenyomat alapú azonosítás vonatkozásában, tekintettel arra, hogy az érintett szinte mindenhol ott hagyja, ahol bármit megfog vagy a kezébe vesz. Lehetőség van arra is, hogy ilyen minták felhasználásával a rendszert megtévesszék.

2.4. *Biometrikus azonosítás a munka világában és a gyermekek esetében*

A gyakorlatban általában a munkáltatók kívánnak élni a különböző biometrikus rendszerek adta lehetőségekkel. A technológia felhasználható például a nagy értékű ingóságok biztosítása, vagy akár a munkaidő-nyilvántartás vezetése céljából is. A munkavállalók jogait ugyanakkor messzemenően tiszteletben kell tartani.

Az ujjnyomatok azonosítási célú kezelése vonatkozásában mindenekelőtt a hozzájárulás érvényességének kérdése merül fel. A munkaviszonyra jellemző alá-fölérendeltségi, és ezáltal függőségi viszonyban a munkavállaló hozzájárulása nem értelmezhető, mivel az nélküli az akarat önkéntes kinyilvánítását, amely a beleegyezés konstitutív eleme. Hozzájárulás hiányában a magyar szabályok szerint törvény – és nem alacsonyabb szintű jogszabály – adhat felhatalmazást az ilyen adatkezelésre. Az Mt. azonban tág kereteket szab a munkavállalók adatai kezelésének, csupán annyit mond ki, hogy a munkáltató a munkavállalót a munkavégzéssel összefüggésben ellenőrizheti.

Az említett törvényi felhatalmazás semmi esetre sem jelenti az ujjnyomat-ellenőrzés engedélyezését. A munkáltatót is köti ugyanis a szükségesség és arányosság követelménye. Az európai adatvédelmi gyakorlat nagyon szűkre szabja azokat az eseteket, amelyekben biometrikus adatok munkahelyi kontextusban kezelhetők. A 29-es Munkacsoport ezzel kapcsolatban kimondta, hogy biometrikus adat csak akkor kezelhető, ha megfelelő, releváns és nem túlzott mértékű.⁵⁶ Ez megköveteli az adatkezelés szükségességét, arányosságát és annak szigorú mérlegelését, hogy a kívánt cél elérhető-e a magánszférát kevésbé korlátozó módon.⁵⁷ Ebből következően az olyan biometrikus rendszer, amely a munkaidő nyilvántartására szolgál, nem minősül jogszerűnek, mivel az Mt. lehetővé teszi – többek között – a nyilvántartás papír alapú vezetését.⁵⁸ Hasonlóképpen aggályos az olyan pénztárgép bevezetése, amely ujjlenyomat alapján azonosítja a munkavállalót. Ebben az esetben ugyanis a rendszer nem elengedhetetlenül szükséges a pénztárgép és a munkáltató bevételeinek védelme érdekében.

A gyermekek esetében szintén fokozott körültekintéssel kell eljárni a biometrikus rendszerek üzemeltetése során. Figyelembe kell venni egyrészt, hogy csak a 16 éven felüli

⁵⁶ WP 193 (40. lj) 7.

⁵⁷ WP 193 (40. lj) 8.

⁵⁸ Mt. 134. § (3) bekezdés.

gyermek adhat érvényes hozzájárulást. Fiatalabb korban a beleegyezés érvényességéhez a szülők – előzetes vagy utólagos – hozzájárulása is szükséges. Másrészt a gyermekek érdekeinek, jogainak védelme megköveteli, hogy a biometrikus technológiákat csak a legszükségesebb esetben alkalmazzanak akkor, amikor kiskorúak is érintettek lehetnek. Például az a fogászat, amely a gyermekek azonosítása céljából kívánt ujjlenyomat-alapú azonosítást bevezetni, nem járt el megfelelő módon. A rendszer ugyanis nem volt elengedhetetlen a kitűzött cél elérésére, az pusztán csak kényelmi célokat szolgálhatott volna. A személyazonosság megállapítására ugyanis más, az arra feljogosított állami szervek által kiállított okmányok segítségével valósítható meg.⁵⁹

2.5. Az ujjlenyomatok kezelésével kapcsolatos esetjog

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) az adatvédelmi állásfoglalásainak egyikében azt a kérdést vizsgálta meg, hogy egy fürdő üzemeltetője bevezethet-e olyan bérletet, amely a vendég ujjlenyomatát tárolná a beazonosítás érdekében. Alapul véve a 29-es Munkacsoport fent említett véleményét, a Hatóság megállapította, hogy az ujjnyomatot is tartalmazó bérlet az arányosság követelményének nem felel meg, a cél ugyanis a magánszférát kevésbé korlátozó módon is elérhető, például fényképes vagy mágneskártyás bérletek alkalmazásával.⁶⁰

A biometrikus adatok kezelésének kérdésével már több hazai és nemzetközi bíróság is foglalkozott. Az Alkotmánybíróság a 144/2008. (XI. 26.) számú határozatában azt vizsgálta, hogy a daktiloszkópiai nyomok és a fényképek olyan adatnak tekintendők-e, amelyek védelmére az Alkotmányban nevesített személyes adatok védelméhez való jog kiterjed. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a daktiloszkópiai adatokra és a fényképekre vonatkozó nyilvántartásba-vételi kötelezettség a bűnösség formájához, a szándékossághoz, a törlés egyes eseteinek pedig további, részben anyagi, részben eljárásjogi jogintézményekhez kötése indokolatlanul széles adatbázis létrehozásához vezet, amely a személyes adatok védelme és az információs önrendelkezési jog szempontjából önmagában is szükségtelen és aránytalan korlátozást eredményez. Az Alkotmánybíróság ezzel kimondta azt, hogy a daktiloszkópiai nyomok és a fényképek személyes adatnak minősülnek.

Az EJEB az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény („EJEE”) alkalmazása során — a privátszféra általános védelmét garantáló — a magán és családi élet védelméről szóló 8. cikk hatálya alá vonta a képmás- és ujjnyomat-készítés

⁵⁹ Lásd a személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról szóló 1996. évi XX. törvény 4. §-t.

⁶⁰ NAIH-4330-2/2012/V.: A NAIH állásfoglalása a fürdőbérlet használatához kötődő biometrikus azonosítás kérdésében, 2012. június 28. http://naih.hu/files/4330_V_2012-2.pdf (letöltés: 2016. április 25.).

esetkörével összefüggő ügyeket.⁶¹ A döntésekből az a következtetés vonható le, hogy a meghatározott személlyel kapcsolatba hozható, meghatározott célt szolgáló információkat és ismertetőket a magánélet olyan szegmenseinek kell tekinteni, amelyekre az EJEE 8. cikk hatálya annak ellenére kiterjed, hogy a róluk szóló dokumentumok keletkezése csupán sajátos feladatok ellátásához kapcsolódóan megengedett.⁶²

A biometrikus adatok kezelésével kapcsolatos legismertebb, 2008-as ítéletében az EJEB azt vizsgálta, hogy az érintett ujjlenyomat megőrzése sérti-e a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jogot abban az esetben, ha azt büntető eljárás keretében vették fel, azonban az eljárást vagy megszüntették, vagy annak eredményeként felmentő ítélet született.⁶³ A bíróság megállapította, hogy az ujjlenyomat alkalmas az egyénről a legintimebb biológiai sajátosságainak felfedezésére. A bíróság nem általában vizsgálta az ujjlenyomat megőrzésének kérdését, hanem abban a kontextusban, amikor az érintettet meggyanúsították, azonban jogerős elítélésre nem került sor. A bíróság döntésében a köz- és magánérdekek mérlegelése során megállapította, hogy az érintett magánszférájába való aránytalan beavatkozást jelent ez a gyakorlat, ahol az ujjnyomat annak ellenére kerül megőrzésre, hogy jogerős felelősségre vonás nem történt. Az EJEB döntése szerint az ilyen adatok megőrzése nem tekinthető szükségesnek egy demokratikus társadalomban. A bíróság tehát összességében megállapította az EJEE 8. cikkének sérelmét.

Az EJEB egy évvel később ismét foglalkozott az ujjnyomatok tárolásának jogszerűségével.⁶⁴ Az eljárás során a mércét ezúttal is az EJEE 8. cikke jelentette. Egy konkrét ügyben a francia panaszostól ujjlenyomatot vettek két olyan esetben is, amelynek során állítólagos lopással vádolták meg. Az első eljárásban felmentették a vád alól, a másodikban pedig vádat sem emeltek ellene. A panaszos azt kifogásolta, hogy az ujjlenyomatokat több év után is tárolták, és hogy a francia hatóságok csak az első esetben tettek eleget a törlés iránti kérelemnek. Az EJEB az ítéletében – a korábbi gyakorlatát fenntartva – megállapította az EJEE 8. cikk sérelmét. Az ügy lényege abban foglalható össze, hogy amennyiben a tárolt adattal kapcsolatban nem merül fel bűnüldözési vagy bűnmegelőzési feladat, akkor az adat tárolása jogellenesnek tekintendő. A bizonyítás terhe az adatkezelőn van. Bár a tárgyalta eset állam és polgára közötti jogviszonyra vonatkozik, a kimunkált elv az üzleti típusú adatkezelésekre is iránymutató, gyakorlatilag a célhoz kötött adatkezelés elvének feleltethető meg.

⁶¹ *Vö. Friedl v. Austria*, 31 January 1995, Series A no. 305-B; *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, no. 44787/98, ECHR 2001-IX.

⁶² 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107, 1112.

⁶³ *S. and Marper v. the United Kingdom* [GC], nos. 30562/04 and 30566/04, ECHR 2008.

⁶⁴ *M.K. v. France*, no. 19522/09, 18 April 2013.

2.6. Új jelenségek a biometrikus adatokon alapuló technológiák terén

Noha a tanulmány elsődlegesen az ujjlenyomatok azonosítás céljából történő kezelésének kérdéskörét vizsgálta, röviden mindenképpen szólni kell a biometrikus technológiák terén bekövetkezett változásokról. Ahogy azt a tanulmány bevezetője is előre vetítette, ezen a téren bármifajta leírás pusztán csak pillanatfelvételnak minősülhet. A biometrikus rendszerek fejlesztése folyamatos, a technológia fejlődése pedig újabbnál újabb megoldásokat eredményez.

Rendkívüli változás, hogy a biometrikus adatok köre folyamatosan bővül. A technikai megoldások lehetővé teszik olyan információk felvételét és kezelését, amelyekről korábban senki sem gondolta volna, hogy biometrikus adatként funkcionálhatnak. A klasszikusnak tekinthető biometrikus adatok – az ujj- és tenyérnyomat, az íriszkép, az arc- és a hangmintázat – mellett az utóbbi években megjelent például a tenyérben lévő vénák hálózatának térképe, mint kezelt adat. Az ún. vénaszkenner technológia éppen azt aknázza ki, hogy az érhálózat is olyan egyedi jellemzőkkel rendelkezik, amelyek lehetővé teszik az érintett azonosítását. A hitelintézeti szektorban nagy jövőt látnak az olyan rendszerekben, amelyek a hangmintázat elemzése által nagy valószínűséggel azonosítják az érintett érzelmi állapotát.⁶⁵ Az ilyen technológiát a bankok egyfajta hazugságvizsgálóként alkalmazhatják a hitelképesség elbírálása során. Egyes fejlesztők pedig azzal kísérleteznek, hogy az emberi fül egyedi formáját miként lehet úgy alkalmazni, hogy azzal kiválthatók legyenek a képernyőt védő billentyűkombinációk.⁶⁶ Megfigyelhető továbbá a biometrikus rendszerek beszűrődése a mindennapi élet különböző területeire is. Az ujjlenyomat azonosítást alkalmazó elektronikai cikkekről már szó volt. Emellett meg kell említeni, hogy számos bank kíván biometrikus adatokat felhasználni a különböző pénzügyi műveletek, például a készpénzfelvétel biztonságosabbá tétele érdekében. A terminálon elhelyezett leolvasó nemcsak, hogy kiválthatja a PIN kódokat, de – adott esetben – szükségtelessé teheti a bankkártyák fizikai használatát is.⁶⁷

A fenti folyamatok is rávilágítanak arra a folyamatra a modern társadalmon belül, amely a biometrikus rendszerek szélesebb körű szociális elfogadottságát eredményezi. Minél inkább részét képezik ugyanis a mindennapi életnek a biometrikus adatkezelések, a társadalom tagjai körében annál inkább megszokottá válnak. Ez azonban

⁶⁵ WP 193 (40. lj) 25-26.

⁶⁶ Lásd Dave MOSHER: Ears Could Make Better Unique IDs Than Fingerprints, Wired, 12. November 2010. <http://www.wired.com/2010/11/ears-biometric-identification> (letöltés: 2015. november 13.).

⁶⁷ Stephen MAYHEW: Biometrics and banking, authentication, cybersecurity and Rapid DNA trending this week, 20 December 2015. <http://www.biometricupdate.com/201512/biometrics-and-banking-authentication-cybersecurity-and-rapid-dna-trending-this-week> (letöltés: 2016.01.15.).

semmi esetre sem jelentheti a technológia jogszerűségét, magánszféra-barát jellegét. Az biometrikus rendszerek alkalmazásának továbbra is tiszteletben kell tartania az érintett érdekeit és jogait.

3. Közösségi hálók

A közösségi oldalak olyan felületet biztosítanak a regisztrált felhasználók számára, amely lehetővé teszi személyes adatok megosztását egy személyes profil révén.⁶⁸ A profilon keresztül általában megismerhető az egyén neve, életkora, iskolázottsága, munkahelye, érdeklődési köre, családi kapcsolatai, barátainak listája, aktuális tartózkodásának helye. A közösségi oldalak rengeteg adatot strukturáltan, rendszerezve kezelnek. Az oldalak alapvetően ingyenesek, valójában azonban látnunk kell, hogy a használatukért adatainkkal fizetünk, amely sok más lehetőség mellett biztosítja azt, hogy személyünkre szabott reklámokkal, ajánlatokkal keressenek meg bennünket. A csupán bosszantó hirdetések mellett nem csekély veszélyek leselkednek a felhasználókra, mint például személyazonossággal való visszaélés, pénzügyi veszteség, foglalkoztatási lehetőségektől való elesés.

Rendkívül komplex szolgáltatások vannak beépítve a hálókba, nem túlzás azt állítani, hogy szinte reménytelen annak nyomon követése, hogy az egyénre vonatkozó információk kihez jutnak el. A közösségi oldalakon olyan mennyiségű és minőségű információ gyűlik össze, amelynek értéke van a reklámpiacon, a büntüldözés terén, a nemzetbiztonsági szervek, szociológiai kutatók, politikai szervezetek és sok más szervezet számára. Nagy a csábítás tehát, hogy az adatokat értékesítsék, vagy maga az üzemeltető nyújtson olyan fizetős szolgáltatásokat, amelyekre az adatok elemzését követően igény mutatkozik. Sok értékes adat egy helyen való tárolása, a transzparencia hiánya, az üzleti modellek szabadon alakítható volta olyan egybeesés, amely gyakorlatilag bizonyossá teszi, hogy a magánszféra védelme alacsony szinten van. Ilyen közegben nem az adatok védelméről, hanem csupán a kockázatok mérsékléséről, vagy magának a kockázatos közegnek az elkerüléséről hasznosabb értekezni.

3.1. A közösségi hálók adatvédelmi jogi megítélése

A közösségi oldalak szabályozása során az első nagy kérdést az jelentette, hogy egyáltalán az adatvédelmi szabályok hatálya alá tartoznak-e. A háztartási adatkezelésre ugyanis sem az uniós rendelkezések, sem a magyar szabályozás nem vonatkozik.⁶⁹

Az oldalak üzleti modelljére jellemző, hogy a felhasználók által létrehozott profilok gyakorlatilag reklámfelületként funkcionálnak. A reklámfelületet az üzemeltető érté-

⁶⁸ Opinion No. 26 (4. lj.) 22-23.

⁶⁹ Lásd az Infotv. 2. § (4) bekezdését, valamint az Európai Unió adatvédelmi irányelvének 3. cikk (2) bekezdését.

kesíti. Mivel sokat tud az egyes felhasználókról, a személyre szabott reklámok bőséges tárházával gazdálkodhat. A reklámhelyek értékesítése révén, valamint a reklámok egyénre szabásához használt adatok kezelése révén adatkezelőnek minősül az adatvédelmi jog szerint. Azt, hogy az ismeretségi hálózatok szolgáltatói adatkezelőnek minősülnek, az is alátámasztja, hogy ők határozzák meg, milyen módon lehet reklám- és marketing célokra felhasználni az adott oldalon regisztrált személyek adatait.⁷⁰

A Lindqvist-ügyben az Európai Unió Bírósága („EUB”) kimondta: „*E kivételt úgy kell tehát értelmezni, hogy az kizárólag a magánszemélyek magán- vagy családi élete keretében tartozó tevékenységekre vonatkozik, nyilvánvalóan nem erről van azonban szó a személyes adatok interneten való közzétételét jelentő olyan feldolgozás esetében, amely során ezen adatok meghatározatlan számú személy számára válnak hozzáférhetővé*”.⁷¹ Tehát a bíróság értelmezése alapján arra tekintettel sem eshet a közösségi oldalak adatkezelése a kivétel szabály hatálya alá, mivel a személyes adatok az interneten meghatározhatatlan számú személy számára válnak hozzáférhetővé. A 29-es Munkacsoport is kimondta a közösségi oldalak üzemeltetőinek adatkezelői felelősségét, illetve azt, hogy az interneten történő adatközlést önmagában adatkezelésnek tekinti.⁷²

A természetes személy kizárólag saját személyes céljait szolgáló adatkezelésre vonatkozó kivétel szabályra való hivatkozás azért sem áll meg, mert a felhasználók nem csupán saját magukról, hanem másokról is személyes adatokat hoznak nyilvánosságra (pl. közös fényképeket). Ebben az esetben a természetes személy felhasználó is adatkezelővé válik mások adatainak tekintetében, még akkor is, ha a nyilvánosságra hozatalra a többi érintett hozzájárulásával kerül sor.

A felhasználók abban az esetben nem tekinthetők adatkezelőknek, amennyiben csupán saját magukról tesznek közzé adatokat. Ezzel a tevékenységgel nem lépik át a háztartási adatkezelésre vonatkozó kivétel szabály kritériumait.⁷³ Ez azonban a leg-ritkább esetekben valósul meg vegytisztán. Önmagában az a tény, hogy X ismeri Y-t, olyan személyes adatnak tekintendő, amely nem kizárólag az érintettől szól, hanem másról is. Az ismeretségi háló megrajzolásának lehetősége álláspontunk szerint adatkezelésnek tekintendő. Ebben a tekintetben a felelősség vegyesen terheli az üzemeltetőt és a felhasználókat.

A háztartási adatkezelés mellett más kivételek is megemlíthetőek. Ilyen az újságírás, irodalmi vagy művészi kifejezés céljából történő adatkezelés, illetve minden esetben vizsgálendő a véleménynyilvánítás szabadsága és az egyén magánszférájának védelme

⁷⁰ WP 163: A 29-es Munkacsoport 5/2009. számú véleménye az internetes ismeretségi hálózatokról, 2009. június 12. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2009/wp163_hu.pdf (letöltés: 2016.02.22.) 5-6.

⁷¹ Lindqvist ítélet, C-101/01, EU:C:2003:596, 47. pont.

⁷² WP 163 (70. lj.) 5-6.

⁷³ WP 163 (70. lj.) 6.

közötti egyensúly megléte.⁷⁴ Az alapjogokat a közösségi hálók működése során is egymásra tekintettel kell értelmezni.

3.2. Az adatok jogszerű kezelésének feltételei

Jogszabályi rendelkezések hiányában az adatkezelés jogalapja általában az érintett hozzájárulása lehet. Önmagában az oldalon történő regisztráció kvázi ráutaló magatartással a hozzájárulás megadását jelentheti. A kérdés már csak az, hogy az érintett mihez járult hozzá. Hozzájárult-e ahhoz, hogy a profilja a keresőmotorok által kilistázható legyen, vagy csak az ismerősei számára nyilvánossá tett adatkezelést fogadta-e el a regisztráció során?

A feltett kérdésekből jól látható az, hogy az adatkezelő abban az esetben jár el körültekintően, ha a lehető legszigorúbb adatvédelmi beállításokat teszi alapértelmezetté, amelyen a felhasználó – ha jónak látja – változtathat és profiljának nagyobb nyilvánosságot biztosíthat.⁷⁵ Ezt azonban az adatkezelő nem tekintheti kiindulópontnak és nem vélelmezheti a felhasználó erre is kiterjedő szándékát, hozzájárulását. A magyar szabályozás szerint a hozzájárulást kétség esetén meg nem adottnak kell tekinteni.⁷⁶ A magyar bírói gyakorlat értelmében egy fénykép zárt rendszerben – közösségi oldalon – való elhelyezése nem ad jogosultságot más helyen, más feltételekkel történő engedély nélküli felhasználására, nyilvánosságra hozatalára.⁷⁷

Kérdéses, hogy a hozzájárulás mellett a magyar jogban új jogalapokként⁷⁸ emlegetett szabályok alkalmazása elfogadható-e. Az Európai Unió adatvédelmi irányelvének a tagállami jogokba átültetendő szabálya szerint a személyes adatok kezelése akkor is jogszerű lehet, ha ahhoz az érintett nem járult hozzá (mert például az adott élethelyzetben nem is volt erre lehetősége), de a magánszféra sérelme arányban áll az adatkezelő által elérni kívánt legitim céllal (ideértve a jogos üzleti érdeket is). Az új jogalapok alkalmazása során minden esetben körültekintően kell eljárni, az nem eredményezheti az érintett akaratának kijátszását. Az adatkezelő vagy harmadik személy jogos érdeké-

⁷⁴ WP 163 (70. lj.) 7-8.

⁷⁵ Az ún. alapértelmezett adatvédelem elve, közismert nevén „privacy by default”, azt várja el az adatkezelőktől, hogy minden beállítást alapértelmezés szerint úgy rögzítsenek, hogy az a lehető legmagasabb szintű adatvédelmet nyújtsa. Ez az alapelv az új adatvédelmi rendelet tervezetében már kifejezett kötelezettségként jelenik meg (vö. 2012/0011 (COD): az Európai Parlament és a Tanács rendelettervezete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), Brüsszel, 2016. április 27. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-17-2016-INIT/hu/pdf> (letöltés: 2016.04.28.) 25. cikk.

⁷⁶ Infotv. 6. § (8) bekezdés.

⁷⁷ Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.792/2009/4.

⁷⁸ Infotv. 6. § (1) és (5) bekezdései.

nek érvényesítése céljából adatot nem lehet jogszerűen kezelni, ha az adatkezelési cél vonatkozásában az érintett a hozzájárulását kifejezetten megtagadta.

A közösségi oldalakon a felhasználók nem csupán „közönséges” személyes információkat tesznek közzé, hanem szigorúbb védelmet érdemlő, a magánszféra érzékenyebb körébe tartozó különleges adatokat (így különösen az egészségügyi állapotra, szexuális életre, vallási meggyőződésre, vagy a politikai véleményre vonatkozó adatokat).⁷⁹ A közösségi oldalakon megosztott adatok természetüket tekintve elsődlegesen nem különleges adatok, azonban azt is szem előtt kell tartani, hogy egyes képekből, bejegyzésekből különleges adatokra is lehet következtetni. Így például egy vallási közösségben készült kép megosztásával a vallásos meggyőződésre, felekezeti kötődésre lehet következtetni, amelynek kezelésére már szigorúbb adatvédelmi szabályok vonatkoznak.

A 29-es Munkacsoport véleménye szerint az ismertségi hálózatok szolgáltatói az ismertségi hálózat tagjaira vagy azon kívüli személyekre vonatkozóan nem dolgozhatnak fel semmilyen különleges adatot az érintett kifejezett hozzájárulása nélkül.⁸⁰ Ezen adatok vonatkozásában tehát fontos kiemelni, hogy a ráutaló magatartással megadott hozzájárulás nem elegendő, és azáltal az adatkezelés jogszerűsége sem biztosított, ha az adatokat például a szolgáltató „partnerének” továbbítják. A szolgáltatókra hárul az a feladat, hogy kidolgozzák a különleges adatok kezelése esetén a hozzájárulás jogszerű beszerzésének technikáját.

3.3. Gyermek védelme a közösségi hálókön

A közösségi oldalak vizsgálata során külön figyelmet kell szentelni a gyermekek védelmének, ugyanis a közösségi oldalak felhasználóinak jelentős része kiskorú személy. Vizsgálandó és megoldandó feladat a megfelelő életkor ellenőrzésével és a tájékozott hozzájárulás igazolásával kapcsolatos nehézségek eredményesebb feloldása. A gyermekek rendszerint jól értesültek abban a tekintetben, hogy milyen születési dátumot kell ahhoz begépelniük, hogy a rendszer engedje a regisztrációjukat. Az angolszász hatásnak köszönhetően az általános gyakorlat szerint jelenleg ez a korhatár a 13. életév, amely a magyar szabályozással nincsen összhangban, tekintettel arra, hogy az információs önrendelkezés korhatáraként az Infotv. a 16. életévet jelöli meg.⁸¹ Az Európai Unió új adatvédelmi rendelete sem hoz, ebben a tekintetben megnyugtató megoldást, mivel a tagállamok döntésére utalja az információs önrendelkezési jog korhatárának meghatározását, azzal a megkötéssel, hogy az a 13. és 16. életév között eshet.⁸² Ez a megoldás amellest, hogy mozgásteret biztosít a tagállamoknak, egyben bizonyos fajta jogbizonytalanságot is teremt. Amíg az egyik tagállamban egy 13. életévet betöltött

⁷⁹ Az Infotv. 3. § 3. pontja rögzíti a különleges adatok körét.

⁸⁰ WP 163 (70. lj.) 9.

⁸¹ Infotv. 6. § (3) bekezdés.

⁸² Vö. 2012/0011 (COD) (75. lj.) 8. cikk.

személy a törvényes képviselő hozzájárulása nélkül rendelkezhet személyes adatival, addig ez a gyakorlat egy másik tagállamban csak a szülői hozzájárulás megadásával vagy az utólagos jóváhagyás révén válna jogszerűvé.

A gyermekek megfelelő védelmének biztosítását a 29-es Munkacsoport egy összetett stratégia megvalósításában látja. Ennek egyik pillére a tudatosságnövelő kezdeményezések, amelyek az iskolai oktatáson keresztül az adatvédelem alapjainak a tantervbe történő felvételével, szakemberek oktatása révén valósulhatna meg.⁸³ A stratégia második eleme alapvetően az adatkezelőket célozza meg azáltal, hogy a kiskorúak vonatkozásában a tisztességes és törvényes adatkezelés kívánalmait helyezi előtérbe. Rendelkezésre állnak olyan bevezethető technológiák is, amelyek a magánélet védelmét erősítik. Elkerülhetetlen továbbá, hogy a tagállami szabályozások is ezt a cél szolgálják, és a szükséges intézkedések megtételére, valamint kikényszerítésére hangsúlyt helyezzenek.⁸⁴

Külön is ki kell emelni a gyermekek jogainak érvényesülését jelentősen befolyásoló jelenséget. Az internetes zaklatás (*cyberbullying*) megjelenése az internet egyre szélesebb körben való elterjedésének következtében jelent meg. A jelenség tulajdonképpen egy „infokommunikációs eszközök segítségével elkövetett támadó jellegű cselekmény egy kortárs személytől kiindulva ismétlődő jelleggel irányul egy kiszemelt áldozat ellen, amelytől az nem tudja önmagát megvédeni. Durva tréfa, ugratás, amely során jellemzően a 13-17 éves fiatal korosztályok tagjai különböző platformokon lejáratják egymást”.⁸⁵ A netes zaklatás nagy nyilvánosság előtt zajlik, és gyakran végzetes következményei vannak: a cyberbullying halálos áldozatainak száma évről-évre emelkedik. A jogalkotók és jogalkalmazók ezért összefogtak a közösségi média, közösségi oldalak üzemeltetőivel annak érdekében, hogy átfogó felvilágosító programokkal felhívják az érintett gyermekek, tanárok és szülők figyelmét a probléma felismerésének, a visszaélések megállításának és visszaszorításának jelentőségére.

3.4. Az álneven történő regisztráció jogi megítélése

A legtöbb felhasználóval rendelkező Facebook oldallal kapcsolatban felmerült a kérdés, hogy szükséges-e a valós névvel való regisztráció bevezetése. A kezdeményezés mellett érvelők véleménye szerint a valós névvel való regisztráció felelősségteljes viselkedésre

⁸³ Megjegyzendő, hogy a NAIH más európai hatóságokhoz hasonlóan elindított egy projektet, amely a gyermekek tudatos internethasználatának fejlesztésére irányul. A projekt keretében egy tanulmánykötet kiadására került sor (Kulcs a net világhoz!), illetve a hatóság munkatársai általános és középiskolák meglátogatásával és előadások tartásával tesznek a tudatos internethasználatért.

⁸⁴ WP 163 (70. lj.) 13-14.

⁸⁵ SZIKLAY Júlia (szerk.): Kulcs a net világhoz! Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, Budapest, 2013. 49.

ösztönöz, segít kiszűrni a rosszindulatú célokra (pl. zaklatás, csalás, gyűlöletbeszéd) létrehozott profilokat.⁸⁶ Megfontolandó a kérdés abban a tekintetben, hogy a magszféra védelme és az egyes közösségi hálók felhasználóinak, mint a közösségnek a védelme hogyan viszonyul egymáshoz. A jognak nincs egyértelmű válasza erre a kérdésre. A személyes adatok védelme arra ösztönzi a szereplőket, hogy minél kevesebb adatot osszanak meg, ha az elkerülhető, ez pedig az álnéven történő regisztrációkat is magában foglalja. Mindazonáltal a közösségi oldal, mint bizonyos értelemben zárt közösség, meghatározhatja a saját szabályait, beleértve azt is, hogy elfogad-e fals regisztrációkat. Kétségtelen, hogy ahhoz fűződik közérdek, hogy a felhasználók felelősségteljes módon viselkedjenek az internet kínálta álarc mögött is. Amennyiben például a pedofil bűncselekmények megelőzésének hatékony megelőzését képes szolgálni az álnéven történő regisztrációk megtagadása, akkor a jognak a közösségi háló üzemeltetőjének ezt a döntését tiszteletben kell tartania.

3.5. Az online adatok halál utáni sorsa

Az érintett halálát követően az interneten, elsősorban a közösségi oldalakon közzétett adatok, információk sorsának kérdése az utóbbi években került a hazai és nemzetközi figyelem középpontjába.⁸⁷ Ennek oka, hogy egyre többen érzik úgy, hogy szükséges lenne a személyes adatok védelmének kiterjesztése az online környezetben felöltött vagy közzétett információkra is az érintett halálát követően. A jelenlegi adatvédelmi szabályozás azonban kevésbé alkalmas erre, hiszen az elsősorban az élő természetes személyek adataira terjed ki.⁸⁸ A NAIH, érzékelve a joghézagot, 2015 novemberében ajánlást bocsátott ki, amelyben megfogalmazta azokat a követelményeket, amelyekre egy jövőbeni szabályozásnak alapulnia kell.

A hatóság szerint – a célhoz kötött adatkezelés elvére tekintettel – biztosítani kellene a hozzátartozók, illetve örökösök részére a jogot arra, hogy kérhessék az adatkezelőtől az elhunytira vonatkozó, egyes online módon kezelt adatok megsemmisítését vagy törlését. Ez a jogosultság azonban nem terjedne ki arra, hogy harmadik személyek megismerjék az elhunyt személy felhasználói profilját, személyes adatait.⁸⁹ A törlésre csak abban az esetben kerülhetne sor, ha az elhunyt felhasználót kétséget kizáróan be lehet azonosíta-

⁸⁶ Amanda HOLPUCH: Native American activist to sue Facebook over site's 'real name' policy. Guardian, 2019. February 2015. <https://www.theguardian.com/technology/2015/feb/19/native-american-activist-facebook-lawsuit-real-name> (letöltés: 2015. március 1.).

⁸⁷ A NAIH ajánlása az online adatok halál utáni sorsáról, 2015. november 11. http://naih.hu/files/Ajanlas_online-adatok-halal-utani-sorsarol.pdf (letöltés: 2016.04.05.) 1.

⁸⁸ Az Infotv. 1. §-a értelmében a „*törvény célja az adatok kezelésére vonatkozó alapvető szabályok meghatározása annak érdekében, hogy a természetes személyek magánszféráját az adatkezelők tiszteletben tartsák, valamint a közügyek átláthatósága a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez és terjesztéséhez fűződő jog érvényesítésével megvalósuljon*”.

⁸⁹ Ajánlás az online adatok halál utáni sorsáról (87. lj.) 7.

ni az általa korábban megadott személyes adatok és a hozzátartozók által szolgáltatott kérelemben foglaltak alapján és az egyezés teljes bizonyossággal megállapítható.⁹⁰

A NAIH végezetül jó gyakorlatként kiemelte, a Facebook által létrehozott „hagyatéki kapcsolattartó” kijelölésének lehetőségét, „*amely egy olyan, az érintett által még életében kiválasztott, szintén Facebook regisztrációval rendelkező személyt takar, aki jogosult – korlátozottan – kezelni az elhunyt profilját, annak emlékdallá nyilvánítása után*”.⁹¹ Ezen kívül a felhasználók nyilatkozhatnak arról is, hogy a szolgáltató visszaállíthatatlanul törölje profiljukat, amennyiben valamelyik ismerősük jelzi az üzemeltetőnek halálukat.

3.6. A Facebook gyakorlata a személyes adatok felhasználása terén

Fentebb már utaltunk arra, hogy a közösségi hálók által felhalmozott információk nem csupán arra adnak alkalmat, hogy a felhasználók megismerhessék egymást, hanem arra is, hogy a portál üzemeltetője is információkat nyerjen a közösség tagjairól. Ez pedig a célzott reklámok korábban nem ismert piacát nyitja meg gazdasági értelemben. Az alábbiakban a Facebook gyakorlatát vesszük górcső alá, kiemelve a legfontosabb problémákat.

A Facebookhoz való csatlakozás során a felhasználó elfogadja a használat feltételeit. Nincs más választása, hiszen a közösségi háló kevés alkupozíciót hagy a látogató számára. Tudomásul kell vennie például azt, hogy személyes adatait, különösen fényképeit reklámozás céljából is igénybe veheti a cég. Ez a gyakorlat az európai adatvédelmi jogi szabályokba ütközik, hiszen nem a tiltakozás (opt-out), hanem a hozzájárulás lehetőségét (opt-in) kellene megnyitni a felhasználók számára.⁹²

A felhasználónak a magánszféráját érintően bizonyos beállításokra van lehetősége. Részletesen meg lehet határozni, hogy a többi felhasználó mely adatokhoz kapjon hozzáférést, a felhasználó azonban arról nem tud tájékozódni, hogy adatait a Facebook, valamint harmadik személyek (a Facebook közelebről meg nem határozott „partnerei”) milyen módon használják fel. A helymeghatározást lehetővé tevő adatok akkor is a Facebook tudomására jutnak, ha a felhasználó ez ellen tiltakozni szeretne. Ez a gyakorlat nyilvánvalóan ellentétes az európai adatvédelmi elvárásokkal.⁹³

⁹⁰ A törlésre való felszólítás csak olyan adatokat érinthet, amelyek az elhunytak még életében nyújtott szolgáltatáshoz kapcsolódnak. Az e körön kívül eső kívüli adatkezelések esetében nem illetné meg a törlési jog a hozzátartozókat vagy örökösöket (vö. Ajánlás az online adatok halál utáni sorsáról (87. lj.) 8.).

⁹¹ Ajánlás az online adatok halál utáni sorsáról (87. lj.) 9.

⁹² Brendan VAN ALSENOY – Valerie VERDOODT – Rob HEYMAN – Jef AUSLOOS – Ellen WAUTERS – Güneş ACAR: From social media service to advertising network - A critical analysis of Facebook's Revised Policies and Terms, 31 March 2015. <https://www.law.kuleuven.be/icri/en/news/item/facebooks-revised-policies-and-terms-v1-2.pdf> (letöltés: 2015.06.30.) 11-16.

⁹³ VAN ALSENOY – VERDOODT – HEYMAN – AUSLOOS – WAUTERS – ACAR (92. lj.) 33-35.

Sajátos eljárása a Facebooknak a felhasználók követése még a Facebook oldalának elhagyását követően is. Ez a funkció leállítható, de ehhez felhasználói aktivitásra van szükség (és arra, hogy erről a felhasználó egyáltalán tudomással bírjon). A privacy by default⁹⁴ elvének az felelne meg, ha a felhasználó csak akkor lenne követhető a Facebook által, ha ehhez előzetesen hozzájárul.

Az érintett adatvédelmi jogosultságainak gyakorlása mellett a személyiség sérelme esetén támasztható igények (sérelemdíj, kártérítés) érvényesítésére a Facebook egy száz dolláros korlátot határoz meg, elhárítva már előre minden ezt meghaladó követelést. A kikötés nem csupán a magyar, hanem gyakorlatilag valamennyi érintett ország jogával ellentétes.

A Facebook szerződéses feltételeiben fenntartja az egyoldalú szerződésmódosítás jogát. Ezen a ponton is jogszabályba ütköző gyakorláról van szó, amelyet egy német bíróság ítélete meg is erősített.⁹⁵ Ezen túl a Facebook azt a fórumot is kijelölte, amelynek szándéka szerint minden vitás kérdésben kizárólagos illetékessége lesz, merüljön fel a jogvita a világ bármely pontján. Ez a kikötés is jogellenes, hiszen az EU fogyasztóvédelmi szabályai szerint a fogyasztóval szemben csak a lakóhelye szerint illetékes tagállami szerv előtt lehet pert indítani.⁹⁶ A felhasználó számára az európai uniós jog a fogyasztót megillető jogosultságokat kíván biztosítani ezen a területen is.

A Facebook a felhasználói profilok megszüntetésének jogát is fenntartja magának.⁹⁷ Nagyon széles körben van erre lehetőség, ha például a felhasználó nem a valós nevét használja, vagy túl sok csoporthoz csatlakozik, túl sok üzenetet küld, vagy ugyanazt az üzenetet túl sokszor küldi el. Tekintettel arra, hogy az adatok törlése (hozzáférhetlenné tétele) is adatkezelésnek minősül, ezért a felhasználókat részletesen és pontosan tájékoztatni kell a megszűnés lehetséges eseteiről (tehát adataik törléséről). Ennek elmulasztásaként értékelhető, ha a felhasználó nem számít profiljának törlésére, hiszen nem világos a számára, hogy mely magatartásának következményeként törölték a felhasználók közül, és veszítette el ilyen módon személyes adatai feletti kontrollját. Átlátható szabályok és előzetes figyelmeztetés hiányában az információs önrendelkezés jogával összeegyeztethetetlen az ilyen gyakorlat.

⁹⁴ Lásd az alapértelmezett adatvédelem elvét (75. l.).

⁹⁵ German court fines Facebook \$109,000 in dispute over IP license clause, Reuters, 29 February 2016. április 29. <http://www.reuters.com/article/us-facebook-germany-idUSKCN0W21W4> (letöltés: 2016. 03.11.).

⁹⁶ A kikötés a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK rendelet 18. cikk (2) bekezdésébe ütközik (lásd a Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról [2001] HL L 12., 2001.1.16., 1—23.).

⁹⁷ VAN ALSENOY – VERDOODT – HEYMAN – AUSLOOS – WAUTERS – ACAR (92. l.) 31.

3.7. A felhasználói adatok hasznosítása célzott reklámok küldése céljából

A Facebook számára nagy gazdasági lehetőségeket tartogat felhasználóinak ismerete: lakóhelye, életkora, neme, ismeretségi körének szokásai, a csoport tematikája, preferenciái, felhasználói szokásai, hobbjai, korábbi iskolái, munkahelye, pénzügyi helyzete, háztartásának jellemzői, vallása, szabadidejének eltöltésére vonatkozó adatok. A sort sokáig folytatni lehetne. Mindezek segítségével célzott reklámok juttathatók el a felhasználók meghatározott szegmenséhez. Nyilvánvaló, hogy ezzel a lehetőséggel a közösségi oldalak élnek is.

A transzparencia hiánya határozható meg a legfőbb kifogásként ezzel a gyakorlattal szemben, megfosztva ezzel a fogyasztókat (és az ő közösségeiket) az alkupozíciótól, a releváns döntések átgondolásának és meghozásának lehetőségétől. Azt is hangsúlyozni kell ezen a ponton, hogy ez nem csupán a közösségi oldalakra jellemző, hanem más, elektronikus marketinggel foglalkozó szereplővel szemben is követelményként fogalmazódik meg. Felvethető az is, hogy mivel a célzott reklámok az SMS és e-mail üzenetekhez hasonló módon jutnak el a felhasználóhoz (például egy személyre szabott elemként a hírfolyamban), ebben az esetben is a felhasználó előzetes hozzájárulása követelhető meg a jog szerint, ahogyan az elektronikus hírközlés szabályai előírják.⁹⁸ Úgy tűnik, hogy egyelőre egy kiskapuval áll szemben az európai uniós joggyakorlat. Kívánatos ennek mielőbbi felszámolása.

Szintén kifogásolható a Facebook azon gyakorlata, hogy a felhasználók által feltöltött tartalmakat feltétel nélkül felhasználhatónak tekinti saját (akár kereskedelmi, akár nem kereskedelmi) céljaira. Adatvédelmi jogi szempontból ez a személyes képek, videók le nem tiltható további felhasználását jelenti, amely nyilvánvalóan ellentétes az információs önrendelkezési jog lényegével. A probléma nem csak magyar viszonylatban fogalmazódott meg.⁹⁹

Hollandiában magánszemélyek hoztak létre egy olyan, ingyenesen elérhető applikációt, amelynek segítségével a Facebook említett funkcióját lehetett „kijátszani”.¹⁰⁰ A Reclaim névre keresztelt technológia lényege az, hogy a feltöltött képekre egy vízjellet tesznek, amely csökkenti az esélyét annak, hogy a Facebook azokat reklám célra felhasználja (a kép ugyanis veszít minőségéből). A Facebook észlelte a szolgáltatás népszerűségét, majd azt, hogy egyre több ilyen vízjellel ellátott kép kerül a felhasználói fiókokba. Ellenlépésként a Reclaim által átalakított képeket ismét olyan formába állította vissza, hogy azáltal a reklámozás céljából megint rendelkezésre álljanak. Úgy ítéljük meg, hogy a közösségi oldal ezzel átlépett egy fontos határt, nevezetesen az

⁹⁸ Lásd az Európai Parlament és a Tanács 2002/58/EK irányelvét (2002. július 12.) az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről [2002] HL L 201., 2002.7.31., 37–47.

⁹⁹ VAN ALSENOY – VERDOODT – HEYMAN – AUSLOOS – WAUTERS – ACAR (92. lj.) 49-51.

¹⁰⁰ <http://www.reclaim-online.com>.

információs önrendelkezés maradványaival szemben is intoleránsnak mutatkozik. Mindaddig azonban, amíg az ilyen esetek látenciában maradnak (mert például az érintett nem értesül fényképeinek reklámcéjú felhasználásáról egy másik kontinensen), kevés számú jogvitára lehet számítani.

4. A drónok és az adatvédelem kapcsolata

A pilóta nélküli repülőgépek új távlatokat nyitottak a repülés minden terén, legyen szó akár katonai, akár polgári célú felhasználásról. A technológia egyéb területeinek, így különösen az informatikai és kommunikációs eszközök forradalmi fejlődésével párhuzamosan a pilóta nélküli gépek új generációja alakult ki, amelyet szokás összefoglaló néven drónoknak is nevezni. A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet 2011-ben kiadott körlevelében foglalt meghatározás szerint a távolról irányítható repülő eszközök a pilóta nélküli eszközök közé sorolandók, amelyek az irányítást lehetővé tevő eszközzel kiegészülve rendszert alkotnak.¹⁰¹

Az Egyesült Államok Szövetségi Légügyi Hatóságának (Federal Aviation Administration, „FAA”) modernizációjáról szóló 2012-es törvény értelmében a drón egy személyzet vagy utas nélküli légi járműből, valamint az annak biztonságos és hatékonyan üzemeltetéséhez szükséges elemekből álló szerkezet.¹⁰² A pilóta nélküli légi rendszerek (Unmanned Aerial System, „UAS”) tehát komplex szerkezetek, amelyek tulajdonképpen két komponensből épülnek fel. Az egyik maga a háromdimenziós mozgást lehetővé tevő repülő felület. A másik pedig azokat a műszereket és eszközöket foglalja magában, amelyeket az első elem elhelyeznek.

A drónok alapját képező mozgó platform a rendszer azon része, amely távvezérléssel vagy autonóm módon képes a repülésre.¹⁰³ Előbbi esetben az eszközt a földről irányítja egy ember. Az ilyen vezérléssel leggyakrabban a harcászati és a rekreációs célból használt drónok esetében lehet találkozni. Ma már ugyanakkor arra is lehetőség van, hogy az UAS fedélzetén elhelyezett számítógép, esetleg más kommunikációs eszköz segítségével előre be lehessen programozni a repülési útvonalat. Ebben az esetben a rendszer önállóan, külső beavatkozás nélkül fogja végrehajtani a repülést, emberi beavatkozásra maximum vészhelyzetben van szükség. A teljesen autonóm működésre azonban még várni kell, a jelenlegi ismereteink szerint a tudomány még nem érte el

¹⁰¹ CIR 328 AN/190: Circular 328 of the International Civil Aviation Organisation on Unmanned Aircraft Systems (UAS), 2011. http://www.icao.int/Meetings/UAS/Documents/Circular%20328_en.pdf (letöltés:2016.03.12.) 3.

¹⁰² FAA Modernization and Reform Act of 2012, Pub. L.- No. 112-95. § 331(9).

¹⁰³ AIR 160: Interim Operational Approval Guidance 08-01 of the Aviation Safety Unmanned Aircraft Program Office of the FAA on Unmanned Aircraft Systems Operations in U.S. National Airspace System, 13 March 2008. <http://www.uadrones.net/civilian/research/acrobat/080313.pdf> (letöltés: 2016.03.29.) 4.

azt a szintet, amikor az UAS-ek önállóan képesek döntéseket hozni és tervezni, így az emberi beavatkozás jelenleg még mindig állandó, de nem feltétlenül szükséges velejárója a drónok működésének.¹⁰⁴

A pilóta nélküli repülő rendszerek második komponensét alkotó technológiákat két csoportba lehet sorolni. Egyrészt van egy viszonylag állandó elem, ami nem más takar, mint az UAS mozgását koordináló irányítást lehetővé tevő és az ehhez szükséges kommunikációs kapcsolatot kiszolgáló rendszereket.¹⁰⁵ A második egy variálható komponens, amit az adott drón funkciójához illeszkedő megoldások alkotnak. Az UAS-eket fel lehet szerelni például különböző információgyűjtő technológiákkal: például nagyfelbontású kamerák, hő- és falon átlátó vagy lehallgató készülékek, infravörös vagy UV érzékelők.¹⁰⁶ A lehetséges alkalmazások között vannak továbbá a különböző adatfeldolgozó rendszerek, mint például az arcfelismerő és más biometrikus technológiák.¹⁰⁷ A drónok a rájuk szerelt radarok, GPS- és mozgáskövetők segítségével továbbá képesek a kijelölt célpontok követésére is.¹⁰⁸

A repülő platform határozza meg a felszerelhető további szerkezetek, általa pedig az egész rendszer méretét, repülési távolságát és idejét. Ez alapján megkülönböztethetők kisméretű UAS-ek, amelynek a 25 kilogrammnál könnyebb és 122 méternél alacsonyabban repülő drónok minősülnek.¹⁰⁹ Nagyméretű UAS alatt a nagyobb súlyú, hosszabb repülési idővel rendelkező és drágább rendszereket kell érteni, amelyek legismertebb példái a harcászati célú drónok.¹¹⁰ A repülő szerkezeten elhelyezett technológiák determinálják a drón funkcióját, vagyis azt, hogy az UAS-t mire lehet alkalmazni.¹¹¹ Ha az átlagember ma meghallja a „drón” kifejezést, először az Egyesült Államok hadrendjében alkalmazott felderítő és csapásmérő eszközök jutnak az eszébe. Azonban a nem katonai célból használt pilóta nélküli rendszereknek ma már több mint 400 különféle alkalmazási módja ismert.¹¹²

¹⁰⁴ Noel SHARKEY: Saying ‘No!’ to Lethal Autonomous Targeting, *Journal of Military Ethics*, 2010. (4) 369-383.

¹⁰⁵ FAA Modernization and Reform Act of 2012, Pub. L.- No. 112-95. § 331(9).

¹⁰⁶ Jonathan OLIVITO: Beyond the Fourth Amendment: Limiting Drone Surveillance Through the Constitutional Right to Informational Privacy, *Ohio State Law Journal*, 2013. (4) 677.

¹⁰⁷ Sean SULLIVAN: Domestic Drone Use and the Mosaic Theory, *University of New Mexico School of Law Legal Studies Research Paper Series*, Paper No. 2013-02 1.

¹⁰⁸ SULLIVAN (107. lj.) 2.

¹⁰⁹ GAO-12-981: Report of the U.S. Government Accountability Office on Unmanned Aircraft Systems – Measuring Progress and Addressing Potential Privacy Concerns would Facilitate Integration into the National Airspace System, September 2012. <http://www.gao.gov/assets/650/648348.pdf> (letöltés: 2015.07.21.) 5.

¹¹⁰ GAO-12-981 (109. lj.) 5.

¹¹¹ OLIVITO (106. lj.) 676.

¹¹² SWD(2012) 259 final: Towards a European strategy for the development of civil applications of Remotely Piloted Aircraft Systems (RPAS), Brussels, 6 September 2012. <http://>

Az új eszközök sajátossága, hogy kis méretűek, távolról irányíthatók, kiváló manőverezési képességgel bírnak, csendesek és a legkülönbözőbb eszközökkel, érzékelőkkel szerelhetők fel. Elterjedésük azért gyorsult fel, mert már magánszemélyek számára is elérhető áron kaphatók. Mindezek a körülmények indokolják, hogy külön foglalkozzunk a drónok és az adatvédelem kapcsolatával.

4.1. A drónok révén megvalósítható adatkezelés természete

A személyes adatok védelme az egyéni méltóságból fakad, és szoros összefüggést mutat az önálló jogként is értelmezett magánszféra védelmével.¹¹³ Amint fentebb említettük, a magánszféra olyan közegeként írható le, amelynek van fizikai, pszichikai és virtuális dimenziója is. A drónok, kiegészülve a korszerű infokommunikációs eszközökkel, a személyes adatok gyűjtése, kezelése kapcsán rengeteg új lehetőséget nyújtanak. A drónra szerelt érzékelők lehetővé teszik az egyén viselkedésének, tevékenységének és környezetének szisztematikus megfigyelését az információk gyűjtésére, rögzítésére, továbbítására vagy feldolgozására alkalmas eszközök révén.¹¹⁴ Az UAS-ek alkalmasak arra, hogy egy területet folyamatosan megfigyelés alatt tartsanak, az ottani történéseket rögzítsék, vagy éppen közvetítsék. A repülést és manőverezést biztosító platform csupán felerősíti az említett hatást, illetőleg adott esetben a fizikai biztonsággal kapcsolatos aggályokat vethet fel.¹¹⁵ Ennek révén képesek továbbá arra hogy személyeket, járműveket kövessenek, megközelítsenek, kép- és hangfelvételeket készítsenek.

A drónok magánszférára gyakorolt hatása tekintetében három általános kockázati tényező azonosítható: a folyamatosság, a titkosság és a tömegesség. Egyrészt az UAS-k lehetővé teszik az időbeli és térbeli folyamatos megfigyelést. A drónok képesek arra, hogy bizonyos technikai korlátok között megszakítás nélkül, hosszabb ideig kezelhetnek információkat. Egy rendszer a repülő platform méretétől és az arra szerelt eszközöktől függően pár perctől akár órákon vagy napokon át is működésben maradhat, adott esetben pedig gyors és egyszerű módon pótolni lehet az elhasznált üzemanyagot (például elektromos feltöltéssel). A drónok továbbá képesek a háromdimenziós repülésre, azaz – szemben a helyhez kötött megfigyelő eszközökkel, például a CCTV kamerákkal – térben nem korlátozott a tevékenységük. Az UAS-ek könnyen megfigyelés alatt tarthatnak nagy kiterjedésű területeket, vagy pedig egy kiszemelt személyt úgy, hogy a mozgását lépésről lépésre követi.

register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2013438%202012%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F12%2Fst13%2Fst13438.en12.pdf (letöltés: 2014.09.09) 5.

¹¹³ Margot E. KAMINSKI: Drone Federalism: Civilian Drones and the Things They Carry. California Law Review Circuit 2013 (4) 72.

¹¹⁴ Brandan GOGARTY: Unmanned Vehicles, Surveillance Saturation and Prisons of the Mind. 21. Journal of Law, Information and Science, 2012. (2) 181-181.

¹¹⁵ A NAIH ajánlása a drónokkal megvalósított adatkezelésekről, 2014. november 14. http://naih.hu/files/ajanlas_dronok_vegleges_www1.pdf (letöltés: 2016.04.20.) 15.

Másrészt a pilóta nélküli repülő rendszerek kiválóan alkalmasak a titkos megfigyelésre, azaz csekély esély van arra, hogy az érintett észleli, érzi a megfigyelő szerkezeteket.¹¹⁶ Szinte lehetetlen észlelni egy alacsony magasságon repülő kisebb méretű drónt, de ugyanez a helyzet a légkör magasabb régióiban üzemelő nagyobb rendszerekkel is. A modern megfigyelő technológiák esetében az emberek nagy része nincs tudatában annak, hogy éppen megfigyelés alatt áll, vagy hogy annak alanya volt.¹¹⁷ A megfigyelőtől függően ez az állapot eltarthat hosszabb ideig, akár örökre is.

A harmadik tényező, amit az UAS kapcsán ki lehet emelni, az alkalmazásukkal végzett megfigyelés tömegessége. A 21. században használatos megfigyelő technológiák lehetővé tették emberek milliárdjai tevékenységének megfigyelését szerte az egész világon.¹¹⁸ Ezek az eszközök azonban nem feltétlenül helyhez kötöttek: drónokra szerelve az állami hatóságok korábban soha nem látott mértékben lesznek képesek hatalmas mennyiségű információ gyűjtésére, tárolására és elemzésére nagyszámú állampolgár esetében.

Az említett három rizikófaktor összeadódva éri el azt a hatást, amit a szakirodalomban „Panoptikon effektusnak” neveznek.¹¹⁹ Eszerint az egyén sokkal inkább szabálykövető magatartást tanúsít annak tudatában, hogy a szabályszegés szankcionálásának jogával felruházott személy vagy szervezet megfigyelés alatt tartja őt. Az érintett úgy módosítja saját viselkedését, ahogy szerinte azt tőle elvárják. Ez azonban azt eredményezi, hogy az emberi kreativitás és kezdeményezőkézség korlátozott lesz vagy megszűnik a hátrányos következményektől való félelem miatt. Danial J. Solove szavaival: „*A megfigyelés [a személyes adatok hozzáférhetővé tételétől] különböző probléma, másfajta sérelmet okoz másfajta gyakorlatok révén. [...] A megfigyeltség tönkretelheti egy személy lelki nyugalalmát, olyan káros szintre emelheti az öntudatottságot és nyugtalanságot, amely károsan hathat a mindennapi tevékenységre*”.¹²⁰ A panoptikon hatást ráadásul nem csak a tényleges megfigyelés válthatja ki a polgárokból, hanem az is, ha annak az esélye fennáll.¹²¹

Már akkor is a magánszférába való jogtalan behatolás történhet, amikor a drónok pusztá reptetéséről van szó, és nincsenek felszerelve kép- és hangrögzítésre alkalmas eszközökkel, vagy egyéb érzékelőkkel. . Erre kerül sor, amikor a drón magánterület felett, tipikusan családi házas övezetben repül, vagy éppen olyan kiránduló helyre téved, ahol az arra járók nem számítanak más jelenlétére. Önmagában a repülő eszközök megjelenése ilyen esetekben a magánszféra sérelmével, az egyének zavarásával jár.

¹¹⁶ Steven I. FRIEDLAND: The Difference between Invisible and Visible Surveillance in a Mass Surveillance World, Elon University Law Legal Studies Research Paper No. 2014-02 1-18.

¹¹⁷ FRIEDLAND (116. lj.) 5-7.

¹¹⁸ RÉVÉSZ: (5. lj.) 76-79.

¹¹⁹ Vö. Jean-Francois BLANCHETTE – Deborah G. JOHNSON: Data Retention and the Panopticon Society: The Social Benefits of Forgetfulness. <http://ssrn.com/abstract=140048> (letöltés: 2016.03.15.).

¹²⁰ Daniel J SOLOVE: Conceptualizing Privacy, California Law Review, 2002. (4) 1130.

¹²¹ Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 4-5.

A zavarás mellett az egyén kiszolgáltatott is, hiszen egyrészt nem képes a zavarást elkerülni, vagy annak véget vetni, másrészt pedig bizonytalanságban van afelől, hogy az eszköz milyen technológiai lehetőségekkel van felszerelve. Így például nem tudja megítélni a távoból, hogy róla készül-e képfelvétel, vagy éppen hangfelvétel, amennyiben készül, annak a felvételnek mi lesz a sorsa. További probléma, hogy az érintett előtt nem ismert az adatkezelő személye, ez egyben azt is jelenti, hogy nem tudja az érintetti jogait érvényesíteni.

A magánszféra védelme mellett - értelemszerűen - a magánlakás védelméhez való jog is sérülhet. Ebben a fejezetben nem térünk ki részletesen rá, de az új eszközzel való megfigyelés, illetve a megfigyeltség tudata vagy lehetősége számos más szabadságjog gyakorlására is hatással lehet, így az egyesülési és gyülekezési szabadságra, a vallásszabadságra, a véleménynyilvánítás szabadságára, vagy akár a hátrányos megkülönböztetés tilalmára. Az alapkihívást mindezzel kapcsolatban az jelenti, hogy a megfigyelés minden új eszköze próbára teszi az adott közösséget: az új körülmények között is vállalják-e nyíltan azokat a magatartásokat, amelyeket a meg nem figyelt közegben tanúsítottak.

A drónok alkalmazása során felmerülő jelentős kockázatok arra ösztönözték a jogalkotókat és a jogalkalmazókat, hogy megfelelő jogi és szabályozási környezetet alakítsanak ki az e rendszerek működtetésével összefüggésben. A munka az utóbbi években egyaránt elindult az Egyesült Államokban, uniós és tagállami szinten, valamint Magyarországon is. A vonatkozó jogszabályok elfogadására azonban még várni kell. Kiemelendő azonban, hogy mind a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság („NAIH”), mind pedig a 29-es Munkacsoport megfogalmazta azokat az adatvédelmi követelményeket, amelyekre a drónok használata során tekintettel kell lenni.

4.2. A magyar adatvédelmi hatóság ajánlása

A NAIH 2014 novemberében ajánlást bocsátott ki a drónok használatával összefüggő adatvédelmi kérdésekről.¹²² A dokumentum az elérhető aktuális információkat összegzi európai és globális szinten egyaránt, ezért jó kiindulópontja a témakör elemzésének.

Az ajánlás arra hívja fel a figyelmet, hogy a drónok pusztán jelenléte befolyásolhatja a magánszférát, hiszen a megfigyeléstől való félelem változást idézhet elő az egyén magatartásában. Az érintettek pszichikai és fizikai méltóságának megsértése a drónok használata révén minden korábbi technológiánál könnyebbé és egyszerűbbé válik, az adatok felhasználásának célja pedig kontrollálhatatlan. A kockázatokat növeli, hogy a technológia gyakorlatilag bárki számára hozzáférhetővé vált, ilyen módon pedig bárki válhat személyes adatok kezelőjévé.¹²³

¹²² Lásd 115. lj. Az ajánlást Budapesten a NAIH által szervezett nemzetközi konferencia keretében vitatták meg az érintett szereplők 2015 februárjában.

¹²³ Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 4-5.

A NAIH elemzésében a drónok révén megvalósítható adatkezelés specialitásaiból kiindulva arra a következtetésre jut, hogy az általánosnál részletesebb, ágazati adatvédelmi rendelkezések megfogalmazása kívánatos. Más, hasonló területre vonatkozó szabályok, így például a közterületi térfigyelést szabályozó normák analógiával nem alkalmazhatók a drónok által felvetett kérdésekre. Ennek oka, hogy ezek az adatkezelések természetükben, alapvető jellemzőikben eltérnek egymástól. Ennek fő oka, hogy a drón, ellátva az ehhez szükséges technológiával, észlelhetetlen és gyors helyváltoztatásra képes, szemben a köztéri megfigyelő eszközök tipikusan rögzített voltával.

Szintén kizárt például a street view szolgáltatásokkal összefüggő adatvédelmi követelmények¹²⁴ automatikus alkalmazása, még ha hasonlóságok is mutatkoznak. A drónokkal ugyanis akár valós idejű adattovábbítás is megvalósítható, és nem csupán egy előre rögzített pozícióból korábban rögzített állomány böngészhető.

Minőségében új adatkezeléssel állunk szemben amiatt is, mivel a drónok révén az adatkezelő erre irányuló szándéka esetén olyan területekre is „belát”, ahova a hagyományos technológia képtelen volt, és ezt az adatalany számára gyakorlatilag rejtett módon teheti meg. A hatóság ezért egy ágazati törvény¹²⁵ megalkotását javasolta.¹²⁶

4.2.1. Természetes személyek által üzemeltetett drónok

Külön kérdésként merül fel, hogy a magáncélú felhasználás az adatvédelmi szabályozás hatálya alá tartozik-e. Az Európai Unió adatvédelmi irányelve és magyar Infotv. is úgy rendelkezik, hogy nem kell alkalmazni a szabályait a természetes személy kizárólag saját személyes célját szolgáló adatkezelésekre. Az uniós irányelv még a „háztartási tevékenysége keretében” végzett adatkezelést is kivételként említi. A kérdés tulajdonképpen abban ragadható meg, hogy a hobbi drón reptetés, és az ehhez kapcsolódó adatkezelés kivonható-e az adatvédelmi garanciák alól.

A hatóság szigorú álláspontot képvisel a szabályozás érvényesítésével kapcsolatban. Az adatkezelők egyike sem, még a kedvtelésből üzemeltetett drónok felhasználója sem hivatkozhat arra a kivételszabályra, amely szerint a természetes személy kizárólag saját személyes céljait szolgáló adatkezelésre az adatvédelmi szabályok nem alkalmazandók.¹²⁷ Erre a következtetésre a hatóság annak figyelembe vételével jutott, hogy a drónok már most is úgy szerezhetőek meg a kereskedelmi forgalomban, hogy azokat

¹²⁴ NAIH-5711-16/2012/B.: A NAIH állásfoglalása a Google Street View szolgáltatás Magyarországon történő bevezetésével kapcsolatban, 2013. január 28. <http://naih.hu/files/Adatvedelem-NAIH-5711-162012B-Google-SV.pdf> (letöltés: 2016.04.04.).

¹²⁵ A kézirat lezárásakor még nem állt rendelkezésre törvénytervezet, de a kormányzat nyitottnak tünt a szabályozás megalkotására.

¹²⁶ Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 7.

¹²⁷ Infotv. 2. § (4) bekezdés; ez a szabály az Európai Unió tagállamaiban rendre azonos, vagy hasonló tartalommal jelenik meg.

kép-, hang- és videofelvételek készítésére teszik alkalmassá, illetve ezáltal az adatok könnyen megoszthatóvá válnak.¹²⁸ Tekintettel tehát a magánszféra zavarását lehetővé tevő felszereltségre, az adatvédelmi szabályok betartása alól egyetlen felhasználó sem kaphat felmentést.

Az EUB egy cseh bíróság által kezdeményezett előzetes döntéshozatali ügyben¹²⁹ az adatvédelmi irányelv fogalom-meghatározásaival és hatályával kapcsolatos kérdésekben kellett állást foglalnia. A tényállás légyege, hogy egy családi ház övezetben egy lakó kamerákat telepített saját és családja biztonságának erősítésére. A kamera a családi ház kertjére, a ház előtti járdára, tehát közterületre és a szemközti ház bejáratára irányult. A felvételeket rögzítették, de monitoron nem volt figyelemmel kísérhető. A családot már többször érte atrocitás ismeretlenek részéről azt megelőzően, hogy a kamerát felszerelték volna. Az újabb támadást már rögzítette a rendszer: csúzlival lötték ki az ablakukat. A felvételek segítségével két gyanúsítottat sikerült azonosítani. Az egyik gyanúsított kérelmére a cseh adatvédelmi hatóság megvizsgálta, hogy a kamera üzemeltetője jogszerűen járt-e el. A hatóság megerősítette, hogy több ponton is jogsértő az eljárás: egyrészt az utcán járókat és a szomszédba érkezőket is vette a kamera, másrészt nem nyújtott tájékoztatást az adatkezelésről, harmadrészt pedig nem jelentették be a hatóság által vezetett nyilvántartásba.

Amellett, hogy az EUB megállapította: a kamerák üzemeltetése automatikus módon folytatott adatkezelésnek minősül, érvelése során az Európai Alapjogi Charta 7. cikkében rögzített magánélethez való jogot is felhívta. Minden korlátozást megszorítóan kell ugyanis értelmezni, és csak a legszükségesebb mértékben fogadható el. A Bíróság érvelése szerint akkor, amikor a kamera látómezeje közterületre és egy másik lakás bejáratára irányul, nem lehet a kizárólagos személyes célra hivatkozni.

Az elemzett ítélet irányadó a drónok révén megvalósuló adatkezelésekre is. Minden olyan esetben, amikor a drón kilép a szűk értelemben vett magánterületről, az adatvédelmi szabályok alkalmazása indokolt az egyének védelme érdekében.

4.2.2. A drónokra vonatkozó jövőbeni szabályozás garanciális elemei

A NAIH ajánlásában a lehetséges jövőbeni szabályozás számos elemét részletezte. Alapelvei szinten a szükségesség, arányosság érvényesítendő. A személyes adatok védelme terén a célhoz kötött adatkezelés szintén alapelv, amelynek lényege, hogy személyes adatot kezelni csak meghatározott célból, jog gyakorlása vagy kötelezettség teljesítése érdekében lehet.¹³⁰ Az ajánlás azt javasolja, hogy a drónok reptetésére csupán egy

¹²⁸ Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 16.

¹²⁹ Rynes ítélet, C-212/13, EU:C:2014:2428.

¹³⁰ A célhoz kötöttség elvét minden adatvédelmi tárgyú dokumentum rögzíti, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A magyar Infotv. a 4. §-ában teszi általánosan alkalmazandó követelménnyé.

engedélyezési eljárást követően kerülhessen sor. Az engedélyezés keretében már előre jelezni kellene az adatkezelés legfontosabb paramétereit, így az adatkezelés célját, jogalapját, az adatkezelő azonosító adatait, a rögzíteni kívánt személyes adatok körét, a felhasznált adatkezelési technológia és adatbiztonsági rendszerek lényeges elemeit.¹³¹

Az előzetes bejelentés, illetve engedélyezés az a pont, ahol a jogszabályok kikényszeríthetősége a legnagyobb eséllyel befolyásolható, illetve szavatolható a jövőre nézve. Kulcskérdés az is, hogy a drón azonosítható-e. Az ajánlás ezen a téren követelményként fogalmazza meg, hogy nem reptethető drón olyan módon, hogy annak üzemeltetője ne legyen azonosítható. Meg kell jelölni tehát a kapcsolattartó személyt, akin keresztül az érintett adatvédelmi jogai érvényesíthetők, így adatai felhasználása ellen tiltakozhat, adatairól tájékoztatást kérhet, vagy adatai törlését kezdeményezheti. Szintén követelmény, hogy a repülési útvonal előre, valós időben, majd utólag is rekonstruálható legyen egy visszakeresést is lehetővé tevő rendszerben.¹³²

A hatóság nem tartja indokoltnak azt, hogy az általános követelményekhez képest az új technológia sajátosságai miatt az adatvédelmi garanciákból a jogalkotó engedjen. Ennek eszköze pedig egy olyan regiszter, ahol az adat alanya akár előzetesen is tiltakozhat személyes adatai felhasználása ellen.

A tárgyalt ajánlás azon dokumentumok sorába illeszkedik, amely az új technológiák nyújtotta lehetőségek között nem csupán a jog defenzív funkcióját hangsúlyozza, hanem a technológiát a magánszféra szolgálatába kívánja állítani. A drónok alkalmazása kétségkívül járhat a magánszféra zsugorodásával. Akkor azonban, amikor „okos” megoldásokkal az érintettek helyzete átláthatóvá, követhetővé tehető, akkor a technológia megoldásai egy elfogadható egyensúlyt teremthetnek a magánszférába való beavatkozás és az érintett jogainak gyakorlása között. Ennek eszköze lehet egy olyan regiszter, amely nem csupán az adatvédelmi jogok érvényesítését, hanem a repülés biztonságát, vagy éppen felelősségbiztosítási kérdések rendezését is hatékonyan szolgálhatná.

4.3. A 29-es Munkacsoport ajánlása

Az Európai Unió adatvédelmi ügyekkel foglalkozó 29-es Munkacsoportja 2015. júniusi ülésén fogadta el véleményét, amelynek előkészítése során figyelembe vették a magyar ajánlást is.¹³³ A vélemény a magyar ajánlással azonos elvi alapokból kiindulva érvel európai, valamint tagállami szintű, a drónokra vonatkozó külön szabályozás fontossága mellett.

¹³¹ Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 8.

¹³² Ajánlás a drónokkal megvalósított adatkezelésekről (115. lj.) 11.

¹³³ WP 231: Opinion 01/2015 of the Article 29 Working Party on Privacy and Data Protection Issues relating to the Utilisation of Drones, 16 June 2015. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2015/wp231_en.pdf (letöltés: 2016.04.15.).

A vélemény támogat minden olyan megoldást, amely a transzparenciát szolgálja, és az adatkezelő személyét megjelölve az érintetti jogok gyakorlását megkönnyíti. A magyar ajánláshoz hasonlóan hangsúlyozza a gyártók felelősségét az adatvédelmi követelmények érvényesítésében. Ebben a körben kiemelendő a privacy by design elve, amely azt a követelményt rója az egyes szereplőkre, hogy már a tervezés időszakában tekintettel legyenek a technológia magánszférára gyakorolt hatására.¹³⁴ Mivel a tervezők és gyártók elsőként képesek befolyásolni a technológia későbbi használatát, ezért mind a két dokumentum rámutat ezen elv fontosságára. Ezt az elvet a privacy by default elvéhez hasonlóan az új reformcsomag a rendelet szintjére emeli.¹³⁵

Lényeges eltérés azonban a NAIH ajánlásához képest, hogy a 29-es Munkacsoport nem feltétlenül tartja szükségesnek azt, hogy a drónok révén megvalósított adatkezelések jogalapja törvény legyen. A testület szerint ugyanis a különböző alkalmazási célok szerint kell megközelíteni e kérdést. Ez azt jelenti, hogy a törvényen alapuló, ún. kötelező adatkezelés mellett az Európai Unió adatvédelmi irányelvében foglalt egyéb jogalapok is szóba jöhetnek az UAS-ek alkalmazása során. A differenciált megközelítés így nagyobb teret engedne a felmerülő érdekek esetről esetre történő mérlegeléséhez, viszont így nagyobb az esetleges jogsértések bekövetkezésének a valószínűsége is.

5. Keresőmotorok adatvédelmi megítélése

A keresőmotorok fontos szerepet töltenek be az interneten elérhető információkhoz való rendszerezett hozzáférésben. Közvetítő funkciójuk révén elősegítik a szólás- és a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését, ugyanakkor az információk továbbítása által jelentős hatást gyakorolnak a felhasználók és az érintettek magánszférájára.

Az internetes keresőmotorok tipikusan két részből állnak, az egyik összegyűjti az információt, a másik pedig rendszerezi. Az első egy automatizált böngészőprogram, ami a lehetséges linkeket követve a weboldalak között keres, és letölti a tartalmukat. Az elsőt kiegészítő indexelő elemzi a begyűjtött oldalakat, indexeket épít, aminek segítségével később a megadott keresési szempontok szerint megtalálhatók a kívánt oldalak. A felhasználó által elindított keresés során a kereső az index révén kiválogatja a szempontoknak megfelelő weboldalakat, sorrendbe állítja őket, és egy automatikus rendszerezést követően bemutatja a felhasználónak.

Amennyiben a felhasználó egy természetes személy nevére kíván rákeresni a keresőmotor segítségével, akkor a keresés eredményeként összeállított találati listán elérhető URL-címek nagy valószínűséggel olyan oldalakra mutatnak, amelyek az érintett személyes adatait tartalmazzák. Az így elérhető információk megismerhetővé tétele azonban adott esetben súlyos következménnyel járhat. Egy olyan, korábban elítélt személy, aki már mentesült a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól, ellehetetlenülhet a társadalmi

¹³⁴ WP 231 (133. lj.) 14-15.

¹³⁵ 2012/0011 (COD) (75. lj.) 25. cikk

és a magánéletben, amennyiben a vele kapcsolatos adatok ismételten napvilágot látnak. A bűncselekmények áldozatai pedig újra traumatizálódhatnak annak köszönhetően, hogy a rájuk vonatkozó adatokhoz bárki hozzáférhet. Az egyének magánszférájának védelme érdekében ezért ki kellett terjeszteni az adatvédelmi szabályozás hatályát a keresőmotorok tevékenységére is.

5.1. A keresőmotorok adatkezelőnek minősülnek

2014. május 13-án az EUB mérföldkönek tekinthető döntést¹³⁶ hozott a keresőmotorok felelőssége kapcsán. A döntés ún. előzetes döntéshozatali eljárás keretében született, tagállami bírósági kezdeményezésére. Az alapügyben a spanyol Mario Costeja González azt sérelmezte, hogy a nevét beütve továbbra is elérhetőek voltak olyan információk a Google keresőjében megjelenő találati listán, amelyek egy tizenhat évvel azelőtti ingatlan-árverésre utalnak. Ezek az információk két spanyol lapban jelentek meg még 1998-ban, egyébként jogszerűen. A panaszos azt kifogásolta, hogy a Google keresője másfél évtizeddel később is találatként jelenítette meg a panaszos számára érthetően kényelmetlen közleményeket.

Az EUB-nak mindenekelőtt egy egyszerű alapkérdésben kellett állást foglalnia: az interneten fellelhető adatok meghatározott keresési szempontok szerinti elrendezése, és ezek nyilvánosan elérhető szolgáltatása adatvédelmi szempontból értékelhető-e egyáltalán? Avagy: ha egy adat nyilvánosságra került, akkor az azon végrehajtott műveletek már kívül esnek-e a jog érdeklődésén, hiszen a nyilvános, bárki számára hozzáférhető adatok védelméről gyakorlatilag nincs értelme jogi szempontból értekezni?

Az EUB a Lindqvist ítéletben kimondta, hogy személyes adatok interneten való közzététele adatkezelésnek minősül.¹³⁷ A luxemburgi Bíróság már korábban rámutatott arra, hogy azt a műveletet is adatkezelésnek kell tekinteni, amely kizárólag már nyilvánosságra hozott információkat, személyes adatokat érint. A személyes adatoknak egy internetes oldalon való megjelenítése adatkezelésnek minősül az Európai Unió adatvédelmi irányelve szerint.¹³⁸

A Google-ítélet a 2003-as döntésen túllépve, arra alapozva mondta ki a keresőmotorok adatkezelői minőségét, hogy a keresőmotorok az interneten közzétett információk keresése során automatikus, állandó és rendszerezett módon kutatják az internetet, és ezáltal ilyen adatok „gyűjtését” végzik, amelyeket ezt követően ezen indexáló programok keretei között „visszakeresnek”, „rögzítenek” és „rendszereznek”, szervereiken „tárolják”, illetve adott esetben – a keresés találati listájaként – felhasználóikkal „közölnek”, és „hozzáférhetővé tesznek” a számukra.¹³⁹ Mivel az adatvédelmi irányelv vonatkozó pontja kifejezetten és

¹³⁶ Google ítélet, C-131/12, EU:C:2014:317.

¹³⁷ Lindqvist ítélet, EU:C:2003:596, 25. pont.

¹³⁸ Vö. Satakunnan Markkinapörssi Oy és Satamedia Oy ítélet, C-73/07, EU:C:2008:727.

¹³⁹ Google ítélet, EU:C:2014:317, 28. pont.

feltétel nélkül rendelkezik ezekről a műveletekről, azokat az e rendelkezés értelmében vett adatkezelésnek kell minősíteni, és nincs jelentősége annak, hogy a keresőmotor működtetője más típusú információkon is végez ugyanilyen műveleteket, és nem tesz különbséget az ilyen információk, illetve a személyes adatok között.¹⁴⁰

Ezzel a magyar adatvédelmi szakértők körében is régóta elemzett kérdésben született precedens értékű ítélet, hiszen ennek alapján a nyilvános adatok kezelése is az adatvédelemre vonatkozó szabályok alapján ítélandó meg. A keresőmotor működtetője határozza meg ugyanis a szolgáltatás céljait és ennek elérésének módját, ebből következően az adatvédelmi terminológia szerint adatkezelőnek tekintendő, még akkor is, ha csupán nyilvános adatok rendszerezését végzi.¹⁴¹ A bíróság szerint a keresőmotorok tevékenysége azzal válik meghatározó jelentőségűvé, hogy az internethasználó által az egyén nevére lefutott kereséssel olyan adatokat tesz rendszerezetten elérhetővé, amelyeket más módon nem lehetett volna megtalálni.¹⁴²

Az ítélet azon megállapítása, hogy a keresőmotorok adatkezelőnek minősülnek, abban a tekintetben is figyelemre méltó előrelépésnek tekinthető, hogy 2008-ban a 29-es Munkacsoport még nem tett ilyen határozott megállapítást, amikor a keresőmotorok adatkezelését elemezte. 2008-ban a 29-es Munkacsoport csak azt állapította meg, hogy: *„Az arányosság elve megkívánja, hogy amennyiben egy keresőmotor-szolgáltató csupán közvetítőként jár el, a személyes adatok tartalomhoz kapcsolódó feldolgozása vonatkozásában nem szabad őt elsődleges adatkezelőnek tekinteni. Ebben az esetben a személyes adatok elsődleges kezelői az adatszolgáltatók”*.¹⁴³

5.2. A keresőmotorok tevékenysége és a magánszféra kapcsolata

A személyes adatok védelméhez való szoros összefüggésben áll a személyiség általános védelmével. Az adott közösségen belül az egyén megítélését és boldogulásának esélyeit alapvetően befolyásolja a róla kialakított általános vélekedés. Az egyén megítélése csak kis részben függ a róla szereshető személyes benyomásoktól. Javarást azok az értesülések, információk befolyásolják, amelyek közvetetten, másokon keresztül jutnak el a közösség tagjaihoz. Ezek lehetnek teljesen tárgyilagosak, így például az, hogy az illető állatorvos és az adott címen van rendelője egy meghatározott idő óta. Kötődhetnek az egyén szakmai tevékenységén túl a hobbiájához, magánéletéhez, egészségi állapotához, anyagi helyzetéhez, lakóhelyéhez – és a sor hosszan folytatható lenne.

¹⁴⁰ Lásd az Európai Unió adatvédelmi irányelvének 2. cikk b) pontját.

¹⁴¹ Google ítélet, EU:C:2014:317, 33. pont.

¹⁴² Google ítélet, EU:C:2014:317, 36. pont

¹⁴³ WP 148: A 29-es Munkacsoport 1/2008. számú véleménye a keresőmotorokkal kapcsolatos adatvédelmi kérdésekről, 2008. április 4. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2008/wp148_hu.pdf (letöltés: 2015.09.15.) 14.

Az iménti felsorolástól meg kell különböztetnünk azokat az információkat, amelyek nem az egyén helyzetét tárgyilagosan leíró adatok, hanem valamilyen szubjektív elemet tartalmaznak. Az érintetttről kialakított vélemény a jogi definíció szerint nem minősül személyes adatnak, következésképpen pedig nem is esik az adatvédelem hatálya alá. Az ilyen jellegű megnyilvánulásokkal szemben is van lehetőség jogorvoslatot kérni a személyiség védelmére rendelt eszközök segítségével. E helyütt csupán az adatvédelmi vonatkozásokkal, tehát azoknak az információknak a kezelésével foglalkozunk, amelyek nem vélemény formáját öltik, hanem az egyén helyzetét tárgyilagosan írják le. Az interneten egy adott névre rákeresve ezek az adatok nem csupán az egyénről adnak lehetőséget a tájékozódásra, hanem bizonyos körülmények között zavaróak is lehetnek, ahogyan azt a *Costeja*-ügy is bizonyítja.

Az ítélet hangsúlyozta, hogy a keresőmotor a magánélet és a személyes adatok védelme szempontjából különösen is érzékeny szolgáltatást nyújt. Ilyen módon ugyanis az érintett többé-kevésbé részletes profilja alkotható meg.¹⁴⁴ Nem kétséges tehát, hogy jogi értelemben olyan „hozzáadott érték” jön létre, amely önálló felelősséggel, az adatvédelmi jog nyelvén adatkezelői minőséggel jár. Az EUB indokolása szerint önmagában az a technikai lehetőség, hogy a honlap üzemeltetője bizonyos módon elzárhat információkat a keresőmotoroktól, és így nem válhatnak a kereseti találatok részévé, nem mentesítheti az adatok további felhasználásához kötődő felelősség alól.¹⁴⁵

Az ítélet elemzése szerint a Google keresőjének spanyol verziója nem csupán hozzáférést biztosít a honlapokon elhelyezett információkhoz, hanem ár ellenében a keresőszavakhoz kapcsolódó reklámokat is elhelyez. Ennek nyújtásához a Google spanyolországi leányvállalata biztosítja a kínált reklámhelyek értékesítését és reklámozását, ez pedig fontos érték a szolgáltatás szempontjából, és nagyban hozzájárul a keresőmotor nyereségességéhez. A Spanyolországban végzett kereskedelmi és reklámtévesztés miatt a szolgáltatást az EUB álláspontja szerint az Európai Unió joga, és ebből következően az adatvédelmi irányelvének hatálya alól sem lehet kivonni.¹⁴⁶

Az ítélet további fontos megállapítása, hogy az érintett közvetlenül a keresőmotor működtetőjéhez fordulhat annak érdekében, hogy egy személy nevére való keresés nyomán a találati listából törölje a harmadik fél által közzétett és a személlyel kapcsolatos információkat tartalmazó weboldalra mutató linket. A keresőmotor abban az esetben is köteles a kifogásolt link találati listából való törlésére, ha az információkat nyilvánosságra hozó oldalon az adatok még elérhetőek, illetve akkor is, ha az eredeti oldalon történő közzététel egyébként jogszerű.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Google ítélet, EU:C:2014:317, 37. pont.

¹⁴⁵ Google ítélet, EU:C:2014:317, 39. pont.

¹⁴⁶ Google ítélet, EU:C:2014:317, 60. pont.

¹⁴⁷ Google ítélet, EU:C:2014:317, 88. pont.

5.3. Mérlegelés a versengő érdekek között

Függetlenül attól, hogy az ítélet meglehetősen technikai jellegű kérdéseket is elemzett, nem szabad megfeledkezni az ügy alapjogvédelmi aspektusáról sem. A Bíróság kiemelte, hogy a személyes adatok keresőmotor üzemeltetése révén megvalósuló kezelését mindenképpen az alapvető jogok fényében kell értelmezni. Az európai adatvédelmi irányelv vonatkozó szabályát alapul véve mérlegelni kell a versengő érdekek között: az egyén magánéletének védelme, a keresőmotor üzemeltetőjének üzleti érdeke, valamint az internet felhasználójának tájékozódáshoz fűződő érdekei között. E helyütt mellőzzük az ügy részletes, a vonatkozó uniós irányelv szövegének alapján elvégezhető elemzését, csupán annak elvi levezetését emeljük ki. A Bíróság az említett érdekek mérlegelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy az egyén jogai *„főszabály szerint nemcsak a keresőmotor működtetőjének gazdasági érdekét előzik meg, hanem a nyilvánosság ahhoz fűződő érdekét is, hogy az e személy nevére vonatkozó keresés során meg lehessen találni az említett információt”*.¹⁴⁸

Az ítélet az érveléshez hozzáteszi, hogy más eredményre vezet az érdekek mérlegelése az olyan információk esetében, ahol az egyén a közéletben vagy üzleti életben játszik fontos szerepet. Az EUB azonban a döntésében nem fejtette ki részletesen, hogy milyen szempontok szerint is kell megítélni azt, hogy valakit megillet a keresőmotor találati listájáról való eltávolítás joga, vagy sem. Ezt a hiátust a 29-es Munkacsoport 2014. november 26-án elfogadott véleménye pótolta, amely a *Costeja*-ítélet végrehajtásának egyes kérdéseit tárgyalta.¹⁴⁹ A dokumentum célja az, hogy az uniós tagállamok bíróságai és adatvédelmi felügyelő szervei egységes gyakorlatot alakítsanak ki az EUB döntése nyomán.

Az egyénnek a magánélethez és a személyes adatok védelméhez fűződő jogából ered, hogy *„idővel még a pontos, nem hibás adatokat érintő, eredetileg jogszerű adatkezelés is összeegyeztethetlenné válhat”* az európai adatvédelmi alapelvekkel és szabályokkal, *„ha ezen adatok a gyűjtésük vagy kezelésük céljára tekintettel már nem szükségesek”*. Az ítélet alapján nem az eredeti forrásnak kell eltávolítania a vitatott információkat, hanem kizárólag a keresőmotorokra rója ezt a kötelezettséget az EUB. Az alapügyben tehát az ingatlanok árverésével kapcsolatos hírek továbbra is elérhetők az adott honlapokon, azok nyilvánossága nem vetett fel kérdéseket, azonban a panaszos nevére rákeresve a találati listán nem jelenhet meg a továbbiakban az információ. Ebben nyilvánul meg a minőségi különbség a két adatkezelés között: a keresőmotor olyan széles körben teszi

¹⁴⁸ Google ítélet, EU:C:2014:317, 97. pont.

¹⁴⁹ WP 225: Guidelines of the Article 29 Working Party on the Implementation of the Court of Justice of the European Union Judgment on “Google Spain and Inc v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos (AEPD) and Mario Costeja Gonzalez” C-131/12, 26 November 2014. ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf (letöltés: 2015.03.19.).

lehetővé az egyénről való tájékozódást, hogy ebben a körben a magánszféra védelme érdekében speciális jogorvoslatot kell biztosítani az érintettek számára.¹⁵⁰

5.4. A felejtéshez való jog az Európai Unió jogában

A felejtéshez való jog kimondása és kötelező erővel való felruházása már több ízben is felmerült.¹⁵¹ A 2012. január 25-én nyilvánosságra hozott adatvédelmi reformcsomag egyik lényeges újításának tekinthető a felejtéshez való jog deklarálása. A rendelettervezet 17. cikke szerint amennyiben az adatkezelő nyilvánosságra hozza a személyes adatokat, és ezen adatok törlését az érintett kéri, akkor megtesz minden ésszerű lépést a valamennyi technikai lehetőséget is beleértve annak érdekében, hogy értesítse az adatokat feldolgozó harmadik felet arról, hogy az érintett kérte a személyes adat bármely nyilvános internetes linkjének, másolatának vagy másodpéldányának törlését. Amennyiben az adatkezelő harmadik felet hatalmazott fel a személyes adatok nyilvánosságra hozatalára, az adatkezelő felelősséggel tartozik e nyilvánosságra hozatalért.¹⁵²

Az 29-es Munkacsoport az ítélet gyakorlati alkalmazása kapcsán a keresőmotorok képviselőivel folytatott részletes konzultációt követően fejtette ki álláspontját. Állásfoglalásában iránymutatást adott a nemzeti adatvédelmi hatóságoknak a beérkező kérelmek egységes kezelése terén. Ennek az a célja, hogy az egyéni kérelmeket szerte az Unióban azonos szempontok szerint bírálják el. A keresőmotoroknak a Munkacsoport több ponton is iránymutatást adott az ítélet értelmezéséhez és gyakorlati alkalmazásához.

A 29-es Munkacsoport a keresési találatok mind formai, mind pedig tartalmi elemzésével foglalkozott. Előbbi körbe tartozik az, hogy találati listán szereplő URL-eket egyrészt az érintett nevére való keresés során listázza ki a rendszer, a keresési találat természetes személyre vonatkozik. Amennyiben ugyanis e feltétel nem teljesül, nem lehet személyes adatok kezeléséről, következésképpen az adatalany érintettségéről sem beszélni.

¹⁵⁰ A NAIH közleményben üdvözölte az EUB ítéletét, mert abból „az örök időkre szóló nyilvánosság tilalma”, tehát az az elvárás származik, amely szerint nem a magánszféra hátrál meg az üzleti és technológiai megfontolásokkal szemben, hanem fordítva: a technológiát és az üzleti modelleket kell az emberi méltóságból fakadó magánszféra-védelmi törekvésekhez igazítani. A hatóság egyetértett az EUB azon érvelésével is, hogy a közéletben játszott szerepével összefüggésben az egyén a felhasználók tájékozódásának korlátozását nem kérheti (A NAIH közleménye, az Európai Unió Bírósága keresőmotorokkal kapcsolatos álláspontjáról, 2015. május 16. http://naih.hu/files/2014_05_16_kozlemeny_keresomotorok.pdf (letöltés: 2016.02.22.)).

¹⁵¹ A felejtéshez való jog lényege, hogy a digitálisan rögzített információk elvileg időkorlát nélküli kezelése terén is érvényesüljön az érintett azon joga, hogy az adatok bizonyos idő elteltével törölhetőek, valamint az internetről eltávolíthatók legyenek (Lásd Robert Kirk WALKER: The Right to be Forgotten, *Hastings Law Journal*, 2012. (1) 257-286.).

¹⁵² 2012/0011 (COD) (75. lj.) 17. cikk.

A testület tartalmi szempontból azt tartotta vizsgálándónak, hogy a listán szereplő oldalakon szereplő információk az érintett milyen minőségére, tevékenységére vonatkoznak. Amennyiben ugyanis közszereplőről vagy közéletben szerepet játszó személlyel kapcsolatba hozható adatokról van szó, az EUB ítélete értelmében az információk megismeréséhez fűződő közérdek rendszerint megelőzi az érintettek magánszférájának védelméhez fűződő érdekét.¹⁵³ A közszereplő fogalma viszonylag könnyen behatárolható, a 29-es Munkacsoport ugyanakkor részletesen foglalkozott azzal, hogy mi értendő a közéletben betöltött szerep alatt. Ide tartoznak a kulturális, tudományos, oktatási vagy a gazdasági élet szereplői, így például a gazdasági társaságok vezetői, tulajdonosai, vagy a tanárok. Esetükben a kivételi szabály azonban csak addig érvényes, ameddig a kezelt személyes adatok e tevékenységükkel hozhatók összefüggésbe.¹⁵⁴ Vizsgálendő továbbá, hogy az érintett kiskorú-e. A gyermekek jogainak érvényesülése ugyanis mindig előbbséget kell, hogy élvezzen a közérdekkel, illetőleg a keresőmotor üzemeltetőjének gazdasági érdekeivel szemben. Ilyen esetekben ezért fokozott körültekintéssel kell eljárni, a nyilvánosságra hozott adatok kezelését, az URL-ek feltüntetését a találati listán ezért haladéktalanul meg kell szüntetni, amennyiben az hátrányosan érinthet kiskorúakat.¹⁵⁵

Az URL-ek vizsgálata során tekintettel kell lenni arra is, hogy a személyes adatok az érintett magánszférájának mely aspektusait érintik. Enyhébb megítélés alá esik például az adatalany munkavállalásához, munkájához kapcsolódó információk kezelése.¹⁵⁶ A különleges adatokat tartalmazó találatokra mutató linkek, különös tekintettel a bűnügyi személyes adatokat tartalmazó oldalakat azonban csak a legkritikább esetben lehet jogszerűen kilistázni.¹⁵⁷

A 29-es Munkacsoport szerint elemzés tárgyát kell, hogy képezze az adatminőség követelményének érvényessége is.¹⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy a keresőmotor üzemeltetője csak pontos, releváns és nem túlzott mértékű, valamint naprakész adatokat kezelhet, csak ilyen információkat tartalmazó URL-eket jeleníthet meg a találati listán. Az adatok továbbá kizárólag a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig használhatók fel.

Végezetül figyelembe kell venni azt, hogy a keresési találat milyen hatást gyakorol az érintett magánszférájára, illetőleg a személyes adatok nyilvánosságra hozatalának körülményeire is. Amennyiben a kilistázott weboldal tartalma előítéleteket kelthet az érintettel szemben; aránytalanul hátrányos az egyén magánszférájára, vagy ha annak bárki számára történő megismerhetővé tétele bűncselekményt vagy szabálysértést valósít

¹⁵³ Google ítélet, EU:C:2014:317, 97. pont.

¹⁵⁴ WP 225 (149. lj.) 13.

¹⁵⁵ WP 225 (149. lj.) 15.

¹⁵⁶ WP 225 (149. lj.) 15.

¹⁵⁷ WP 225 (149. lj.) 17. és 20.

¹⁵⁸ WP 225 (149. lj.) 15. és 18.

meg, a keresőmotor üzemeltetője köteles eltávolítani a találatok közül.¹⁵⁹ A személyes adatok közzétételének kontextusa szempontjából értékelendő, hogy azokat valóban a nyilvánosságnak szánták, például egy sajtótermék hozta le, vagy ha azt maga az érintett tette megismerhetővé bárki számára. Bizonyos esetekben a közérdek nagyobb súllyal eshet ilyenkor latba, szemben a magánszféra védelmével.

Vitát váltott ki a 29-es Munkacsoport azon elvárása, hogy az egyén magánszférájának védelme érdekében a törölni kért találati eredményeket ne csak az európai verziókból távolítsa el a keresőmotor, hanem azokat a .com területen se jelenítse meg. A törlési kérelmek teljesítése során az érintett teljes és hatékony védelmének biztosítása a cél, amely cél nem valósul meg abban az esetben, ha a törlésnek csak korlátozott mértékben tesznek eleget.¹⁶⁰

A Munkacsoport azt is hangsúlyozta, hogy a törléshez való jog nem érinti a kilisztázott oldal tartalmát, kizárólag a keresőmotor találati listájára korlátozódik, illetve az érintett nem köteles az információt hordozó oldal adatkezelőjéhez fordulni, hanem közvetlenül a keresőmotor üzemeltetőjét keresheti meg, mivel az adatkezelőnek minősül.¹⁶¹ A 29-es Munkacsoport iránymutatása szerint nincs arra vonatkozó adatvédelmi követelmény, hogy a keresést lefuttató felet értesíteni kellene arról, hogy a találati lista nem teljes.¹⁶² Továbbá a keresőmotorok nem alkalmazhatják általános gyakorlatként azt az eljárást, hogy a honlap fenntartóját értesítik a törlésről.¹⁶³

A keresőmotorokkal szemben a magyar hatóságokhoz is érkeztek már panaszok, amelyekben azt kifogásolták, hogy a találati lista egyes elemeinek eltávolítására tett kérelmüket nem teljesítették. Az ilyen panaszok elbírálása szoros európai együttműködésben zajlik, és arra lehet számítani, hogy számos tapasztalat gyűlik majd össze az egyes érdekek mérlegelése kapcsán, és egyre több vitás ügyben alakul ki konszenzus az adatok nyilvánosságát illetően. A törlési kérelmek elbírálása elsődlegesen az adatkezelő, a konkrét esetben a keresőmotorok feladata. A keresőmotor a kérelmek elbírálása során köteles esetről-esetre megvizsgálni, hogy a találati listában való további szerepeltetéssel megfelel-e az adatvédelmi elvárásoknak. Ez egyben azt is jelenti, hogy minden kérelmet külön meg kell vizsgálni és el kell bírálni, egy automatikus üzenettel ezek a kérelmek nem orvosolhatóak.

Jelenleg a felhasználó egy természetes személy nevére rákeresve a Google keresőjében az alábbi üzenetet olvashatja: „Előfordulhat, hogy egyes találatokat az európai uniós adatvédelmi törvény értelmében eltávolítottunk.” Tűnhet rutinszerűnek a közlés, mégis egyértelműen jelzi, hogy az európai adatvédelemben egy korszak lezárult. Az adatalányok számára megnyílt az út jogaik érvényesítésére az olyan találati eredmények kapcsán,

¹⁵⁹ WP 225 (149. lj.) 16. és 18-19.

¹⁶⁰ WP 225 (149. lj.) 3.

¹⁶¹ WP 225 (149. lj.) 2.

¹⁶² WP 225 (149. lj.) 3.

¹⁶³ WP 225 (149. lj.) 3.

amelyek esetében adataik védelme erősebb a nyilvánosság mellett szóló érdekekkel szemben. Ha az internet teljes egészében nem is, de a keresőmotorok képessé válnak a felejtésre, ez pedig fontos előrelépés a magánszféra védelme terén.

5.5. A keresések során az érintettről gyűjtött adatok – profil és célzott reklámok

A keresőmotorok tevékenységének egy másik aspektusa, amikor a keresések során gyűjtenek adatokat a felhasználókról és ezzel egy profilt alakítanak ki róluk. Az érintett azonosítására használt naplófájlok, az IP-címek vagy az érintett eszközén elhelyezett cookie-k mára már fokozatosan meghaladták a várt mértéket. Az egyén már keresési szokásai, alkalmazott beállításai révén is beazonosítható.

A profil összeállítása magánszféra-védelmi szempontból azért érdemel különös figyelmet, mert annak alapján nem csupán az érintett múltbeli magatartása elemezhető, hanem jövőbeni viselkedésére, döntéseire nézve is meglehetősen pontos következtetések vonhatók le. Minél részletesebb a profil, minél több adat felhasználásával készül, annál nagyobb biztonsággal és pontossággal jósolható meg az adott felhasználó jövőbeni magatartása. A profil értelemszerűen a reklámhelyek értékesítése során nagy értékkel bír, hiszen ilyen módon a felhasználó számára csupán „releváns” hirdetések jelennek meg. A hirdetések hatékonyságát tehát a felhasználóról nem feltétlenül átlátható módon gyűjtött információk segítségével biztosítják.

Az AOL-ügy hívta fel a nagyközönség figyelmét a keresési naplókban tárolt személyes információk érzékenységre.¹⁶⁴ A szolgáltató 2006 nyarán egy mintavételt tett közzé 650 000 felhasználó három hónap alatt végzett lekérdezéseiről és a kapott eredményekről. A felhasználók nevét számsorral helyettesítette a szolgáltató, ennek ellenére a keresést lefuttató egyén beazonosítható volt. Az ügy érdekessége, hogy a beazonosíthatóságot nemcsak az ún. „hiúsági keresések” segítették, tehát amikor az érintett saját magára vonatkozóan futtat le kereséseket, hanem egy felhasználó kereséseinek kombinálása is lehetővé tette az azonosítást.¹⁶⁵

Kérdéses, hogy egy keresés lefuttatása során az érintett ráutaló magatartással mihez is adja a hozzájárulását. Jelentheti-e ez egyben azt is, hogy ezek az adatok kereshetőek, és az érintettről a virtuális világban fellelhető adatokkal összekapcsolhatóak-e. Számos keresőmotor saját szervernaplójában tárolja a felhasználói lekérdezések tartalmát az érintetthez kapcsolatosan. Sok cél felsorakoztatható az adatok gyűjtését alátámasztandó, így különösen a szolgáltatás minőségének javítása, a rendszer biztonságának szavatolása, a csalások megelőzése, vagy a személyre szabott hirdetések alkalmazása.

¹⁶⁴ Michael ARRINGTON: AOL Proudly Releases Massive Amounts of Private Data. 6 August 2006. <http://techcrunch.com/2006/08/06/aol-proudly-releases-massive-amounts-of-user-search-data> (letöltés: 2016. 04.01.).

¹⁶⁵ WP 148 (143. lj.) 4.

Mindegyik cél esetében vizsgálandó az adatok feltétlen szükségessége annak eléréséhez. A szolgáltatás javítása esetében a keresési szokások elemzése elengedhetetlen, azonban annak az egyénhez való kapcsolása már egyáltalán nem szükséges. A család megelőzése érdekében gyűjtött adatok kezelését pedig időben korlátozni kell, illetve a gyűjtött adatkör minimalizálása szolgálja az érintett privátszférájának védelmét.

Összegzés

Az új technológiák a modern társadalom minden szegletét meghódították az utóbbi két évtized során. Alkalmazásuk végigköveti az egyén életének szinte minden részletét, a születéstől egészen a halálig, sőt, bizonyos esetekben azt követően is. Ez azzal a következménnyel jár, hogy az egyén magánszférája mindinkább összezsugorodik, egyre több esetben fordul elő, hogy harmadik személyek ismerik meg és használják fel az életünkkel összefüggő bizalmas, személyes információkat. Végso soron az egyén kiszolgáltatottá válik az információs kor kihívásaival szemben.

A tanulmány arra tett kísérletet, hogy napjaink legfontosabb technológiai újításai mentén bemutassa azok magánszférára gyakorolt hatásait, kockázatait. A vizsgálódás a helymeghatározásra alkalmas technológiától egészen a keresőmotorokkal végzett adatkezelésekig terjedt, tehát az elérhető rendszerek széles körét fogta át. Emellett az elemzés célja volt azoknak az – elsősorban adatvédelmi – előírásoknak, jó gyakorlatoknak és esetjognak a bemutatása, amelyek segítségével a jogalkotók és jogalkalmazók megpróbálják felvenni a harcot a visszaélésekkel szemben.

A személyes adatok védelme területén jogsértések mindig is előfordultak és elő is fognak fordulni a jövőben is. Pusztán erre hivatkozva a technológiai fejlődést nem lehet megállítani, korlátozni. Az információs társadalom korában azonban az eddiginél is jobban törekedni kell arra, hogy a modern technológiákat úgy állítsák az emberiség szolgálatába, hogy az ezek használatával kapcsolatos kockázatokat mérsékeljék. Ez utóbbi kiemelten fontos szempont az emberi jogok – különösen a magánélet tisztelgetben tartásához, valamint a személyes adatok védelméhez fűződő jog – érvényesülése tekintetében is. Ehhez mindenképp fontos, hogy az adatvédelmi szempontok a fejlesztési folyamatban (privacy by design), a szolgáltatói gyakorlatban (privacy by default) a jogalkotás finomhangolásában egyaránt megjelenjenek. Mindez azonban csak akkor vezethet a kívánt eredményre, ha az egyének tudatosan alkalmazzák az új technológiákat, megfelelő módon mérlegelik azok használatának lehetséges következményeit, és – nem utolsó sorban – tiszteletben tartják mások magánszféráját is. Egy tájékozott társadalomban a technológia így lehet a haladás szimbóluma, nem pedig az orwelli értelemben vett félelemé.

Grad-Gyenge Anikó¹

A MODERN TECHNOLÓGIÁK SZERZŐI JOGI ÉS IPARJOGVÉDELMI KIHÍVÁSAI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FÁJLCSERÉRE, A FELHŐ-PROGRAMOZÁSRA ÉS A 3D NYOMTATÓKRA

FILE-SHARING, CLOUD COMPUTING AND 3D PRINTING – ACTUAL TECHNOLOGICAL CHALLENGES IN THE FIELD OF COPYRIGHT

Abstract

History of copyright is a history of technical inventions offering different ways of access to intellectual works for the public. So amendments of copyright laws can be interpreted as battle of different interests: the authors want to extend the scope of the protection and the technological inventors try to obey the extra costs of the application of new technologies.

File-sharing has been one of the biggest challenge in the field of copyright ever. The technology of file-sharing developed as quick as it was unimaginable earlier, and the answers of the law had lagged behind the these changes.

File-sharing of a film or a musical file shall be qualified as reproduction and/or making available of works which acts need a licence of the author. If it is missing, the use is illegal. According to the traditional copyright law, license is required in cases when professional users market the work and gain income from this act. The copyright law ensured a participation from the success on the market. In relation to file-sharing the copyright acts worldwide gave forceful answers to the challenge, for example by using the tools of criminal law. The copyright law is under fine-tuning, the consequences are softer, and the technology and the user behaviours seem to turn to the streaming technologies for today, so file-sharing seems to become an unimportant technological phenomenon.

Cloud computing has been a well-known technology in programming for a long time, however its widespread commercial use is not more than 5 years old. Copyright qualification of this technology arises problems only since then.

¹ Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, tanszékvezető habilitált egyetemi docens

The study analyses it in general and with a special regard to the legal qualification of personal video recorder, arguing that if the end user makes the copy of the TV-program, it is a private copy reproduction and licensed under the blank type levy, but if the service provider makes the copy in his own cloud somewhere else, it is a reproduction to be licensed. This distinction influences deeply the business models of cloud service providers.

In the final part of the study the 3D printing is analyzed as a new challenge in the field of copyright. 3D printing is a good example of a situations where the technology is a brand new one but there is no need for new legal qualification: reproduction and transformation are the relevant rights of the author.

This is a good example that in most cases technological development brings the amendment of copyright laws, however there are a few situations when the law in force has appropriate answers to the technological challenges. Finding the appropriate legal approach and balancing between different interests of consumers and service providers is the main task of a sensitive and responsible legislator.

1. Bevezetés

A szellemi tulajdonjogi védelem (azon belül is különösen a szerzői jogi védelem) története egyrészt a művek széles körű elterjesztését lehetővé tevő technológiákhoz (ld. nyomtatás) köthető, illetve annak a felvilágosodás korában teret nyert szemléletnek és azoknak a filozófiai áramlatoknak köszönhető, amelyek szerint a szellemi munka “eredeti tulajdonosa”, jogosultja ugyanúgy az a személy, aki a munkát végzi, mint az egyéb munkák produktumai esetében azok előállítója, így a munka hasznait is első-sorban ő jogosult szedni.² Ez utóbbi, átfogónak mondható, össztársadalmi méretben jellemző, gondolkodásbeli változás eredményezte nem csak a mai értelemben vett szerzői jog, hanem a modern iparjogvédelmi oltalmak kialakulását is.³

A szerzői jogi védelem tartalmi kibontakozásának, illetve ezen túlmutatóan az oltalom folyamatos bővülésének igen fontos, sok esetben meghatározó állomásai, ösztönzői voltak már a 19. század végétől kezdve, az egész 20. században, sőt, napjainkban is azok a műszaki megoldások, találmányok, amelyek a művek egyre újabb módokon való közönséghez eljuttatását biztosították, mivel ezek – és a hozzájuk kapcsolódó, idővel komollyá váló gazdasági érdekek – indukálták a nemzeti és a nemzetközi szabályok változását, a technológiai környezet aktuális állapotához való idomulását is.⁴

² Részletesen az e körben állást foglaló szerzőket és munkáikat összefoglalóan elemzi: BOYTHA György: Urheber- und Verlegerinteressen im Entstehungsprozess des internationalen Urheberrechts, UFITA, Band 85, 1979. 1-37. Uő: Whose Right is Copyright? In: Festschrift für Eugen Ulmer zum 80. Geburtstag, GRUR Int., 1983, Heft 6/7, 379-385.

³ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014. 14-15.

⁴ Az első nyomdai tevékenységekről a 15. századból tudunk, a nyomdagép és a cserélhető

A jog – ezen a területen is – természeténél fogva igen kivételes esetekben jár csak a világ fejlődése, a valóság előtt, sőt: a szellemi tulajdonjogi szabályozás csak a különben is szükséges, vagy néha a szükségesnél is nagyobb óvatossággal kezeli a változtatási igényeket, ami időnként akár komoly problémákat is generálhat. A szerzői jog tekintetében különösen igaz ez, azzal együtt, hogy a jogalkotás körüli viták sztenderdizált módon is leírhatók: míg a szerzői jogi védelmet már élvező jogosultak mindig abban voltak érdekeltek, hogy lehetőség szerint a műveknek az újabb technológiai eszközök útján történő közönséghez eljuttatására is kiterjedjen az engedélyezési joguk, addig az adott új technológiai eszközt gyártó iparágak azért lobbiztak, hogy lehetőség szerint ne terhelje őket, vagy az ő eszközeikkel való felhasználást a szerzőtől való engedélykérési, illetve különösen a díjfizetési kötelezettség. (Ennek talán máig hatóan is a legjobb példája a magáncélú többszörözések esetében fizetendő díjjal kapcsolatos vita és az ezekből fakadó jogalkotási lépések sora.)

Az alábbi tanulmányban három olyan, a közelmúltban parázs vitákat generáló, vagy még ma is izgalmas kérdéseket feszegető témát mutatok be, amelyeknek részproblémái, szabályozása a szellemi tulajdonjogok szabályozása és a hatályos szabályo-

nyomatófejek feltalálása Gutenberg nevéhez fűződik, 1439-ből. 1876-ban Emile Berliner feltalálta a grammofont, ami kiváltotta a zeneművek hangzó rögzítésének engedélyezésére való szerzői igényt. 1895-ben a Lumière-fivérek találták fel a mai mozi őst, a kinematográfot, és igen hamar megkezdődött a művészi tartalmú filmek készítése is, ami szintén felvetette a védelem igényét. A rádió feltalálása sem váratt sokat magára. 1901-ben több feltaláló (Marconi, Tesla és Popov), egymástól függetlenül találta fel a jeltovábbításnak ezt a rendszerét, ami lehetővé tette azt is, hogy akár élő koncerteket hallgathasson a közönség úgy, hogy nincs is jelen a koncert helyszínén. A televízió nem sokkal később, 1936-ban szintén forradalmasította a művekhez való hozzájutást, ugyanis onnantól kezdve, hogy a háztartásokba bekerült a televízió, az audiovizuális művek (elsősorban a filmek) nézése otthoni tevékenységgé vált, amihez nem kellett többé moziba menni (bár erre széles körben Magyarországon csak a 60-as években került sor). A műholdas sugárzás pedig már a földrajzi határokon túlra is eljuttatja a műsorokat. (Magyarországon egyébként először a 90-es években, a Duna Televízió műsorát sugározták műholdon keresztül.)

A televíziózásban igen komoly korlátot jelentett az, hogy az adott programot csak akkor lehetett élvezni, amikor azt sugározták, de nem volt lehetőség más időpontban nézni az adott műsort. Ezen segített a VHS-kazettára való rögzítés lehetőségének megjelenése, ami azonban általában jóval gyengébb minőségű másolatok készítésére volt csak alkalmas, mint amilyen minőségben a műsort a televízióban sugározták.

Az internet lehetővé teszi, hogy mi döntsük el, honnan és mikor kívánunk hozzáférni a tartalmakhoz (feltalálását 1973-hoz kötik, amikor nemzetközi kapcsolódásra is képessé tették). A művek élvezetének igen nagy szabadságát biztosítja az, hogy az internetes technológia már sem a hozzáférés időpontját nem korlátozza (mint a televízió esetében), sem a hozzáférés helyét nem szűkíti (bárhonnan és bármely eszközről hozzáférhetünk az adott tartalomhoz). A bemutatott technológiai fejlesztések mind egy irányba hatottak a szerzői jog fejlődésében: a védelem körébe vont műtípusok, illetve a művekkel kapcsolatban fenálló jogok bővüléséhez vezettek.

zás értelmezése terén megújulást hozott vagy hozhat és a konkrét ügyön túlmutató, általános tanulságokkal is jár.

2. A fájlcserre szerzői jogra gyakorolt hatása

A fájlcserre és a körülötte kialakult szerzői jogi polémia ma már szinte történetnek tekinthető, amikor a szerzői jogot érő technológiai kihívásokról és az azokra adott jogi válaszokról van szó, de talán 2016-ban mégis csak túlzás lenne teljesen lezárt történetnek tekinteni a fájlcserére adható válaszok fejlődését, hiszen még mindig lehet híreket olvasni újabb fájlcserélők indulásáról⁵ és a jogviták sem zárultak még le.⁶ Emiatt azonban a tanulmányban nem is elsősorban a fájlcserre jogi megítélésére koncentrálok, mivel ezt a nemzetközi szakirodalom bőséggel feldolgozta, ráadásul a magyar szakirodalomban is több tanulmány,⁷ sőt egész monográfia is született ebben a tárgy körben.⁸ Ezen kívül pedig a Szerzői Jogi Szakértő Testületnek (SZJSZT) két olyan, a gyakorlati értelmezést meghatározó, alap-szakvéleménye is napvilágot látott,⁹ amelynek következtetései később az Európai Bíróság gyakorlatában is megerősítést nyertek.¹⁰ A vizsgálat célja inkább a jog és a technológia egymásra ható fejlődési folyamatának bemutatása.

Bár sokáig nyitott kérdésnek tűnt, hogy a fájlcserre és annak különböző műszaki megoldásokat alkalmazó rendszerei értelmezhető-e és ha igen, milyen módon a szer-

⁵ Legutóbb a legnagyobb magyar szerzői jogi blog adott hírt – megnevezés nélkül – egy újabb torrentoldal indulásáról. <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2016/02/itt-az-uj-magyar-torrentportal-de-en.html> (letöltés: 2016.04.30.)

⁶ 2016 januárjában emelt vádat az SWZ nevű oldal ellen a Ceglédi Városi Ügyészség, az 1900 filmalkotás megosztásával okozott vagyoni hátrány a vád szerint 360 millió forint. Ez a második legnagyobb fájlcserélő-per Magyarországon, az eddigi legnagyobb értékű a Coldfusion-ügy volt, amelyben a vád szerint négy milliárd forint volt a vagyoni hátrány.

⁷ FALUDI Gábor – GYENGE Anikó: A fájlmegosztás – hazai és uniós jogi szemmel, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2011/6. 77-90. MEZEI Péter: A sárkány levágott feje helyére mindig kettő új nő? A fájlcseréléssel szembeni küzdelem a P2P-szolgáltatók, a felhasználók és az internetszolgáltatók felelősségének fényében, Iparjogvédelmi és szerzői Jogi Szemle, 2009/3. 5., MEZEI Péter – NÉMETH László: Mozgásban a fájlmegosztók – negyedik generációs fájlcserélés a látóhatáron? Iparjogvédelmi és szerzői Jogi Szemle, 2010/2. 51., MEZEI Péter: Mit hozott 2010 a fájlcserélőknek? Iparjogvédelmi és szerzői Jogi Szemle, 2011/1. 18.

⁸ MEZEI Péter: A fájlcserre dilemma. A perek lassúak, az internet gyors. HVG-Orac, Budapest, 2012.

⁹ SZJSZT-08/07/1. Szerzői művek online fájl cserélő rendszerek segítségével megvalósuló felhasználása, SZJSZT-17/2006. A jogellenes forrásból történő másolás kérdése

¹⁰ Az ACI Adam BV és társai kontra Stichting de ThuisKopie, Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding C-435/12. sz. ügyben hozott ítélet

zói jog jelenlegi fogalmai szerint,¹¹ ma már uralkodónak mondható az az álláspont, hogy az egy fájlcsereelő rendszerben végezhető cselekmények jogi megítélése kettős: egyrészt a letöltéskor/számítógépen való rögzítéskor többszörözés,¹² a megosztáskor pedig lehívásra történő nyilvánosságához közvetítés történik.^{13 14} Míg az utóbbi esetében a minősítést követően már nem volt kérdés, hogy engedélyt kell kérni hozzá a jogosultaktól, addig a letöltés tekintetében sokáig volt szakmai diskurzus tárgya, hogy az értelmezhető-e szabad felhasználásként a magáncélú többszörözés szabadsága keretében.¹⁵ Ez elsősorban azon fájlcsereelő rendszerek tekintetében releváns kérdés, amelyek lehetővé teszik a letöltést anélkül, hogy a letöltőnek meg kellene osztania a mappája tartalmát. Ezekben az esetekben ugyanis a csak letöltést végző személy a szabad felhasználásra hivatkozva jó eséllyel mentesülne a szerzői jogsértésért való felelősség alól. (Ilyen rendszer azonban tartósan sosem működött, legfeljebb a “beetelési” fázisban tette lehetővé a letöltést megosztás nélkül.)

A fent említett 2006-os SZJSZT-vélemény és a majd’ 6 évvel később, az ACI¹⁶ Adam ügyben hozott európai bírósági ítélet egyértelművé tette viszont, hogy a Berni Uniók Egyezmény¹⁷ és a ráépülő nemzetközi egyezményrendszer, valamint az ezeknek megfelelő uniós keret (különösen pedig az InfoSoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdése¹⁸)

¹¹ Vitatott volt, hogy a megosztáskor valóban nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tétel történik-e, mivel ez egyrészt gyakran csak passzívnak tűnő magatartást igényel (nem védi a felhasználó a hozzáféréstől a saját számítógépen lévő, védett fájlok tartalmazó mappákat), valamint hogy abban az esetben, ha a lehívás akár sok forrásból, egyes, önmagukban akár nem is értelmes mozaikokból történik, megtörténhet-e egyáltalán egy műnek a többszörözése. A kisebbségben maradt álláspontokat ld. OTT István: A szerzői jogok hazai büntetőjogi védelme a fájlcsereelő rendszerek körében, 2012, Disszertáció, IBOLYA Tibor: A „torrentraziák” büntetőjogi megítélése, <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/7.pdf> (letöltés: 2016.04.30.)

¹² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) 18. §

¹³ Sztj. 26. § (8) bekezdés

¹⁴ GYERTYÁNFY Péter: Kommentár a szerzői jogi törvényhez, Complex-Kluwer, Budapest, 2014. 254. A Nagykommentár érintett szövegrészének szerzője (Gyertyánfy Péter) óvatosan fogalmaz: nem foglal állást, de csupán az SZJSZT fent említett döntését idézi. GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez, ProArt, Budapest, 2014, I.12. A szabad felhasználások <http://szerzoijogikezikony.hu/#oldal/1/12> (letöltés: 2016.04.30.)

¹⁵ Ld. erről GYENGE Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere, HVG-Orac, Budapest, 2010, 211-216.

¹⁶ ECLI:EU:C:2014:254

¹⁷ Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Uniók Egyezmény. (Magyarországon az utolsó, Párizsban, 1971. július 24-én felülvizsgált szövegét kihirdette az 1975. évi 4. törvényerejű rendelet.)

¹⁸ A szerzői és szerzői joghoz kapcsolódó jogok védelméről az információs társadalomban szóló 2001. december 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

és az ezen belül megjelenő ún. háromlépcsős teszt alkalmazása nem teszi lehetővé, hogy a tagállamok az illegális forrásból való többszörözést a magáncélú többszörözés keretében szabad felhasználásként megengedjék. Ennek oka, hogy ez már közel sem tekinthető “különleges esetnek” (a teszt első lépcsője), és sérelmes a mű rendes felhasználására (a teszt második lépcsője), valamint a szerző jogos érdekeire is (a teszt harmadik lépcsője) – ráadásul a teszt lépcsőzetes jellegéből fakadóan elegendő az első lépcsővel való ütközés. Ilyen módon pedig kétséget kizáróan került megállapításra, hogy a jogszerűtlen forrásból való letöltés nem tartozik szabad felhasználás alá, vagyis engedély nélkül szintén jogsértő.

Ezzel az értelmezéssel és a következményeivel kapcsolatban az hozható fel a legkomolyabb – tételes jogon túlmutató – aggályként, hogy amikor egyébként sejthető, hogy a fájlcsereben résztvevők száma milliós nagyságrendű akár egy országra vetítve is,¹⁹ akkor jogpolitikailag megengedhető-e az, hogy a fájlcsere (még ha egyébként összetett cselekmény is) büntetőjogilag üldözendő legyen, vagy másképp megfogalmazva: értelmes-e fenntartani olyan büntetőjogi normát, amelynek alapján milliókat kellene jogérvényesítési eljárásokba bevonni, amit egyrészt (emiatt) senki sem vesz komolyan, másrészt ha komolyan vennék, az olyan társadalmi költségekkel járna, amely nem finanszírozható.

Az e viták idején hatályban lévő régi Btk. ráadásul a szerzői és kapcsolódó jogok megsértését sokáig gondatlan elkövetés esetén is büntette, illetve az okozott vagyoni hátrány mértékében értékhatárhoz sem kötötte a tényállás megvalósulását.²⁰ A régi Btk. emiatt – különösen a gondatlan alakzat hatálya idején – formálisan értelmezhető volt úgy, hogy a fájlcsereelő a letöltés megvalósítása során is bűncselekményt követnek el, ami a tömeges kriminalizáció lehetőségét is felvetette, mivel az SZJSZT döntése, illetve az Európai Bíróság döntésének eredménye akár egy olyan helyzet kialakulását is eredményezhette volna, ami a jogsértők tömeges számonkérését jelenthette volna. Ezt a félelmet nem enyhítette az sem, hogy feltehetően a büntetőjogi gondatlanság szintjét sem sikerült volna bizonyítani egy átlag fájlcsereelő tudatállapota tekintetében. Így lényegében a jogosultak belátásán múlt, hogy Magyarországon nem indultak tömegesen olyan perek, mint az Amerikai Egyesült Államokban, ahol különböző,

¹⁹ Itt utalni kell arra, hogy az Sztj. 35. §-ának vizsgált bekezdése módosítására történt kísérlet 2009-ben a Kormány részéről, elfogadva az SZJSZT fent ismertetett érvelését, de az Országgyűlés egyhangú szavazással emelte ki a törvényjavaslatból a módosító rendelkezést, még hozzá egy olyan módosító indítvánnyal, amelynek indokolása arra utalt, hogy az illegális forrásból való többszörözés kifejezett kizárása a szabad felhasználás hatálya alól azzal járna, hogy tömeges kriminalizáció valósulna meg. Ld. erről GYENGE Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere, HVG-Orac, 2010. 214., ld. a T/6374/12. számú és a T/6374/21. számú módosító javaslat.

²⁰ A régi Btk. 329/A. §-ának (2) bekezdésében szereplő gondatlan alakzatot a 2008. évi XCII. törvény 4. §-ával végrehajtott módosítás szüntette meg.

társadalmilag gyengének minősülő csoportok tagjai ellen folytak ilyen eljárások.²¹ Megalapozott feltételezésnek tekinthetjük, hogy a háromlépcsős teszt és a nyomán kialakult és megerősített jogértelmezés olyan kényszerzubbonyvá vált, amely nem levethető (hiszen a legrégebbi és legszélesebb körű tagsággal rendelkező nemzetközi egyezményből következik), de egy általánosságban elterjedt és nagyon nehezen megváltoztatható gyakorlatot értékelt jogsértőként.

Ez persze koránt sem azt jelentette azt, hogy minden fájl letöltéséért büntetőjogi felelősségre vonás következett volna be, hiszen a jogrendszer a megfelelő garanciákat tartalmazta már akkor is arra vonatkozóan, hogy egy illegális forrásból származó fájl letöltése miatt ne lehessen a teljes büntetőjogi eszköztárat igénybe venni (a bírói gyakorlat egyébként a régi Btk. Hatálya idején a társadalomra való csekély veszélyességre hivatkozva mérsékelte a büntetőjogi eszközök igénybevételének lehetőségeit).

Ezt a joggyakorlati hozzáállást egy új – egyébként igen problematikusan megfogalmazott²² – értelmező szabály bevezetésével az új Btk. meg is erősítette, mivel nem büntethetőnek minősített egyes, egyébként szerzői jogi jogsértést megvalósító magatartásokat.²³

A mentesítő szabály más problémát keletkeztetett: az ugyanis sosem volt különösebb társadalmi vita tárgya, hogy azok, akik üzletszerűen működtetnek fájlcsereelő rendszereket, kell, hogy felelősségre vonhatók legyenek. Büntetőjogi úton ezek a személyek bűnsegédként perelhetők. Ugyanakkor a büntetőjogi dogmatika rendje szerint ha az alaphűncselekmény nem valósul meg a 385. § (5) bekezdése alapján való mentesülés okán, a bűnsegédi magatartás sem áll fenn. Így az “egyszeri” fájlcsereelő mentesülése a fájlcsereelő rendszerek üzemeltetőinek mentesülését is eredményezheti, ha egyébként senki tekintetében nem sikerül megállapítani az alaphűncselekmény elkövetését.

A polgári jogi felelősségre vonás lehetősége elvileg továbbra sincs kizárva, még ha ennek komoly akadálya lehet is az, hogy a fájlcsereelő rendszerint nem saját, hanem valamely álnéven vesznek részt a szerzői jogi felhasználásban, így beazonosításuk nehézkes. Bár az Szjt. tartalmaz arra vonatkozó lehetőséget, hogy a jogosult ilyenkor a szolgáltatótól kérje a jogsértő személyére vonatkozó egyes adatok kiadását, erre

²¹ MEZEI Péter: A fájlcsere dilemma, 217-18.

²² GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez, ProArt, Budapest, 2014, A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése, <http://szerzoijogikenezikonyv.hu/#oldal/3/4> (letöltés: 2016.04.30.), ÚJHELYI Dávid: Megjegyzések a büntető törvénykönyv szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése tényállásához, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2015/6. 59-77. <http://www.sztmh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2015-06/04-ujhelyi.pdf> (letöltés: 2016.04.30.)

²³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 385. § (5) bekezdés Nem valósítja meg az (1) bekezdés szerinti bűncselekményt, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait többszörözéssel vagy lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel sérti meg, feltéve, hogy a cselekmény jövedelemszerzés célját közvetve sem szolgálja.

vonatkozó joggyakorlat igen szegényes, az elmélet pedig inkább azon az állásponton van, hogy a szerzői igényekkel szemben a személyes adatok védelme a magyar jogban elsőbbséget élvez. (Noha az uniós jogot értelmező Európai Bíróság gyakorlata alapján megfelelő szabályozás mellett nem lenne kizárható a személyes adatok kiadása sem.²⁴) Így ma lényegében az a helyzet, hogy polgári úton sincs érdemi jogérvényesítés fájlcserélők ellen.

A helyzet jogi patthelyzetnek tűnik. Egyrészt a szabad felhasználás nem bővíthető, így nem "legalizálható" a fájlcseré, másrészt a polgári jogi jogérvényesítés a jogsértők beazonosíthatatlansága miatt kudarcos, a büntetőjogi mentesítés pedig mintha túl messzire szaladt volna.

Ennek a jogi patthelyzetnek az oldásához leginkább a technológiai fejlődés, az üzleti modellek átalakulása járulhat hozzá:

- A technológiai fejlődés ma már lehetővé teszi azt, hogy a közönséghez letöltés nélkül, a televízió-sugárzáshoz hasonló módon, ún. streaming útján jusson el élvezhető minőségben a tartalom, vagyis a streaming válik ilyen módon elsődleges forrásává az otthoni zenehallgatásnak, filmnézésnek. A felhasználás ilyen módon a nyilvánossághoz közvetítés marad, amit nem a közönség tagja valósít meg, a magáncélú többszörözés pedig elmarad, így a közönség körében már nem történik szerzői jogi felhasználás.²⁵
- A közönségnek azt az igényét, hogy (látszólag) ingyenesen jusson számára megfelelő tartalmakhoz, kezelni tudják azok a freemium szolgáltatások, amelyek üzleti modellje egy szűkebb (de kellőképpen széles) kínálathoz szabad hozzáférést enged és csak a premium (korlátlan) szolgáltatás elérhetősége esetén kell díjat fizetni.

²⁴ SÁR Csaba – DETREKŐI Zsuzsa – GRAD-GYENGE Anikó – IVANICS Krisztina – JURIDA Petra – LENDVAI Zsófia – MAYER Erika – CSÖMÖR Magdolna: A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. Szakértői elemzés a szerzői jogi jogérvényesítésről, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014/3, 103-128., GYENGE Anikó: A szerzői jogi jogérvényesítés aktuális dilemmái. In: FUGLINSZKY Ádám – KLÁRA Annamária (szerk.): Európai jogi kultúra: megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában: a Magánjogot Oktatók Egyesülete és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara által 2011. június 17-18. napjára szervezett tudományos konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 93-111. Itt utalni kell arra, hogy próbálkozás ugyanakkor történik a személyes adatok kiadására és erre alapuló jogérvényesítésre, még ha annak körülményei amerikai filmbe illők is: http://index.hu/tech/2016/02/05/ne_fizessen_ha_nemet_porno_letoltesevel_fenyeketik/ (letöltés: 2016.04.30.)

²⁵ Ld. erről részletesen IFPI Digital Music Report 2016. <http://www.ifpi.org/digital-music-report.php> (letöltés: 2016.04.30.) A jelentés szerint a digitális bevételek 6,7 milliárd dollárra emelkedtek, ami 10,2%-kal több, mint a tavalyi, a streaming bevételek pedig ezen belül 45,2%-kal nőttek, lehangyva a letöltést és a fizikai formátumokat (elsősorban a CD-forgalomból származó bevételeket), ez az utóbbi 5 évben a streaming bevételek megötszöröződését hozta

A streaming szolgáltató felelőssége az esetleges jogsértésért a következőképpen alakulhat: ha maga a szolgáltató az, aki a hozzáférhetővé tételt megvalósítja, akkor teljes felelőséggel tartozik a hozzáférhetővé tett tartalomért.²⁶ Ha csupán a platformot üzemelteti, felelőssége abban az esetben is teljes körben fennáll, ugyanakkor a felelőség egyes jogkövetkezményei alól az Ekertv. erre vonatkozó rendelkezései szerint mentesülhet.²⁷

Mindazonáltal naivitás lenne azt mondani, hogy ezzel a fájlcsere-őrök kora leáldozott és az új világ mentes a szerzői jogsértésektől: az újabb üzleti modellek újabb problémákat keletkeztetnek.

3. A cloud computing és a szerzői jog

A felhő technológia (cloud computing) szerzői jogi jelentősége alapvető. Sokan jóslják, hogy a felhő alapú működés szerzői jog által érintett iparágakban való széles körű elterjedése hasonlóan forradalmi hatással fog járni, mint amilyen a fájlcsere térhódítása volt.²⁸ E folyamatok jelentőségének megbecsüléséhez ma már közelebb vagyunk, mint néhány éve, mivel egyrészt elkezdtek kikristályosodni olyan üzleti modellek, amelyek egymáshoz képest jól megkülönböztethető sajátosságok mentén alkalmazzák a felhő-technológiát. Ezek az üzleti modellek azonban továbbra is egyaránt érintenek szerzői jogi és egyéb jogi (különösen adatvédelmi jogi) kérdéseket, az alábbiakban a szerzői jogi megoldásokra koncentrálunk azzal együtt, hogy itt is azt igyekszünk bemutatni, hogy az üzleti modell kialakulása indukálta a jogi válasz adását, amely megnyugtatóan egységesülni látszik az utóbbi időben.²⁹ Maga a felhő-technológia igen régóta ismert. Legrégebben a programozásban vált elterjedté. Mára viszont már a legnépszerűbb internetes szolgáltatásokat nyújtó tárhely-, keresőmotor-, gyorsító tárolást végző szolgáltatók szinte mind valamilyen felhő-hátterű megoldást alkalmaznak – ez igaz a Facebookra, vagy a Spotify-ra, de a Deezerre és a Google bármely népszerű szolgáltatására is. A felhő alapú megoldások hatása a hardver-piacok átalakulásában

²⁶ Szjt. 26. § (8) bekezdés

²⁷ 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről 7-12. §

²⁸ Cristian SOLMECKE: The legal aspects of cloud computing under copyright law <https://www.wbs-law.de/eng/it-law/the-legal-aspects-of-cloud-computing-under-copyright-law-45886/> (letöltés: 2016.04.30.), Mariliana RICO: Cloud Computing and Copyright: New Challenges in Legal Protection? http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-662-44412-2_6 (letöltés: 2016.04.30.)

²⁹ FALUDI GÁBOR – GRAD-GYENGE ANIKÓ: A cloud computing-alapú szolgáltatások szerzői jogi megítéléséről, Infokommunikáció és Jog, 2012/3. 105-106. Jelen írásban a felhő-technológia technológiai leírása az idézett cikken alapul., FICSOR Mihály: ALAI Congress, Kyoto, Session 2 Keynote speech The WIPO „Internet Treaties” and Copyright in the „Cloud”, <http://www.alai.jp/ALAI2012/program/document/S2%20-%20Mihaly%20FICSOR.pdf> (letöltés: 2016.04.30.)

sem lebecsülhető: a tabletgépek robbanásszerű elterjedésének például egyik előfeltétele volt a gépen kívüli adattárolás biztonságos módjának megteremtése.

Ahogy az elmúlt 5 évben a felhőszolgáltatások a nagyközönség számára is egyre inkább elérhetőek lettek, úgy váltak egyre inkább láthatóvá a tömeges hasznosítással felmerülő jogi problémák. Ma már számos egyébként jogellenes szolgáltatást nyújtó szervezet is a felhő-technológiát alkalmaz.

Az Európai Bizottság először hivatalosan négy évvel ezelőtt foglalt állást a felhő-technológia jelentőségével kapcsolatban. A 2012. szeptember 27-i A számítási felhőben rejlő potenciál felszabadítása Európában című közlemény³⁰ a felhő programozást a következőképpen definiálja: „az adatok interneten keresztül elért, távoli számítógépeken történő tárolását, feldolgozását és felhasználását jelenti a felhőszolgáltatást igénybe vevők saját választása szerinti eszközön”. Tehát a felhő-technológiának három alapvető funkciója ismert: egyszerre jelent tárolást, feldolgozást és felhasználást. Az informatikai ipar standard megfogalmazásában felhő technológiának nevezi azokat a megoldásokat, amelyek lehívásos hálózati hozzáférést tesznek lehetővé távolban lévő, konfigurált számítógépes források (hálózatok, szerverek, alkalmazások, szolgáltatások, tartalmak) gyűjteményéhez.³¹ Műszakilag a megoldás komplex, mivel általában valamely távoli szerveren történik meg a nagy mennyiségű adat tárolása, azonban a szolgáltatás igénybevevőjének csak „egyszerű” szélessávú internet hozzáférése, és szokásos felhasználói operációs rendszere van, valamint legfeljebb egy kis méretű, az adatbázis kezeléséhez szükséges kliens programja. Az igénybevevő ellenszolgáltatást pedig nem a teljes adatbázisért, hanem csak olyan mértékű adatbázis szolgáltatásért fizet, amelyet ténylegesen igénybe is vesz. Az alábbiakban összefoglaljuk a felhőnek azokat a fontosabb jellemzőit, amelyek a szerzői jogi megítélés szempontjából is jelentőséggel bírhatnak:

1. A felhőben tárolt tartalom jellemzően csak saját célra történő lehívásra szolgál. Ezt megelőzi az igénybevevő (polgári jogi értelemben vett) saját tartalmainak a felhőben történő többszörözése.³²
2. A szolgáltatás igénybevevője által használható tartalmakat (pl. könyvek, zenék, adatbázisok, szoftverek, játékok, piaci alkalmazások) a szolgáltató egy közös „medencében”, vagy esetenként elkülönített, számára dedikált tárhelyen helyezi

³⁰ Brüsszel, 2012.9.27. KOM(2012) 529 végleges

³¹ Számítási felhő http://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A1m%C3%ADt%C3%A1si_felh%C5%91 (letöltés: 2016.04.30.), Cloud computing http://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing (letöltés: 2016.04.30.)

³² Ha a tartalom, amely a felhőben elhelyezésre kerül, az igénybevevőé (saját maga állította elő vagy esetleg tartalmilag is maga készítette), az rendszerint többszörözés útján kerül oda. Ilyen például a Google dokumentumkezelő szolgáltatása. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy többszörözés nem feltétlenül történik minden felhőszolgáltatásban. Ha a felhőszolgáltató maga biztosítja a hozzáférhető tartalmakat is, abban az esetben nincs többszörözés, legalábbis tartós jelleggel (ld. pl. az Apple iMatch szolgáltatását).

el, amelyből egyébként – ugyanazzal a tartalommal is – a szolgáltatás több igény-bevevőjét is ki tudja szolgálni párhuzamosan.³³

3. Mivel a felhő elsődleges előnye a gyorsaság és a praktikus hely- és erőforrás kihasználás, a szolgáltatás tartalmától függően szükséges lehet, hogy a szolgáltatónak technikailag lehetősége legyen arra, hogy ellenőrizze (monitorozza, szűrje) és optimalizálja a tartalmakat, alkalmazásokat (felhasználói programokat), a tárolókapacitást ésszerűen ossza be, arányosítsa a felhő leterheltségét. Ezek a tevékenységek a szolgáltatás technikai megvalósításának rendszerinti részleteit képezik, de már csak kapacitásproblémák miatt sem takarják a tartalmak érdemi monitorozását.

Abban a tekintetben, hogy a felhőhöz ki férhet hozzá, kinek a számára valósul meg a tárolás (a többszörözés és a lehívásra hozzáférhetővé tétel), többféle modell lehetséges:

1. Saját felhő: A felhőt kizárólag egy konkrét szervezet vagy személy tevékenységének támogatására használják.³⁴ Ebben az esetben nyilvánossághoz közvetítés csak akkor valósulhat meg, ha harmadik személy kizárólagos joga által védett tartalmat is hozzáférhetővé tesznek, és a hozzáférhetővé tétel nyilvánosság fogalma alá tartozó körben valósul meg.
2. Közösségi felhő: A felhőn több szervezet vagy személy osztozik és a felhő speciális közösségi célokat szolgál ki, közös vezérelvek alapján.³⁵ Ha az igénybe vevők köre nem felel meg a nyilvánosság fogalmának, akkor nyilvánossághoz közvetítés/lehívásra hozzáférhetővé tétel) nem valósul meg.
3. Bárki számára igénybe vehető, osztott felhő: A felhő hozzáférhető bárki számára, tartalma heterogén, és olyan szervezet rendelkezik felette, amely ilyen jellegű piaci szolgáltatásokat nyújt. Ilyenkor jellemző az, hogy az egyes jogosultak számára „locker”, dedikált hozzáférés áll rendelkezésre. Ha ilyen nincs, a szolgáltató által rendelkezésre bocsátott és az igénybe vevő által „feltöltött” tartalom tekintetében megvalósul nyilvánossághoz közvetítés (lehívásra hozzáférhetővé tétel).
4. Hibrid felhő: Az előbbieket ötvözte.³⁶

³³ Ez a medence fizikailag és virtuálisan is változatos, tartalma folyamatosan változik és dinamikusan kerül újra és újra hozzárendelésre a szolgáltatás igénybevevőinek igényeihez. A szolgáltató a felhőben az igénybe vevőre és más személyekre is dedikálható „lockert”, vagyis az igénybe vevő számára elkülönítetten rendelkezésre tartott, és számára hozzáférhető tároló felületet bocsát rendelkezésre.

³⁴ A felhőt működtetheti maga a szervezet, vagy megbízása alapján harmadik személy. A műszaki eszköztár állhat a szervezet saját rendelkezése alatt, vagy más rendelkezése alatt. Ilyen lehet a szervezet több, vagy valamennyi munkatársa számára szükséges anyagok tárolására szolgáló felhő.

³⁵ Ezt is rendszerint valamelyik szervezet vagy személy, esetleg általuk megbízott harmadik személy működteti. A saját felhő és a zárt igénybe vételű közösségi felhő az ott tárolt tartalom megismerhetősége vonatkozásában adatvédelmi kérdéseket is felvet, ami tovább árnyalja a szerzői jog gyakorlati érvényesíthetőségének lehetőségét.

³⁶ A különböző részek („részfelhők”) standardizált vagy egyedi technológia útján kapc-

A piaci alapon nyújtott felhő-szolgáltatásokat a szolgáltatás jellemző tartalma alapján az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

1. A szoftver maga a szolgáltatás: a felhő szolgáltatója nyújtja a szoftvert (felhasználói programot), amelyen a fogyasztó minimális változtatásokat eszközölhet;
2. A platform is maga a szolgáltatás: a szolgáltató az operációs rendszert (platformot) adja és az eszközöket, a fogyasztó választja ki és ellenőrzi az alkalmazásokat és a tárhelyet;
3. Az infrastruktúra maga a szolgáltatás: a szolgáltató működteti és ellenőrzi a felhő infrastruktúráját, a fogyasztó az operációs rendszert, a tárolást, az alkalmazásokat, a hálózati elemeket maga választja ki.

A szolgáltatásnak jellemzően (de nem feltétlenül) nélkülözhetetlen része a szolgáltatás digitálisan rögzített tárgyának a tárolása (többszörözése), és lehívásra hozzáférhetővé tétele. (A lehívásra hozzáférhetővé tétel nem vonatkozik azon tartalmi elemekre, amelyeket az igénybevevő tölt fel a rendelkezésére bocsátott „locker”-be.)

A szolgáltatók gyakran a különböző szolgáltatásokat csomagban, egyéb, szerzői jogi szempontból nem releváns, elektronikus kereskedelmi szolgáltatásokkal összekapcsolva (pl. elektronikus aláírási, elektronikus, tipikusan hitelkártyás fizetési szolgáltatással, stb.) nyújtják. A nemzetközi bírói gyakorlat élen járt a felhő-szolgáltatások megítélésével kapcsolatban: a Drezdai Másodfokú Bíróság a 14 U 1735/06 és 14 U 1071/06. számú ügyekben, valamint a Kölni Legfelsőbb Bíróság 2005. 09. 09. napján kelt 6 U 90/05 számú ítéletében, továbbá a Southern District Court Of New York a Twentieth Century Fox³⁷ Film, The Cartoon Network felperesek v. Cablevision, CSC Holdings alperesek közötti per közötti perben jutott hasonló következtetésekre.

A magyar szerzői jogi gyakorlatban a témakörrel kapcsolatban egy meghatározó jelentőségű döntés, amelyből hosszabb távú következtetések is adódhatnak, a personal video recorder szolgáltatás jogi értékeléséről szolt. Az SZJSZT ebben az ügyben két technológiai megoldásra épülő szolgáltatástípust különített el egymástól:

Az egyik vizsgált üzleti megoldás értelmében a szolgáltatás igénybevevői rendelkezésre bocsátott PVR tárhelyegységek az igénybevevő előfizető TV-je mellett (vagy esetleg azon belül) elhelyezett ún. set-top-box-ba kerülnek beépítésre. Ezeknek a set-top-boxoknak a tárolómemóriájára az előfizetők saját maguk rögzíthették a megnézni kívánt programokat. Ezt az előfizetői set-top-box egységen belül elhelyezett PVR alkalmazást és az ennek igénybevételével végső soron az előfizető által végzett műsorrögzítési tevékenységet az SZJSZT a hatályos Szjt. 35. § (1) bekezdése értelmé-

solódnak össze, amely lehetővé teszi a tartalmak és az alkalmazások hordozhatóságát. A megalósított felhasználási cselekmények tanúsítása a rész-szolgáltatások minőségétől függően állapítható meg.

³⁷ Twentieth Century Fox Film Corp. v. Cablevision Systems Corp., S.D.N.Y., No. 06cv3990, 3/22/07.

ben magáncélú többszörözésnek és ilyen módon szabad felhasználásnak minősítette, feltételezve, hogy az egyébként megfelel a szabad felhasználás feltételeinek, vagyis hogy az előfizető különben természetes személy, és a többszörözés más szempontból is megfelel a magáncélú másolás és a szabad felhasználás valamennyi általános és speciális követelményének.³⁸ A másik modellben, az ún. network PVR esetében az igénybevevő számára az általa megvalósítandó műsorrögzítésre használt tárhely fizikailag viszont éppen nem az előfizetői háztartásban, az előfizetői televízió-készülék mellett (vagy abba beleépítve), hanem a szolgáltató tulajdonában lévő központi szerveren (a felhőben) helyezkedik el, méghozzá oly módon, hogy a központi IPTV szolgáltató biztosít egy külön tárhelyet a szolgáltató tulajdonában lévő központi szerveren, és az előfizető által rögzíteni kívánt műsort erre a merevlemezes külön tárhelyre rögzítik és innen csak az adott előfizető érheti el. A műsorrögzítés folyamatában az előfizető a távirányító használatával irányítja az „on-screen program guide”-ot, amely segítségével kiválasztja a felvenni kívánt jövőbeli műsort, vagy a műsor nézése közben egyszerűen megnyomja a felvétel gombot a távirányítón. A műsor rögzítése során többszöri közbenső időleges rögzítés is történik a szolgáltató központi szerverén az ún. „buffer memóriában”. Minden előfizetőnek külön példányban rögzíti a szerver a kívánt műsort, és az előfizetők a saját tárhelyükön lévő rögzítéshez férhetnek hozzá. Az ily módon felvehető műsorok körét a szolgáltató határozza meg, így az előfizető nem kérheti olyan műsor rögzítését, amely ebből a körből hiányzik. A network PVR szolgáltatás esetén nem pusztán arról van szó, hogy a központi szolgáltató az előfizető rendelkezésére bocsát egy meghatározott tárhelyet, amelyre aztán az előfizető szabad belátása szerint közvetlenül végez rögzítéseket, hanem arról, hogy a különböző – adott esetben szerzői jogi védelem alatt álló – műsorszámokhoz való hozzáférés érdekében a központi szolgáltató az előfizetőknek komplex szolgáltatásokat nyújt, illetve műszaki rendszert üzemeltet, biztosít, ezáltal a központi szolgáltató közreműködése az érintett felhasználások tekintetében túlmutat az egyszerű tárhely szolgáltatáson. Létezik olyan network PVR-megoldás is, amikor a műsorrögzítés nem egyedi előfizetői kérésekre megvalósuló másolások formájában valósul meg (bár műszaki szempontból ez sem kizárt), hanem oly módon, hogy a folyamatosan felvett (rögzített) műsorhoz a szolgáltató egyedi hozzáférést biztosít az előfizetőknek, tehát a szolgáltató a jogosultak által engedélyezett összes tartalmat folyamatosan rögzíti, függetlenül attól, hogy az egyes előfizetők konkrétan mely műsorszámokhoz vagy műsorfolyamhoz igényelnek hozzáférést.

Az SZJSZT kimondta, hogy a *network PVR* alkalmazása esetén, tehát, ha a szolgáltató saját központi szerverén különít el minden előfizető számára egy-egy, a szolgáltató által meghatározott kapacitású tárterületet, amelyhez csak az adott előfizető, azonosítást követően férhet hozzá, a tárhelyen való műsorrögzítés nem minősülhet

³⁸ Ld. az Szt. 33. § (2) bekezdését, mellyel kapcsolatban lásd: Szt. 17/06 sz. szakvéleményét.

magáncélú másolásnak és ily módon szabad felhasználásnak, ugyanis ebben az esetben a másolat elkészítésében a szolgáltató aktívan és folyamatosan közreműködik, és teljes mértékben irányítása alatt tartja a másolási folyamat elvégzéséhez szükséges komplex technikai-műszaki folyamatot. Ún. network PVR esetén a műsor rögzítése nem történhetne meg, ha a szolgáltató nem működtetne egy olyan komplex műszaki szolgáltatást, amelyet, még ha annak működése automatikus is, teljes mértékben a szolgáltató kontrollál.

Más szempontból a szolgáltató által végzett tevékenység ebben az esetben az Szjt. 26. § (8) bekezdés 2. fordulója szerinti lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítésnek minősülhet, ugyanis a szolgáltató az általa rögzített (többszörözött) műsorhoz (védett szerzői művekhez, szomszédos jogi teljesítményekhez) az előfizető számára hozzáférést biztosít, még hozzá az előfizetői vevőberendezésen keresztül a néző a saját televízió-készülékén tudja megnézni az adott műsort. A nyilvánossághoz közvetítéshez az érintett szerzői és szomszédos jogosultak – ide értve magukat a rádió-, televízió-szervezeteket – engedélyre van szükség; a műsorokban elhelyezett ún. „kisjogos” zeneművek tekintetében a szerzői jogosítást és a jogdíjak érvényesítését a zenei művek közös jogkezelését végző szervezet végzi.

Amennyiben pedig az 1.2 pontban megjelölt esetet nem pusztán többszörözésnek tekintjük, hanem a szolgáltató oldalán, lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítésnek, a többszörözés ezen nyilvánossághoz közvetítés szükség-szerű, időleges, a műszaki folyamat elválaszthatatlan és lényeges részét képező, önálló gazdasági jelentőséggel nem rendelkező részfázisa, ezért az Szjt. 35. § (6) bekezdése értelmében szabad felhasználásnak minősülhet.

Az előbb bemutatott modellt a magyar közös jogkezelői gyakorlat is magáncélú többszörözés keretében kezeli, míg a network PVR tekintetében nyilvánossághoz közvetítés engedélyezésére van szükség. Ez az álláspont kifejezetten tükröződött az Artisjus R-TV 12 díjszabásában is, amelynek 2.3. pontja rögzítette, hogy a sugárzásra adott engedély nem terjed ki arra, hogy a közönség tagja a kiválasztott műsorszámokról digitális vevődekóderbe (set-top-box) épített, vagy a műsort szerkesztő, illetve a műsorhordozó jeleket a közönség tagja által érzékelhető egységes jelfolyammá szerkesztő, illetve a nyilvánossághoz közvetítő szervezet (vagy bármelyikük közreműködője) a közönség tagja számára rendelkezésére tartott tároló egységre tartós másolatot készítsen. Vagyis a sugárzó szervezet által kapott engedélybe nem tartozik bele az ilyen szolgáltatás nyújtása. Emellett pedig az Ü 12 díjszabás kifejezetten kimondta azt, hogy abban az esetben, ha a rögzítés audio-, illetve audiovizuális tartalom tárolására szolgáló, szó-rakoztató elektronikai eszközökbe integrált tárolóegységek (beépített tárolóegységgel rendelkező videó felvevő-lejátszó készülékek, beépített tárolóegységgel rendelkező DVD-író, -felvevő, -lejátszó készülékek, beépített tárolóegységgel rendelkező televíziókészülék, beépített tárolóegységgel rendelkező digitális vevődekóder (set-top-box) és műholdvevő készülék útján történik, akkor a magáncélú többszörözésnek minősül

és az üreshordozó-jogdíjat meg kell utána fizetni. Az ezen díjszabás alapján beszedett jogdíjak a magáncélú többszörözésre vonatkozó szabályok szerint kerülnek elosztásra a jogosultak között.³⁹ Emellett pedig 2012-ben az Artisjus I jelzésű díjszabásának⁴⁰ 5. pontja tartalmazta azokra a szolgáltatásokra vonatkozóan a konkrét díjtételeket, amelyek esetében a műsor rögzítése nem a fogyasztónál, hanem a szolgáltatást nyújtónál történik. Ez utóbbi rendszerint már az üzleti modellből fakadóan nem is a rádió- vagy televíziószervezet, hanem valamely más szolgáltató (rendszerint IPTV-szolgáltatást nyújtó szolgáltató). A díjszabás elkülönítette egymástól a digitális központi személyi műsorrögzítő szolgáltatás (ún. Network PVR), valamint az időben eltolt műsorérzékelést lehetővé tevő szolgáltatás (ún. catch up vagy archív TV) díját.⁴¹

4. A háromdimenziós (3D) nyomtatás és a szerzői jog

A szerzői művek tekintetében a hamisítás mindig is problémát okozott: míg a kulturális szokások mindig lehetővé tették azt, hogy jogszerűen elismerhetők legyenek olyan művek is eredetinek, amelyeket végső soron nem maga az alkotó hozott létre fizikai valójukban (ld. a mesterek által megálmodott és a tanítványok által kivitelezett művek esetét),⁴² addig ha az alkotó fizikai, illetve tudati kontrollja alól kikerült a mű példányainak az előállítása, vagyis ha mások az ő engedélye nélkül készítettek a műből újabb és újabb példányokat, az mindig – tág értelemben vett – hamisításnak számított. Míg a szerzői jog ezt abban az esetben, ha például egy irodalmi mű példányainak sokszorosításáról van szó, még nem is hamisításnak, hanem engedély nélküli többszörözésnek tekinti,⁴³ addig, ha csak a képzőművészeti alkotás engedély nélküli többszörözéséről van szó és ehhez az is társul, hogy eredetiként jelenítik azt meg, sok esetben már ez is hamisításnak minősül. Ennek a különbségtételnek az oka

³⁹ Jelenleg ugyanez a megoldás szerepel az Ü 16 jelű díjszabás 11. pontjában, részletes magyarázat nélkül. Ennek elmaradásának oka a jogi megítélés nyilvánvalóvá válása lehet. http://www.artisjus.hu/wp-content/uploads/2016/01/Jogdijkozlemeny_U_2016.pdf (letöltés: 2016.04.30.)

⁴⁰ Az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület közleménye zeneművek nyilvánosság számára egyedi lehívásra („on demand”) hozzáférhetővé tétele fejében fizetendő szerzői jogdíjakról, valamint a felhasználás engedélyezésének egyéb feltételeiről (I 12) Hivatalos Értesítő 2011/62.

⁴¹ Ez az I 16 jeű díjszabás 5.1. és 5.2. pontjában tükröződik. http://www.artisjus.hu/wp-content/uploads/2016/01/Jogdijkozlemeny_I_2016.pdf (letöltés: 2016.04.30.)

⁴² Erre a hatályos szerzői jogi szabályozás is reflektál, amikor képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások esetében elismeri: Szjt. 70. § (2) 2. és 3. mondat „Eredetinek minősül a másolat, ha korlátozott számban a szerző maga készítette, vagy az ő irányításával készült. A sorszámmal, a szerző kézjeggyével ellátott, vagy más alkalmas módon a szerző által megjelölt műpéldányt ilyen másolatnak kell tekinteni.”

⁴³ Szjt. 18. §

egyébként abban rejlik, hogy az irodalmi művek ún. “többpéldányos” alkotások, a kéziratnak nincs a nagyközönség számára különös üzleti értéke (természetesen itt nem a kéziratgyűjtőkről beszélünk), míg a képzőművészeti alkotások esetében az egyetlen eredeti bír igazi piaci értékkel, minden más példány értékében jelentősen csökkentett másolatnak tekintendő. A szerzői személyiséget, alkotói szándékokat még inkább sértő cselekményről lehet akkor beszélni, ha nem csak egy meglévő, a szerző által létrehozott (elvont) mű (fizikai példányának) másolása valósul meg, hanem akár a szerző stílusában teljesen új produktum létrehozása és eredetiként való feltüntetése,⁴⁴ vagy egyenesen a szerző által alkotott mű motívumainak valamely új koncepció szerinti összeállítása (és szintén eredetiként való feltüntetése).⁴⁵

A hamisítás bármely formája azonban azt feltételezi általában, hogy a hamisító az eredeti, vagy legalábbis az engedélyezett példányokhoz hasonló vagy azzal egyező anyagok felhasználásával, hasonló vagy azonos alkotói technika segítségével készíti a hamisítványt, így az fizikai valójában az eredetihez igen hasonló vagy azonos látványt nyújt a közönség számára.

A hamisításnak a szellemi tulajdonjoggal védett más alkotások esetében is van jelentősége. A védjegyhamisítás mindig is a versenytorzítás “minősített” esetének számított, amely nem csak a megjelölt termék vagy szolgáltatás hasonlóságát, hanem a védjegy megkülönböztető erejét is kihasználni igyekezett. A szabadalommal védett alkotások hamisításának célja rendszerint az adott termék, eljárás olcsóbb, egyszerűbb, de igen gyakran kevésbé jó minőségű, adott esetben emberre, egészségre, vagyonra veszélyes, káros előállítás és piaci forgalmazása. Ezek esetében biztonsági, élet- és egészségvédelmi kérdések is felmerülnek, ezek azonban jóval túlmutatnak a jelen dolgozat témakörén.

A 3D nyomtatás technológiája egy új módszert (módszerrendszert) jelent a reprodukálásra vonatkozóan, amely egyrészt egy (akár már korábban fizikai valójában létező) tárgy digitális fájlformátumban való létrehozását, másrészt ezt követően a fájlból a nyomtatási technológia segítségével egy háromdimenziós tárgy előállítását jelenti, amely a szellemi tulajdonjogok (és azon belül a szerzői jog) tekintetében többféle értékelést is kaphat és többféle következménnyel is járhat. Bár a technológia maga újdonság és forradalmasíthat iparágakat, gazdasági ágazatokat, a szerzői jog szempontjából mégis olyannak tekinthető, amely a hatályos jog eszközeivel többségében minden aggály nélkül kezelhető.

A szerzői művek eleve nem mindegyike esetén jöhet szóba azok 3D nyomtatással való sokszorosítása. Ez jellemzően azoknak a műveknek az esetében történhet meg,

⁴⁴ Ennek szerzői jogi minősíthetősége vitatható, hiszen az alkotói stílus önmagában nem áll védelem alatt. Ilyen esetekben még a névfeltüntetési jog sérelme is vitatható, hiszen a szerzőt „pozitív” névjog illeti, vagyis hogy a saját művén fel legyen tüntetve a neve. Ebben a helyzetben megalapozottabbnak tűnhet a Ptk-beli név(használati) jog sérelmének megállapítása.

⁴⁵ Ez elsősorban engedély nélküli átdolgozásnak minősülhet, ha egyébként a felhasznált motívumok önmagukban is védelem alatt állhattak. Szjt. 29. §.

amelyek háromdimenziósak, vagy hordozójuk jellemzően háromdimenziós (egyre kevésbé ez a helyzet a zene, vagy a szoftverek esetében). Háromdimenziós az alkotófolyamat eredménye az építészeti művek esetében, egyes képző- és iparművészeti alkotások esetében. A sokszorosítás kifejezést ez esetben annak elkerülése végett vezetem be, hogy egyértelmű legyen, a 3D nyomtatás nem minden esetben többszörözés, vagy legalábbis nem minden esetben kizárólag többszörözési cselekményeket jelent. A 3D nyomtatás azoknak a klasszikus kérdéseknek az újragondolását teszi szükségessé, amelyek egyébként más kontextusban már felmerültek

Az első kérdés, amelyet a 3D technológia értékelésénél meg kell válaszolni, hogy a digitális fájl készítése minek minősül. Itt alapvetően két válasz létezik: ha a digitális fájl nem előzte meg háromdimenziós, védett mű, vagyis nem annak leképezéseként jött létre, akkor a fájl létrehozása, pontosabban a fájl tartalma, ennek létrehozása minősülhet védelem alatt álló alkotásnak abban az esetben, ha eleget tesz az Szjt. 1. §-ában foglalt egyéni, eredeti jelleg kritériumának és a létrejött produktum az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére esik. Ha a digitális fájl létrehozását megelőzően már létezett alkotás, akkor az elsődleges annak tisztázása, hogy az "alapmű" védett-e szerzői jogi szempontból. Tehát ha a digitális fájl tartalma egy védett szerzői mű leképezése, akkor merülhet fel az a kérdés, hogy engedély kell-e a fájl létrehozásához. Ezt minimum többszörözésként kell megítélni, vagyis ha a védett mű leképezésére kerül sor, az szerzői jogilag engedélyköteles tevékenység. Ez azonban adott esetben lehet akár szabad felhasználás is, ha például magáncélra, vagy egyes, az Szjt. 35. §-ában nevesített intézményi célokra történik. Sajátosan merül fel a kérdés, ha a 3D nyomtatást megalapozó fájl egy kétdimenziós alakból alakít át háromdimenzióssá. Ilyen esetben felmerülhet ugyanis az átdolgozás kérdése is, például egy kétdimenziós mesefigura háromdimenzióssá alakítása során, de itt is szükséges az, hogy átalakítás újabb egyéni, eredeti jelleget adjon az alakhoz. Ez a kérdés különös jelentőséggel bírhat tekintetben, ha az adott mesefigurának még nincs erős merchandising-piac, ami jellemzően például a bögréken, táskákon, írószereken, ruhákon való megjelenését jelenti (ilyen esetekben a figura jellemzően megmarad kétdimenzióban), de akár a háromdimenziós babaként való piacra dobását is magába foglalhatja. A merchandising engedélyezése minden esetben az eredeti jogosult joga.⁴⁶

Magától értetődik annak a kérdésnek a megítélése, hogy mi történik akkor, ha az eredeti alkotás létrehozásának eszköze maga a 3D nyomtatás, vagyis nem jogsértésre, hanem alkotásra használják a technológiát. Ez szerzői jogi szempontból nem is bír jelentőséggel, ilyenkor természetesen maga a technológia nem minősül szerzői jogilag.⁴⁷

⁴⁶ Szjt. 16. § (3) bekezdés.

⁴⁷ Michael WINEBERG: What's the deal within copyright and 3D printing? https://www.publicknowledge.org/files/What's%20the%20Deal%20with%20Copyright_%20Final%20version2.pdf (letöltés: 2016.04.30.), John HORNICK: Some Thoughts on Copyright and 3D Printing <http://3dprintingindustry.com/2013/09/13/some-thoughts-on-copyright-and-3d-printing/> (letöltés: 2016.04.30.)

A 3D nyomtatás második szakasza a fájlból való nyomtatás, vagyis a fizikai példány előállítás. A szerzői jog ebben az esetben is csak akkor válik kérdéssé, ha a fájl maga, vagy az annak alapjául szolgáló mű egyéni, eredeti alkotás és még védelem alatt áll.

Ebben a szakaszban az az alapvető kérdés, hogy minek minősül, ha valaki egy alkotást azonos méretben, azonos minőségben újra előállít? Ezt nagy valószínűséggel egyszerűen többszörözésnek kell tekinteni. A legtöbb esetben azonban az eredeti alkotás nem a háromdimenziós nyomtatókhoz használt műanyagból készült, így feltehető a kérdés azon a módon is, hogy csak többszörözés valósul-e meg akkor, ha az eredetileg más anyagból készült alkotás háromdimenziós nyomtatás eredményeként műanyagból kerül kivitelezésre. E tekintetben felmerülhet már akár az átdolgozás és ezzel kapcsolatban a személyiségi jogok megsértésének kérdése is. A magyar joggyakorlatban is ismert olyan szerzői jogi eset, amikor az eredeti képzőművészeti alkotást a másoló/hamisító más anyagból állított elő. Filmalkotás 3D-s átalakítását az SZJSZT átdolgozásnak minősítette.⁴⁸

A 3D nyomtatás azonban nem csak azt teszi lehetővé, hogy a minőségben más módon másolják az alkotást, hanem akár az eredeti mű eltérő méretben való újraalkotását is. Ez alapvetően többszörözést jelent, kivéve ha az egyébként minőségromlást is jelent, adott esetben az eredeti alkotás nem minden részlete jelenhet meg a kicsinyített verzióban. Ilyen esetben akár átdolgozásnak is minősülhet, de ennek feltétele, hogy a kicsinyítés egyéni, eredeti jelleget hordozzon. Ha ez elmarad, egyszerű mechanikus többszörözés valósul meg.⁴⁹

A kolorálás, eltérő színezés szintén átdolgozásnak minősülhet, ebben az esetben is figyelni kell azonban arra, hogy a változtatás egyéni, eredeti jellegű legyen.⁵⁰

5. Összegzés

A technológiai fejlődés mindig felveti a jogi értékelés szükségességét. Ez különösen igaz az olyan technológiák esetében, amelyek a szerzői művek közönséghez való eljuttatását teszik hatékonyabbá, könnyebbé, szélesebb körűvé. A szerzői jog tudományának egyik komoly kihívása az újabb és újabb technológiák szerzői jog alá vonása, szerzői jogi nyelvre való lefordítása, adott esetben a szerzői jog továbbfejlesztése.

A tanulmányban vizsgált három modern technológia közül kettő - bár érint szerzői jogilag releváns cselekményeket - nem váltotta ki a szerzői jogi szabályozás fejlődésének, módosításának igényét: erre láthattuk a felhő-programozás és a 3D nyomtatás példáját. A fájlmegosztás szerzői jogi problematikájának jellegzetessége, hogy mire a jog alkalmazkodni látszana hozzá és beállna az új egyensúlyi helyzetbe, maga a technológia és a rá épülő üzleti modell válik lassan idejétmúltnak, elavulttá.

⁴⁸ SZJSZT 16/2011/1-2. Filmalkotás 3D-s feldolgozásának szerzői jogi kérdései

⁴⁹ SZJSZT 37/2000. Festmények reprodukcióinak aukciós katalógusban való engedély nélküli közlése; az okozott vagyoni hátrány; tulajdonjog és szerzői jog viszonya

⁵⁰ SZJSZT 16/2011/1-2. Filmalkotás 3D-s feldolgozásának szerzői jogi kérdései

Polyák Gábor¹

A FREKVENCIASZŰKÖSSÉGTŐL A SZŰRŐBUBORÉKIG²

FROM THE FREQUENCY SCARCITY TO THE FILTER BUBBLE

Abstract

Technological advances in the media system have always simultaneously led to the availability of new and additional content, as well as the appearance of new instruments and services that were able to influence the selection of information available to the audience. These gatekeepers are therefore key targets of regulation. Their vital role in disseminating information makes them important collaborators in attaining various regulatory objectives. Nevertheless, this also implies that they always carry the risk of arbitrary and biased influence over sources of information. The first part of this study will review the relationship between technological progress and gatekeepers, as well as the main gatekeepers in the television value chain. The second part of the study will analyse the new gatekeepers in the online media value chain. Through their algorithms, intermediaries such as search engines, social networks and app stores can also effectively influence the online selection of information that is available to audiences. The problems with these services are to a substantial extent similar to those that apply to the gatekeeper's control over access. At the same time, however, they also raise new issues regarding the possibility of accessing diverse information, primarily with regard to the risks stemming from biased information because of individualised content selection, what is known as the so-called "filter bubble". The third part of the study provides a systemic overview of regulatory responses to the access problems emanating from the operation of gatekeepers. In analysing the issues of transparency, non-discriminatory access, preferences for certain contents and structural interventions, the study also looks at their applicability in the case of intermediaries. The study concludes with the observation that the risks stemming from the operation of intermediaries can be substantially reduced by publishing information that is genuinely relevant for the decisions taken by users, the consistent enforcement of privacy requirements and improvements in the level of user awareness.

¹ egyetemi docens, PTE

² A tanulmány Az internetes forgalomirányító szolgáltatások szabályozási kérdései című, 116551 számú OTKA-kutatás eredményeire épül.

1. Bevezető

A médiarendszer technikai fejlődése minden esetben egyszerre jelentette új és több tartalom elérhetővé válását, illetve olyan új eszközök és szolgáltatások megjelenését, amelyek képesek voltak a közönség számára hozzáférhető információk választékát befolyásolni. Ezek az eszközök és szolgáltatások, az ún. szűk keresztmetszetek (gatekeeper) a szabályozás fontos célpontjai. Az információ elosztásában játszott kulcsszerepük a különböző szabályozási célok elérésének fontos közreműködőivé teszi őket, ugyanakkor minden esetben azt a veszélyt is hordozzák, hogy önkényesen, egyoldalúan alakítják a tájékozódási források választékát.

A tanulmány első része bemutatja a technikai fejlődés és a szűk keresztmetszetek kialakulása közötti összefüggéseket, valamint a televíziós értéklánc fontosabb szűk keresztmetszeteit. A tanulmány második része az online média értékláncában megjelenő új gatekeeper szolgáltatásokat elemzi. Az olyan forgalomirányító szolgáltatások, mint a keresőszolgáltatások, a közösségi hálózatok és az alkalmazás-áruházak kereső- és rangsoroló algoritmusai az online médiakörnyezetben is hatékonyan befolyásolni képesek a közönség számára elérhető információ-kínálatot. A velük kapcsolatban felmerülő problémák nagyrészt hasonlóak a korábbi szűk keresztmetszetek hozzáférési problémáihoz. Azonban a sokszínű tájékozódás lehetőségével kapcsolatban új kérdéseket is felvetnek, elsősorban a személyre szabott kínálatból eredő egyoldalú tájékozódás, az ún. szűrőbuborék veszélyeivel kapcsolatban. A tanulmány harmadik része a korábbi hozzáférési problémákra adott szabályozási válaszokat rendszerezi, és vizsgálja ezek alkalmazhatóságát a forgalomirányító szolgáltatások esetében.

2. Szűk keresztmetszetek és médiaszabályozási célkitűzések

A média szabályozásának célja, hogy alkotmányos szempontok és más médiapolitikai célok mentén alakítsa az információ áramlását annak forrásától a médiarendszer különböző szereplőin át a közönségig. Az alkotmányos szempontok és a demokratikus médiapolitikai célok természetesen elsősorban az információáramlás szabadságának biztosítására irányulnak. Az információáramlás más érintettjeinek védelme, illetve az információk – alkotmányjogi szempontok alapján elvárt – minőségének biztosítása azonban szükségessé teszi bizonyos információk áramlásának megakadályozását vagy korlátozását, illetve bizonyos információk jelenlétének biztosítását az információáramban. Az előbbire példa a gyűlöletbeszéd tilalma vagy a gyermekek káros médiatartalmakkal szembeni védelme, utóbbira pedig a sokszínű tájékoztatás különböző vetületei, mint a hazai gyártású tartalmak támogatása a közszolgálati tartalmak elérhetővé tétele, a kiegyensúlyozott hírszolgáltatás követelménye.

2.1. *A szűk keresztmetszetek fogalma*

A szabályozási célok megvalósításában meghatározó szerepe van azoknak a szabályozói beavatkozásoknak, amelyek a médiarendszernek azokat a szereplőit érintik, amelyek döntést hoznak a hozzájuk eljutó információk továbbításáról, illetve a továbbítás feltételeiről. E szereplők egyes információkat továbbítanak a médiarendszer, illetve a médiapiaci értéklánc³ következő szereplői felé, másokat pedig kiszűrnek az információáramlásból. E szereplők az információáramlás szűk keresztmetszetei, amelyek különböző módokon, de mindannyian meghatározó befolyást gyakorolnak egyfelől a közönség számára elérhető tartalomválaszték alakításában, másfelől az egyes információk és az azokat a közönség számára fogyasztható, felhasználható tartalommal alakító szolgáltatók esélyét a közönség elérésére.

Helberger és szerzőtársai a szűk keresztmetszetek két típusát különböztetik meg: egy részük a tartalomra gyakorolt közvetlen újságírói és szerkesztői befolyására, másik részük pedig az információáramláshoz nélkülözhetetlen erőforrások, közvetítő eszközök és szolgáltatások fölött rendelkezés lehetőségére vezethető vissza.⁴ Az első csoportba tartoznak például maguk az újságírók és a szerkesztők, akik – az újságírói szakma szabályai és gyakorlata, de akár különböző külső gazdasági vagy politikai nyomások figyelembe vételével – az elsődleges döntést hozzák arról, hogy az adott információ bekerüljön-e a médiarendszer információáramába. A gatekeeper-ek második – e tanulmányban közelebbről vizsgált – csoportjába a médiarendszer mindenkorai technikai és gazdasági környezetéhez igazodó azon szereplők tartoznak, akik az adott médiakörnyezetben az információ és a közönség között valamiféle közvetítő szerepet töltenek be. A médiarendszer egyre összetettebb technikai és szolgáltatási láncolatában újabb és újabb csomópontok jelenhetnek meg, amelyek befolyásolni képesek az információáramlást.

2.2. *A szűk keresztmetszetek szabályozási jelentősége*

A szabályozó számára a szűk keresztmetszetek egyfelől olyan beavatkozási pontokat jelentenek, amelyek megfelelő szabályozásával az információáramból kiszűrhetők a társadalom egésze vagy egyes csoportjai szempontjából nem kívánatos információk, tartalmak. Ebben a megközelítésben a szűk keresztmetszetek a médiapolitikai célok

³ A médiapiaci értéklánc elemeiről és folyamatairól ld. GÁLIK Mihály, URBÁN Ágnes: Média-gazdaságtan, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.; POLYÁK Gábor: Médiaszabályozás, médiapolitika. Technikai, gazdasági és társadalomtudományi összefüggések, Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

⁴ Natali HELBERGER, Katharina KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, Rob VAN DER NOLL: Regulating the new information intermediaries as gatekeepers of information diversity, Info 2015 (6) 50-71. <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/info-05-2015-0034> (letöltés: 2015. március 2.)

megvalósításának fontos eszközei. A gyermekekre ártalmas tartalmak elérhetőségének korlátozását, a gyűlölködő, uszító közlések kiszorítását, a személyiségi jogokat sértő közlések eltávolítását a szabályozó hagyományosan az újságírói-szerkesztői döntések alakításával valósítja meg. Azonban a digitális médiarendszerben az újságíró-szerkesztői jellegű döntéseket egyre gyakrabban a szabályozó joghatóságán kívül működő médiaintézmények, sőt a hagyományos intézményi kereteken kívül tevékenykedő (nem professzionális) tartalomszolgáltatók hozzák. A technikai infrastruktúra ebben a médiakörnyezetben egyre inkább a szabályozói akarat érvényesítésének eszközévé válik. A jogsértő tartalmakat a közintézmények a magyar jog szerint is kötelesek megfelelő technikai eszközzel szűrni, a gyermekek káros televíziós tartalmakkal szembeni védelmének a magyar médiahatóság által is ajánlott eszközei az elektronikus műsortalauz szolgáltatások, amelyek a műsorterjesztő és a vevőkészülék számára továbbíthatnak a műsorral kapcsolatos járulékos információkat, többek között korhatár-besorolási információkat.⁵

A szűk keresztmetszetek másfelől az információáramlás olyan akadályai, amelyek azt a kockázatot rejtik, hogy az adott eszköz vagy szolgáltatás fölött rendelkező szereplő – jellemzően valamely piaci szereplő, de a földfelszíni frekvenciák esetében maga az állam – önkényes döntést hoz egyes információk kiszűréséről, elérésének megnehezítéséről vagy éppen előnyben részesítéséről. Ezek az önkényes döntések vezethetnek piaci torzulásokhoz, amelyek elkerülése és orvoslása a versenyjog feladata, és vezethetnek a nyilvánosság torzulásához, ami pedig – a sajtószabadság megvalósításának alkotmányos céljait követő – médiajogi, médiaszabályozási beavatkozást indokol. Az alkotmányos elvárások egy olyan társadalmi nyilvánosság, a magyar Alkotmánybíróság szóhasználatában „demokratikus közvélemény” megteremtésére irányulnak, amelyben a polgároknak lehetőségük van „teljeskörű, kiegyensúlyozott arányú és valóságghű” tájékozódásra.⁶ A jogalkotó alkotmányos kötelessége, hogy hatékony és arányos, a médiarendszer technikai, gazdasági, társadalmi környezetét figyelembe vevő szabályo-

⁵ Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság: Összefoglaló jelentés a digitális műsorterjesztés során a gyermekek és kiskorúak védelme érdekében alkalmazott hatékony műszaki megoldások ellenőrzésének tapasztalatairól, 2013. http://nmhh.hu/dokumentum/155438/hatekony_musz_megoldasok_osszefoglalo_komplett.pdf (letöltés: 2016. április 4.)

Részletesen ld. POLYÁK (1. lj.).

⁶ Az Alkotmánybíróság először a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban fogalmazta meg a demokratikus közvélemény mércéjét, ami a vélemény- és sajtószabadsággal kapcsolatos gyakorlatának állandó elemévé vált. Részletesen legutóbb a 165/2011. (XII. 20.) AB határozatban fejtette ki a mérce tartalmát. Részletesen ld. KOLTAY András, POLYÁK Gábor: Az Alkotmánybíróság határozata a médiaszabályozás egyes kérdéseiről, *Jogesetek Magyarázata* 2012 (1) 11-49.; POLYÁK Gábor: Pluralizmus és médiaszabályozás, *Jogtudományi Közlöny* 2009 (5) 208-220.; POLYÁK Gábor: Párhuzamos valóságok. Az Alkotmánybíróság nyilvánosság- és médiaképe társadalomtudományi eredmények tükrében, *Fundamentum* 2012 (4) 14-28.

zási megoldásokat biztosítson a médiarendszer szereplőinek bármely olyan lépésével szemben, amely e nyilvánosság működését veszélyezteti.

A nyilvánosság torzulásának megelőzéséhez tehát olyan szabályozási garanciákra van szükség, amelyek biztosítják az információk egyenlő esélyű eljutását a közönséghez, ezáltal megteremtik a közönség széleskörű, sokszínű tájékozódásának lehetőségét, és végső soron kialakítják egy plurális médiarendszer működési kereteit. Ezek a beavatkozások alapvetően az egyes információk szűk keresztmetszetekhez való hozzáféréseinek feltételeit alakítják, elsősorban a hozzáférési feltételek önkényes meghatározásának megakadályozásával, adott esetben a sokszínű tájékozódás és médiafogyasztás szempontjából különleges jelentőségűnek vélt tartalmak előnyben részesítésével. Ezek a sokrétű, a médiarendszer számos elemét érintő hozzáférési szabályok végső soron egy olyan médiarendszer kialakításának eszközei, amely képes az alkotmányjogi elvárásoknak megfelelő, a sokszínű tájékozódás lehetőségét megteremtő médiakínálat biztosítására.

2.3. Szűk keresztmetszetek a televíziós értékláncban

A szűk keresztmetszetek szabályozási problémái a televíziós értéklánc fokozatos bővülésével váltak egyre inkább láthatóvá. A konvergencia folyamatában a televíziózás maga is beleolvadt egy komplex digitális médiarendszerbe, így a televíziózással kapcsolatos szabályozási tapasztalatok a digitális és online mediakörnyezetben is hasznosíthatók.

A rádiózás és a televíziós elindulása a földfelszíni frekvenciákat, illetve azokon keresztül a frekvenciákkal gazdálkodó államot tette az információáramlás meghatározó közvetítőjévé. Az analóg médiarendszer szabályozásának széles körben hivatkozott kiindulópontja lett frekvenciaszűkösség⁷, ami még akkor is jelentős alakítója maradt a szabályozó mozgásterének, amikor az analóg földfelszíni műsorszórás mellett, sőt azt egyre inkább háttérbe szorítva újabb műsorterjesztési lehetőségek jelentek meg. A frekvencia szűk keresztmetszet jellege alapvetően azt az alkotmányos, médiapolitikai kockázatot rejti magában, hogy az, aki a frekvencia fölött rendelkezési jogot szerez, a közönség tájékozási lehetőségeit meghatározó mértékben formáló döntési helyzetbe kerül. A szabályozás ezt a kockázatot világszerte úgy kezelte, hogy a frekvenciák elsődleges elosztásához közhatalmi eszközöket, valamely hatóság vagy más közigazgatási szerv szabályozott eljárását rendelte. A frekvenciapályázatok szempontrendszerének meghatározásával, illetve a frekvencia használatára feljogosító engedély tartalmának meghatározásával a szabályozó közvetlenül és hatékonyan alakíthatta információáramlás feltételeit.⁸

Ugyanakkor a szabályozás ezzel igen nagy felelősséget telepített az eljáró hatóságra, ami – az információterjesztési kapacitásokhoz való hozzáférés kulcsszereplőjeként –

⁷ A frekvenciaszűkösség alkotmányjogi értékeléséről ld. POLYÁK (1. lj.).

⁸ Részletesen ld. POLYÁK Gábor: A médiarendszer kialakítása. A piacra lépés és a hozzáférés alkotmányjogi, közösségi jogi és összehasonlító jogi elemzése, HVG-Orac, Budapest, 2008.

maga is az információáramlás szűk keresztmetszetévé vált, jelentősen, bár közvetve alakítva a közönség számára elérhető tartalomkínálatot. Az eljáró hatóság szervezeti felépítésével és a frekvenciaelosztási eljárással kapcsolatban ezért a szabályozásnak olyan garanciákat kell tartalmaznia, amelyek kizárják, hogy a hatóság döntését bármely gazdasági, politikai, társadalmi érdekcsoport egyoldalúan alakíthassa. A médiahatóság függetlenségét és a pályázati eljárás kiszámíthatóságát, átláthatóságát biztosító rendelkezések tehát éppen erre a sajátos gatekeeper-helyzetre adnak választ.

A frekvenciák közhatalmi elosztása másfelől természetesen nem iktatta ki a frekvencián műsorszolgáltatási jogosultságot szerző műsorszolgáltató döntési helyzetét, szerkesztői szabadságát, aki így szintén szűk keresztmetszetként irányíthatja az információáramlást. A műsorszolgáltató tehát e modellben is meghatározó szereplője a sokszínű tájékozódás és médiafogyasztás feltételeinek megteremtésében, illetve valamennyi médiapolitikai célkitűzés megvalósításában. Ez számos további szabályozási beavatkozást alapol meg, a műsorszolgáltató tulajdonosi szerkezetét és piaci pozícióit alakító médiakoncentráció-korlátozástól az európai és a hazai gyártású műsorszámokra vonatkozó műsorkvótákon át a hírszerkesztési gyakorlatot formáló kiegyensúlyozottsági követelményekig.

A médiarendszer technikai fejlődésének következő állomása a kábeles műsorterjesztés, amelynek üzleti modelljét – szabályozási szempontból is lényeges technikai különbségekkel – a háztartásokat közvetlenül elérő (*direct-to-home*) műholdas műsorszórás, majd az IP-alapú televíziós műsorterjesztés (IPTV) is követi. E műsorterjesztők jellemzően magántulajdonban lévő infrastruktúra közvetítésével juttatják el a tartalmakat a közönségnek. E szolgáltatók az információkat nem egyszerűen továbbítják a hálózatukon; tevékenységük olyan „hibrid szolgáltatás”, amely az egyszerű jelátvitelen túl egyúttal a tartalom hálózathoz való hozzáféréseinek feltételeire is jelentős mértékben hat. Döntéseik meghatározzák többek között, hogy a tartalom milyen minőségben jut el a közönséghez, mekkora közönséget ér el, és a tartalomszolgáltató ebből mennyi bevételhez jut.¹⁰ E döntéseikben az üzleti szempontokon túl a médiarendszer kialakításával kapcsolatos alkotmányos és médiapolitikai megfontolásoknak is meg kell jelenniük. Ennek alkotmányos biztosítéka a hozzáférési feltételekre vonatkozó szabályozás, ide értve egyes tartalmak kötelező továbbítását is.¹¹

A gatekeeper-pozíciónak nem feltétele, hogy a szolgáltató önálló hálózattal is rendelkezzen. A tartalomkínálatra és egyes információk közönséghez való eljutásának esélyére a hagyományos műsorterjesztőkhöz hasonló befolyása van azoknak a szolgál-

⁹ Karl-Heinz LADEUR: Aktuelle Rechtsfragen der Einspeisung digitaler Fernsehprogramme in Kabelnetze, Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2002 (4) 252-261.

¹⁰ Részletesen ld. POLYÁK (6. lj.).

¹¹ A kötelező továbbítás szabályozásáról ld. POLYÁK (6. lj.); BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: A „must-carry” szabályok jelene és jövőképe az Európai Unióban, Médiakutató 2013 (3) 75-86.

tatónak, amelyek az egyes tartalomszolgáltatókkal való megállapodás alapján program-csomagokat állítanak össze, amelyeket vagy a műsorterjesztők részére értékesítenek, vagy – szélessávú hálózatokon, ún. *over-the-top* (OTT) szolgáltatásként – közvetlenül a közönség részére tesznek hozzáférhetővé.¹² E szolgáltatások lényegében ugyanazokat a szabályozási kérdéseket vetik fel, amelyeket a műsorterjesztés is felvetett, ugyanakkor a jogalkotó számára egyelőre nehézséget okoz e szolgáltatások jogi státuszának, a konvergens kommunikációs piacon elfoglalt helyének meghatározása.¹³

A digitális televíziózással az értékesítési lánc további technikai és adminisztratív *middleware* szolgáltatásokkal bővült, amelyek a tartalomszolgáltató és a közönség között szintén sajátos szűrő-funkciót látnak el. Az érintett szolgáltatások technikailag alapvetően a digitális vevőkészülék (*set-top-box*, *integrated receiver decoder*) részét képezik. Az alkalmazási program interfész (*Application Programme Interface*, API) a digitális vevőkészüléket működtető szoftver és a felhasználói alkalmazások (pl. navigációs eszközök, interaktív alkalmazások) közötti együttműködést biztosító csatlakozó felület, egyfajta operációs rendszer. A feltételes hozzáférési rendszer (*Conditional Access System*, CAS) az az eszköz és technológia, amellyel egy digitális fizetős műsor-szolgáltatás kódolható, és amely a szolgáltatáshoz csak az erre jogosult előfizetői kör számára biztosít hozzáférést, dekódolási lehetőséget. A tartalomnak a közönséghez való eljutásában további közvetítőként vesznek részt az elektronikus műsorkalauz szolgáltatások (*Electronic Programme Guide*, EPG), amelyek a műsorszolgáltatások és az interaktív televíziós szolgáltatások közötti választást teszik lehetővé a felhasználó részére. Az egyes információk és tartalmak közönséghez való eljutásának feltételeit e szolgáltatások is közvetlenül befolyásolják, a hozzáférési feltételek alakításával egyes tartalmak kedvezőbb, mások hátrányosabb helyzetbe hozhatók.¹⁴ E szolgáltatások szabályozása ezért a hozzáférési feltételek alakítására irányul, részben a tisztességes, ésszerű és megkülönböztetés-mentes hozzáférés előírásával, részben a nyílt szabványok alkalmazásának ösztönzésével.¹⁵

Az internethez csatlakozó televíziókészülékek („okostévék”) a televíziós értékláncban újabb szűk keresztmetszetet hoztak létre: a műsorterjesztési és a szélessávú hálózatokon érkező tartalmak összekapcsolását biztosító felület (szoftver) is alkalmas ugyanis arra, hogy egyes alkalmazásokat előnyben részesítsen másokkal szemben.¹⁶

¹² Ld. BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Connected TV – Átalakuló piaci értéklánc és új szabályozói kihívások a horizonton, *Infokommunikáció és Jog* 2012 (5-6) 184-191.

¹³ BARTÓKI-GÖNCZY (10. lj.)

¹⁴ Ld. POLYÁK (6. lj.)

¹⁵ Ld. az Európai Parlament és a Tanács 2002. március 7-i 2002/19/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és kapcsolódó berendezésekhez való hozzáférésről és azok összekapcsolásáról, I. melléklet.

¹⁶ BARTÓKI-GÖNCZY (10. lj.)

3. Az internetes kommunikáció szűk keresztmetszetei

Az internet megjelenése és elterjedése a 2000-es évek közepéig azt az illúziót táplálta, hogy elérkezett a korlátlan, szűk keresztmetszetek nélküli tartalom-előállítás és -terjesztés időszaka.

Ezt az illúziót egyfelől a hálózatsemlegességről indult vita oszlatta el, aminek szimbolikus kezdőpontja a Comcast amerikai kábelszolgáltató elleni eljárás volt: az amerikai kommunikációs hatóság, a Federal Communications Commission jogsértőnek találta azt a gyakorlatot, hogy a kábelszolgáltató az adatforgalom szűrésével korlátozta felhasználóit a fájlmegosztó szolgáltatások használatban. Az ügy és maga a hálózatsemlegességi vita éppen arról szól, hogy az internet alapjául szolgáló távközlési hálózatok üzemeltetői az adatforgalom növekedésével egyre inkább abban érdekeltek, hogy az általuk továbbított adatok között válogassanak, egyes adatokat prioritizáljanak, és ezzel maguk is szűk keresztmetszetként befolyásolják a hálózati kommunikáció egészét.¹⁷

A korlátlan hozzáférés illúziójának másrésről azok a szolgáltatások vetettek véget, amelyek a tartalomszolgáltató és a felhasználó közötti közvetítőként (*intermediaries*) egyre inkább megkerülhetetlen szereplővé váltak a felhasználó számára az egyes információk megtalálásban, a tartalomszolgáltatók számára pedig a felhasználók elérésében. Annak a médiakörnyezetnek, amelyben a legszűkösebb jószág a felhasználó figyelme, az információ megtalálását és értékelését segítő, tehát a felhasználó figyelmét irányító szolgáltatások már nem csak hasznos mellékszereplői, hanem nélkülözhetetlen főszeplői.¹⁸ E forgalomirányító, forgalomterelő szolgáltatások¹⁹ különböző algoritmusok alapján, de minden esetben az adott felhasználó személyes preferenciáit figyelembe véve segítik a releváns információk kiválasztását.

¹⁷ A hálózatsemlegesség kérdéséről magyar nyelven összefoglalóan ld. BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Kísérletek a hálózatsemlegesség szabályozására az Egyesült Államokban és az Európai Unióban – Út a kétsésséges internet felé, in: KOLTAY András, TÖRÖK Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején, Wolters Kluwer, Budapest, 2014. A hálózatsemlegesség médiaszabályozási jelentőségéről ld. POLYÁK Gábor: Hálózatsemlegesség és médiaszabadság. Az FCC szabályozási javaslatának kommentárja, *Fundamentum*, 2010 (3) 72-86.

¹⁸ Institute for Information Law: Convergence, information intermediaries and media pluralism - mapping the legal, social and economic issues at hand – A quick scan, 2014, <http://www.ivir.nl/publicaties/download/1363> (letöltés: 2016. április 15.)

¹⁹ A „forgalomterelő” kifejezés Cseh Gabriellától származik, ld. CSEH Gabriella: Hírportálok a közösségi hálón, *Infokommunikáció és Jog*, 2012 (2) 66-71. A tanulmányban a forgalomirányító kifejezést használjuk e szolgáltatások közös megjelöléseként. Ugyanezen szolgáltatások összefoglalására a „platform” kifejezés is használatos, ld. French Digital Council (CNNum): Platform Neutrality. Building an open and sustainable digital environment, http://www.cnnumerique.fr/wp-content/uploads/2014/06/PlatformNeutrality_VA.pdf (letöltés: 2015. április 15.)

A forgalomirányítók közé tartoznak a keresőszolgáltatások, amelyek valamely keresőalgorithmus alapján navigálják a felhasználókat; a közösségi hálózatok, amelyekben az egyes felhasználók a velük kapcsolatban álló más felhasználók ajánlásai alapján jutnak el az információhoz; valamint az olyan letöltőközpontok, applikáció-áruházak és online értékesítési felületek, amelyek a felhasználó vélt igényei és más felhasználók elégedettsége alapján rangsorolják az értékesített termékeket. Ezek első pillantásra különböző technikai megvalósítással, sőt különböző filozófiák mentén működnek. Azonban minden esetben egy-egy olyan algoritmus határozza meg a felhasználó számára láthatóvá váló tartalomválasztékot, amely a rendszer üzemeltetője által meghatározott szempontok alapján rangsorolja az információkat.

3.1. *A forgalomirányító szolgáltatások jelentősége*

A forgalomirányító szolgáltatások piaci meglehetősen koncentrált piacok, amelyeket minden szolgáltatási és földrajzi piacon egy-egy piacvezető vállalkozás ural. A piacvezetők, mint a Google, a Facebook, az Apple, az Amazon és a Microsoft jellemzően globális IT vállalatok, amerikai székhellyel. Mindegyikük olyan fejlesztésekkel vált piacvezetővé, amelyek ha nem is teljesen új piacot hoztak létre, mégis nagyrészt korábban nem létező fogyasztói, felhasználói igényeket teremtettek és elégítettek ki. Szolgáltatásaik már csak ezért sem igazodnak a hagyományos média- és tartalomszabályozási keretekhez, sőt felhasználási feltételeikkel, szerződési rendszerükkel ők maguk váltak a virtuális tér meghatározó szabályozóivá.

A forgalomirányítókat működtető globális vállalkozások az online világ úttörőiből mára „az apokalipszis négy lovasává”²⁰ váltak, amelyek a digitális világban az információ, a figyelem és a pénz áramlását egyaránt uralják. E szereplők a saját piacaikon világszerte meglehetősen magas piaci részesedéssel rendelkeznek. Annak ellenére, hogy a különböző forgalomirányító szolgáltatások piacán eltérő mértékben ugyan, de jelen vannak versenytársak is, a felhasználói magatartások eddig a piacvezetők pozícióit erősítették. E szolgáltatások mindegyikére jellemző valamiféle hálózati hatás, ami legnyilvánvalóbban a közösségi hálózatoknál érvényesül, hiszen ott a hálózathoz csatlakozott felhasználók száma a szolgáltatás használhatóságának legfontosabb tényezője. A keresőszolgáltatások olyan ún. tapasztalati jószágok, amelyek működésével kapcsolatban a felhasználó nagyon kevés információval rendelkezik, ezért a kockázatok csökkentése érdekében hajlamos a már bevált szolgáltatást igénybe venni.²¹ A hálózati

²⁰ Scott Galloway-t idézi Homa ZARYOUNI: The Four Horsemen: Amazon, Apple, Facebook, Google, The Daily Monday, 2015. január 23, <https://www.l2inc.com/the-four-horsemen-amazonapplefacebook-google-who-winsloses/2015/blog> (letöltés: 2016. április 11.)

²¹ Birgitt STARK, Melanie MAGIN, Pascal JÜRGENS: Navigieren im Netz, in Birgit STARK, Dieter DÖRR, Stefan AUFENANGER (Hg.): Die Googleisierung der Informationssuche, Suchmaschinen zwischen Nutzung und Regulierung, De Gruyter, 2014. 20-74.

hatást erősíti a Google széles szolgáltatási portfóliója, de az is, hogy a tartalomszolgáltatók idővel a legnépszerűbb kereső keresési algoritmusához igazodva próbálják optimalizálni tartalmaik fellelhetőségét.

A Google a globális keresési piacon 2016 márciusában közel 68 százalékos részesedéssel rendelkezett,²² de például Németországban 2015-ben a részesedése 93 százalék volt, az Egyesült Államokban 79 százalék²³, Magyarországon 2014-ben ez az arány 97,1 százalék volt²⁴. A mobil eszközökön a Google a globális keresési piac 92 százalékát uralja.²⁵ A Facebook 1,55 milliárd felhasználójával a közösségi hálózatok kimagaslóan legnagyobb globális szereplője; az Egyesült Államokban a lakosság 57,6 százaléka, Németországban 34,3 százaléka használja, a magyarországi penetráció 48,1 százalék.²⁶

A keresők és a közösségi hálózatok fontos kiindulópontjaivá váltak a közéleti hírek elérésének is. A Reuters Institute elemzése szerint 2015-ben az Egyesült Államokban a felhasználók 40 százaléka használ keresőszolgáltatásokat, 35 százalékuk pedig közösségi hálózatokat közéleti hírek eléréséhez; Németországban ez az arány 45, illetve 20 százalék.²⁷ Magyarországi adatot az elemzés nem tartalmaz, a régióból Csehország és Lengyelország vett részt a felmérésben. A hírek elérésének kiindulópontjaként Csehországban a felhasználók 59 százaléka említi a keresőszolgáltatásokat, 34 százaléka a közösségi hálózatokat, Lengyelországban ezek az arányok 65, illetve 41 százalék. A magyar hírfogyasztási szokásokkal kapcsolatban arról áll rendelkezésre adat, hogy a közönség milyen gyakran használja a Facebook-ot közéleti tájékozódásra. A Mérték Médiaelemző Műhely és a Medián 2015-ös felmérése szerint a teljes lakosság 11 százaléka tájékozódik gyakran a Facebook-on keresztül, a 30-39, illetve 40-49 éves korosztályokban ez az arány 16, illetve 15 százalék.²⁸ Ugyanezen felmérés adatai szerint a lakosság 34 százaléka számára jelent az internet rendszeres hírforrást.

²² Desktop Search Engine Market Share, Netmarketshare.com, <https://www.netmarketshare.com/search-engine-market-share.aspx?qprid=4&qpcustomd=0>

²³ Share of search traffic originating from Google in selected countries as of March 2015, Statista.com, <http://www.statista.com/statistics/220534/googles-share-of-search-market-in-selected-countries/> (letöltés: 2016. április 11.)

²⁴ Statsmonkey.com, <https://www.statsmonkey.com/sunburst/18402-hungary-search-engine-market-share-usage-statistics-2014.php> (letöltés: 2016. április 11.)

²⁵ Mobile/Tablet Search Engine Market Share, Netmarketshare.com, <https://www.netmarketshare.com/search-engine-market-share.aspx?qprid=4&qpcustomd=1> (letöltés: 2016. április 11.)

²⁶ Allin1Social.com, <http://www.allin1social.com/facebook-statistics/countries/> (letöltés: 2016. április 11.)

²⁷ Reuters Institute for the Study of Journalism: Digital News Report 2015, 75. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Reuters%20Institute%20Digital%20News%20Report%202015_Full%20Report.pdf

²⁸ Medián, Mérték Médiaelemző Műhely: A politikai tájékozódás forrásai Magyarországon, <http://mertek.eu/sites/default/files/reports/politikaitajekozodas.pdf> (letöltés: 2016. április 4.)

3.2. Az algoritmus hatalma

Mindezek az adatok azt igazolják, hogy a forgalomirányító szolgáltatások az online médiatérben nem csak általában az információk áramlását befolyásolják jelentős mértékben, hanem a politikai, közéleti tájékozódás feltételeit is. A fenti számok alapján nem tűnik túlzónak az a megállapítás, hogy a forgalomirányítók „rendkívül erőssé váltak annak ellenőrzésével kapcsolatban, hogy ki, mit, kinek, publikál, és hogy ezeket a publikációkat hogyan finanszírozzák”.²⁹ Dörr és Natt szerint a keresőszolgáltatásoknak az online médiakörnyezetben érvényesülő véleményformáló jelentősége a televízióhoz a hagyományos médiarendszerben betöltött jelentőségéhez mérhető: a Google a felhasználók széles tömegét elérve a legaktuálisabb információkat teszi elérhetővé azt a látszatot keltve, mintha a találati listán szereplő információk semlegesek, függetlenek és megbízhatók lennének.³⁰ Eközben azonban a felhasználók nagyrészt kiszolgáltatottak a szolgáltató által alkalmazott keresési feltételrendszernek. A kereső- és rangsoroló-algoritmusok az érintett vállalkozások üzleti tevékenységének legfontosabb tényezői. Ilyenként mind az algoritmusok tartalmáról, mind azok felülvizsgálatának eljárásairól meglehetősen kevés információ kerül nyilvánosságra, mivel a nagyobb nyilvánosság alapjaiban veszélyeztetné a szolgáltatások üzleti modelljét.

A kereső- és rangsoroló algoritmusok kialakítása minden esetben „értékalapú döntés”, amelynek végső soron véleményformáló hatása van.³¹ Teljes egészében semleges, objektív, minden tartalomnak azonos esélyt biztosító keresési és rangsorolási algoritmus nem létezik. Ezek az algoritmusok ugyanis éppen azt a célt szolgálják, hogy releváns információhoz juttassák a felhasználót, ehhez pedig meg kell határozniuk a relevancia szempontjait. Az algoritmusok kialakítása alapvetően „technikai szempontokhoz igazodó relevancia-meghatározás”, amely „az újságírói-tartalmi szempontoktól teljesen eltérő kritériumokat követ”.³² Ilyen technikai, az oldal tényleges tartalmát teljesen figyelmen kívül hagyó szempont például a Google keresőalgoritmusában (PageRank), hogy az adott oldalra hány másik oldalról mutat hivatkozás, vagy az, hogy az oldal használ-e biztonságos adatátviteli protokollt. Ugyanakkor semmi nem zárja ki, hogy az algoritmus tartalmi szempontokat is figyelembe vegyen, egyes információkat azok tartalma alapján részesítsen előnyben vagy hátrányban. Sőt ilyen tartalmi alapú válogatást előírhatnak jogszabályok, hatósági határozatok is. Az algoritmus tetszőlegesen programozható, az ezzel kapcsolatos döntéseket a fölötté rendelkező személy vagy

²⁹ Emily BELL: Facebook is eating the world, *Columbia Journalism Review*, 2016. március 7., http://www.cjr.org/analysis/facebook_and_media.php (letöltés: 2016. április 4.)

³⁰ Dieter DÖRR, Alexander NATT: Suchmaschinen und Meinungsvielfalt. Ein Beitrag zum Einfluss von Suchmaschinen auf die demokratische Willensbildung, *Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht*, 2014 (11) 829-847.

³¹ DÖRR, NATT (28. lj.)

³² Lásd STARK et al. (19. lj.) 21.

szervezet hozza. A gyermekek védelme például jogállami keretek között is indokolhat akár állami beavatkozást is az algoritmusok kialakításába, de az algoritmus ugyanilyen módon alkalmas a kritikus politikai vélemények kiszűrésére is, ami viszont átlépi a demokratikus működési kereteket.

A kereső- és rangsoroló algoritmusokra is érvényesek Lessignek a kommunikációs hálózatokat szabályozó „kódokra” vonatkozó megállapításai. A hálózatok alapvető jellemzőit, működésük módját és ellenőrizhetőségüket „egy újonnan felbukkanó szabályozó”, a „kód” (Code) alakítja.³³ A „kód” nem más, mint a hálózatot felépítő szoftver és hardver, a hálózatot szabályozó „láthatatlan kéz”. Ugyanakkor Lessig rámutatott arra is, hogy a „kód” végső soron a kormányzat és az üzlet irányítása alatt áll, és „olyan architektúrát épít, amely a tökéletes kontrollt és a nagyon hatékony szabályozás lehetőségét biztosítja” (Lessig, 2006, p. 4). A „kód” így nem tisztán technikai követelmények megvalósítását szolgálhatja, hanem a politikai és az üzleti szándékok megvalósításának is eszköze lehet. A „kódot” nem készen kapjuk, hanem magunk alkotjuk: „Építhetünk, formálhatunk, kódolhatunk olyan cyberspace-t, amely megvédi az általunk alapvetőnek gondolt értékeket. Vagy építhetünk, formálhatunk, kódolhatunk olyan cyberspace-t, amely lehetővé teszi, hogy ezek az értékek eltűnjenek.”³⁴ Ugyanígy, a kereső- és rangsoroló algoritmusokat formálhatjuk, kódolhatjuk a legkülönbözőbb szándékok mentén, a demokratikus nyilvánosság elveit figyelembe véve vagy azokat figyelmen kívül hagyva.

Az adott oldalra való hivatkozások alapján történő rangsorolás arra is rámutat, hogy még a technikai jellegű szempontoknak is jelentős hatásuk van a sokszínű tájékozódás lehetőségére: a mások által hivatkozott tartalmak előnyben részesítése például kifejezetten hátrányos helyzetbe hozza az új vagy kevésbé népszerű, de egyébként a közéleti tájékozódás szempontjából akár lényeges tartalmakat, illetve az azokban megjelenő, adott esetben kisebbségi álláspontokat.³⁵ Ebből persze biztosan nem lehet egyértelmű következtetést levonni az algoritmusok tájékozódási szabadságra gyakorolt hatásaira vonatkozóan. A közösségi hálózatok és a keresők ugyanis nyilvánvalóan segítik is a nem professzionális – a felhasználók által generált – tartalmak eljutását a közönséghez, hiszen e tartalmaknak a forgalomirányítók nélkül egyáltalán nem lenne esélye szélesebb fogyasztói kört elérni. Éppen a nem professzionális tartalmak gyors terjedésének biztosításával vált a közösségi média az elmúlt években a politikai mozgósítás meghatározó eszközévé.³⁶

A forgalomirányító szolgáltatások értékláncban elfoglalt helye a tartalomszolgáltatókat is abban teszi érdekeltté, hogy befolyásolni igyekezzenek a kereső- és rangsoroló algoritmusok működésének eredményét. Ennek legegyszerűbb módja a jobb

³³ Lawrence LESSIG: Code. Version 2.0, Basic Books, New York, 5.

³⁴ Lásd LESSIG (31. l.) 6.

³⁵ Lásd DÖRR, NATT (28. l.)

³⁶ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. l.)

rangsorolás fejében fizetett ellenszolgáltatás. A fizetett tartalmak előnyben részesítése a forgalomirányítók üzleti modelljének kézenfekvő eleme. Az adott tartalom kiemelt rangsorolása azonban nem kizárólag üzleti érdekeket szolgálhat; egy civil szervezet vagy egy politikai párt, de akár egy tudományos kutató is lehet abban érdekelt, hogy tartalmai a lehető legnagyobb valószínűséggel jussanak el a felhasználókhoz. Abban az esetben, ha a tartalom, illetve a rangsorolás fizetett jellege a felhasználó számára felismerhető, a visszaélés kockázata nem nagyobb, mint bármely médiafelületen elhelyezett bármely fizetett tartalom esetében. Ha azonban a fizetett tartalom egyszerűen úgy tűnik fel, mint a felhasználó számára leginkább releváns információ, akkor a felhasználó tájékozódási, gazdasági, politikai szabadsága jelentősen szűkül.

A találati listák és tartalom-rangsorok befolyásolásának összetettebb módja az ún. keresőoptimalizálás. Az online marketing széles eszköztára áll rendelkezésre ahhoz, hogy a tartalomszolgáltatások kialakítása a keresőalgoritmusok értékelési szempontjainak a lehető legnagyobb mértékben megfeleljen. Minél több erőforrással rendelkezik egy tartalomszolgáltató ennek az eszköztárnak az igénybevételéhez, annál nagyobb valószínűséggel jut el a szolgáltatása a felhasználókhoz; függetlenül az ilyen módon terjesztett információk tartalmától.

Abban az esetben pedig, ha a forgalomirányító maga is nyújt – széles értelemben vett, például az elektronikus kereskedelmi szolgáltatásokra is kiterjedő – tartalomszolgáltatásokat, akkor minden más vertikálisan integrált vállalkozáshoz hasonlóan³⁷ e szolgáltatók is ösztönzést érezhetnek a versenytársakkal szemben saját tartalmaik előnyben részesítésére.

A kereső- és rangsoroló algoritmusok összességében meghatározó befolyást gyakorolnak a felhasználó számára ténylegesen elérhető információk választékára, az algoritmusok fölött pedig kizárólag a különböző, esetenként kvázi-monopol helyzetben lévő forgalomirányító szolgáltatások működtetői rendelkeznek. Ez a pozíció az érintett szolgáltatók számára vitathatatlanul széles lehetőséget teremt a tartalomválaszték sokszínűségének alakításra.

3.3. Személyre szabott információáramlás

A találati lista vagy a hírfolyam relevanciája már csak azért sem lehet objektív kritérium, mert a relevancia szükségszerűen magában foglal egyéni értékelést. Ugyanazon kérdésre kapott ugyanazon válaszok közül a különböző felhasználók saját igényeiknek megfelelően más-más információkat tarthatnak relevánsnak. Márpedig a forgalomirányító szolgáltatások rendelkeznek azokkal az adatokkal, amelyekből hatékonyan vonhatnak le következtetéseket az egyéni felhasználói preferenciákra vonatkozóan. E szolgáltatások minden egyes felhasználóról és azok felhasználói szokásairól rengeteg személyes adatot kezelnek. A felhasználó korábbi virtuális cselekvései – a keresési és oldallátogatási előzmények, a

³⁷ Ennek médiapiaci veszélyeiről ld. TóTH András: Az elektronikus hírközlési és média gazdasági szabályozásának alapjai és versenyjogi vonatkozásai, HVG-Orac, Budapest, 2008.

korábban közzétett hozzászólások és egyéb reakciók, a felhasználó vagy az ugyanabba a felhasználó-csoportba tartozó más felhasználók korábbi vásárlásai – meghatározó befolyást gyakorolnak a keresőalgoritmusok találati listáira, a közösségi hálózatok hírfolyamára, illetve az online értékesítési platformok ajánlórendszereinek eredményeire. Az algoritmusok így végső soron minden felhasználó számára egyedi eredményhez vezetnek.

Bár a személyre szabott eredmények előnyei a felhasználók, a tartalomszolgáltatók és a reklámozók szempontjából is nyilvánvalóak, ez jelentős kockázatokkal is jár. A „személyre szabott szűrő” modellje Pariser szerint három lépésből áll: először találd ki, kik a felhasználóid és ők mit szeretnek, utána kínáld nekik a hozzájuk leginkább illő tartalmakat és szolgáltatásokat, végül tökéletesítsd a szűrőt.³⁸ E szűrő „önbeteljesítő identitásokat”³⁹ hoz létre, egyes személyes preferenciákat túlzottan hangsúlyossá tesz, és így végső soron alakítójává is válik az egyéni felhasználói igényeknek.⁴⁰

Minél nagyobb mértékben veszik át az információ hasznosságára vonatkozó értékelési szempontok helyét az egyéni preferenciára vonatkozó szempontok, annál valószínűbb, hogy a felhasználó számára hozzáférhetetlenek maradnak a saját attitűdjein, ismeretein, álláspontján kívül eső információk. „Cyber-balkanizáció”⁴¹, „cyber-kaszádok”⁴² – az internet-felhasználók homogén és átjárhatatlan közösségekbe szerveződésének veszélyeire a 2000-es évek második felétől egyre többen hívják fel a figyelmet. A túlzott perszonalizációnak a tájékozódási szabadságra gyakorolt hatását Pariser nevezte először „szűrőbuboréknak” („filter bubble”).⁴³ Az azóta közkeletűvé vált kifejezés olyan „személyes információs ökoszisztémára” utal, amelyben a felhasználónak egyre kisebb esélye van a sajátjától eltérő álláspontokkal találkozni. Az algoritmusokat persze nem az információk homogenizálásának szándéka, hanem a felhasználói igények minél tökéletesebb kiszolgálásának igénye vezérli, ami azonban a felhasználó oldalán végső soron téves, egyoldalú valóságérzékeléshez vezet.⁴⁴

Természetesen a médiafogyasztási szokásokat eddig is jelentős mértékben meghatározta a „szelektív észlelés”⁴⁵, azaz az, hogy a közönség tagjai sokkal inkább a saját álláspontjukat

³⁸ Eli PARISER: *The Filter Bubble. Whaz the Intenet is Hiding from You*, The Penguin Press, New York, 113.

³⁹ PARISER (36. lj.) 113.

⁴⁰ Lásd DÖRR, NATT (28. lj.)

⁴¹ Engin BOZDAG, Jeroen VAN DEN HOVEN: *Breaking the filter bubble: democracy and design*, *Ethics and Information Technology* 2015 (4) 249-265.

⁴² Cass R. SUNSTEIN: *Republic.com 2.0*, Complex, Budapest, 2013.

⁴³ PARISER (36. lj.)

⁴⁴ A szűrőbuborék-hatás empirikus kutatásának módszereiről ld. Pascal JÜRGENS, Birgit STARK, Melanie MAGIN: *Gefangen in der Filter Bubble?* in Birgit STARK, Dieter DÖRR, Stefan AUFENANGER (Hg.): *Die Googleisierung der Informationssuche, Suchmaschinen zwischen Nutzung und Regulierung*, De Gruyter, 2014. 20-74.

⁴⁵ A szelektív észlelés elméletéről ld. BAJOMI-LÁZÁR Péter: *Média és társadalom*, PrintXBudavár Kiadó, Budapest, 2006.

megerősítő információkat és csatornákat keresték, mint azokat, amelyek ellentmondtak ennek az álláspontnak.⁴⁶ Pariser szerint a szűrőbuborék nagyobb kockázatot jelent a korábbi szelektív észlelésnél.⁴⁷ Ennek elsődleges oka, hogy a szűrőbuborék a felhasználó elől rejtve marad. Akár valós, akár téves következtetések alapján hozzák létre az információs buborékot az algoritmusok, a felhasználó nemcsak nem avatkozhat bele az algoritmus működésébe, de jellemzően nincs is tudomása arról, hogy az algoritmus rá vonatkozó következtéseket von le, értékeléseket végez.⁴⁸ A szűrőbuborékba való belépés éppen ezért nem is a felhasználó döntése, az abból való kilépés pedig az algoritmusok működési elvei miatt egyre nehezebb.⁴⁹

Helberger és szerzőtársai ugyanakkor amellet érvelnek, hogy a szűrőbuborék legfeljebb a felhasználók kis része számára jelenti a sokszínűség csökkenésének valódi veszélyét.⁵⁰ Tanulmányukban olyan kutatásokra hivatkoznak, amelyek eredménye azt mutatja, hogy „a felhasználók vonakodnak saját hírkínálatuk személyre szabása érdekében bármilyen erőfeszítést tenni”,⁵¹ illetve a forgalomirányítók használata nem csökkenti jelentős mértékben a különböző politikai oldalakhoz sorolható tartalmak keresztolvasását. Azt ugyanakkor ők is elismerik, hogy az új médiakörnyezetben csökken a valószínűsége annak, hogy a felhasználó véletlenül találkozik a sajátjától eltérő tartalmakkal, és azt sem vitatják, hogy a forgalomirányítók algoritmusai végső soron csökkentik az elért tartalmak sokszínűségét. Némileg ellentmondásos elemzésükből az következik, hogy a felhasználói magatartások képesek ugyan a szűrőbuborék hatásait legalább részben csökkenteni, de ez a szűrőbuborékot és főleg annak technikai lehetőségét nem szünteti meg. Alkotmányos szempontból pedig már a sokszínűség csorbításának a veszélye is megalapozhat valamiféle arányos szabályozói beavatkozást, amelynek kialakítása során persze azt is figyelembe kell venni, hogy a tényleges felhasználói magatartások milyen stratégiákat követnek az adott információs környezetben.

A személyre szabott információs ökoszisztéma a demokratikus nyilvánosság elveivel aligha fér össze.⁵² Az átfogó és sokszínű tájékoztatás, illetve a társadalmi párbeszéd

⁴⁶ A közéleti híreket közlő magyarországi médiumok keresztfogyasztásáról készült elemzést lásd Mérték Médiaelemző Műhely: Hírfogyasztás, pluralizmus, demokratikus részvétel – A sokszínű tájékozódás esélyei, <http://mertek.eu/jelentesek/hirfogyasztas-pluralizmus-demokratikus-reszvetel-a-sokszinu-tajekozodas-eselyei> (letöltés: 2016. április 4.)

⁴⁷ PARISER (36. lj.) 9.

⁴⁸ Az alacsony felhasználói tudatosságot igazoló kutatásokra hivatkozik BOZDAG és VAN DEN HOVEN (39. lj.).

⁴⁹ Egyre több olyan internetes alkalmazás érhető el, amelyek kifejezetten a szűrőbuborék miatt előálló egyoldalú tájékozódás ellen nyújtanak segítséget. Ezekről ld. BOZDAG és VAN DEN HOVEN (39. lj.).

⁵⁰ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. lj.)

⁵¹ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. lj.) 56.

⁵² High Level Group on Media Freedom and Pluralism: A free and pluralistic media to sustain European democracy, 2013, <http://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/HLG%20Final%20Report.pdf> (letöltés: 2015. március 10.)

megvalósulása súlyos nehézségekbe ütközik egy olyan információs környezetben, amelyből az algoritmusok száműzték az ellentétes álláspontokat, az ellentmondó információkat. A kereső- és rangsoroló algoritmusok így „egyre inkább távolodnak a véleményszíntér plurális és mindenekelőtt integrált bemutatásának ideáljától”⁵³, még ha e véleményszíntér megszűnésének közvetlen veszélye nyilvánvalóan nem is fenyeget.

4. A forgalomirányítók és a sokszínűség

Az eddigiekből egyértelműen az következik, hogy a forgalomirányító szolgáltatások alkotmányjogi és médiapolitikai szempontból hasonló kockázatokat jelentenek, mint a médiapiaci értéklánc korábbi szűk keresztmetszetei. Az ugyanakkor nem állítható, hogy a keresőszolgáltatások és a közösségi hálózatok megkerülhetetlen közvetítői az egyes információk elérésének: a felhasználók természetesen közvetlenül is lekérhetik az internetes tartalmakat, és az adott szolgáltatáshoz való kötődés mellett is rendelkezésükre állnak alternatív szolgáltatások. A működésükből eredő alkotmányos kockázatok és az azokra adható szabályozási válaszok értékelésénél egyaránt figyelembe kell venni, hogy e szolgáltatások nem olyan „strukturális szűk keresztmetszetek”, mint a hagyományos értéklánc fent bemutatott elemei.⁵⁴ Ez alól kivételt jelentenek a szintén a forgalomirányítók közé sorolt alkalmazás-áruházak, amelyek megkerülésére és a felhasználók közvetlen elérésére az alkalmazások fejlesztőinek egyáltalán nincs módja.⁵⁵

Az alkotmányos szempontok forgalomirányítókkal szembeni érvényesítésének egyik súlyos korlátja, hogy az európai jogalkotók közösségi és tagállami szinten komoly joghatósági nehézségekkel néznek szembe. Ezek megoldására eddig kétféle megoldást találunk. Egyrészt, kifejezetten adatvédelmi jogi szempontból a joghatósági, illetve a védelmi szintre vonatkozó szabályok kiterjesztő értelmezésével az Európai Unió Bíróságának két határozata is jelentős lépést tett az európai normák globális alkalmazhatósága felé.⁵⁶ A másik megoldás politikai jellegű: a német kormány 2016-ban megállapodást kötött a Facebook-kal a gyűlöletkeltő hozzászólások hatékonyabb eltávolítása érdekében, és ennek keretében a Facebook egy monitoring rendszert hozott

⁵³ Lásd DÖRR, NATT (28. lj.) 829.

⁵⁴ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. lj.) 59.

⁵⁵ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. lj.)

⁵⁶ A Google adatkezelését vizsgáló – a „right to be forgotten” problémával foglalkozó – eljárásban megállapította, hogy az európai joghatóság megállapításához elegendő, ha a Google „az egyik tagállamban olyan irodát nyit vagy leányvállalatot hoz létre a keresőmotor által kínált reklámhelyek értékesítésére és reklámozására, amelynek tevékenysége az adott állam lakosai felé irányul” (ld. EU:C:2014:317).

A Facebook adatkezelését, illetve az Amerikai Egyesült Államokkal kötött ún. safe harbor egyezmény érvényességét vizsgáló ítéletben a Bíróság azt mondta ki, hogy a jogszerű adattovábbítás lehetőségének megteremtéséhez harmadik országokban is az európaival „lényegében azonos védelmi szintet” kell biztosítani az adatkezelés során (ld. EU:C:2015:650)

létre a német Facebook-felületek folyamatos figyelésére és szűrésére.⁵⁷ A tájékozódás és a médiafogyasztás sokszínűségének biztosítására e példák egyike sem mutat használható modellt. Európai közösségi szinten nincs is olyan, ezeket az alkotmányos elvárásokat érvényesítő jogi norma, amely akár jogértelmezéssel, akár politikai megállapodással kiterjeszthető lenne az Európán kívül honos piaci szereplőkre, és ezeknek az alkotmányos elvárásoknak a pontos tartalma tagállamonként is igen eltérő.⁵⁸

A digitális kommunikációs piacot szabályozó európai joganyagban – ide értve az elektronikus hírközlés, az audiovizuális médiaszolgáltatások és az elektronikus kereskedelem szabályozását – a forgalomirányító szolgáltatások az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások közé sorolhatók.⁵⁹ Ilyenként tartalmi, szerkesztői jellegű, illetve a kereső- és rangsoroló algoritmusok kialakításának szempontjaival kapcsolatos kötelezettségek nem vonatkoznak rájuk, és nem állnak a nemzeti médiahatóságok vagy hírközlési hatóságok felügyelete alatt.

Míg az általános versenyjogi mércék és eljárások bármely új szolgáltatásra rugalmasan alkalmazhatók, sőt a joghatósági nehézségeket is hatékonyan kezelik, addig az alkotmányjogi, médiapolitikai célokat szolgáló szabályozási eszközök alkalmazásának nincs általános mércéje és eljárása. Az újabb szűk keresztmetszetek megjelenésére a szabályozó eddig minden alkalommal szolgáltatás-specifikus beavatkozással reagált. Dörr és Natt – a német alkotmánybíróság által a mediaszabályozás terjedelmének meghatározásához alkalmazott szempontokat⁶⁰ alapul véve – ilyen általános médiajogi beavatkozási küszöbként javasolja az adott szolgáltatás széleskörű hatásának, aktualitásának és meggyőző erejének elemzését, ami alapján bármely szűk keresztmetszetként működő eszközzel és szolgáltatással szemben megfelelő, a sokszínű tájékozódást elősegítő médiajogi eszköz lenne alkalmazható.⁶¹ Egy ilyen általános gatekeeper-szabályozás

⁵⁷ Fabian REINBOLD, Marcel ROSENBAACH: Hetze im Netz: Facebook löscht Hasskommentare jetzt von Berlin aus, Spiegel Online, 2016.01.25, <http://www.spiegel.de/netzwelt/web/facebook-neues-loesch-team-geht-gegen-hasskommentare-vor-a-1072175.html> (letöltés: 2016. április 15.)

⁵⁸ Az eltérő tagállami értelmezésekről ld. Constanza FARDA: Europäische Medienpolitik. Eine Policy-Analyse der Fernseh- und der Antikonzentrationsrichtlinie, Deutscher Universitäts-Verlag, Wiesbaden, 2000.

⁵⁹ Az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások rendszerint ellenszolgáltatás fejében, elektronikus úton, távollévők között, a felhasználó egyéni lekérésére teljesített szolgáltatások. A meghatározást a szabványok és technikai előírások területén alkalmazandó információs eljárásról 98/48/EK irányelvvel módosított 98/34/EK irányelv tartalmazza. A forgalomirányítók egyes tevékenységei – mindenekelőtt a felhasználói hozzászólások „tárolása” – egyúttal az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások sajátos típusai, a közvetítő szolgáltatások közé is tartoznak, ami a felelősségükkel kapcsolatos további jogértelmezési kérdéseket vet fel. E kérdésekkel a tanulmány nem foglalkozik.

⁶⁰ Ld. a német alkotmánybíróság BVerfGE 90, 60. és BVerfGE 97, 228. számú határozatait. Ezek elemzését ld. Polyák (6. lj.).

⁶¹ DÖRR, NATT (28. lj.)

számos definíciós és hatásköri kérdést vetne fel, de kétségkívül lenne létjogosultsága a gyorsan változó digitális médiakörnyezetben.

A tanulmánynak nem célja, hogy jogalkotási javaslatokat fogalmazzon meg, azonban bármely jövőbeli javaslat megalapozását célszerű a szűk keresztmetszetek szabályozási tapasztalatainak összegzésével kezdeni. Az egymástól működésüket, az értékláncban elfoglalt pozícióikat és jelentőségüket tekintve lényeges eltéréseket mutató szűk keresztmetszetek eddigi szabályozási megoldásaiból ugyanis levezethető néhány olyan általános szabályozási eszköz és megoldás, amely a szűk keresztmetszetekhez való hozzáférést a sokszínű tartalomkínálat médiapolitikai szempontjai alapján alakítja.⁶² Még egyszer hangsúlyozni kell azonban, hogy jelenleg sem jogalapja, sem a végrehajtásért felelős hatósága nincs bármely szabályozási kötelezettség alkalmazásának.

4.1. Átláthatóság

A hozzáférés szabályozásának hatékony módja az átláthatóság biztosítása, ami az adott szűk keresztmetszetet igénybe vevő információ-beszállító – tartalom-előállító, tartalomszolgáltató – és a felhasználó számára egyaránt megismerhetővé és kalkulálhatóvá teszi a szűk keresztmetszet jellegből eredő kockázatokat.

Az átláthatóság szempontja megjelenik a földfelszíni frekvenciák nyílt pályáztatásánál: a pályázat, illetve az az alapján létrejött engedély nem csak a műsorszolgáltató, hanem a tartalombeszállítók számára is átláthatóvá tesz egyes szerkesztői döntéseket. Az átláthatóságot szolgálja a műsorterjesztők által alkalmazott szerződési feltételek nyilvánosságra hozatala. Sajátos átláthatósági elvárás jelenik meg a digitális televíziózás *middleware* szolgáltatásainak szabályozásában: a nyílt szabványok alkalmazása sem más, mint az adott eszközhöz való hozzáférés technikai feltételeinek transzparenssé tétele. A hálózatmenedzsment szempontjainak átláthatósága a hálózatsemlegességi problémák orvoslásának is általánosan alkalmazott eszköze.⁶³

A kereső- és rangsoroló algoritmusok átláthatósága természetesen nem jelentheti azok teljes nyilvánosságát, mert ez gazdaságilag életképtelenné tenné az érintett szolgáltatásokat, ráadásul még inkább arra ösztönözné a tartalomszolgáltatókat, hogy szolgáltatásaikat az algoritmusokhoz optimalizálják, ezzel szintén akadályozva a sokszínűségi szempontok érvényesülését.⁶⁴ Az átláthatóság minimuma ugyanakkor

⁶² A hozzáférés-szabályozás itt vizsgált médiaszabályozási eszközei jelentős átfedésben vannak az elektronikus hírközlési szolgáltatásokra alkalmazott hozzáférés-szabályozással. A hozzáférés távközlési jogi és médiajogi értelmezéseinek összefüggéseiről ld. POLYÁK (6. lj.).

⁶³ Az elektronikus hírközlési szabályozás a hírközlési szabályozóhatóságok feladatuként határozza meg annak elősegítését, hogy a felhasználók hozzáférhessenek az információkhoz és terjeszthessék azokat. Az amerikai kommunikációs hatóság (Federal Communications Commission, FCC) által elfogadott hálózatsemlegességi szabályok között szintén szerepel az átláthatóság követelménye.

⁶⁴ DÖRR, NATT (28. lj.)

az arról való érthető és könnyen elérhető tájékoztatás, hogy a keresés találati listája vagy a hírfolyam a szolgáltató által meghatározott szempontok eredményeként jön létre, és a szempontokról nyújtott általános tájékoztatás sem fed fel üzleti titkokat; ilyen általános tájékoztatást a szolgáltatók erre irányuló kötelezettség nélkül is közvétesznek.⁶⁵ A német tartományi parlamentek közös médiapolitikai grémiuma megbízásából készült szakértői elemzés azoknak a „benchmarkoknak”, „maximáknak” a nyilvánosságra hozatalát tartja lehetséges megoldásnak, amelyeket „a programozók az algoritmusokból nyerne ki, és amelyek meghatározzák, mit kell nyújtania az algoritmus egyes összetevőinek”.⁶⁶ A francia Digitális Bizottság ajánlásai között is szerepel az algoritmusok működésének transzparenciáját szabályozó irányelvek kidolgozása, valamint a tartalmak klasszifikációjának és a szolgáltató által alkalmazott „szerkesztői jellegű mechanizmusoknak”⁶⁷ a nyilvánossága.⁶⁸

4.2. Egyes tartalmak előnyben részesítése

A hozzáférés-szabályozás általánosan alkalmazott eszköze egyes tartalmak előnyben részesítése: a médiapolitikai célokat kiemelten szolgáló tartalmakat más tartalmakhoz képest kedvezőbb feltételekkel kell eljuttatni a közönséghez.

Ennek nyilvánvaló példái a műsorterjesztőket terhelő továbbítási kötelezettségek (*must carry* előírások), amelyek nem csak az adott tartalom kötelező továbbítását, hanem a továbbítás feltételeit – pl. programcsomagban való elhelyezés, díjazás – is meghatározzák. Tartalmak előnyben részesítésére az értéklánc más pontjain is találunk

⁶⁵ Ld. How Google Search Works, <https://support.google.com/webmasters/answer/70897?hl=en> (letöltés: 2015. április 15.) News Feed FYI: Showing More High Quality Content, <https://www.facebook.com/business/news/News-Feed-FYI-Showing-More-High-Quality-Content> (letöltés: 2015. április 15.)

⁶⁶ Winfried KLUTH, Wolfgang SCHULZ: Konvergenz und regulatorische Folgen, Gutachten im Auftrag der Rundfunkkommission der Länder, 2014, 104. http://www.hans-bredow-institut.de/webfm_send/1049 (letöltés: 2016. április 15.)

⁶⁷ E mechanizmusok jelentőségére mutat rá a Facebook „trending topics” szekciójába kerülő hírek kiválasztása körüli vita. Munkatársak beszámolóí és kiszivárogtatott dokumentumok alapján bebizonyosodott, hogy a Facebook a – Magyarországon egyébként nem elérhető – kiemelt hírek összeállítását nem csak algoritmusok határozzák meg, hanem szerkesztők is befolyásolják. A Facebook korábban azt állította, hogy a vezető hírek listáját emberi, szerkesztői döntések nélkül állítják össze. Ld. Michael NUNEZ: Former Facebook Workers: We Routinely Suppressed Conservative News, Gizmodo.com, 2016. május 9. <http://gizmodo.com/former-facebook-workers-we-routinely-suppressed-conser-1775461006> (letöltés: 2016. június 7.); Sam THIELMAN: Facebook news selection is in hands of editors not algorithms, documents show, The Guardian, 2016. május 12. <https://www.theguardian.com/technology/2016/may/12/facebook-trending-news-leaked-documents-editor-guidelines> (letöltés: 2016. június 7.).

⁶⁸ French Digital Council (17. lj.) 13.

példát. A tartalomszolgáltató által figyelembe veendő műsorkvóták az adott műsorszortípus, illetve az adott jellemzővel rendelkező műsorok előnyben részesítését biztosítja. A hozzáférési irányelv lehetővé teszi továbbá, hogy a tagállami jogalkotó „az elektronikus műsorszortájékoztatók és hasonló listázási és navigációs lehetőségek megjelenítési szempontja tekintetében kötelezettségeket írjanak elő”.⁶⁹ Ez alapján a jogalkotó kötelezheti az EPG-szolgáltatókat például arra, hogy a műsorkalauzban egyes tartalmak kiemelten jelenjenek meg. Az Európai Bizottság a konvergenciáról szóló 2013-as zöld könyvében konzultációs kérdésként felvetette e szabályozás más szolgáltatásokra való kiterjesztésének lehetőségét;⁷⁰ a konzultáció során érkezett válaszok összefoglalójából az derül ki, hogy a különböző érdekeltek nem fogadták kedvezően e megoldást.⁷¹ Valójában az irányelv hatályos szövege azt sem zárja ki, hogy az EPG-hez „hasonló listázási és navigációs lehetőségek” akár a keresőszolgáltatásokra is alkalmazható legyen.⁷²

Technikailag nem lenne akadálya sem meghatározott tartalmak előbbre sorolásának a kereső- és rangsoroló algoritmusban, sem meghatározott tartalmak kiemelt megjelenítésének a találati listán vagy a hírfolyamban. A szakirodalomban ez a javaslat meg is fogalmazódott⁷³. Az előnyben részesítésen alapuló szabályozási megoldás azonban egy olyan médiakörnyezetben született, amelyben egyes, jellemzően közpénzből működtetett, illetve jogi helyzeténél fogva közérdekű információkat közlő tartalomszolgáltatás önmagában is lényeges garanciája a sokszínű tájékozódásnak és médiafogyasztásnak. Az online médiakörnyezetben ilyen tartalomszolgáltatási csomópontok nem jöttek létre, akkor sem, ha egyébként a hagyományos közszolgálati médiaszolgáltatók közpénzből létrehozott tartalmaikkal e médiatérben is jelen vannak. Mindezek figyelembevételével óriási szabályozási felelősség és kockázat lenne ebben a médiakörnyezetben ilyen preferált tartalomszolgáltatásokat kijelölni.

4.3. A megkülönböztetés tilalma

A hozzáférési feltételek alakításának fontos eszköze a megkülönböztetés-mentes biztosító hozzáférési feltételek alkalmazásnak előírása. Ennek világos megfogalmazását tartalmazza a digitális televíziózással kapcsolatos *middleware* szolgáltatások szabályozása,

⁶⁹ Hozzáférési irányelv 6. cikk (4) bek.

⁷⁰ Európai Bizottság: Zöld Könyv – Az egységes audiovizuális világ felé: növekedés, alkotómunka, értékek, COM(2013)0231 final

⁷¹ European Commission: Executive Summary of Contributions to the Public Consultation – Green Paper: Preparing for a Fully Converged Audiovisual World, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/publication-summaries-green-paper-replies> (letöltés: 2016. április 20.)

⁷² Institute for Information Law (16. lj.)

⁷³ Robin FOSTER: News Plurality in a Digital World. London: Reuters Institute for Journalism, 2012, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/News%20Plurality%20in%20a%20Digital%20World_0.pdf (letöltés: 2016. április 20.)

ami a tisztességes, ésszerű és megkülönböztetés-mentes hozzáférés elvének alkalmazását írja elő e szolgáltatások működtetői számára, anélkül, hogy e hozzáférési feltételek tartalmát közelebbről meghatározná.⁷⁴ De már a kiegyensúlyozott tájékoztatás, az ütköző álláspontok bemutatásának kötelezettsége is a szűk keresztmetszetekhez való diszkrimináció-mentes hozzáférést szolgálta. A hálózatsemlegesség biztosításának garanciája is elsősorban az indokolatlan diszkrimináció tilalma, ami megjelenhet a jogszerű tartalmak blokkolásának tilalmaként, illetve a fizetett tartalmak előnyben részesítésének tilalmaként.⁷⁵

A diszkrimináció-mentesség a forgalomirányítók esetében nem jelent mást, mint a kereső-semlegesség (*search neutrality*), illetve a semleges rangsorolás követelményét. Technikai akadály a forgalomirányítók esetében sincs a tartalomalapú, akár politikai célú diszkriminációnak. A már idézett Freiberga-jelentés ezért a jövőbeli médiaszabályozás számára annak előírását javasolja, hogy a tartalom közvetítésében résztvevő minden csatorna és mechanizmus köteles legyen a közvetített tartalmakat teljesen semlegesen kezelni.⁷⁶ A francia Digitális Bizottság egyik ajánlása szerint a szolgáltatókat kötelezni kell arra, hogy a diszkriminatív rangsorolási gyakorlatot minden esetben megfelelően indokolják meg, és tegyék harmadik felek által ellenőrizhetővé. A Digitális Bizottság javasolja továbbá a keresési és rangsorolási eredmények semlegességét vizsgáló – akár önkéntes, akár közjogi alapon szerveződő – szervezetek létrehozását, amelyek megfelelő vizsgálati és ellenőrzési eszközökkel rendelkeznek, és meghatározott indikátorokat dolgoznak ki a keresési eredmények semlegességnek mérésére.⁷⁷

A rangsorolás semlegessége azonban, ahogyan erről a korábbiakban szó volt (3.2. fejezet), meglehetősen ellentmondásos követelmény: a semlegesség egyrészt nehezen fér össze az érintett szolgáltatások azon funkciójával, hogy segítsék a releváns tartalmak kiválasztását, másrészt az információ minőségére, tartalmára vonatkozó megkülönböztetés.⁷⁸ A személyre szabott rangsorolási eredmények egyébként is jelentősen megnehezítenék az objektivitás, a semlegesség számonkérését. Kluth és Schulz a semlegesség biztosításának eszközeként azt javasolja, hogy a forgalomirányítók – feltehetően az általános szerződési feltételek részét képező – nyilatkozatban jelentsék ki, hogy az általuk programozott algoritmus nem szolgál politikai, vallási, világnézeti vagy más hasonló célokat; a nyilatkozatot sértő bármilyen gyakorlat a felhasználók olyan megtevesztése, ami bírósági úton kikényszeríthető következményekkel jár.⁷⁹ Ez

⁷⁴ Hozzáférési irányelv 6. cikk és I. Melléklet.

⁷⁵ Ld. Federal Communications Commission: Open Internet, <https://www.fcc.gov/general/open-internet> (letöltés: 2015. április 15.)

⁷⁶ High Level Group on Media Freedom and Pluralism (50. lj.)

⁷⁷ French Digital Council (17. lj.)

⁷⁸ A *search neutrality* koncepció kritikáját részletesen ld. James GRIMMELMANN: Some skepticism about search neutrality, in Berin SZOKA, Adam MARCUS: The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet, TechFreedom, Washington D.C. 435-460.

⁷⁹ KLUTH, SCHULZ (64. lj.)

a bizonyítási nehézségeket természetesen nem oldja meg, de egyértelmű jogalapot teremt az egyéni jogsérelmek orvoslásához. További szabályozási kérdés, hogy egy ilyen semlegességi szerződési feltétel sértette-e csak a diszkriminált tartalomszolgáltató lehet-e, vagy bármely felhasználó is, aki a világnézeti semlegességben bízva használta az adott szolgáltatást.

4.4. Strukturális intézkedések

A szűk keresztmetszet jellegből adódó alkotmányos kockázatok csökkentésének további eszközei az olyan strukturális beavatkozások, amelyek az érintett vállalkozás tulajdonosi szerkezetét, piaci pozícióit, illetve egyes döntéshozatali folyamatait befolyásolják. A strukturális beavatkozások különösen hasznosak lehetnek olyan helyzetekben, amikor a vállalkozás magatartása, jelen esetben az algoritmusok kialakítása szabályozási eszközökkel ellenőrizhető módon alig befolyásolható. Ezek az eszközök a hagyományos médiajog keretében a médiakoncentráció *ex ante* korlátozására irányulnak, azaz annak megakadályozására, hogy az egyes médiavállalkozások piaci helyzetüknél fogva túlzott véleményformáló erőre tegyenek szert. A médiajogi strukturális beavatkozások rendszerint a médiajogi küszöbként meghatározott piaci pozícióval való visszaéléstől független, az adott piaci pozíció elérése esetén alkalmazott intézkedések.⁸⁰

A médiakoncentrációt korlátozó eszköztárból elsősorban az értéklánc különböző szintjei közötti vertikális összefonódásokat korlátozó eszközök lehetnek relevánsak a forgalomirányítók piacán. A tartalomszolgáltatási és a forgalomirányítási piac közötti koncentráció éppúgy növeli a visszaélések valószínűségét, mint bármely más vertikális koncentráció. Nem a véleményformáló tartalomszolgáltatások piacát érintően, de az Európai Bizottság is éppen egy vertikális összefonódással összefüggésben folytat eljárást a Google-lal szemben.⁸¹ A meghatározott piacok, tevékenységek közötti vertikális integráció teljes tilalma természetesen nagyon erőteljes beavatkozást jelentene az érintett vállalkozások működésébe, ráadásul annak a médiatartalom-szolgáltatási piacnak a meghatározása is komoly szabályozási nehézséget okozna, amire a tilalom kiterjed.

A médiakoncentráció-korlátozás német szabályozása a túlzott véleménybefolyásoló erőből eredő kockázatok csökkentésének egyik módjaként olyan „műsortanács” létrehozását írja elő, amelynek széleskörű együtt döntési kompetenciái vannak az érintett

⁸⁰ Az általános és a médiaágazati versenyszabályozás különbségeiről ld. Polyák (6. lj.), illetve Tóth (35. lj.).

⁸¹ A Bizottság elsősorban azt kifogásolta, hogy a Google a keresőszolgáltatása találati listáján előbbre sorolja a maga által nyújtott egyéb szolgáltatásokat a versenytársak szolgáltatásainál, és különböző megoldásokkal kiszorítja a piacról más szolgáltatók internetes keresőhirdetési szolgáltatásait. Ld. A Bizottság közleménye az 1/2003/EK tanácsi rendelet 27. cikkének (4) bekezdése szerint az AT.39740 – Google ügyben, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2013.120.01.0022.01.HUN&toc=OJ:C:2013:120:-TOC (letöltés: 2015. április 20.)

műsorszolgáltató műsorpolitikáját érintő kérdésekben.⁸² Ez a szervezeti megoldás egyúttal az adott vállalkozás átláthatóságának is fontos biztosítója, anélkül, hogy az átláthatóság veszélyeztetné az üzleti titok bizalmosságát. Elvileg a globális forgalomirányító szolgáltatók regionális, egy adott országot érintő döntései is befolyásolhatók lennének hasonló szervezeti megoldásokkal.⁸³ Ez természetesen az adott terület összetételével⁸⁴ és hatásköreivel kapcsolatban számos szabályozási kérdést felvet, amelyek akár a sokszínű médiakínálat új kockázatainak kialakulásához is vezethetnek.

4.5. Felhasználói kompetenciák erősítése

Ahogy láttuk, a forgalomirányítók tájékozódási szabadságot esetleg szűkítő gyakorlatainak káros következményei elsősorban arra vezethetők vissza, hogy a felhasználók nincsenek tisztában az algoritmusok működési elveivel, a rangsorlási eredmények személyre szabottságának következményeivel, vagy éppen a választható alternatívákkal. A felhasználói tudatosság erősítése, valamint a forgalomirányító működésének felhasználói befolyásolását, paraméterezését biztosító eszközök támogatása éppen ezért fontos része a médiapolitikai eszköztárnak.⁸⁵ A fenti beavatkozási eszközök közül az átláthatóság megfelelő mértéke a felhasználói tudatosság alapfeltétele.

A felhasználói tudatosság erősítése szükségszerűen jelenti a médiaoktatás, illetve a digitális írástudás fókuszának kiterjesztését a forgalomirányító szolgáltatásokra.⁸⁶ Az így elsajátítható tudás különösen a forgalomirányítók értékláncban elfoglalt helyének, szerepének megértésére, illetve az algoritmusok alapvető működési elveinek megismerésére, valamint a rangsorlási eredmények tudatos alakításának képességére terjedhet ki. Az európai médiaszabályozás jövőjéről készült ún. Freiberga-jelentés egyik ajánlása szerint a felhasználónak kifejezetten lehetőségét kell biztosítani a személyre szabott rangsorolás kikapcsolására.⁸⁷

A felhasználói tudatosság fontos része továbbá azoknak az adatkezelési, adatvédelmi kereteknek az ismerete és tudatos alakítása, amelyek végső soron meghatározzák a forgalomirányítók mozgásterét. Az adatvédelmi szabályozás az önrendelkezés koncepcióján nyugszik, azaz elvárja a felhasználótól, hogy személyes adatai kezelésével kapcsolatban

⁸² Részletesen ld. POLYÁK (6. l.).

⁸³ Hasonló következtésre jut DÖRR, NATT (28. l.).

⁸⁴ A német szabályozás szerint a műsortanács tagjait a műsorszolgáltató jelöli ki, arra figyelemmel, hogy azok képviseljék a lényeges társadalmi véleményeket, ld. Rundfunkstaatsvertrag 32. §.

⁸⁵ HELBERGER, KLEINEN-VON KÖNIGSLÖW, VAN DER NOLL (2. l.); French Digital Council (17. l.).

⁸⁶ A médiaoktatás médiapolitikai jelentőségéről ld. POLYÁK (1. l.); NAGY Krisztina: Útelágazások és döntések a digitális rengetegben, in: GABOS Erika (szerk.): A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra VIII., Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, Budapest, 2016.

⁸⁷ High Level Group on Media Freedom and Pluralism (50. l.).

tudatos és tájékozott döntést hozzon. Az új európai adatvédelmi rendelet⁸⁸ egyik új jogintézménye lesz az ún. adathordozhatóság biztosítása: a rendelet szerint az adatkezelő köteles lesz az adatkezelés tárgyát képező személyes adatok másolatát az érintett rendelkezésére bocsátani, mégpedig az információkat széles körben használhatóvá tévő elektronikus formátumban.⁸⁹ Az adathordozhatóság nem csak a felhasználó számára könnyíti meg a korábban használt forgalomirányító szolgáltatás lecserélését, de ezzel egyúttal az új piacra lépő forgalomirányítók versenyképességét is növeli. A rendelet ugyanakkor azt is figyelembe veszi, hogy a tényleges felhasználói magatartások rendszerint csak az önrendelkezés igen alacsony fokát – a felkínált adatkezelési feltételek jóváhagyását – valósítják meg. Ezért az adatkezelőket, köztük a forgalomirányítókat olyan technikai és szervezési intézkedések megtételére kötelezi, amelyek biztosítják, hogy alapértelmezés szerint kizárólag olyan személyes adatok kezelésére kerüljön sor, amelyek az adott konkrét adatkezelési cél szempontjából feltétlenül szükségesek (beépített és alapértelmezett adatvédelem elve).⁹⁰ Ezek a példák jól mutatják, hogy a forgalomirányító szolgáltatások adatvédelmi jogi környezete közvetlenül hat a keresési és rangsorolási algoritmusok működésére, ezzel pedig végső soron a felhasználói tájékozódás feltételeire.

5. Összegzés

A digitális médiarendszerben felbukkanó újabb és újabb szűk keresztmetszetek egyfelől arra mutatnak rá, hogy a terjesztési kapacitások és a közönség számára elvileg elérhető tartalmak bővülése önmagában nem biztosítja az információk akadálymentes áramlását, nem hoz létre a sokszínű médiakínálatot szabályozási beavatkozás nélkül biztosítani képes médiakörnyezetet. Az újabb szűk keresztmetszetekre adott válaszok azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy a technikai fejlődés és a változó üzleti modellek nem teljesen új szabályozási kérdéseket vetnek fel. A sokszínű tájékozódás és médiafogyasztás megvalósulását veszélyeztető hozzáférési problémák a rádiózás indulása óta jelen vannak a médiarendszerben, és a fokozatosan kifejlesztett szabályozási eszköztár egyes

⁸⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/... rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. A végleges szöveg elérhető: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_5419_2016_INIT&from=EN (letöltés: 2015. április 29.)

A rendelet általános jellemzését ld. SzőKE Gergely László: Az európai adatvédelmi jog megújítása, HVG-Orac, Budapest, 2015.

⁸⁹ 15. cikk (3)

A Francia Digitális Tanács ajánlásai között az adathordozhatóság a felhasználási szabadság és sokszínűség garanciájaként szerepel, ld. French Digital Council (17. lj.).

⁹⁰ 25. cikk. E szabályozási elvekről részletesen ld. SzőKE (85. lj.).

elemei – az új médiakörnyezethez igazítva – az egyre újabb kockázatok kezelésére is alkalmasnak bizonyultak.

A globális digitális hálózatokon komoly piaci erővel jelen lévő, az elérhető információ és a felhasználói figyelem irányítását aktívan befolyásoló szolgáltatások nemzetállami vagy európai közösségi szabályozása joghatósági szempontok miatt, működésüknek a szabályozó számára is alig átlátható és érthető informatikai háttere miatt, illetve a működést érintő előírások ellenőrzésének gyakorlati nehézségei miatt jelenleg illuzórikusnak tűnik. Ebből ugyanakkor nem következik, hogy a korábbi hozzáférési szabályok e szolgáltatások esetében – legalábbis elvileg – ne jelentenének érvényes kiindulópontot egy arányos és hatékony szabályozási környezet kialakításához.

A szűk keresztmetszetek működésének kockázataira adott eddigi szabályozói válaszok közül leginkább az algoritmusok bizonyos mértékben átlátható működésének biztosítása, esetleg egyes *ex ante* strukturális beavatkozások, valamint a felhasználói tudatosság erősítésére irányuló médiapolitikai eszközök tűnnek alkalmasnak. A kereső- és rangsoroló algoritmusok semlegességének, megkülönböztetés-mentes működésének megkövetelése egyrészt a semlegesség és a releváns találatok igénye közötti ellentmondás, másrészt az ellenőrizhetőség nehézségei miatt legfeljebb igen korlátozott mértékben indokolható.

Hosszabb távra előretekintve reális feltételezésnek tűnik, hogy a forgalomirányító szolgáltatások valószínűleg meghatározó szereplői maradnak minden információ-fogyasztásnak, ide értve a közéleti tájékoztatást is. E szolgáltatások az információáramlásnak nemcsak kapuőrei, hanem széles kapui is. A szabályozó a sokszínű tájékozódásért azzal teheti a legtöbbet, ha a kapu kulcsait a felhasználó kezébe adja – ezzel gyengítve a kapuőri funkciót és tágítva az egyes fogyasztók által elérhető információkínálatot.

Tóth András¹

TECHNOLÓGIA ÉS VERSENYJOG

TECHNOLOGY AND COMPETITION LAW

Abstract

The competition law has a rich practical experience concerning technologies which are key drivers of markets and competition. This study reviews the competitive practices involving technologies through such topics as competition law forced intellectual property licensing, research and development agreements, competition law aspects of on-line and particularly personal data based services and the abusive conducts concerning the standardization and patents.

Apparently, the development of technology makes continuous pressure on competition law which has to make balance between the promotion of development and maintaining the competition. Thus, the prevention of copying of asset protected by intellectual property is an essential element of the exceptional circumstances test. It can also be seen in connection with the abuse of patents cases that there is need for a clear distinction between lawful and unlawful use of procedural tools. The online services will gain increasing importance therefore the competition law is focusing on restrictions hindering developments of online services. The Commission evaluated the quality degradation of personal data management not in itself but in the light of market competition. So far, personal data bases did not constitute dominant position in the market due to the fact that competitors could circumvent.

1. Bevezető

Nem véletlen, hogy a versenyjog gazdag gyakorlati tapasztalatokkal bír a technológiákkal, mint piacok és a verseny egyik fontos hajtóerejével kapcsolatosan. Ennek nem mond ellent Schumpeter elmélete a dinamikus versenyről, amely szerint az innováció hajtóereje a monopolpozíció megszerzésének lehetősége. A versenyjog kétség kívül hozzá tud járulni ahhoz, hogy a piacok az innovációhoz szükséges mértékben nyitottak maradjanak.²

Jelen tanulmány áttekinti a technológiákat érintő versenyjogi gyakorlatot olyan témákon keresztül, mint a szellemi tulajdon versenyjogi kényszerengedélyeztetése, a

¹ tanszékvezető, egyetemi docens KRE-ÁJK Infokommunikációs Jogi Tanszék

² Alexandre de STREEL and Pierre LAROCHE: Disruptive Innovation and Competition Policy Enforcement, OECD Global Competition Forum, DAF/COMP/GF(2015)7, 5.

kutatás-fejlesztési megállapodások, az on-line és különösen is személyes adat alapú szolgáltatások versenyjogi vonatkozásai és a szabványosítással és szabadalmakkal kapcsolatos versenyjogi visszaélések.

2. Szellemi tulajdon technológiai fejlődést biztosító versenyjogi korlátja

Míg a versenyjog a verseny ösztönzése révén igyekszik a gazdasági hatékonyságot növelni, addig a szellemi tulajdonjog ezt a célt éppen a verseny időleges korlátozása révén éri el.³ Ugyanakkor mind a szellemi tulajdonjog, mind pedig a versenyjog célja a fogyasztói jólét növelése.⁴

A szellemi tulajdon egyrészt olyan információk javakra vonatkozik, amelyek ún. nem versenyző jellegűek, azaz fogyasztásuk nem csökkenti mások fogyasztási lehetőségeit, nem akadályozza őket azok élvezetétől és akár több felhasználás is engedélyezhető párhuzamosan. Másrészt az információk javak további jellemzője, hogy a fogyasztásból nehéz bárkit is kizárni. Emiatt az információk javak alapjellemzőiket tekintve közelebb esnek a közjavakhoz, mint a magánjavakhoz, üzleti szempontból viszont a magánjavakhoz állnak közelebb (nem közpénzből, hanem piaci alapon finanszírozódnak). A létrehozás magas költsége és a reprodukció (másolás) relatív egyszerűsége szintén hozzájárul ahhoz, hogy ebben a szegmensben az átlagnál magasabb piaci kockázatok és piaci kudarc keletkezzenek.⁵ Erre a kihívásra az egyik megoldást a jog biztosította átmeneti kizárólagosság jelentheti. Ezzel magyarázható, hogy a szellemi tulajdonjog a tulajdon más formáival szemben nem olyan tartós és abszolút⁶, viszont alapvetően szükséges hogy az információk termékek piacán is megfelelő megtérülést lehessen elérni.

Fentieket is figyelembe véve az Európai Bíróság különbséget tesz a szellemi tulajdonjogok léte és gyakorlása között. Az Elsőfokú Bíróság (jelenleg Törvényszék) egy ügyben kifejtette, hogy ha egy szellemi tulajdonjog gyakorlása a 82. cikkkel (jelenleg EUMSZ 102. cikk) ellentétesen történik, akkor ez a jog már nem tekinthető összhangban lévőnek annak alapvető funkciójával.⁷ Az Európai Bíróság a *Volvo v. Veng* ügyben⁸ húzta alá, hogy a szellemi tulajdonhoz való hozzáférés biztosításának kötelezettsége még méltányos jogdíj ellenében is a kizárólagosság lényegétől való megfosztáshoz vezethet

³ Thomas F. COTTER: Intellectual Property and the Essential Facilities Doctrine, 44 Antitrust Bulletin, 211, 227-28, 1999.

⁴ Luc PEEPERKORN: IP Licences and Competition Rules: Striking the Right Balance, World Competition (26)4, 2003., 528.

⁵ Estelle DERCLAYE: An economic approach to what the conditions of abuse of a dominant position of copyright should be, <http://www.serci.org/2003/derclaye.pdf>, 2003., 3.

⁶ Estelle DERCLAYE: Abuses of Dominant Position and Intellectual Property Rights: A Suggestion to Reconcil the Community Courts Case Law, World Competition 26(4), 2003., 699.

⁷ T-70/89 *BBC v. Commission* [1991] II-535, 58.

⁸ C-238/87, *AB Volvo v. Erik Veng (UK) Ltd*, [1988] ECR 6211, 8-9. pont

és ennél fogva az elzárkózás önmagában nem valósít meg erőfölénnyel való visszaélést csak az erőfölényes vállalkozás bizonyos visszaélésszerű magatartása esetén. A szellemi tulajdonnal való rendelkezés tehát önmagában nem jelent erőfölényt, így a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok gyakorlása sem lehet önmagában visszaélés.⁹

Jacobs főtanácsnok a *Bronner* ügyben ezzel kapcsolatban a következőket húzta alá: „[...] különös körülményt igényel, ha olyan javak, szolgáltatások, eszközök kapcsán merül fel hozzáférési igény, amelyek jelentős befektetések gyümölcsei. Ez különösen is a szellemi tulajdonjoghoz való hozzáférés elutasítása esetén igaz, ahol az ilyen kizárólagos jog korlátozott időtartamra szól, biztosítva a szabad versenyhez, illetve a kutatásra, fejlesztésére való ösztönzőtséghöz fűződő érdekek közti kiegyenlítést.”¹⁰

A szellemi tulajdonjog és versenyjog találkozásából született korai döntések (Volvo, Renault¹¹) keretében a Bíróság még nem fejtette ki azokat a körülményeket, amelyek mellett egy engedély megadásától való elzárkózás visszaélést valósít meg, erre első alkalommal a *Magill* ügyben¹² került sor, melyben a Bíróság kifejtette, hogy önmagában egy engedély megadásának megtagadása kivételes körülmények esetén lehet csak visszaélésszerű. Ezek a kivételes körülmények akkor állnak fenn a Bíróság szerint, ha:

1. a szellemi tulajdonjoggal rendelkező erőfölényes vállalkozás engedélye nélkülözhetetlen egy új termékgyártáshoz, melyet a domináns vállalkozás nem nyújt, és amely iránt potenciális fogyasztói kereslet mutatkozik,
2. a jogtulajdonosok a másodlagos piacot maguknak tartják fenn a teljes verseny kizárásával, és
3. az elzárkózás objektív indokok nélkül történik.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a kötelező engedélyezés nem versenyjogi fejlesztés, az létezik a szabadalmi jogban, amely lehetővé teszi új fejlesztő hozzáférést a szabadalom jobb kihasználása érdekében.

Az Európai Bíróság az *IMS Health* ügyben¹³ amellett, hogy a *Magill* ügy kritériumait megerősítette, számos pontosítást is tartalmazott, így:

- a hozzáférést kérelmező szándéka nem irányulhat pusztán a kötelezett termékének lemásolására, amely az újszerűség értékelése keretében figyelembe veendő (49.);
- a *Magill* ügyben kifejtett teszt elemei kumulatívak (38.);

⁹ Estelle DERCLAYE: The IMS Health Decision: A Triple Victory, World Competition, (27)3, 2004., 399. old.

¹⁰ Opinion of Mr Advocate General JACOBS delivered on 28 May 1998, ECR [1998] I-07791, 62. pont

¹¹ C-53/87, *Consorzio italiano della componentistica di ricambio per autoveicoli & Maxicar V. Regie nationale des usines Renault*, [1988] ECR 6039

¹² Egyesített ügyek C-241/91 és C-242/91, *Radio Telefís Eireann e Independent Television Publications Ltd. v. Commission*, [1995] ECR I-743.

¹³ C-418/01 *IMS Helath GmbH & Co. OHG v. NDC Health GmbH & Co. KG*, [2004] ECR-I 5039.

- a visszaélés megállapíthatóságához két piacra van szükség, és ebből a szempontból elégséges, ha az upstream piac potenciális, vagy hipotetikus (45.);
- a nélkülözhetetlenséget a *Bronner* ügyben kifejtettek szerint a tényleges vagy potenciális helyettesítés mentén kell vizsgálni (37.) továbbá nem lehet nélkülözhetetlenségről beszélni, ha a versenytársak termékeiket az ahhoz való hozzáférés nélküli is kifejleszthetik (28.);

Az Elsőfokú Bíróság a *Microsoft* ügyben¹⁴ hivatkozva az *IMS Helath* ügyre hangsúlyozta, hogy a szellemi tulajdonhoz és szabad versenyhez fűződő két közérdek közötti egyensúly az utóbbi kárára akkor bomlik meg, ha az engedély megadásától való elzárkózás akadályozza a másodlagos piac fejlődését, hátrányt okozva a fogyasztóknak. (646) A Bíróság szerint, hogy az EKSz 82. cikk (jelenleg EUMSZ 102. cikk) b) pontjára tekintettel az újszerűség nem az egyetlen kritérium, amely meghatározza, hogy egy szellemi tulajdonhoz való hozzáféréstől történő elzárkózás képes-e a fogyasztóknak hátrányt okozni. Ilyen hátrány ugyanis akkor is keletkezik, ha nem csupán a termék, hanem a technológiai fejlődés is korlátozást szenved, miként arra az EKSz 82. cikk b) pontja is utal. (647) A technikai fejlődés pontos fogalmát a Bíróság nem határozta meg¹⁵ de hangsúlyozta, hogy a szoftver specifikációk számtalan különböző és innovatív módon implementálhatók a szoftverfejlesztők által (655.). A Bíróság szerint a Microsoft elzárkózása megakadályozta, hogy a versenytársak a fogyasztók érdekét szolgáló eltérő jellemzőkkel rendelkező munka csoport szerver operációs rendszereket fejlesszenek. (653.)

A lényeg az új termék és a technológiai fejlődés tesztnél is az, hogy a versenytársak ne legyenek képesek lemásolni a domináns vállalkozás termékét a szellemi tulajdonhoz való hozzáférés által.¹⁶ Ezért a versenytársak terméke eltérő jellegzetességekkel kell, hogy bírjon.¹⁷ Márpedig a Bíróság szerint az interoperabilitási információk alapján a versenytársak nem lettek volna képesek lemásolni a Microsoft termékét (657.) és erre nem is lettek volna ösztönözve, hiszen az ő érdekük is az, hogy megkülönböztessék terméküket a Microsoft-étől, ráadásul a specifikációk versenytársak általi implementálása nehéz feladat, amely jelentős idő, és pénzbeli befektetést igényel. (658) Az objektív kimentést illetően a Bíróság megjegyezte, hogy a szellemi tulajdonra hivatkozás önmagában nem elégséges. (690.) A Bíróság szerint az objektív kimentés tekintetében azt kell vizsgálni, hogy a lemásolás veszélye fennáll-e és ha nem, akkor azt, hogy a hozzáférés előírásának egyéni fejlesztésekre gyakorolt negatív hatását ellensúlyozza-e az egész iparág fejlesztésére gyakorolt pozitív. (710.) A hozzáférés biztosítására kötelezettnek kell bizonyítania a saját fejlesztéseire gyakorolt negatív hatást.

¹⁴ T-201/04, *Microsoft v Commission* ECR [2005] II-1491

¹⁵ James KILLICK: The Microsoft judgment and its implications for (dominant) IP holders, Fordham IP Conference, March 27, 2008

¹⁶ C-418/01, *IMS Helath*, 49. pont

¹⁷ C-418/01, *IMS Helath*, Opinion of the Advocate General Tizzano, 2 October 2003, 62.

3. A kutatás fejlesztési együttműködések versenyjogi vonatkozásai

A Bizottság technológiaátadási csoportmentességi rendelete (TTBER) szerint technológiaátadási megállapodások (pl. szabadalmak, know-how, szoftver szerzői jogok) rendszerint növelik a gazdasági hatékonyságot és elősegítik a versenyt, mivel a kutatás-fejlesztés területén csökkenteni tudják a párhuzamosságokat, fokozottan ösztönzik az új kutatási-fejlesztési tevékenységek megkezdését, serkentik a további innovációt, megkönnyítik a technológiák elterjedését, és megteremtik a versenyt a termékpiacokon.¹⁸

A technológia átadási megállapodásoknak számos jellemzője lehet¹⁹:

- szellemi tulajdon felhasználás engedélyezést foglalnak magukba jogdíj fejében
- nem a szellemi tulajdon átruházását valósítják meg, hanem pusztán a használat engedélyezését, amely így bonyolultabb kérdéseket vethet fel a jogok terjedelmét illetően
- az engedélyes jogosult az átadott technológia továbbfejlesztésére, amely alapot adhat kereszt-engedélyezésre vagy harmadik feleknek való tovább engedésére ebből a célból.

„Az a tény, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó jogszabályok kizárólagos hasznosítási jogot biztosítanak, nem jelenti azt, hogy a szellemi tulajdon-jogok mentesülnének a versenyjog beavatkozása alól. A Szerződés 101. cikke különösen alkalmazandó azokra a megállapodásokra, amelyekben a jogosult más vállalkozásnak engedélyezi szellemi tulajdon-jogainak hasznosítását. Az említett tény nem jelenti azt sem, hogy eleve összeütközés lenne a szellemi tulajdon-jogok és az uniós versenyszabályok között. A kétféle jogi szabályozás alapvető célja valójában azonos: a fogyasztói jólét, valamint a források hatékony elosztásának előmozdítása. Az innováció a versenyre épülő nyílt piacgazdaság alapvető jelentőségű, dinamikus eleme. A szellemi tulajdon-jogok elősegítik a dinamikus versenyt azáltal, hogy a vállalkozásokat új vagy továbbfejlesztett termékek és folyamatok kialakításába történő beruházásra ösztönzik. Ugyanezt teszi a verseny azáltal, hogy innovációs nyomást gyakorol a vállalkozásokra. Ezért a szellemi tulajdon-jogok és a verseny is szükséges az innováció előmozdításához, valamint versenyképes kiaknázásának biztosításához.”²⁰

„Nincs olyan vélelem, miszerint a szellemi tulajdon-jogok és a hasznosítási megállapodások önmagukban véve versenyjogi aggályokat vetnének fel. A legtöbb hasznosítási megállapodás

¹⁸ A Bizottság 316/2014/EU Rendelete az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikke (3) bekezdésének a technológiaátadási megállapodások csoportjaira történő alkalmazásáról HL L 93/17 28.3.2014, 4. preambulum-bekezdés

¹⁹ The EU Competition Rules on Intellectual Property Licensing, Slaughter and May, May 2012., 3.

²⁰ A Bizottság Közleménye - Iránymutatás az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének a technológiaátadási megállapodásokra történő alkalmazásáról 2014/C 89/03, 7. preambulum-bekezdés

*nem korlátozza a versenyt, és versenytámogató hatékonyságnövekedéssel jár. Valójában a hasznosítás engedélyezése önmagában véve támogatja a versenyt, mivel a technológia terjesztéséhez vezet, és előmozdítja a hasznosítást engedélyező és a hasznosításba vevő(k) által végzett innovációt.*²¹

A Bizottság szerint a nem versenytárs vállalkozások közötti kizárólagos hasznosítási megállapodás gyakran nem tartoznak a 101. cikk (1) bekezdésének hatálya alá.²² Azok a technológiaátadási megállapodások, ahol pedig a felek együttes érintett piaci részesedése versenytársak esetében nem haladja meg a 20 %-ot nem versenytársak esetében pedig a 30%-ot és nem tartalmaznak súlyosan versenyellenes korlátozásokat (pl. harmadik felekkel szemben érvényesítendő árak rögzítése, kibocsátás korlátozás, piacfelosztás) azok esetében vélelmezhető, hogy ezek általában a termelés vagy a forgalmazás javulását eredményezik, és lehetővé teszik a fogyasztók méltányos részesedését a belőlük eredő előnyből.²³

4. Technológiai szabványok és szabadalmak a versenyjogi gyakorlatban

A szabványok a gazdaság egyik fontos motorját képezik és használatukkal jelentős hatékonyságot lehet elérni.²⁴ A Bizottság szerint „[A]z uniós szintű szabványok például megkönnyíthetik a piaci integrációt, és lehetővé tehetik a vállalkozások számára, hogy áruiukat és szolgáltatásaikat valamennyi tagállamban piacra vigyék, ami szélesíti a fogyasztók rendelkezésére álló kínálatot és csökkenti az árakat. A kölcsönös műszaki átjárhatóságot és kompatibilitást létrehozó szabványok gyakran ösztönzően hatnak a különböző vállalkozások közötti versenyre, és segítenek az egy adott szállítóhoz kötöttség megelőzésében. Emellett a szabványok csökkenthetik az eladó és a vevő tranzakciós költségeit. Ezenfelül például a valamely termék minőségi, biztonsági és környezetvédelmi aspektusaira vonatkozó szabványok megkönnyíthetik a fogyasztók választását, és javíthatják a termékminőséget. A szabványok az innováció szempontjából is fontos szerepet játszanak. Csökkenthetik az új technológiák piacra kerüléséhez szükséges időt, és megkönnyíthetik az innovációt, mivel lehetővé teszik a vállalkozások számára, hogy a szabványban foglalt megoldásokra építsenek.”²⁵

A szabványosítás ugyanakkor célja szerint versenyellenes eredményekhez is vezethet azáltal, hogy bizonyos vállalkozásokat megakadályoz abban, hogy tényleges hozzá-

²¹ Uo. 9. preambulum-bekezdés

²² TTBER (18. lj) 13. preambulum-bekezdés

²³ TTBER (18. lj) 10. és 11. preambulum-bekezdés

²⁴ Urska PETROVIC: Patent Hold-Up and the Limits of Competition Law: A Trans-Atlantic Perspective (October 1, 2013). Common Market Law Review, Vol. 50, No. 5, 2013., 1363.

²⁵ Iránymutatás az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének a horizontális együttműködési megállapodásokra való alkalmazhatóságáról 2011/C 11/01, 308. pont

férést szerezzenek a szabvány-megállapítási folyamat eredményeihez.²⁶ A Bizottság szerint a szabványosítási megállapodás akkor nem korlátozza a versenyt, ha a szabvány megállapításában való részvétel nincs korlátozva, a szóban forgó szabvány elfogadási eljárása pedig átlátható, nincs többletkövetelmény a szabványnak való megfeleléssel kapcsolatosan, és a szabványhoz tisztességes, ésszerű és megkülönböztetés-mentes feltételekkel (FRAND) hozzá lehet férni.²⁷ A FRAND feltételek biztosítása érdekében elvárás, hogy a szabványosító szervezet biztosítsa, hogy azok, akiknek a szellemi tulajdon-jogai a szabvány részét képezik

- visszavonhatatlan írásbeli kötelezettségvállalást tegyenek arra vonatkozóan, hogy az elengedhetetlen szellemi tulajdon-jogaik használatát minden harmadik fél számára tisztességes, ésszerű és megkülönböztetés-mentes feltételek mellett kínálják engedélyezésre,²⁸ továbbá
- jóhiszeműen hozzák nyilvánosságra, hogy a készülő szabvány olyan technológiát foglal magába, amely az ő szellemi tulajdonjogukat képezi.²⁹

Annak értékelése, hogy a szellemi tulajdon-jogokhoz való hozzáférésért felszámított díjak tisztességtelenek-e, azon az EU joggyakorlaton kell hogy alapuljon, hogy ésszerű kapcsolat van-e a jogdíjak és a szellemi tulajdon-jogok gazdasági értéke között. A Bizottság szerint a költségalapú módszerek alapvetően nem túl hasznosak, mivel nehéz értékelni egy szabadalom vagy szabadalomcsoport kifejlesztéséhez hozzárendelhető költségeket.³⁰ Ehelyett a szóban forgó vállalkozás által a szabadalomért az iparág szabványhoz való kötöttsége előtt, illetve a szabványhoz kötöttsége esetén kért licencdíj összehasonlítását javasolja a Bizottság.³¹

Fentiek alapján egyértelmű, hogy versenyjogilag releváns kérdések a szabványosítással kapcsolatosan akkor merülnek fel, amikor a szabvány olyan technológiákat ölel fel, amelyek szellemi tulajdonjogot képeznek, jellemzően szabadalommal vannak védve. Így amikor egy szabadalmaztatott technológia felhasználására kerül egy szabványban, akkor a szabadalom nélkülözhetetlenné válik a standard felhasználásához (standard essential patent: SEP). Ilyenkor sajátos csapdahelyzet (hold-up) jön létre, amelyet az SEP-jogosult kihasználva magasabb jogdíjat követelhet standardba foglalt szabadalma felhasználásáért.

A csapdahelyzet létrehozásának egyik módja, ha a szabadalom jogosultja a szabványosítás folyamata alatt eltitkolja, hogy a leendő szabvány olyan technológiát (is)

²⁶ Uo. 268. pont

²⁷ Uo. 280. pont

²⁸ Uo. 285. pont

²⁹ Uo. 286. pont

³⁰ Uo. 289. pont

³¹ Uo.

magába foglal, amely történetesen az ő szabadalmát képezi. (patent ambush)³² Majd a standardizálását követően a szabadalom-jogosult SEP jogdíjat kezd követelni a gyanútlan felhasználóktól. A Bizottság szerint az ilyen magatartás kizsákmányoló típusú erőfölénnyel való visszaélést valósíthat meg.³³

A csapdahelyzet kihasználásának egyik módja lehet, hogy a SEP-jogosult szellemi tulajdonát (jellemzően szabadalmát) magába foglaló szabvány felhasználója ellen jogsértéstől való eltiltás iránti pert kezdeményez. A Bizottság hangsúlyozza, hogy önmagában az ilyen perek kezdeményezése nem jelenthet versenyjogi jogsértést csak kivételes körülmények fennállása esetén³⁴, ha az ilyen pert a SEP-jogosult az egyébként FRAND feltételekkel szerződni hajlandó felhasználó fenyegetésére használja. Így a Bizottság 2014 áprilisában megállapította, hogy a Motorola visszaélt gazdasági erőfölényével, amikor jogsértéstől való eltiltás iránti pert kezdeményezett Németországban az Apple-el szemben, aki a Bizottság szerint kész volt FRAND alapon megegyezni.³⁵ A Bizottság szerint ugyanis a FRAND alapon megegyezni kész jogsértővel szembeni peres fellépés káros hatással van az engedélyezési tárgyalásokra és negatívan érintheti a fogyasztói választékot és árakat is. Mindez egyúttal egyfajta safe harbour-t is létrehoz a szabvány felhasználója számára, aki kész FRAND alapon megegyezni. Ennek érdekében a szabvány felhasználójának ezt a készségét az érintett szabadalom jogosultja irányába ki kell fejeznie. A Bizottság szerint a SEP-jogosult akkor nem követ el erőfölénnyel való visszaélést a jogsértéstől való eltiltás iránti per kezdeményezése esetén, ha a felhasználó nem képes megfizetni a FRAND alapú jogdíjat vagy olyan ország joga alkalmazandó rá, amely nem ad megfelelő kártérítési védelmet az SEP-jogosult számára.³⁶ A Bizottság szintén kifogásolta, hogy a Motorola csak azzal a feltétellel volt hajlandó elfogadni az Apple ajánlatát, ha az Apple visszavonja az Motorola SEP érvényességét vitató kereseteit ellenkező esetben a Motorola megtagadja az engedélyezést. A Bizottság szerint ez a felmondási ok hátrányosan érinti az Apple-t hiszen abban az esetben is jogdíjat kell fizetnie ha utóbb az SEP érvényességét sikeresen vitatja.³⁷ A Bizottság végül megállapította a jogsértést és eltiltotta a Motorola-t a fentiek szerint kifogásolt magatartásától, de nem szabott ki bírságot az EU joggyakorlat újszerűségére hivatkozással.

³² Case COMP/38.636– Rambus, 27.

³³ MEMO/07/389 http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-389_en.htm?locale=en

³⁴ *vö. T-111/96 ITT Promedia v. European Commission* [1998] ECR II-2937, 55. 60.; „*Abo-gyan ugyanis a Törvényszék hangsúlyozta, valamely visszaélészerű magatartás EK 82. cikk szerinti jogellenessége nem függ össze azzal, hogy a magatartás más jogszabályoknak megfelel-e, vagy sem, és hogy az erőfölénnyel való visszaélés az esetek többségében olyan magatartások révén valósul meg, amelyek egyébként a versenyjogon kívüli jogágak szempontjából jogszerűek.*” C-457/10 P. sz. ügy, *AstraZeneca AB és AstraZeneca plc kontra Európai Bizottság* még nem tették közzé 132.

³⁵ Case AT.39985 – Motorola, 433.

³⁶ Uo. 427. pont

³⁷ Uo. 338-357. pont

A Samsung-gal szembeni eljárást a fenti Motorla döntés napján a Bizottság kötelezettség vállalással szüntette meg.³⁸ A Samsung-gal szembeni eljárás alapja ugyanúgy az Apple-el szemben kezdeményezett jogsértéstől való eltiltás iránti per volt, mint a Motorola esetében. A Samsung azonban vállalta, hogy tartózkodni fog az ilyen perek megindításától, akik csatlakoznak egy olyan engedélyezési keret-megállapodáshoz, amely 12 hónapra biztosítja a tárgyalásos megoldást, illetve amennyiben ennyi idő alatt nem jön létre a megegyezés, akkor azt egy harmadik fél fogja létrehozni. Ez a kötelezettségvállalás a Bizottság szerint a Motorola ügyben kifejtetteknek megfelelő safe harbour-t biztosít a felhasználóknak.

Az Európai Bíróság (CJEU) a *Huawei v ZTE* ügyben³⁹ tovább pontosította, hogy miként kerülhető el az erőfölénnyel való visszaélés a szabványban rögzített szabadalom felhasználásával összefüggő jogviták kezelésével összefüggésben. A CJEU elismerte, hogy két versengő érdek áll egymással szemben: a SEP-jogosult szellemi tulajdon védelme és a szabványt felhasználó fejlesztési igénye, amelyek között a megfelelő egyensúlyt meg kell találni. A CJEU azt is aláhúzta, hogy a hogy a SEP-jogosult a szellemi tulajdonát magába foglaló szabvány felhasználója elleni jogsértéstől való eltiltás iránti pert kezdeményezése elvileg erőfölénnyel való visszaélést valósíthat meg. Elismerte az szabvány felhasználójának jogos várakozását a benne foglalt szabadalom FRAND felhasználásához. A CJEU szerint az erőfölénnyel való visszaélés elkerüléséhez a SEP-jogosultnak az alábbi lépéseket kell megtennie:⁴⁰

- az SEP azonosítása mellett jogsértésre vonatkozó figyelmeztetést és FRAND alapú írásos ajánlatot kell küldenie a felhasználónak, amely tartalmazza a fizetendő jogdíj mértékét és kiszámításának módját
- a felhasználónak ki kell nyilvánítania a FRAND alapú jogosításra való készségét és mindennemű halogató taktikától mentesen jóhiszeműen és alaposan meg kell vizsgálnia az SEP-jogosult ajánlatát és arra válaszolnia kell; ha nem fogadja el, akkor ellenajánlatot kell küldenie
- amennyiben nem jön létre a felek között megegyezés, akkor független harmadik féltől kell kérni a jogdíj megállapítását.

A CJEU megerősítette a Bizottság *Motorola* ügyben elfoglalt álláspontját, miszerint az állítólagos jogsértő felhasználótól nem vitatható el annak joga, hogy az SEP érvényességét, szabványban való felhasználtságát illetve tényleges felhasználását kifogásolja.⁴¹ A CJEU előzetes döntéshozatal keretében meghozott ítélete fényében a kérdéseket feltevő Düsseldorf Regionális Bíróság úgy döntött, hogy nem kifogásolható a felhasználó előzetes figyelmeztetésnek elmulasztása az SEP-jogosult részéről, mert a CJEU

³⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-490_en.htm

³⁹ C-170/03 *Huawei Technologies v ZTE*

⁴⁰ Uo. 61-68.

⁴¹ Uo. 69.

döntése előtte nem volt erre vonatkozó kiforrott joggyakorlat, így magát a jogsértéstől való eltiltás iránti per kezdeményezését kell a jogsértés jelzésének tekinteni.⁴²

5. Versenyjogi visszaélések a szabadalmakkal

Az eddigi versenyjogi gyakorlatban a gyógyszerpiac szolgáltatott példákat a szabadalmakkal elkövetett versenyjogi visszaélésekre, amelyek célja jellemzően a generikus gyártók piacralépésének akadályozása volt. Az eddigi versenyjogi gyakorlatban a szabadalmakkal való visszaélés három típusa fordult elő: szabályozói eszközökkel való visszaélés, pay-for-delay megállapodások és ún. szabadalom védőháló (patent thicket) létrehozása.

A szabályozói eszközökkel való visszaélésre példa az *AstraZeneca* ügy⁴³. Ennek tárgyát a gyógyszergyár olyan szabadalmi hatóságok előtti eljárásai képezték, melyek célja a lejáró szabadalmi védettségű gyógyszer esetében a generikumok megjelenésének késleltetése volt. Egyfelől megállapítható volt, hogy a gyógyszergyár ebből az okból megtévesztő információkkal látta el az érintett hatóságokat. Ezzel kapcsolatban a CJEU hangsúlyozta, hogy az erőfölénnyel való visszaélés objektív koncepciójából fakadóan az eset releváns körülményeinek figyelembe vételével lehet eldönteni, hogy a szabályozóhatóság előtti eljárás visszaélést valósít-e meg, hiszen az erőfölényes vállalkozásnak sem kell tévedhetetlennek lennie az eljárásai során. A gyógyszergyár másfelől visszavonta a marketing engedélyeket, melyek eredményeként a generikus gyógyszergyártók csak hosszadalmasabb és bonyolultabb eljárások révén tudták megkezdeni a lejárt szabadalmú gyógyszer értékesítését az érintett tagállamokban. Ez esetben is az CJEU az eset körülményeit kiemelve tartotta megállapíthatónak a visszaélésszerű joggyakorlást.

Az erőfölénnyel való visszaélés körében maradvá kell megemlíteni a Servier-el szembeni eljárást⁴⁴, amelyben a Bizottság megállapította, hogy a Servier olyan módon szőtte a szabadalmi hálót a lejáró védettségű Perindopril nevű gyógyszeré közé, hogy ezzel késleltetni tudta a generikumok piacralépését. Az egységes és folytatatólagos visszaélés lényegében két fő elemet foglalt magába: egyrészt a gyógyszergyár megszerezte a szóba jövő versenyző technológiákat, másrészt settlement (pay-for-delay) megállapodásokat kötött a generikus gyógyszergyártókkal a piacralépésük késleltetése érdekében, amely utóbbi magatartása önállóan még versenykorlátozó megállapodásnak is minősült. A versengő technológiák megszerzése körében a Bizottság azt vizsgálta, hogy a megszerzett technológia valóban potenciálisan olyan volt, amely alternatívát kínálhatott

⁴² Peter MEYER, Martin GRAMSCH: The Düsseldorf District Court rules on the requirements of an antitrust defence against an SEP holder in light of the ECJ's judgment in *Huawei / ZTE (SISVEL / Haier)*, 3 November 2015, e-Competitions Bulletin November 2015, Art. N° 76932

⁴³ C-457/10 P - *AstraZeneca v Commission* ECLI:EU:C:2012:770

⁴⁴ Case AT.39.685, Decision of 10 December 2013.

a Servier-éhez képest, a felvásárlással a Servier hatékonyan ki tudta vonni ezeket az alternatív technológiákat és végül mindez valóban a generikus gyártók piacralépésének késleltetését eredményezte.

A harmadik típusát a szabadlommal való visszaélésnek a *Servier* ügy kapcsán már említett pay-for-delay settlement képezi. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a szabadalmi megállapodások egyébként hasznosak, hiszen a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználását eredményezik.⁴⁵ A Bizottság azonban cél szerinti versenykorlátozásnak minősíti azokat a szabadalmi megállapodásokat, amelyeket tényleges vagy potenciális versenytársak kötnek egymással, mellyel korlátozzák a független generikumok piacra lépését és amelyben a szabadalom jogosultja ellentételezi (fizet) a generikum potenciális gyártójának.⁴⁶

6. On-line kereskedelem versenyjogi vonatkozásai

Az elmúlt években jellemzően az elektronikus kereskedelem vertikális korlátozásai kerültek az európai versenyjog alkalmazásának homlokterébe. Az EU Bizottság 2015 májusában indított ágazati vizsgálatot az elektronikus kereskedelem EU-ne belüli korlátainak feltérképezésére. A vizsgálat kezdeményezése kapcsán az EU kiemelte, hogy az elektronikus kereskedelem megfelelő működése fontos a gazdasági fejlődés szempontjából.⁴⁷ Az elektronikus kereskedelem csökkenti a tranzakciós költségeket, az árakat és szelesíti a fogyasztók választási szabadságát. Ennek ellenére az EU lakosságának mindössze 15%-a vásárolt már másik tagállamból on-line. A Bizottság szerint emögött a disztribúciós szerződésekbe foglalt korlátozó kitételek húzódnak meg.⁴⁸ Ezt megerősíteni látszik a Bizottság 2016 márciusában publikált előzetes vizsgálati megállapítása, amely szerint a megkeresett tartalomszolgáltatók több mint fele úgy nyilatkozott, hogy a disztribúciós szerződésbe foglaltak miatt földrajzi korlátozást (geo-blocking) alkalmaz az on-line vásárlókkal szemben.⁴⁹

6.1. Vertikális árjellegű korlátozások

Az on-line platformok (mint amilyen például az Expedia vagy a Booking)⁵⁰ és a rajtuk keresztül szolgáltatást nyújtó eladók közti vertikális megállapodások gyakran

⁴⁵ Uo. 1102. pont

⁴⁶ Sophie LAWRENCE – Elisabetta ROTONDO – Pat TREACY: IP and Competition: A survey of Developments, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2016, Vol. 7, No. 3., 231.

⁴⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4922_en.htm

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-922_en.htm

⁵⁰ A szolgáltatás jellege miatt és nem a korlátozás miatt állnak itt példaként

tartalmazzák azt a korlátozást, hogy a szolgáltatás nyújtója által érvényesített ár nem lehet magasabb mint más platformon vagy megfordítva más platformon nem lehet alacsonyabb az ár mint az adott platformon kínált (Most Favoured Nation Clause: MFN). Egyfelől az MFN célja annak az ún. potyautas hatásnak a kivédése, amely abból fakad, hogy a platformot jelentős befektetéssel létrehozó szeretné kivédeni, ha fogyasztók pusztán összehasonlítás céljából vennék igénybe a platformját, de a terméket már egy olcsóbb fenntartású közvetítőn keresztül vagy közvetlenül az eladótól vásárolnák meg.⁵¹ Az MFN eredményeként azonban egyfelől megszűnik a márkán belüli verseny, a versenytársak árai így könnyben átláthatóbbakká válnak és ez bizonyos árközelítést is elindít. Másfelől megnehezíti a piacralépést, hiszen egy új platform nem fog tudni betörni kedvezőbb árakkal a piacra, ennek hiányában azonban nem tudja elérni azt a hálózati hatást, amivel már a piacon lévők rendelkeznek, nem tud annyi eladót a platformjára csábítani, így viszont nem tud a vevők számára vonzóvá válni. Mindez a platform ún. „kétoldalú piac” jellegéből fakad.⁵² Főleg a szállásközvetítések terén az utóbbi időben számos ún. szűkített árparitási kötelezettségvállalást tettek az érintettek a versenyjogi következmények elkerülése érdekében.⁵³ Ennek lényege, hogy az MFN csak az eladó saját honlapjára vonatkozik más közvetítő platformokon lehetnek kedvezőbb versenyfeltételek. Ezzel kiküszöbölhető, hogy a fogyasztó a platformon kiválasztott eladó termékét az eladó honlapján olcsóbban megszerezze, másrészt viszont elérhető, hogy a különböző platformok a jutalékaik terhére akciókba kezdjenek. Így kialakulhat egy árverseny, nőhet az árak átláthatósága és ezzel az áremelkedés irányába ható összefűzés esélye.

6.2. Vertikális nem árjellegű korlátozások

Az exkluzív értékesítés fontos eszköz ahhoz, hogy a gyártó megvédve a disztribútorát a márkán belüli versenytől biztosítsa a disztribútora számára, hogy az erőforrásait a márkák közötti versenyre koncentrálhassa. Ezzel összefüggésben az EU versenyjog elfogadja az aktív értékesítés (más kizárólagos disztribútor területének aktív marketinggel való támadása) korlátozását viszont a passzív értékesítés (amikor a fogyasztó nem az értékesítő erőfeszítése eredményeként keresi fel a nem területe szerinti kizárólagos disztribútort) korlátozását különösen is súlyosnak minősíti.

Ezzel kapcsolatosan fontos kérdés, hogy minek minősül az on-line reklámozás? A harmadik felek honlapján elhelyezett célzott reklám (banner), amely meghatározott területeken elérhető fogyasztóknak szólnak mindenképpen az aktív értékesítés körébe

⁵¹ OECD: Vertical Restraints for On-line Sales, DAF/COMP(2013)13, 23. <http://www.oecd.org/competition/VerticalRestraintsForOnlineSales2013.pdf>

⁵² Uo.

⁵³ <http://news.booking.com/bookingcom-to-amend-parity-provisions-throughout-europe>

esik.⁵⁴ Gyakran előfordul, hogy a gyártó nem engedi meg a disztribútornak, hogy a márkanévet árösszehasonlító honlapokon szerepeltesse, illetve internetes keresők számára elérhető tegye, amely felvetheti a passzív értékesítés korlátozását.⁵⁵

Az EU versenyjog az Internetet passzív értékesítési formának minősíti: „Általánosságban ha egy forgalmazó weboldalt használ termékek eladása céljából, az passzív értékesítési formának minősül, mivel ez ésszerű módja annak, hogy a forgalmazó elérhetővé váljon az ügyfelek számára. A weboldal használatának a saját területén vagy ügyfélcsoportján kívül is lehetnek hatásai, ez azonban a technológiából – azaz a bárholnan megvalósítható könnyű elérhetőségből – ered. Passzív értékesítésnek minősül, ha az ügyfél felkeresi a forgalmazó honlapját, kapcsolatba lép a forgalmazóval, és ez a kapcsolat értékesítéshez – és szállításhoz – vezet.”⁵⁶

A versenyjogi gyakorlat az Internet következő különösen súlyos korlátozásait ismeri:⁵⁷

1. megállapodás valamely (kizárólagos) forgalmazóval arról, hogy másik (kizárólagos) területen belüli ügyfeleket megakadályoz weboldalának megtekintésében, vagy annak előírása, hogy a forgalmazó weboldalán helyezzen el a gyártó vagy más (kizárólagos) forgalmazók oldalaira mutató automatikus ügyfél-átirányítást;
2. megállapodás abban, hogy a (kizárólagos) forgalmazó szakítsa meg a vevők interneten keresztüli ügyleteit, amennyiben hitelkártya-adataik nem a forgalmazó (kizárólagos) területén belüli címet azonosítanak;
3. megállapodás abban, hogy a forgalmazó korlátozza az interneten keresztüli értékesítés teljes értékesítésen belüli arányát;
4. megállapodás abban, hogy a forgalmazó fizessen magasabb árat az interneten keresztül értékesíteni kívánt termékekért, mint azokért a termékekért, amelyeket hagyományos módon kíván értékesíteni.

A kettős árazásra példa a magyar kontaktlencse ügy.⁵⁸ A Vj-55/2013. sz. ügyben az eljárás alá vont csak akkor biztosította az on-line forgalmazóknak a jelentős árkedvezményeket, ha 30 optikai üzlettel kötöttek szerződést.⁵⁹ Ez lényegében teljesíthetetlen feltétel volt, mert az optikai üzletek nem voltak érdekelték a tőlük független internetes kereskedők térnyerését elősegíteni.⁶⁰ A GVH a korlátozást ún. különösen súlyosnak minősítette, minthogy korlátozta, hogy a disztribútor passzívan milyen vevőkör számára értékesíthet. A GVH szerint az internetes kereskedőkkel kötendő szerződésekben kikö-

⁵⁴ OECD (50. lj.), 25.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Európai Bizottság Közleménye: A vertikális korlátozásokról szóló iránymutatás, 2010/C 130/01, 52. pont

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Vj-55/2013

⁵⁹ Vj-55/2013, 167.

⁶⁰ Vj-55/2013, 186.

tött kedvezmény rendszer úgy volt tekinthető, mint egy megállapodás abban, hogy az internetes kereskedő fizessen magasabb árat az interneten keresztül értékesíteni kívánt termékekért, mint azok a kereskedők, akik értékesítésének zöme optikai üzleteiken keresztül történik.⁶¹ A GVH szerint önmagában az internetes kereskedők hátrányos megkülönböztetése nem volt indokolható az internetes vásárlás egészségügyi kockázataival, amelyhez képest az előírt optikai üzletszám messze eltúlzottnak minősül. A GVH szerint az internetes vásárlók széles körben vásárolnak úgy kontaktlencsét, hogy az illesztési szolgáltatások máshol már igénybe vették, ezért ugyanannak a már általuk ismert terméknek az újbóli megvásárlása nem jelent számukra egészségügyi kockázatot.⁶²

A GVH szerint potyautasság által okozott hátrányok enyhítésére és a fizikai üzletek támogatására - hogy azok továbbra is minőségi szolgáltatást tudjanak nyújtani - nem ellentétes a versenytörvénnyel, ha a gyártó egy fix összeget juttat havonta a hagyományos értékesítés előmozdítása végett a kereskedőnek.⁶³ Ez az előre megállapodott juttatás azonban nem lehet változó mértékű, különösen nem emelkedhet a realizált hagyományos forgalomtól függően, mivel ez már kettős árképzést jelentene a gyakorlatban.⁶⁴

Szelektív disztribúciós rendszerben (amikor a gyártó minőségi követelményekhez köti a disztribútorrá válást) sem lehet korlátozni az Internetes értékesítést.⁶⁵ Ezzel kapcsolatos ügyben⁶⁶ a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique kozmetikai és testápoló termékei forgalmazási szerződéseiben kikötötte, hogy az értékesítésekre kizárólag helyiségben, okleveles gyógyszerész kötelező jelenléte mellett kerülhet sor, miközben az érintett termékek nem tartoztak a gyógyszerek kategóriájába, így tehát nem vonatkozott rájuk gyógyszerési monopólium. A közigazgatási eljárás során a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique kifejtette, hogy a szóban forgó termékek jellegüknél fogva az értékesítési

⁶¹ Vj-55/2013, 186.

⁶² Vj-55/2013, 191. A Versenytanács a Vj/74/2003. sz. ügyben hozott döntésében arra hívta fel a figyelmet, hogy egyértelmű jogszabályi felhatalmazás hiányában egy szakma, egyes vállalkozások, illetve a vállalkozások társadalmi szervezetei nem vehetik át a jogszabály, az állami szabályozás funkcióit, azaz ha az általuk szükségesnek tartott jogi szabályozás nem jön létre, állami aktus nem történik meg, vállalkozások közötti megállapodással azt önkényesen nem helyettesíthetik, még abban az esetben sem, ha a vállalkozások, illetve társadalmi szervezeteik megítélése szerint piaci zavarok mutatkoznak. Ha az adott ágazatért felelős állami szervek nem teszik meg a szükséges lépéseket a piaci zavarok elhárítására, az erre feljogosított jogalkotó nem hozza meg a szükséges rendeletet, az nem hatalmazza fel a vállalkozásokat, illetve társadalmi szervezeteiket, hogy a jogalkotó helyett maguk cselekedjenek.

⁶³ Vj-55/2013, 214.

⁶⁴ Az Európai Bizottság vertikális korlátozásokról szóló iránymutatásának (52) bekezdésének d) pontja (55. lj.)

⁶⁵ Uo. 54. pont

⁶⁶ C-439/09 - *Pierre Fabre Dermo-Cosmétique* EBHT [2011] I-09419

helyen a teljes nyitvatartási idő alatt gyógyszerészoklevéllel rendelkező személy fizikai jelenlétét teszik szükségessé annak érdekében, hogy a vásárló minden körülmények között személyre szabott szakértői tanácsot kérhessen és kaphasson. A Bíróság esetjogi gyakorlatában a szelektív disztribúciós rendszerek nem sértik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében meghatározott tilalmat, amennyiben a viszonteladókat egységesen meghatározott és hátrányos megkülönböztetéstől mentesen alkalmazott objektív minőségi kritériumok alapján választják ki, továbbá amennyiben a termék jellemzői a termék minőségének megóvása és megfelelő használatának biztosítása érdekében szükségessé teszik az ilyen forgalmazási hálózatot, végül pedig amennyiben a kialakított kritériumok nem haladják meg a szükséges mértéket. Az ügyben nem volt vitatott, hogy a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique szelektív forgalmazási hálózata keretében a viszonteladókat egységesen meghatározott objektív minőségi kritériumok alapján választják ki.⁶⁷ Ugyanakkor a Bíróság szerint meg kell vizsgálni azt is, hogy a versenykorlátozások arányosan próbálják-e megvalósítani az egyébként jogszerű célkitűzéseket. A Bíróság szerint a presztízst sugalló arculat megóvására irányuló célkitűzés nem minősülhet a versenykorlátozás alapjául szolgáló jogszerű célkitűzésnek, és így nem igazolhatja, hogy az ilyen célkitűzésre irányuló szerződéses kikötésre ne vonatkozzék az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése.⁶⁸ *„Az alapügy tárgyát képezőhöz hasonló olyan szerződéses kikötésnek, amely az internet mint forgalmazási mód alkalmazását de facto megtiltja, legalább az a célja, hogy korlátozza az olyan végső felhasználók részére történő passzív eladásokat, akik az interneten szeretnének vásárolni, és akik a szelektív forgalmazási rendszer érintett tagjának földrajzi vonzaskörzetén kívül tartózkodnak.”*⁶⁹

A földrajzi korlátozások miatt indult eljárás a filmstúdiók ellen is, mert a Bizottság nem tudja elfogadni, hogy azok a filmek on-line elérhetőségét illetően a fogyasztók passzív megkeresését is korlátozzák másik tagállamból, illetve nem engedik a jogok EU-n belüli szabad hordozását sem (pl. mobil eszközön olyan esetben, mikor valamely országban már előfizető a fogyasztó).⁷⁰ A már jogosított engedélyek szabad EU-n belüli előfizetői általi hordozását (és ebből fakadóan ennek korlátozásának jogszerűtlenségét) pedig éppen TV műsorok tekintetében (igaz nem on-line, hanem hagyományos műsorszórási környezetben) legutoljára 2011-ben az EU Bíróság is megerősítette.⁷¹

Bár fentiek során az on-line kereskedelem vertikális korlátozásairól volt szó, röviden utalni kell az *Eutras* ügyre⁷², amely rámutat, hogy az on-line tér a horizontális összejátszásokat is megkönnyítheti. Az szóban forgó ügyben egy on-line szállásközvetítő platform a rajta keresztül értékesítő utazási irodákat automatikus rendszerűen

⁶⁷ Uo. 43. pont

⁶⁸ Uo. 46. pont

⁶⁹ Uo. 54. pont

⁷⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5432_en.htm

⁷¹ C-403/08 *Football Association Premier League and Others*, EU:C:2011:631

⁷² C-74/14 - *Eutras és társai* még nem tették közzé

tájékoztatta a platformon elérhető kedvezmény mértékéről, amelyet a rendszer be is állított. Az utazási irodák arra hivatkoztak, hogy nem ismerték az üzenetet, azt nem fogadták el, így nem lehettek a részesei a jogsértő összehangolt magatartásnak. Az Európai Bíróság azonban esetjogára⁷³ hivatkozással világossá tette, hogy az összehangolt magatartás megállapításához előbbin túl okozati összefüggésben a piacon követett magatartás is szükséges, márpedig nem életszerű, hogy a rendszer beállításánál fogva a kedvezmény alkalmazásáról az utazási irodák ilyen módon később ne értesültek volna, miáltal abba belenyugodtak. Minden esetre még ilyenkor is adott lett volna számukra az elhatárolódás és a hatósághoz fordulás lehetősége.⁷⁴

7. A személyes adatalapú internetes szolgáltatások versenyjogi vonatkozásai

A személyes adatokon nyugvó „ingyenes” online szolgáltatások piaci értéke 2020-ra elérheti a 300 milliárd EUR-t.⁷⁵ A big data több mint személyes adatok tömege, mert részét képezik aggregát és anonimizált adatok is, de több millió EU-s közösségi háló, internetes kereső, on-line kereskedelem használatól származnak.⁷⁶ A személyes adatok azonban egyre fontosabb eszközzé,⁷⁷ vagyoni értékévé válnak, csakúgy mint a szerzői jogok, üzleti titkok, szabadalmak, miként ezt gyakran a cégek könyvei is tükrözik.⁷⁸

Sok „ingyenes” on-line szolgáltatásnak van lényegében „igénybevételi díja” mégpedig a személyes adat átadása.⁷⁹ E folyamatnak jellemzően négy lépése van: gyűjtés, tárolás, elemzés, felhasználás.⁸⁰ Olyan két oldalú piac ez, ahol a platform szolgáltatója egyre vonzóbb ingyenes szolgáltatásokat fejleszt annak érdekében, hogy az őket igénybevevő felhasználók egyre növekvő tábora miatt az ingyenes szolgáltatásokat kínáló platform a reklámozóknak aztán minél vonzóbb legyen. Ebben a közegben az ingyenes felhasználók személyes adata komoly üzleti érték.

⁷³ C286/13 P *Dole Food és Dole Fresh Fruit Europe kontra Bizottság ítélet*, EU:C:2015:184, 126. pont

⁷⁴ C194/14 P *AC Treuhand kontra Bizottság ítélet* EU:C:2015:717, 31. pont

⁷⁵ Preliminary Opinion of the European Data Protection Supervisor: Privacy and competitiveness in the age of big data: The interplay between data protection, competition law and consumer protection in the Digital Economy, March 2014, 8.

⁷⁶ Uo. 9.

⁷⁷ Ezt a Bizottság több döntésében is megerősítette: M.4731 – Google/DoubleClick, M.6314 – Telefónica UK/Vodafone UK/Everything Everywhere/JV, M.7023 Publicis/Omnicom. A GVH pedig a Vj-93/2011 ING-Telenor ügyben fejtette ki, hogy a fogyasztókra vonatkozó adatok megszerzése elősegítik az áruk eladását és értékesítését.

⁷⁸ Uo. 10.

⁷⁹ Autorité de la Concurrence – Bundeskartellamt: Competition Law and Data, 10th May, 2016, 3.

⁸⁰ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), ‘Exploring the Economics of Personal Data’, 2013.

Az eddigi versenyjogi gyakorlatban a személyes adatokon alapuló internetes szolgáltatásokkal összefüggésben leginkább az a kérdés merült, hogy a személyes adatok halmaza piaci hatalmat hozhat-e létre.

A francia és a német versenyhatóság közös tanulmánya szerint elvileg van lehetőség arra, hogy ún. adatbrókerektől a versenytársak olyan adattömeget szerezzenek be, amelyekre versengő szolgáltatást tudnak építeni, valójában azonban van egy olyan szintje már az ingyenes szolgáltatásokkal kiépített adatbázisoknak, amelyekhez a gyakorlatban a versenytársaknak aligha lesz ésszerű hozzáférésük.⁸¹ Kérdés, hogy ez esetben mindez mennyiben köszönhető magának az adatnak vagy sokkal inkább az abból levonható következtetéseknek.⁸²

A *Facebook/Whatsapp* összefonódás engedélyezésére irányuló ügyben⁸³ a Bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy bár a Whatsapp nem gyűjti a felhasználói adatait nem valószínű, hogy az összefonódás után a Facebook a reklámpotenciál kihasználása érdekében elkezdene ezt tenni, mert a kielezett piaci verseny miatt a felhasználók elpártolnának, így egy ilyen stratégia nem lenne kifizetődő. Ezen túl is a Bizottság szerint üzletszerzésre alkalmas személyes adathalmazok ezen körön kívül is elérhetőek lennének a versenytársak számára. Ezen kívül a Bizottság hangsúlyozta, hogy az alkalmazás (app) fejlesztés gyorsan fejlődő ágazat, ahol a fogyasztók váltási költségei⁸⁴ és a piacralépés korlátai alacsonyak, ezért még a hálózati hatás miatt támadhatatlannak tűnő piaci hatalom is elveszíthető.⁸⁵ Mindezt a dinamikus verseny mellett érvelők a Google és a Facebook példájával szemléltetik, akik indulásukkor a Yahoo, AltaVista, MySpace uralta netes piacon kellett, hogy megvessék a lábuk és látszólag esélyük sem volt olyan hálózati hatás elérésre, mint az azóta eltűnt vagy jelentőségüket elvesztett egykori piacvezetőknek.⁸⁶ A *Google/DoubleClick* ügyben⁸⁷ is arra az álláspontra helyezkedett a Bizottság, hogy a személyes adatok halmaza nem tekinthető nem megkettőzhető eszköznek, hiszen a versenytársak is képesek ilyen személyes adathalmazok beszerzésére például adatbrókerektől. Ráadásul a *Microsoft/Yahoo! Search* ügyben⁸⁸ beszerezett piaci információk alapján a Bizottság arra az álláspontra jutott, hogy az összefonódás révén elérhető személyes adathalmaz bővülés előnyei egy bizonyos szint után fokozatosan csökkenő hozadékúak.

⁸¹ Competition Law and Data, (79. lj.) 12.

⁸² Ez esetben ugyanis az adatokból értékét előállító algoritmusnak lehet a piaci pozíció köszönhető. Uo. 42.

⁸³ Case No COMP/M.7217 - FACEBOOK/ WHATSAPP

⁸⁴ Ezt még az ún. multi-homing is erősítheti, amely azt jelenti, hogy ugyanazon típusú online szolgáltatást a felhasználók sokszor több szolgáltatótól is igénybe veszik. Competition Law and Data, (79. lj.) 36.

⁸⁵ Uo. 132. pont

⁸⁶ Competition Law and Data, (79. lj.) 29.

⁸⁷ pl. M.4731 – Google/DoubleClick, 365., az ügyben az Internetes keresők és böngészők használatára vonatkozó személyes adatok összeadódása merült fel problémaként

⁸⁸ M.5727 Microsoft/Yahoo! Search

Az adatbázisok paicralépés szempontjából való jelentőségére példa a távközlés területén az egyetemes szolgáltatási irányelv, amely előírja a tudakozószolgálatok és telefonkönyvek szolgáltatása céljából a megfelelő információk átadását.⁸⁹

Az adatvédelem megfelelő szintje a verseny nem árjellegű paramétere lehet.⁹⁰ Milyen a termék minősége.⁹¹ Egyre több olyan on-line alkalmazás-fejlesztés van ugyanis, amelyek kifejezetten a magas adatvédelmi szinttel kívánnak versenyelőnyre szert tenni (pl. Snapchat, DuckDuckgo). Éppen ezért lehetett a Snapchat egy a fogyasztó megtevéseztéssel kapcsolatos eljárás tárgya az USA-ban mikor kiderült, hogy az üzenetek tárolására vonatkozóan valótlan információkat adott.⁹²

Fentiekből következően továbbá például egy összefonódás után az adatkezelés, adatvédelem szintjében bekövetkező kedvezőtlen változás (pl. több személyes adat kezelése, harmadik fél részére való továbbítása) a versenyjogi értékelés szempontjából felfogható az áremelkedéshez vagy a minőségromláshoz hasonló következményként.⁹³ A Facebook/Whatsapp összefonódásban is a Bizottság az adatvédelem szintjét ilyen nem árjellegű versenyparaméternek tekintette ugyanakkor versenyjogi szempontból nem látta ezt problémásnak. Az eddigi gyakorlat alapján (Facebook/WhatsApp és TeleAtlas/TomTom⁹⁴) az a következtetés szűrhető le, hogy az adatkezelés minőségi szintjének változását a Bizottság a verseny szempontjain keresztül közvetve értékeli.⁹⁵ Ebben a joggyakorlatában támogatja az Európai Bíróság *Asnef* ügyben hozott döntése, amely szerint „a személyes jellegű adatok érzékeny jellegével kapcsolatos esetleges kérdések önmagukban nem esnek a versenyjog hatálya alá, azokat a releváns adatvédelemre vonatkozó szabályok alapján kell eldönteni”⁹⁶ Amennyiben az adatbázis szintjén verseny azono-

⁸⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2002/22/EK irányelve (2002. március 7.) az egyetemes szolgáltatásról, valamint az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és elektronikus hírközlési szolgáltatásokhoz kapcsolódó felhasználói jogokról Official Journal L 108 , 24/04/2002 P. 0051 – 0077, 25. cikk (2) bek.: A tagállamok biztosítják, hogy minden, az előfizetőkhoz telefonszámokat rendelő vállalkozás teljesítsen minden olyan ésszerű kérést, amely a nyilvánosan elérhető tudakozószolgálatok és telefonkönyvek szolgáltatása céljából a megfelelő információk egyeztetett formában, tisztességes, tárgyilagos, költségalapú és megkülönböztetéstől mentes rendelkezésre bocsátására irányul.

⁹⁰ Eleonora OCELLO, Cristina SJÖDIN, Anatoly SUBOČS: What's Up with Merger Control in the Digital Sector? Lessons from the Facebook/WhatsApp EU merger case, Competition merger brief, Issue 1/2015 – February, 6.

⁹¹ Competition Law and Data, (79. lj.) 24.

⁹² <https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2014/05/snapchat-settles-ftc-charges-promises-disappearing-messages-were>

⁹³ Uo.

⁹⁴ COMP/M.4854 TOM-TOM/TELE Atlas, ebben az ügyben a térképekhez való hozzáférés versenytársak számára való biztosítása volt kérdéses

⁹⁵ Mindez az EUMS 7. cikke fényében érdekes, amely szerint az EU biztosítja a különböző politikái és tevékenységei összhangját.

⁹⁶ C-238/05 *Asnef-Equifax* [2006] EBHT I-11125, 63. pont

sítható, akkor a Bizottság úgy tekinti, hogy ez a körülmény visszatartja az érintett az adatkezelés színvonalának mint versenyző paraméternek az esetleges rontásától, ha meg mégis bekövetkezik a minőségromlás, akkor a felhasználók úgy védekezhetnek ellene, hogy szolgáltatót váltanak. Mindez nem érinti a Bizottság szerint a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályok megsértése esetén irányadó eljárásokat.⁹⁷ A *Facebook/Whatsapp* ügyben az amerikai FTC sem antitörzst alapon, hanem adatvédelmi szabályozóként hívta fel a figyelmét a Facebook-nak, mint vásárlónak a WhatsApp fennálló adatvédelmi rezsimjének megtartására.⁹⁸

Amennyiben fentiek ellenére megállapítható lenne egy személyes adatokat tartalmazó adatbázisról, hogy az erőfölényt alapoz meg, akkor természetesen felmerülhet, hogy az ahhoz való hozzáférés megtagadása erőfölénnyel való visszaélés lehet. Amennyiben egy ilyen adatbázist üzleti titoknak minősítünk (márpedig miért ne tennénk), akkor a *Microsoft* ügy alapján ilyen esetben a hozzáféréstől való elzárkózást a fentiek szerint bemutatottak szerint a szellemi tulajdonhoz való hozzáférésre kidolgozott kivételes körülmények teszt alapján kellene megítélni. E versenyjogi kényszerengedélyeztetési folyamat azonban bonyolult és hosszadalmas. Az új adatvédelmi rendelet 20. cikke szerinti adathordozhatóság azonban megelőzheti az ilyen jellegű problémákat, hiszen a jogosult áthordozhatja az adatát egy másik adatkezelőhöz.⁹⁹

A már hivatkozott *Asnef* ügy pedig arra szolgál iránymutatóul, hogy mikor nem tekinthető versenykorlátozónak egy olyan versenytársak által létrehozott és működtetett (konkrét esetben hitelinformációs) adatbázis, amely személyes adatokon alapul. A Bíróság szerint, amennyiben az adatbázis célja szerint olyan fontos érdekek szolgáltatába állítható mint adott esetben a banki rendszer prudens működése, akkor nem állapítható meg a versenytársak közötti együttműködés versenykorlátozó jellege, ha az adatbázisból a piaci szereplők nem tudják a másik piaci pozícióját ellenőrizni (tehát nem derül ki belőle, hogy ki a hitelezője az adósnak) továbbá az adatbázishoz bármely piaci szereplő diszkriminációmentesen csatlakozhat.¹⁰⁰

8. Összegzés

Láthatóan a technológiai fejlődés folyamatosan reflexióra készíti a versenyjogi jogalkalmazást. Végigvonul a technológiát érintő versenyjogi joggyakorlaton az a körülmény, hogy folyamatosan ki kell egyenlíteni a fejlődés ösztönzésének, illetve a

⁹⁷ Eleonora OCELLO, Cristina SJÖDIN, Anatoly SUBOČS (Ij.90.) 7.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg) OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88

¹⁰⁰ C-238/05 *Asnef-Equifax* [2006] EBHT I-11125, 61. pont

verseny fenntartásának szempontjait. A versenyjogi „kényszerengedélyeztetés” során alkalmazott teszt alapvető eleme ennek megfelelően, hogy fel sem merülhet a szellemi tulajdon tárgyának lemásolása. A szabadalmakkal való visszaélés kapcsán is látszik, hogy az egyébként jogszerű eljárási eszközökkel használt szabadalmakat nagyon jól el kell tudni választani az ezen eszközökkel való visszaélésektől. Az on-line szolgáltatások egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert, így érthető, hogy a versenyjogi jogalkalmazás fókuszában azok a korlátozások állnak, amelyek elterjedés útjában állnak. A vertikális árjellegű korlátozásokra az utóbbi időben főleg az online szállásfoglalási oldalak MFN kikötései szolgáltattak példát. Ezzel kapcsolatban az általános elfogadott gyakorlat az ún. szűkített MFN kikötés lett, amelynek lényege, hogy az MFN csak az eladó saját honlapjára vonatkozik más közvetítő platformokon lehetnek kedvezőbb versenyfeltételek. Ezzel kiküszöbölhető, hogy a fogyasztó a platformon kiválasztott eladó termékét az eladó honlapján olcsóbban megszerezze, másrészt viszont elérhető, hogy a különböző platformok a jutalékaik terhére akciókba kezdjenek. A vertikális nem árjellegű korlátozásokkal kapcsolatos versenyjogi gyakorlat fókuszában az Internetes értékesítés szabadságának biztosítása áll, amelyet ún. passzív értékesítési formaként nem korlátozható vertikális viszonyokban

A személyes adatokon alapuló on-line szolgáltatások kapcsán a versenyjogi gyakorlat eddig elzárkózott attól, hogy az adatkezelés szintjének esetleges minőségi romlását önmagában értékelje. A Bizottság ezt versenyszempontként a versenyhelyzet kényszerítő hatása fényében vizsgálja. Az eddigi gyakorlat alapján eddig az sem volt megállapítható, hogy a személyes adathalmazok erőfölényt alapoznának meg.

Belényesi Pál¹

A TECHNOLÓGIAI PIACOK VERSENYJOGI VONATKOZÁSAI

SOME COMPETITION-RELATED CHALLENGES IN DIGITAL ENVIRONMENTS

Abstract

In an earlier article, we have discussed the economic behind digital markets and platforms. These markets continue to pose questions from an antitrust perspective. Without being overwhelming in this short note, we will discuss some of the questions that relate to technological standards, and some that relate to the notion of Big Data. As for the latter, we will see briefly what the concept means and what potential questions may rise when considering the aspects of data gathering and monetization.

We conclude suggesting that the digital markets need antitrust scrutiny as it is – in lack of industry standards and ex ante regulation – the only efficient way to ensure that consumers are protected against potential company abuses.

1. Bevezető

A digitális piacok (alkalmazások, szolgáltatások, termékek) jelentős része platformokra szerveződik. A platformalapúság nem ismeretlen üzletszervezési forma, a digitális piacokon elterjedt jelenség azonban számos vonatkozásban mégis új. A korábbi platformalapon működő piacokhoz képest dinamikusabban szerveződő, nagymértékben önszabályozó, az értékháló elemeit igazságosabban elosztó (azaz demokratikus alapokra helyező), és az adatokat közvetlenül és gyorsan monetizáló piaci szereplők a korábbi platformokra nem voltak jellemzőek. Tekintettel arra, hogy a tárgyalt platformok inputjai komplex és egymással összekapcsolható értéket generálnak, az ilyen értékhálóknak a gazdaságossága a kapcsolódó piacokon és közösségekben szinte azonnal kimutatható. A vállalatszervezési jelentőségen túl, ezek a jellemzők alapvetően meghatározzák a digitális platformokra vonatkozó versenypolitikát is.

Köszönhetően a digitális fejlődésnek és az elérhető digitális adatmennyiség növekedésének, összességében, a fogyasztók optimálisabb helyzetbe kerültek ahhoz, hogy

¹ *Lecturer, Department of Economics and Finance, John Cabot University, Róma. Megbízott egyetemi előadó, Állam- és Jogtudományi Kar, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.*

megalapozottabb döntéseket hozzanak.² A digitális piacok elterjedése a hagyományos termel-(vásárol)-elad piacok működésére is érezhető hatással van.³ Szükségszerűen, a digitális alapokon nyugvó piacok rohamoszerű növekedése azonban felvet olyan problémákat is, amelyekre a választ – piaci szabályozás hiányában⁴ – a verseny tisztaságát felügyelő hatóságoknak kell megadni.⁵ A versenyjogi vonatkozású kérdések közül, ebben a tanulmányban egyes, a piaci működés szempontjából lényeges⁶ kérdéseket mutatjuk be.

Elemezzük röviden a digitális piacokat, majd megvizsgáljuk, hogy a szabványok és a Nagy Adathalmaz szempontjából mire számíthatunk.

Érintjük továbbá, annak a kérdését, hogy a digitális piacokon megadott fogyasztói adatok mennyiben tekinthetők javaknak, terméknek vagy egyenesen nélkülözhetetlen eszközöknek;⁷ illetve, lehet-e beszélni a „figyelemvadászok közötti” versenyről,

² A befolyásmentes (tökéletes), racionális döntéshozatalra és azok optimális eredményeire épül a mai napig uralkodó verseny-gazdaságtani rendszer. Jelen írás, részben, ennek a digitális piacokra való alkalmazhatóságát igyekszik megkérdőjelezni.

³ Ebben a tekintetben kimagasló: Sangeet P. Choudary et al., *Platform Revolution. How Networked Markets Are Transforming the Economy--and How to Make Them Work for You*. W.W. Norton and Company. 2016.

⁴ Hogy hiányában vagy helyett, vita tárgya lehet. Azonban azon a tényen nem változtat, hogy abban az esetben, ha egy piaci önszabályozás nem megfelelően védi a fogyasztók érdekeit, vagy nincs ilyen szabályozás, a versenyszabályok maradnak az egyetlen fogyasztót védő jogszabályhalmaz.

⁵ Nem minden digitális piacokon felmerülő kérdésre adhat azonban választ egy versenyhatóság. Lásd, részletesebben kifejtve: Belényesi Pál, *A digitális piacok időszerű versenyjogi vonatkozásai. A digitális piacokra vonatkozó joggyakorlat és a kapcsolódó joggazdasági megfontolások összehasonlítása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban*. A Gazdasági Versenyhivatal részére készített kutatás, 2015. Szerződésszám: AL/518/2015; *Challenges of competition policy in a digitalised economy*. Study for Committee on Economic and Monetary Affairs. Ecorys-Idate, 2015. European Parliament, DG Internal Policies, „Policy A” Directorate. Elérhető: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf) (Jelen írás szerzője az itt hivatkozott tanulmány egyik társszerzője is egyben.)

⁶ A nem versenyjogi jellegű problémákat (pl., adathalászat, személyes adatok védelme), valamint a versenyjogi jellegű, de más jogág által jobban kezelhető (pl., Big Data) problémákat a fentebb hivatkozott tanulmányok részletezik.

⁷ Elsősorban a Big Data, mint piaci erőt kölcsönző adatmennyiség kérdése az érdekes. De ezzel kapcsolatban merülhet fel a privacy megsértése, mint versenyjogi alap. Lásd: Case COMP/A.37.507/F3 — AstraZeneca. HL 332/24. 30.11.2006. Lásd még: „Big Data and competition: data-rich does not mean dominant”. TaylorWessing, July 2014. http://united-kingdom.taylorwessing.com/globaldatahub/article_big_data_dominant.html; „Big Data and competition: merger control is not a remedy for data protection issues”. TaylorWessing, July 2014. http://united-kingdom.taylorwessing.com/globaldatahub/article_big_data_competition.html; „Is competition law a suitable response to Big Data’s dominance over users’ data?” Maschietto Maggiore Besseghini, ICT & Competition Law, 2015. <http://www.mmlex.it/wp-content/uploads/2015/10/ICT-Competition-Law-002.pdf>

azaz elmosódhatnak-e az egyes termékpiacok (internetes keresés, zenehallgatás, szobabérlés) közötti határok egy piacmeghatározási folyamat során?⁸

2. Téma jelentősége az európai és magyar gyakorlat szempontjából

Európa, és különösen Kelet-Európa, globális szinten veszített a versenyképességéből.⁹ Az „új” piacokon megjelent nagyobb, piacformáló vállalkozások nagy része az Egyesült Államokból indul és gazdasági tevékenységének központja is ott van. A versenyképesség fellendítésében a versenypolitikának és a versenyjogot betartató hatóságoknak központi szerepe van: a tévesen engedélyezett összefonódások áremelkedéshez és mérséklődő választási lehetőségekhez,¹⁰ a versenyjogba ütköző megegyezések társadalmi jólét-csökkenéshez vezethetnek. A túlszabályozás csökkenti az innovációt, a nem összehangolt verseny- és szakági iparpolitikák pedig regionális befektetés-vesztést okozhatnak, és az elmaradott nemzeti versenyképesség a világpiacon is kiszolgáltatottabbá teszi az országot.

3. Téma időszerűsége

A 21. században a digitális gazdaság (*new economy*¹¹ vagy a *digitális gazdaság*¹²) behálózza mindennapjainkat, jelentősége a gazdasági növekedés szempontjából is egyre kiemelkedőbb.¹³ Az európai versenypolitika gyakran hangoztatott, központi céljai

⁸ Ezeket a kérdéseket részletesebben vizsgálta: „Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy”. Study for the ECON Committee of the European Parliament. Directorate-General for Internal Policies, Policy Department. 2015. Jelen tanulmány szerzője részt vett a parlamenti tanulmány készítésében. Lásd, még, pl.: EVANS David: Attention Rivalry Among Online Platforms. *Journal of Competition Law and Economics*, 9 (2), (2013) 313-357.

⁹ BELÉNYESI Pál: „Do digital business models foster innovation?”, Európai Parlament, ITRE-Bizottság, Workshp. 2015. január 20.

¹⁰ Ez még akkor is fontos, ha a versenypolitika célja nem minden esetben kellene, hogy a fogyasztók választása legyen – függetlenül a heterogén vagy homogén termékpiactól, vagy a vertikális vagy horizontális differenciáltságtól.

¹¹ A New Economy elnevezést Posner átfogóan használja három, egymással kapcsolatban álló gazdasági tevékenység leírására: a számítógépes szoftverek előállítói, az internet-alapú szolgáltatások üzemeltetői, és az előző kettőt kiszolgáló kommunikációs szolgáltatások és alkatrészgyártók. POSNER Richard: Antitrust in the New Economy. *John M. Olin Law and Economics Working Paper No. 106 (2d Series)*, 2000. 2.

¹² Ezt az elnevezést használja, többek között, az OECD is. Organisation for Economic Co-operation and Development Hearings, „The Digital Economy 2012”. DAF/COMP(2012)22, 7 February 2013. <http://www.oecd.org/daf/competition/The-Digital-Economy-2012.pdf>

¹³ Az Európai Bizottság szerint a G-20 államokban 2016-ban, a digitális piacok összértéke el-

is szorosan kapcsolódnak a digitális piacokhoz.¹⁴ A digitális gazdaság által nyújtott új lehetőségek, azaz az internet-alapú keresés, termék-összehasonlítás, véleményformálás/megosztás, vásárlás, valamint az ezek által összekapcsolt gazdaság azonban feladatokat is adnak a jogalkalmazónak: magán-, köz-, verseny-, és büntetőjogikat egyaránt.¹⁵ Nem véletlen tehát, hogy az eltérő versenyjogi megközelítésük megítélése már a múlt században felmerült.¹⁶

4. Elemzés

4.1. A digitális piacok meghatározása

A digitális piacok a digitális gazdaság központi elemei. A digitális gazdaság összetevői a számítógépes szoftverek, az internet-alapú szolgáltatások, valamint az ezeket kiszolgáló kommunikációs szolgáltatások és alkatrészgyártók termékeiből áll. Központi eleme a két- vagy többoldalú piacokhoz hasonló tulajdonságokat mutató digitális platform. Olyan digitális tér, amely kereskedelmi szempontból is értékelhető módon összekapcsolja a felhasználókat (*virtual exchange enterprises*¹⁷). A digitális platformoknak azonban egyelőre nincs széles körben elfogadott meghatározása.^{18 19 20} Az elmondható, hogy az ilyen platformok olyan termékeket és szolgáltatásokat takarnak, amelyekben keresztül több kiegészítő termék, szolgáltatás, információ és alkalmazás tud kapcsolódni úgy, hogy annak következménye minden kapcsolódó oldal számára

éri a 3.2 trillió eurót. „The importance of the digital economy”, Európai Bizottság. http://ec.europa.eu/growth/sectors/digital-economy/importance/index_en.htm

¹⁴ M. VERSTAGER versenyügyi biztos washingtoni beszéde is ezt mutatja. „Competition Policy in the EU: Outlook and recent development in antitrust. 16 April 2015. Lásd: https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/verstager/announcements/competition-policy-eu-outlook-and-recent-developments-antitrust_en

¹⁵ Lásd, pl. B. OBAMA beszéde az FTC-ben, Washington, D.C., 2015. január 12.

¹⁶ Pl., TEECE David and COLEMAN Mary: The meaning of monopoly: antitrust analysis in high-technology industries. 43 Antitrust Bull. 801 (1998); POSNER (2000); PITOFSKY Robert: Challenges of the New Economy: Issues at the Intersection of Antitrust and Intellectual Property. 68 Antitrust L.J. (2001) 913-924.

¹⁷ Ezt az elnevezést használja MANVILLE Brook is. In: „Are Platform Businesses Eating the World?”, Forbes, Feb 14, 2016. <http://www.forbes.com/sites/brookmanville/2016/02/14/are-platform-businesses-eating-the-world/#2ca22f14621c>

¹⁸ Ezt szintén tárgyaltuk egy korábbi tanulmányban. Lásd még: SHELANSKI Howard: Information, Innovation, and Competition Policy for the Internet. University of Pennsylvania Law Review, Vol. 161 (2013), 1665.

¹⁹ MEYER Laurence: Digital Platforms: Definition and Strategic Value. Comm. & Strategies, (2000), 127-158.

²⁰ EVANS David: Antitrust Issues Raised by the Emerging Global Internet Economy. 102 NW. U. L. REV. (2008) 1987, 1989.

jólétnövekedés lesz.²¹ Egy ilyen platform fő tevékenysége és a termelési folyamathoz való hozzáadott értéke abban jelenik meg, hogy felhasználói adatokat és internetes tevékenységeket gyűjt össze, és azokat – átalakítva, hasznosabbá téve – kínálja újra, legtöbbször – nem kizárólag – hirdetőknak. A platform használói közötti kapcsolatot és a felhasználók döntéshozatali folyamatát optimalizálja és racionalizálja.²² Ezért, digitális platformként jellemezhető: a hardver (telefon, táblagép, PC), a szoftver (operációs rendszer, browser, online navigáció) és a különböző online szolgáltatások (kereskedelmi oldalak, közösségi oldal, fájlmegosztó oldalak, keresőprogramok).

A digitális platformok közgazdasági szempontból lényegi elemei, hogy közvetlenül össze tudják kapcsolni a kereskedőket a fogyasztókkal, jelentősen megkönnyítve a piacra kerülést és csökkentve az azzal járó költségeket.²³ Jellemző még rájuk a méretgazdaságosság, az externáliák jelenléte, valamint a hálózati hatás. Egyes szerzők a digitális platformok jellemzői közé sorolják még a magas szolgáltatás- és termékváltási költségeket is, valamint a gyakori – és a hagyományos piacokhoz képest jelentősebb – technikai újításokat (magas iparági innovációs mutatót) is.²⁴ Ezen tulajdonságokat figyelembe véve, nehezen elképzelhető, hogy a digitális piacok valamikor is a tökéletes verseny szintjét elérnék, hiszen a standard határkölség-alapú árazás, a gyakori nulla-áras termékek és a jelentős elveszett (*sunk cost*) és kezdeti költségek miatt is, az tulajdonképpen veszteséges működést eredményezne.²⁵ A fentiek következtében, feltételezhető, hogy a digitális piacokon a piacokért folytatott verseny sokkal élénkebb, mint maga a piaci verseny.²⁶ A *new economy* szereplői különböznek még a hagyományos piacoktól abban, hogy azok számos szolgáltatót, számos termelőt egységet vonultatnak fel (vállalatgazdaságosság lehetősége behatárolt több szinten is), a hagyományos piacok jellemzően tartós piaci szerkezettel rendelkeznek, viszonylag ritka és kiszámítható innovációs ráta mellett, illetve, ezeken a piacokon a piacralépés

²¹ Shelanski meghatározásának a kiegészítése. In: SHELANSKI (2013), 1665.

²² Egy, az egyik szerző által vezetett, de a cikk leadásakor folyamatban lévő kutatás azt vizsgálja, hogy ez mennyire látszólagos csak, és a felhasználók referencia-alapú döntéshozatala olyan mértékű, hogy az a digitális platformokkal kapcsolatos versenyeljárást is befolyásolni tudja.

²³ A fogyasztók elérésének és a vállalkozások digitális platformra kerülésének egyrészt akadály a szélessávú penetráció, a digitális írástudás, a vállalkozások digitális képzettsége, valamint a regionális/nemzeti határokon átnyúló kereskedelmi-szabályozási keretrendszer.

²⁴ COMINO Stefano and MANETTI Fabio: Industrial organization of high technology markets. The internet and information technologies. Cheltenham, Edward Elgar, 2014.

²⁵ Figyelemmel arra, hogy a versenyárat, az áralapú versenyben a határkölséggel tekintjük egyenlőnek.

²⁶ POSNER (2000), 4.; VETTAS Nikolaos: Competition and regulation in markets for goods and services: A survey with emphasis on digital markets. Athens University of Economics and Business and CEPR, October 12, 2015. <http://www.coeure.eu/wp-content/uploads/Competition-and-regulation-in-markets-for-goods-and-services-final.pdf>

és a piac elhagyása nem túl gyakori.²⁷ A piacokra jellemző a széles körű vertikális integráció – a szolgáltató egyben vásároló is –, valamint az ennek köszönhető változatos szolgáltatási portfólió (egy cég a rendelés felvételtől a kiszállításig, számlázásig, az utószervizen keresztül számos dolgot tud ellátni).

4.2. A versenyjogi kérdések²⁸

Amennyiben valószínűsíthető, hogy a piaci verseny sérül, a jogalkalmazónak, mielőtt a piaci folyamatokba beavatkozik, számos kérdést kell feltenni. Az első a versenyjogi beavatkozás ágazati beavatkozással szembeni szükségessége. Bármennyire is versenyjogi jellegűnek tűnik egy probléma, nem minden esetben indokolt a beavatkozás. Elképzelhető, hogy bizonyos helyzetben nagyobb szükség van az ágazati szabályok változtatására, amely a piacot strukturálisan alakítaná át, és amelynek következtében a problémák hosszabb távon megoldódhatnak. Mikor van ez így?²⁹ Jellemzően akkor, ha a versenyjogilag értelmezhető piaci hibákat a versenyjog eszközei tudják a legnagyobb hatékonysággal orvosolni. Amennyiben erre nincs lehetőség, célszerűbb, ha a digitális piacokon megjelenő problémákat az ágazati politikák, egyéb jogterületek eszköztárai kezelje.

A nem online piacokon (pl., a *brick and mortar* vagy *pipe businesses* vagy a hagyományos *produce-buy-sell* piacok) ismert versenyellenes magatartások vizsgálatakor a hatóságok egy, a múlt század második felében kialakult lineáris rendszert követnek: piacmeghatározás – piaci erő kiszámítása (erőfölény meghatározása) – a versenyellenes magatartás vizsgálata – szankció/eljárás megszüntetése.³⁰ Ezen folyamat központi eleme a piacmeghatározás, amely minden további folyamatnak az alapja is egyben. A digitális piacokon aktív vállalkozások és az általuk kínált szolgáltatások és termékek azonban olyan gyakran változó piaci körülmények között értelmezhetők, ahol a versenytársak nem a kialakult piacokon, hanem új piacokért és új piaci struktúráért harcolnak.³¹ Így piaci helyzetük és magatartásuk is ennek, valamint az üzleti modellek fényében értelmezendő.³² Ezzel kapcsolatban, valamint a dinamikus kiosztást szem előtt tartva, azaz az innovációra való ösztönzés mellett, felmerül a kérdés, hogy van-e annak realitása, hogy a piacmeghatározás és a versenytársak azonosítása, valamint a

²⁷ POSNER (2000), 2.

²⁸ Lásd, BELÉNYESI (2015), 25-27.

²⁹ A kérdés feltétele a tanulmány célkitűzése miatt indokolt.

³⁰ BAIN Joe, Workable Competition in Oligopoly: Theoretical Consideration and Some Empirical Evidence. *American Economic Review*, 40(2), (1950) 35-47.

³¹ Ez azonban nem teljesen új, hiszen már 1979-ben Porter is új jellemezte az iparági verseny környezetét, illetve a versenyt befolyásoló tényezőket, mint öt elem által befolyásolt területet. A Porter-féle modell szerint tehát az új belépők, a helyettesítő termékek fenyegetése, a vevők alkupozíciója, a szállítók alkuereje, valamint a meglévő versenytársakkal folytatott versengés befolyásolja a versenyt. PORTER Michael: *Versenysztratégia*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2006.

³² BELÉNYESI (2015).

piaci erő megállapítása folyamatainak egyes lépéseit egymással összekapcsoljuk?³³ A digitális piacokon a választ az egyes eljárásokban, az érintett vállalkozásokra jellemző üzleti modellek elemzése után tudjuk csak megkapni.

A digitális piacokkal kapcsolatos versenyjogi ügyek vonatkozásában, a vélemények közötti különbségek közös nevezője egyrészt az ár-alapú, statikus versenyjogi elemzések kritikája. Erre példa, hogy az *over-the-top* (OTT) szolgáltatások vonatkozásában az ár-alapú megközelítés - a szolgáltatások nulla-áras jellege miatt - rossz kiindulópont lehet. Ezeken a „piacokon” a vállalkozások új piacok létrehozásával, innovatív üzleti modellekkel, új fogyasztó-megnyerési technikákkal versenyeznek – a hagyományos ár-alapú verseny helyett.³⁴ Az ár-alapú versenyt, ahogy azt más piacokon is, horizontális termék-differenciálással igyekeznek a vállalkozások kordában tartani (pl., Uber, Wundercar, BlaBla Car, Lyft), azzal a különbséggel, hogy a piacra lépők rendszerint frissen alakult vállalkozások (gyakran ún. *start up*-ok), nem pedig innovatív inkumbensek.

A másik visszatérő kritika a fogyasztók adatainak a felhasználásával kapcsolatos. A vállalkozásoknak az adatok kezeléséből származó piaci erőfölénye, valamint a kapcsolódó tevékenységek elemzése több versenyügyben előkerült.³⁵ Ebben a tekintetben azonban széles körben osztott véleményt sem a szakirodalom, sem a jogalkalmazás nem talált, egyelőre.³⁶ Az adatkezelést is érintő versenyeljárások egyik központi kér-

³³ Ennek a kérdésnek más alapja is van. A potenciális versenytársak belépése a piacra piaci részesedés csökkenésében, ármérséklődésben és a költségek emelkedésében is megjelenik. A digitális piacon (annak ellenére, hogy a látszólagos belépési korlátok alacsonyak), a sikeres belépés nem gyakori, az ár nem mérséklődik (gyakoriak a nullaáras termékek), a költségek nem emelkednek. Itt jegyezzük meg, hogy az új belépők fix költségeit és a marketingköltségeket nem számítjuk klasszikus költségnövekedésnek.

³⁴ SHELANSKI (2013), 1667. Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államokban már 1980-as években elindult egy folyamat, amely az összefonódásokat az innováció támogatása szempontjából vizsgálta. In: KATZ Michael and SHELANSKI Howard.: *Mergers and Innovation*. 74 *Antitrust L.J.* 1, 1. (2007); Shelanski (2013), 1670.

³⁵ „Italy Launches Antitrust Probe Of Google News”, *LAW360*, August 27, 2009; <http://www.law360.com/articles/118735/italy-launches-antitrust-probe-of-google-news>; „French Mapmaker Takes Google Maps To Court”, *RFI*, July 29, 2009. http://www.rfi.fr/actuen/articles/115/article_4550.asp; *U.S. v. Google Inc.*, Case No: 1:11-Cv-0,0688; *Tradecomet.Com LLC v. Google Inc.*, Case No.09-Cv-01400; *Google, Inc v. Mytriggers. Com, Inc.*, Case No. 09-Cv-1483; European Commission, *Antitrust: Commission Probes Allegations of Antitrust Violations by Google*, Brussels (November 30, 2010); „России выдала Google предписание”, 05-10-2015. <http://fas.gov.ru/press-center/news/detail.html?id=35180> (orosz versenyhatóság Google-lel szembeni eljárása); „S. Korea Drops Antitrust Case Against Google”. *Law360*, July 18, 2013. <http://www.law360.com/articles/458267/s-korea-drops-antitrust-case-against-google>

³⁶ STIGLITZ Joseph: *Information and the Change in the Paradigm in Economics*. 92 *The American Economic Review* (2002) 460, 463; ROTELLA Perry: *Is Data The New Oil?*

dése az volt, hogy a nagy adatbázissal rendelkező vállalkozások olyan tevékenysége, amely az ilyen adatbázisokhoz való hozzáférést akadályozza vagy tiltja, sérti-e a versenyjogot, különösen a nélkülözhetetlen eszközökre vonatkozó joggyakorlatot.³⁷

A digitális piacok vonatkozásában tehát javasolt, hogy a piac szerkezetét a piaci szereplők gyakorlata és teljesítménye fényében vizsgálja a versenyhatóság, beépítve ezáltal olyan vizsgálati szempontokat az eljárásba, amely kiegészíthetik a mainstream közgazdasági elemzési folyamatokat.³⁸ Ez a fajta gondolkodás ugyan már a múlt század nyolcvanas éveiben elkezdődött, a versenyjogi ügyek elemzése a mai napig inkább a neoklasszikus alapokon nyugvó chicagói iskolát követi.³⁹

4.3. Fogyasztók tájékoztatottsága, csökkenő információszerzési és szállítási költségek

A digitális piacok megjelenése a szélessávú hálózatok kiépüléséhez és internetes kereskedelem elterjedéséhez köthető. A múlt század végén indult folyamat akkor erősödött fel, amikor a fogyasztók az interneten található információhalmazt tudatosan kezdték el használni a vásárlás, összehasonlítás, valamint a közösségi szerveződés és megosztás céljával. Mindezt a hagyományos piacokhoz képest sokkal rövidebb időn belül, kevesebb erőfeszítéssel és jelentősen alacsonyabb költségek mellett. A termelői-szolgáltató oldal előtt lehetőségként jelent meg, hogy nagyobb számú ügyfelet érhetnek el, a hagyományos földrajzi határok okozta fizikai akadályok nélkül,⁴⁰ hosszabb „nyitvatartási időben”, a tárolási és információs költségek minimalizálá-

Forbes, Apr. 2, 2012, [HTTP://ONFORB.ES/HDO4C4](http://ONFORB.ES/HDO4C4); NEWMAN Nathan: Search, Antitrust and the Economics of the Control of User Data. Yale Journal on Regulation, Vol. 30, No. 3 (2014). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2309547

³⁷ A kérdés lehangsúlyosabban a Google elleni versenyeljárásokban jött elő. A versenyjog sértés megalapozottsága mellett érvel elsősorban NEWMAN (2014), míg ellene MANNE Geoffrey & WRIGHT Joshua: Google and the Limits Of Antitrust: The Case Against the Case Against Google. 34 Harv. J.L. & Pub. Pol’y (2011) 171, 181; BORK Robert and SIDAK Gregory: What Does The Chicago School Teach About Internet Search And The Antitrust Treatment Of Google?, Journal of Competition Law & Economics, 8(4), (2012), 663–700.

³⁸ Pl. a viselkedési közgazdaságtan egyes dokumentált eredményeit (fogyasztók referencia-központú döntései, hiedelem-alapú esély-túlértékelés, stb.)

³⁹ Lásd még: SHERER Frederic and ROSS David: Industrial Market Structure and Economic Performance. 3rd ed., Houghton Mifflin Company, 1990.

⁴⁰ Ez persze, viszonylagos, hiszen az internetes kereskedelemnek is vannak határai (határokon átnyúló kereskedelem, biztonsági és fizetési problémák). Az Európai Unióban ezt kívánja orvosolni a Bizottság Egységes Digitális Piacra vonatkozó javaslata (<http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/>), valamint az ilyen akadályokat elemzi a Bizottság 2015-ben indított, e-kereskedelemmel kapcsolatos ágazati vizsgálata is („Antitöröst-szabályozás: A Bizottság vizsgálatot indít az e-kereskedelmi ágazatban”, IP/15/4921. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4921_en.htm).

sa mellett. A közvetítők kiiktatásával költséget takaríthattak meg,⁴¹ a fogyasztókról közvetlenül szerzett információ segítségével – a költségek minimalizálása mellett – pedig célirányosabban tudták alakítani a termékeiket.⁴² Standard közgazdaságtani gondolkodás szerint pedig ez a helyzet azt jelenti, hogy amennyiben a vállalkozások a költségcsökkenést, vagy annak egy részét a fogyasztók felé továbbadják, javítják a piac hatékonyságát, fogyasztói többletet teremtenek.

Bár egyes tanulmányok szerint a felhasználók által az interneten eltöltött idő növekedése a 2000-es évek első évtizedének a végére megállt,⁴³ a felhasználók figyelméért folytatott harc egyre élesebb. Ezt látszik alátámasztani a szolgáltatások és az azokat szállító hálózatok kínálati oldali konvergenciája is.

A digitális platformok sajátos piacok.⁴⁴ Jelentős részük ún. nulla-áras (nem kérnek díjat a fogyasztóktól a szolgáltatásuk igénybevételéért), nagyrésztük pedig többoldalú piacok (platformok) működésére épül. A titkos algoritmusokra épülő, vagy a közösségi gazdaság elvén működő, keresletre automatikusan válaszolni tudó, esetleg a hagyományos üzleteket helyettesítő platformok előnye azonban a hatékonyan kezelhető felhasználói adathalmaz- és hálózat.⁴⁵ Az ilyen termékpiacok közvetlen hatással vannak a hagyományos termék- és szolgáltatás-piacokra is.⁴⁶

A digitális piacokon felmerül, hogy nulla-árazás fényében ténylegesen igazolható-e egyes vállalkozások erőfölénye a monopolárazási lehetőség hiányában, ill. van-e valójában erőfölény – és ha igen, akkor hol.⁴⁷ Továbbá, szintén a nulla-áras piacok

⁴¹ Lásd: NADEL Mark: The Consumer Product Selection Process in an Internet Age: Obstacles to Maximum Effectiveness & Policy Options. *Harvard Journal of Law & Technology*, Vol. 14, (2000) 183.

⁴² Lásd az eBay árverési modelljét, amely szintén a költségek optimalizálására épül: a legtöbbet ígérő fogyasztó kapja a neki legjobban megfelelő terméket, gyakorlatilag meg nem jelenő szolgáltatói költség mellett. De hasonló modellre épül az Uber autógénylési modellje, amely az árakat emeli, amennyiben kevés autó áll rendelkezésre. Említhető még, pl., a fapados repülőgép-társaságok működési modellje is, amely az utazáshoz közeledve, valamint üléshelyek számának csökkenése mellett árat emel.

⁴³ USC Annenberg School's Center for the Digital Future, *Digital Future Report* (2010, 2011).

⁴⁴ Lásd a korábban idézett GVH-VKK tanulmányt, amely részletesen elemzi ezeket a piacokat. BELÉNYESI Pál: A digitális piacok időszerű versenyjogi vonatkozásai. A digitális piacokra vonatkozó joggyakorlat és a kapcsolódó joggazdasági megfontolások összehasonlítása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban. Támogatási szerződés száma: AL/518/2015.

⁴⁵ Google esetében, pl.: folyamatosan növekedő felhasználói adatbázis (mely a szélessáv terjedése miatt és a növekedő népességszám következtében egyre nagyobb lesz, valamint a felhasználókat megcélzó hirdetői réteg).

⁴⁶ Lásd pl., Taxi szolgáltatás-Uber/Wundercar/BlaBlaCar, Email-postai szolgáltatások, szállodai szolgáltatások-Airbnb.

⁴⁷ Lásd, pl.: EVANS David: Attention Rivalry Among Online Platforms. *Journal of Competition Law and Economics*, 9 (2), (2013) 313-357.

miatt, feltételezhető, hogy a fogyasztók egy részének a referencia-alapú preferenciái oda vezetnek, hogy őket jobban befolyásolja az áremelkedés, mint adott piacon az árcsökkenés. Amennyiben egy ilyen, vagy ehhez hasonló fogyasztói jelenség általánosítható, annak akár közvetlen következménye is lehet egy versenyeljárásra, hiszen a keresleti oldal ereje nagyobb lesz – egy bizonyos preferencia vonatkozásában –, továbbá, a belépési korlátok jelentősége is csökkenhet. Az is feltételezhető, hogy a standard Lerner-index vagy a kritikus veszteség-analízis pontatlan eredményt fognak mutatni, mert figyelmen kívül hagyják a fogyasztók azon kritikus csoportját, amely ezeket, az eljárás szempontjából fontos, referencia-alapú döntéseket hozza.⁴⁸

Végezetül, a digitális piacokkal kapcsolatos érdemes még megemlíteni a piacelemzésekre esetenként használat Bertrand- és Cournot-modellek digitális piacokra való alkalmazhatóságának a kérdését. Ugyan a digitális piacokat legtöbb esetben tekinthetjük rövidtávú oligopolisztikus piacoknak.⁴⁹ A kibocsátás mennyiségére épülő Cournot-modell, valamint az áralapú versenyre épülő Bertrand-modell a digitális piacokon nem segít a piac szerkezetének és a piaci tevékenységnek a meghatározásával kapcsolatosan, hiszen – számos egyéb hibájuk mellett – statikusak és olyan feltevésekből indulnak ki, amelyek a digitális platformokon nem valósak. Ilyenek a termék-homogenitás abszolút értéke, a kapacitási határok figyelmen kívül hagyása, a vállalkozások számának statikussága, a piac-elhagyás és piac-belépés hatásvizsgálatának a hiánya.

5. Két versenyjogi kérdés, röviden

5.1. *Big Data*

A technikai megújulás nem csak a kreatív destrukció megnyilvánulása, hanem olyan jelenségek okozója is, mint pl. a Big Data problémaköre.⁵⁰ A „Big Data” a felhasználói adatok tárolásának és újrafelhasználásnak versenyjogi és adatvédelmi oldalról való vizsgálata. Az egyelőre jogi szempontból „kezelhetetlennek” tűnő jelenséggel⁵¹ kapcsolatban egyes szerzők az adatkezelés versenyjogi elemzésében versenyjogi célok-

⁴⁸ Tekintettel a digitális piacok nulla-áras jellegére, valószínűsíthető, hogy ez sokkal hangsúlyosabb, mint más piacokon, ahol a fogyasztói csoport nagyságát becsülni kell.

⁴⁹ Ezt támasztja alá az is, hogy az ilyen piacokon a pillanatnyi monopólium elérése gyakran cél annak érdekében, hogy a magas süllyedő költségeket a vállalkozások visszanyerjék.

⁵⁰ A Big Data-t érintően, bővebben, lásd a szerző megjelenés alatt álló tanulmányát; BELÉNYESI PÁL: Big Data és versenyjog. In: Verseny és Szabályozás-2015. MTA-KTKI (2016) (megjelenés alatt).

⁵¹ Lásd, pl., az „adatvédelmi pajzs”-egyezség (korábban az „adatkikötő”-egyezség ((*safe harbour*) regime), az újrafelhasználás kérdése. „Az EU–USA adatvédelmi pajzs létrehozásával megállapodás született az Európai Bizottság és az Egyesült Államok között a transzatlanti adatáramlás új keretéről.” IP/16/216. Sajtóközlemény. Strasbourg, 2016. február 2. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-216_hu.htm

kal való átfedést is találnak.⁵² Newman érvelése szerint, pl., versenyjogilag is értékes információs aszimmetria van az adatokat gyűjtők és az adatokat átadók között. Ennek alapja, hogy a digitális platformok által kínált ingyenes szolgáltatásokért cserébe megadott személyes adatok – és még inkább az internetes tevékenységünk nyomon követése – olyan jólét-többletbe juttatja a vállalkozásokat, amelyek aránytalanul nagyobbak a fogyasztói határhaszontól.⁵³ Ehhez kapcsolható a Big Data következtében kialakuló piacralépési korlát, azaz az adatmennyiség birtokolásának kritikus mérete miatti hatás is. Az ilyen akadályok miatt előfordulhat, hogy egy potenciális vállalkozás nem tudja beérni az inkumbens vállalkozások *first-mover* előnyét.⁵⁴ Ezzel szemben, Balto és Brok azzal érvelnek, hogy a digitális platformok (a szerzők közvetlenül a Google-re hivatkoznak) által britokolt piaci hányad „egy klikkel” változhat, hiszen a keresőprogram használatakor a felhasználók azonnal tudnak váltani egy másik programra.⁵⁵

Érdemes azonban megjegyezni, hogy a felhasználók előtt ugyan a váltás lehetősége nyitva áll, azonban a tényleges váltás szinte alig érezhető. Ennek elsősorban fogyasztói preferencia-alapja van, ami azzal igazolható, hogy a felhasználók nem szívesen váltanak megszokott termékről egy új termékre, amennyiben a korábbi termék „jól teljesít”. A jól teljesítésnek az egyik alapeleme pedig a felhasználókra vonatkozó adatelemzés. A piacra betörni, új szereplőnek, ilyen korlátok mellett, szinte lehetetlen. Ezzel kapcsolatosan tehát, a versenyhatóságoknak azt kell mérlegelni, hogy a fogyasztók választási lehetősége önmagában elegendő indok-e ahhoz, hogy az adatfelhasználáshoz és -elemzéshez kapcsolódó innováció (algoritmusok fejlesztése) és az ahhoz kapcsolható monopolprofit-elvárás sérüljön egy adatbázishoz való hozzáférés vindikálása által.⁵⁶ Az adatfelhalmozás és annak felhasználása olyan kérdéskör, amelyet külön tanulmányban kell elemezni. Itt annyit jegyzünk meg, hogy piacformáló szerepéről egyelőre nincs kialakult álláspont, de mind a Big Data versenyjogi jelentőségét támogatók, mint az ellenzők tábora folyamatosan bővül.⁵⁷

⁵² NEWMAN Nathan: The Costs of Lost Privacy: Consumer Harm and Rising Economic Inequality in the Age of Google. William Mitchell Review: Vol. 40: Iss. 2, Article 12 (2014).

⁵³ Ibid.

⁵⁴ NEWMAN Nathan: Search, Antitrust, and the Economics of the Control of User Data. Yale Journal on Regulation, Vol. 30, No. 3 (2014). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2309547##

⁵⁵ BALTO David: Google is No Microsoft. Huffington Post, June 30 (2011), <http://huff.to/jfDamv>; BORK Robert: Antitrust and Google. Chicago Tribune, April 6 (2012), <http://trib.in/Hk1Vbz>.

⁵⁶ Ezzel kapcsolatban, lásd: MANNE and WRIGHT (2011), valamint a nélkülözhetetlen eszközök tanának egyik alapértékelését a monopolprofit vonatkozásában, a Verizon Comms., Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP, 540 U.S. 398, 407 (2004) ügyben (minden olyan ár elfogadott egy innováció jutalmaként, amelyet a piac elbír).

⁵⁷ Lásd bővebben: BELÉNYESI, (2016).

5.2. A technológiai szabványok és szabadalmak

A szellemi tulajdonjogokhoz (IP) kapcsolódó szabványokra és szabadalmakra jellemző versenyjogi kérdések abból indulnak ki, hogy az ezekhez kapcsolható süllyedő költségek magasak, míg a termelés határköltsége alacsony. A befektetett költségek megtérülését a szellemi jogok védelme biztosítja. A védelem, közgazdasági szempontból, a monopolhelyzethez köthető kibocsátás-maximalizálást és az IP tulajdonos befektetett költségeihez kapcsolódó árpolitikáját igyekszik egyensúlyban tartani azáltal, hogy az IP tulajdonosának bizonyos ideig majdnem teljes körű védelmet ad.

A technológiai licenzek és a versenyjog kapcsolatának kérdése az EU-ban, hangsúlyosan először a harmadik generációs mobilszolgáltatások (3G) vonatkozásában merült fel 2002-ben.⁵⁸ A Bizottsághoz még 2000-ben eljuttatott notifikációban 18 vállalkozás jelezte, hogy a 3G hálózatok fejlesztése érdekében egy versenyt előmozdító, hatékony és fair partnerséget alakítanak ki, amelynek része lesz a levédett technológia (IMT-2000 3G) értékesítése, valamint a szabvány nélkülözhetetlen elemeihez való hozzáférés is. A Bizottság a gyártók kezdeményezését, az eredeti tervezeteken módosításokat kikényszerítve, jóváhagyta.⁵⁹ Az EB döntése kiemelte, hogy abban az esetben mentesülhetnek a licenzia-szerződések partnerei a versenyjogi felelősség alól, amennyiben a szerződés csak a szabvány nélkülözhetetlen elemeit érinti, az egyezés nem zárja ki a kiskereskedelmi piaci versenyt, a licenzek megkülönböztetés-mentesen hozzáférhetőek, valamint a verseny szempontjából értékes információ nem kerül átadásra.⁶⁰ Az innovációra való ösztönzés megtartása mellett, a Bizottság kiemelte, hogy a 3G rendszereket gyártóknak csak az elengedhetetlenül szükséges szabványokért kelljen fizetni.⁶¹ Az ügy azért érdekes, mert a Bizottság ezzel a kurta gondolattal igyekezett a létező technológiáktól való függőséget (*path dependence*) védeni, és az innováció következtében a piacralépést biztosítani.⁶² Azt azonban nem elemezték, hogy az IP-védelem milyen mértékben képes kényszerkötődést kialakítani a fogyasztói oldalon, és mennyiben korlátozza a vállalkozói oldal lehetőségeit, elsősorban a monopolvédelem miatti magas süllyedő költségek következtében.⁶³

Az IP-védelemnek a hosszú távú, dinamikus verseny (azaz, a technikai megújulásba fektetett költségek megtérülésének ideje alatti védettség lehetősége), valamint a rövid-

⁵⁸ 3G3P – 3G patent platform partnership.

⁵⁹ „Antitrust clearance for licensing of patents for third generation mobile services”. IP/02/1651, Brussels, 12 November 2002. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-02-1651_en.htm

⁶⁰ A versenyjogi szempontból érdekes vizsgálat három téma köré csoportosult: i) a szabványtársulás hatása a versenyre (jogi monopólium szempontjából), ii) a versenyző szükségesszabványok, iii) a szabványtársulás árazási kérdései.

⁶¹ Ibid.

⁶² Alapos áttekintő mű a témában a MAGNUSSON Lars and OTTOSSON Jan: *Evolutionary Economics and Path Dependence*. Edward Elgar, 1997.

⁶³ Lásd, PITOFISKY (2001), 916.

távú, választási lehetőségekből fakadó társadalmi jólét közötti egyensúlyt kellene hatékonyan felügvélnie. Ebben a versenyjog csak segíteni tud, a szellemi jogi szabályokat helyettesíteni nem képes. Erre a segítő szerepére azonban számos példa van. Itt csak az egyik legnagyobb nyilvánosságot kapott esetre, az Apple DRM-jére (digitális jogkezelő rendszerére) vonatkozó versenyjogi ügyre hivatkozunk röviden.⁶⁴ Az iTunes-ból megszerzett zene felhasználását korlátozó DRM-védelemmel és a frissítések behatárolásához köthető szoftveralkalmazásokkal kapcsolatban, erőfölénnyel való visszaélés miatt előbb a skandináv országok, majd azt követően Franciaország és Németország versenyhivatalai is kifogást emeltek. A 2007-ben indult kaliforniai magánjogi kereseteknek köszönhetően Apple 2009-ben beszüntette az iTunes-ban DRM által védett zenék felhasználását és platformját megnyitotta a harmadik féltől származó lejátszók előtt is.

Az IP-védelem és a versenyjog kapcsolatának központi eleme a jogi monopolhelyzet kialakításának indokoltsága. A digitális piacokon, tekintettel a piacok gyors változására, ennek a mesterséges piacralépési korlátnak a felvállalása piacformáló jelentőségű lehet. Ebben a tekintetben a legfontosabb, hogy a versenyhatóságok és a szellemi tulajdonjoghoz kapcsolódó védelmet biztosító hatóságok szorosan együttműködjenek.⁶⁵ Csak így kerülhető el egy kényszerkötődést, döntési függőséget, valamint korlátozott innovációt okozó visszás helyzet kialakulása. Másként fogalmazva, a cél az, hogy a digitális platformok – IP-védelem által is biztosított – jogi monopolhelyzete ne vezessen a platformokon folyó, szerteágazó gazdasági tevékenység egyes szolgáltatásaihoz kapcsolható verseny csökkenéséhez. Így biztosítható hogy a fogyasztók választási lehetősége ne csökkenjen, valamint az ágazatra jellemző innovációs ráta is magas maradjon.⁶⁶

6. Összegzés

A digitális piacok a hagyományos piacoktól eltérő tulajdonságokat mutatnak. A *new economy*-ben a szellemi tulajdonjogok által védett és a keresleti oldalhoz kapcsolható hatékonyság és gazdaságosság miatt a monopolpozícióért folyó harc kívánatos lehet, mert ennek az innovációra ösztönző ereje fogyasztói jólétet növel.⁶⁷ Ezért – hasonló-

⁶⁴ Bővebben, lásd: BELÉNYESI Pál, A digitális piacok időszerű versenyjogi vonatkozásai. A digitális piacokra vonatkozó joggyakorlat és a kapcsolódó joggazdasági megfontolások összehasonlítása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban. A Gazdasági Versenyhivatal részére készített kutatás (2015). Szerződésszám: AL/518/2015, 31-34.

⁶⁵ Így elkerülhető az Egyesült Államokban a 2000-es évek elején tapasztalt Townshend-szindróma (abszolút jogi védelem az IP tulajdonosának). Lásd: Townshend v. Rockwell International Corp., 2000 U.S. Dist. LEXIS 5070 (N.D. Cal. Mar. 28, 2000).

⁶⁶ Hasonlóan vélekedik: KIMMELMAN Gene and COOPER Mark: Antitrust and Economic Regulation: Essential and Complementary Tools to Maximize Consumer Welfare and Freedom of Expression in the Digital Age. Harvard Law and Policy Review, Vol 9. (2015), 441.

⁶⁷ Posner szerint ez árcsökkenő hatással is jár, különösen a természetes monopóliumok piacán. In: POSNER (2000), 4.

an a digitális piacokra vonatkozó személyi adatkezeléshez, valamint a digitális marketinghez⁶⁸ – a versenyjogi megközelítést is módosítani szükséges. Ez azonban nem azt jelenti, hogy gyökeresen kell változtatni a bevált közgazdasági feltételezéseken, hanem azt, hogy azokat ki kell egészíteni a digitális piacokon tetten érhető tulajdon-ságokra való pontosabb válasz lehetőségével.

A szabványok által biztosított jogi védelem garantálásakor tekintettel kell lenni az ágazatra jellemző dinamikus folyamatokra és a fogyasztói igények felgyorsuló kielégítésére. Nem szabad, hogy egy jogi monopólium indokolatlanul hosszú ideig biztosítson védett helyzetet. Ennek a megítélése azonban, továbbra is egyedi mérlegelések következménye kell, hogy legyen.

Indokolt továbbá kezelni a versenyhatóságok azon problémáját is, amely a technológiai-technikai tudás hiányára, a gyorsan változó piaci struktúrák által igényelt gyors eljárásokra vonatkozik. Erre lehet alkalmas egy digitális akciócsoporthoz – IT-szakemberekkel, versenygazdaságtanhoz értő jogászokkal és közgazdászokkal – kialakítása.

Ajánlatos azt is figyelembe venni, hogy a magas tőkeigényű, ám egyben magas innovációs rátával rendelkező digitális vállalkozások számára a tőke, befektetési formában, bőségesen rendelkezésre áll.⁶⁹ Így a tőkeigénynek, mint piacralépési korlátnak, a túlértékelése nem indokolt. Ez a gondolatmenet kiegészíthető azzal, hogy mivel az innovációra kifejtett hatás nehezen mérhető, a beavatkozás csak abban az esetben indokolt, amennyiben annak pozitív hatásáról minden kétséget kizáróan meg lehet győződni.⁷⁰ A feltételek kialakítása azonban egyelőre még gyerekcipőben jár: annak fejlesztése a felkészült versenyhatóság és jogalkalmazók feladata.

⁶⁸ In: BURTON Joe: A marketer's guide to Understanding the Economics of Digital Compared Traditional Advertising and Media Services. Marketer's Guide Series. AAAA, Inc. New York, 2009.

⁶⁹ Egy Google-keresés a „Venture Capital, Digital Companies” kombinációra közel 20 millió találatot adott. Az első néhány oldal kizárólag olyan vállalkozásokat mutatott, amelyek kockázati tőkét fektettek be digitális vállalkozásokba. Lásd még: „100 tech companies active in the Nordics”, Standout Capital, 1 April (2014), <http://www.standoutcapital.com/blog/100-tech-investors-active-nordics/>; „The Rebirth of European Venture Capital”, Forbes, Aug 10 (2015). <http://www.forbes.com/sites/toddhixon/2015/08/10/the-rebirth-of-european-venture-capital/#7ab4047e4d06>.

⁷⁰ Lásd Easterbrook klasszikusnak számító érvelését ebben a vonatkozásban. In: EASTERBROOK Frank: The Limits of Antitrust. 63 TEX. L. REV. 1, 15 (1984). Lásd, még: COTTER Thomas: Innovation and Antitrust Policy. 132-153. In: Roger D. Blair and D. Daniel Sokol, The Oxford Handbook of International Antitrust Economics. Vol 2. Oxford University Press (2015).

Bartóki-Gönczy Balázs¹

OTT, FTTX ÉS HÁLÓZATSEMLEGESSÉG A HÁLÓZATSEMLEGESSÉG KÉRDÉSE AZ IP ADATKICSERÉLÉS PIACÁN

OTT, FTTX AND NET NEUTRALITY

Abstract

After the new regulation of the EU on net neutrality and the continuous development of broadband networks (Fttx networks) many think that the risk that internet users do not have access to legal over-the-top (OTT) contents due to the discriminatory policy of internet service providers is very limited. However, as it is argued in the article, the access to OTT content depends not only on the policy of the so-called eyeball internet service providers who control the last mile of the network but also on the IP interconnection agreements concluded on the upstream markets. The Internet has become from a “many-to-many” to “few-to-many” distribution platform which led to the creation of so-called “paid peering agreements”. In the past, Internet traffic was based on many-to-many traffic flows which were distributed fairly symmetrical across networks by peering and transit agreements. This is shown by the fact that fewer sites account for an ever increasing percentage of total traffic. This trend visibly leads to new bottlenecks which might result discriminatory practices. The findings of thos article support the assumption that the European regulation should focus more on these fastly evolving markets.

1. Bevezető

A hálózatsemlegesség körüli vita régóta áll mind az Európai Unióban, mind az Egyesült Államokban az érdeklődés középpontjában. Mind az Európai Unió,² mind az amerikai

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának doktorandusza, a párizsi Távközlési és Úrjogi Intézet Tanácsának a tagja. A szerző köszönettel tartozik Dr. Bartolits István-nak, Róka Tamásnak, illetve az NMHH szakértőinek a téma technikai hátterének áttekintésében.

² Az Európai Parlament és a Tanács 2015/2120/ EU rendelete a nyílt internet-hozzáférés megteremtéséhez szükséges intézkedések meghozataláról, továbbá az egyetemes szolgáltatásról, valamint az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és elektronikus hírközlési szolgáltatásokhoz kapcsolódó felhasználói jogokról szóló 2002/22/EK irányelv és az Unión belüli nyilvános mobilhírközlő hálózatok közötti barangolásról (roaming) szóló 531/2012/EU rendelet módosításáról, HL LR 310.

szabályozóhatóság, az FCC³ 2015-ben hozta nyilvánosságra azt a szabályozást,⁴ melynek célja a vita lezárása egyértelmű és közvetlenül alkalmazandó szabályok lefektetésével. Mindkét szabályozás fókuszában az internethozzáférés-szolgáltatók hozzáférési hálózaton tanúsított magatartása áll, azaz, hogy milyen feltételekkel korlátozhatják a hozzáférést jogszerű tartalmakhoz, illetve milyen feltételekkel nyújthatnak garantált minőségű hozzáférést online (over-the-top, OTT) szolgáltatóknak az előfizetőkhez. Emellett folyamatosan épülnek ki uniós forrásból azok az optikai alapú (Fttx) szélessávú hálózatok, amelyek immár megfelelő sáv szélességet tudnak biztosítani az egyre növekvő adatforgalom kiszolgálására. Úgy gondolhatnánk tehát, hogy a hálózatsemlegesség kérdése nyugvópontonra jutott a szabályozási környezet kialakulásával.

Ezzel szemben – véleményem szerint – a hálózatsemlegesség elvének érvényesülése nem csak azon múlik, hogy az internethozzáférés-szolgáltató a saját hálózatában milyen üzletpolitikát követ (hálózatsemlegesség kérdése a hozzáférési hálózatban). Az online tartalom és a felhasználó közötti kapcsolat létrejötte és minősége nagyban múlik azon is, hogy a szolgáltatók milyen feltételekkel cserélik ki egymással az adatforgalmaikat, milyen feltételekkel működnek az utóbbi időben egyre fontosabb szerepet betöltő publikus internet adatkicserélési központok. Amennyiben ugyanis két szolgáltató között vita alakul ki és az adatkicserélés egyáltalán nem vagy csak olyan feltételekkel valósul meg, amely torzítja a piaci versenyt, az igenis ugyanúgy érintheti a felhasználót a tartalomhoz való hozzáférésben, mintha az internethozzáférés-szolgáltató blokkolná azt a hozzáférési hálózatban (a hálózatsemlegesség kérdése az adatkicserélési piacon). A két eset végeredményét tekintve a felhasználó szempontjából nincs különbség.

Az internetszolgáltatók adatkicserélésének nagykereskedelmi piaca nem áll a szektorális szabályozás fókuszában, az alapvetően a felek együttműködésén alapul. Ennek oka, hogy a korábbi években a rendszer különösebb érdeksérelem nélkül működhetett. Ez azonban – köszönhetően az adatforgalom exponenciális növekedésének, illetve az OTT szolgáltatók által okozott versenynyomásnak a tartalompiacon – már nem teljesen igaz, előfordulhatnak visszaélések, melyek sérthetik mind az internetszolgáltatók, mint a tartalomszolgáltatók, mind a fogyasztók érdekeit.

Éppen ezért úgy gondolom, hogy a jövő fontos szabályozási kihívása az IP adatkicserélési piacok megfelelő módon való működésének a biztosítása lesz. Jelen tanulmányban röviden bemutatjuk, a hálózatsemlegesség vita eddigi tapasztalatainak összegzését követően, ezen piac működésének alapjait, majd röviden áttekintjük – az eddig felmerült piaci konfliktusok és szabályozói megközelítések mentén – a felmerülő potenciális szabályozási, versenyjogi kihívásokat.

³ Federal Communications Commission

⁴ Federal Communications Commission: Protecting and Promoting the Open Internet, GN Docket No. 14-28., FCC 15-24.

2. A hálózatsemlegesség kérdése a hozzáférési hálózatok szintjén

A hálózatsemlegesség körüli vita uniós szinten, szinte mindmáig, kizárólag arra fókuszált, hogy az internethozzáférés-szolgáltatók diszkriminálhatnak-e egyes online tartalmak között az általuk felügyelt hozzáférési hálózatban. Az ügy először 2008-ban kapott nagy nyilvánosságot, amikor az amerikai Comcast-ügy következtében az Európai Parlament és a Tanács felvette az éppen felülvizsgálat alatt álló elektronikus hírközlési csomag nyitott kérdései közé a témát. Az erős lobbiszerű tevékenység ellenére azonban nem vezetett be a közösségi jogalkotó szigorú szabályozást,⁵ azonban kompromisszumként a felülvizsgált Keretirányelv⁶ 8. cikkébe bekerült, hogy a nemzeti szabályozóhatóságok – többek között – azzal kell előmozdítsák az Európai Unió polgárainak védelmét, hogy „elősegítik, hogy a felhasználók hozzáférhessenek az információkhoz és terjeszthessék azokat, illetve használhassák az általuk választott alkalmazásokat.”⁷ Az Európai Unió tehát nem kívánt szabályozási beavatkozást (azonban ezt nem is zárta ki), mivel úgy vélte, hogy az egyéb versenyelénkítő szabályozási eszközök elegendőek lesznek a probléma megelőzésére. Ilyen eszköz volt a piacsabályozás, a szolgáltatók diszkriminatív politikájának átláthatóvátétele, a szolgáltató váltás költségeinek csökkentése és végső soron, indirekt módon a szélessávú internet alapját jelentő Fttx (Fiber-to-the-home) hálózatok fejlesztésének ösztönzése. A magyar kormány például a Digitális Nemzet Fejlesztési Programban⁸ célul tűzte ki, hogy 2018-ra Magyarország teljes területén elérhetővé tegye a 30 Mbit/s sávszélességű internetet. Az eddigi legnagyobb volumenű (alapvetően optikai alapú) hálózatfejlesztés eredményes végrehajtása érdekében jelenleg országos szintű adatbázis készül a szélessávú lefedettségéről.⁹

⁵ Sulan WONG – Juio ROJAS-MORA – Eitan ALTMAN: Public Consultations on Net Neutrality in Europe 2010 – USA, EU and France, Institut National de Recherche en Informatique et en Automatique, 2010.10.04., 10., <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/52/30/75/PDF/RR-7404.pdf> [letöltés: 2016.04.24.]

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2002/21/EK irányelve (2002. március 7.) az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról (Keretirányelv), HL L 108., 2002.4.24., 33–50. o., módosítva: az Európai Parlament és a Tanács 2009/140/EK irányelve által

⁷ Lásd: BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Attempts at the regulation of network neutrality in the United States and in the European Union – The route towards the “two-speed” Internet, in: Koltay A. (szerk.) Media Freedom and Regulation in the New Media World, Complex, Media Freedom and Regulation in the New Media World.

⁸ http://www.magyarokozlony.hu/permanent/a4/a458f51936803b6c4513f61e6d2c77e4cf-2d73ee/MK_15_106.pdf, [letöltés: 2016.04.24.]

⁹ <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/infokommunikacioert-felelos-allamtitkarsag/hirek/az-allampolgarok-bevonasaval-veglegesitik-a-szelessavu-terkepet>, [letöltés: 2016.04.24.]

Az Európai Bizottság azonban 2013-ban nem értékelte átütő sikerként ennek a „wait-and-see” megközelítésnek eredményeit, hiszen továbbra is több szolgáltató folytatott diszkriminatív forgalommenedzsment gyakorlatot, illetve a tagállamok eltérő hozzáállása a problémához veszélyeztette az egységes piac létrejöttét.¹⁰ Ezért a Bizottság javaslatára az Európai Parlament és Tanács 2015-ben egy olyan rendeletet fogadott el, amely – többek között – megtilt mindennemű diszkriminatív blokkolást, korlátozást a nyílt internet védelmének érdekében. Mindazonáltal ez a rendelet nem csak szigorít az internet-hozzáférés szolgáltatókat terhelő szabályokon, hanem kedvez is nekik, amikor egyértelműen megengedi, hogy plusz bevételi forrásra tegyenek szert azáltal, hogy pénzt kérjenek azon tartalom és alkalmazás szolgáltatóktól, akik garantált minőségű hozzáférést szeretnének a felhasználókhhoz.

3. A hálózatsemlegesség kérdése az IP adatkicserélés piacán

3.1. Az IP adatkicserélés piacokról röviden

Az internet nem egy önálló hálózat, hanem mintegy ötvenezer önálló elektronikus hírközlési hálózat összekapcsolt hálózata. Ezért is nevezik az internetet a hálózatok hálózatának. Az internethez kapcsolódó elkülönülő hálózatok (Autonomous Systems, AS) összekapcsolása IP tranzit vagy peering megállapodások formájában történhet. Az alábbiakban röviden bemutatjuk e két adatkicserélés típus lényegét, külön kitérve a hazai internetpiac szempontjából is lényeges publikus adatforgalom kicserélő központok szerepére.

3.2. Peering szolgáltatás

A peering olyan kétoldalú önkéntes összekapcsolási megállapodás, amely lehetővé teszi, hogy a szerződő feleknek a másik fél felhasználói végpontjainak bármelyikéhez [útvonal-választási (routing) táblájának bármely pontjához] irányuló forgalma célhoz érhessen. A szerződéseket hálózati üzemeltetők, vagyis internethozzáférés-szolgáltatók (ISP), tartalomelosztó hálózati szolgáltatók (Content Distribution Network, CDN)¹¹

¹⁰ Commission Staff Working Document, Impact Assessment – Accompanying Document for the Document Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down measures concerning the European single market for electronic communications and to achieve a Connected Continent and amending Directives 2002/20/EC, 2002/21/EC and 2002/22/EC and Regulations (EC) No 1211/2009 and (EU) No 531/2012, COM (2013) 627 final., SWD (2013) 331., 29.

¹¹ A Content Delivery Network célja, hogy a tartalom optimalizáltan jusson el a végfelhasználóhoz. A CDN szolgáltatást a nagymennyiségű adatot forgalmazó OTT szolgáltatók veszik igénybe. A CDN szolgáltatás elkülönülten nyújtják, azonban egyre gyakoribb, hogy internetszolgáltatók, sőt tartalomszolgáltatók (pl. Netflix) is üzemeltet ilyen hálózatot. A

és tartalomszolgáltatók (Content Provider, CP) kötik. A peering-szolgáltatások egyes esetekben ingyenesek (*free peering*), azonban egyre gyakrabban előfordul, hogy ellenérték fejében valósul meg (*paid peering*).¹² Olyan összekapcsolási szerződést, amelyben a felek az egymás számára bonyolított forgalomért nem kérnek pénzt, általában akkor kötnek, amikor az átmenő forgalom megközelítően szimmetrikus, illetve amikor a felek más ok miatt sem látnak különbséget az összekapcsolás révén a két fél által élvezett nettó előnyök tekintetében. Amennyiben az adatcserélő felek között az átadott adat aránya jelentősen eltér, akkor a kisebb előnyt élvező (aki több adatot vesz át) ellenértéket kér a másik szolgáltatótól. A szolgáltatók általában saját peering szabállyal rendelkeznek, melyben meghatározzák azt az arányt, amely felett nem cserélnék ingyen adatot.¹³ A hálózatok közötti fizikai adatkicserélés szempontjából kétféle peering különböztethető meg:

- Publikus peering: az összekapcsolás több-résztvevős környezetben valósul meg.¹⁴
- Privát peering: pont-pont alapú kapcsolat a felek között.

A *privát peering* során két internethozzáférés-szolgáltató hálózata között jön létre az adatcsere közvetlen fizikai összeköttetésen keresztül. A privát peering legfőbb előnyei közé sorolható a megfelelően nagy sávszélesség, ezáltal magasabb szolgáltatásminőség biztosítása, illetve az, hogy a közvetlen adatkicserélésből adódóan az adott szolgáltató kevésbé függ más szolgáltatóktól.¹⁵

A *publikus peering* – ezzel szemben – többoldalú adatkicserélést valósít meg, megosztott hálózaton, ún. internet kicserélő ponton (Internet Exchange Point, IXP) keresztül. Az adatcserében résztvevő felek az internet kicserélő ponton kapcsolódnak össze, egy vagy több fizikai összeköttetést használva, ezáltal is optimalizálva az adat-

CDN hálózat felépítésében a kiindulópontot egy „eredeti szerver” (Origin Server) jelenti, ahova az eredeti tartalmat töltik fel. Ezt egészítik ki a területileg különböző helyeken elhelyezett ún. másolat-szerverek (Replicated Web Server), amelyeken az eredeti tartalom másolata található, mégpedig földrajzilag elosztva. Az eredeti szerver, ill. a másolat szerverek között nagysebességű, optimalizált, többnyire nem közvetlenül az internetet igénybevevő hálózat húzódik. A felhasználó a hozzá közel eső másolat-szerverre csatlakozik. Ezáltal az összeköttetés megrövidül, és kisebb valószínűséggel lesznek szűk sávszélesség keresztmetszetek, mintha a kért tartalomnak egészen az eredeti szervertől kellene eljutnia a felhasználóhoz.

¹² Bővebben lásd például: ERG Common Statement on Regulatory Principles of IP-IC/NGN Core - A work program towards a Common Position, ERG (08) 26 final NGN IP-IC CS 081016, 28-31., illetve ERG Final Report on IP interconnection, ERG (07) 09.

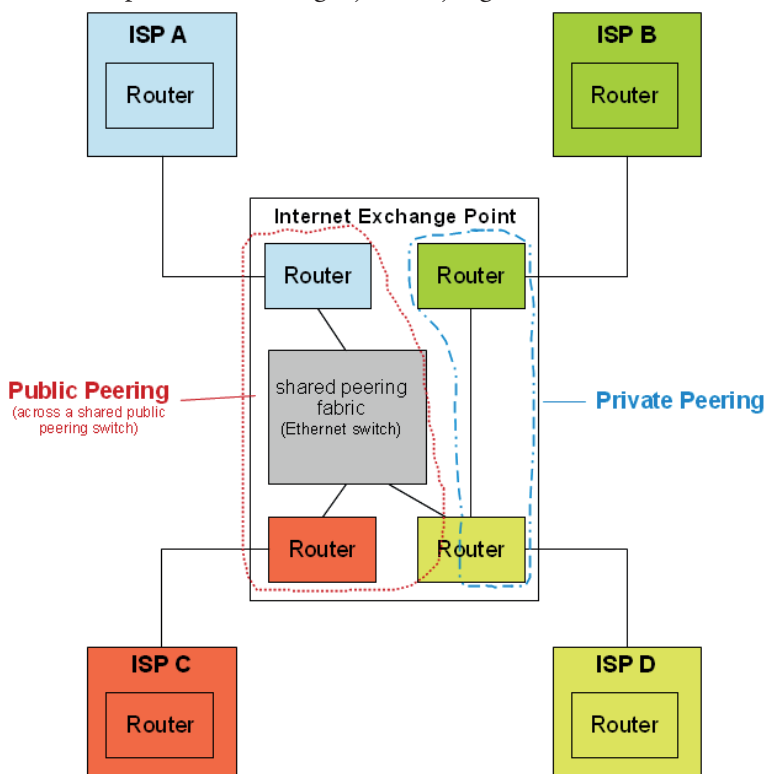
¹³ Ez az arány rendszerint közelít az 1:3 arányhoz.

¹⁴ A publikus peeringről bővebben lásd: DRAKE Chris: Internet innovation: Operators embrace local traffic exchange to cut costs and boost performance, Informa Telecoms & Media, 2013., 1-16.

¹⁵ FARATIN P. – CLARK D. – Bauer S. – LEHR W. – Gilmore P. – BERGER A.: The Growing Complexity of Internet Interconnection, Communications & Strategies, no. 72, 4th quarter 2008, p. 55-60.

továbbítás költségét, ugyanis minden egyes résztvevő között a pont-pont kapcsolatok kiépítése jelentősen magasabb költséget eredményezne.¹⁶

Az IXP-k fizikai eszközöket, épületekben elhelyezett, egy vagy több kapcsolóból álló berendezéseket jelentenek. Fontosságukat az is növeli, hogy alternatív átviteli utakat teremtenek, ami által növelik a hálózati redundanciát és a hálózatok hibatűrő képességét. Az IXP-k az internet-hozzáférés szolgáltatók közös vállalkozásai. Szemben az összekapcsolás eddig tárgyalt bilaterális formáival, az IXP multilaterális összekapcsolást biztosít tagjainak, inputjait a tagok közösen használják. Az IXP jelentős belső gazdaságosság és externáliák forrása. Minél többen használják és minél nagyobb a forgalma, egyfelől annál alacsonyabbak a megabájtonkénti költségei, másfelől annál hasznosabb összekapcsolási lehetőséget jelent új tagok számára.

1. ábra: Az Internet korábban jellemző architektúrája¹⁷

¹⁶ A legnagyobb internet kicserélő-pontok Frankfurtban (DE-CIX), Amszterdamban (AMS-IX), Moszkvában (MIE), Londonban (LINX), Washingtonban (Equinix Ashburn), New Yorkban (NYIIX) és Japánban (JPNAP) találhatóak.

¹⁷ BEREC: An assessment of IP interconnection in the context of Net Neutrality, 6 December 2012, BoR (12) 130, 26.

Az internetes forgalom kicserélésére jött létre a BIX (Budapest Internet Exchange), azaz a Budapesti Adatkicserélő Központ is, amely lehetővé teszi, hogy a különböző szolgáltatók közötti hazai és regionális Internet forgalom ne terhelje az internetszolgáltatók nemzetközi irányú kapcsolatait. Emellett platformot biztosít a szolgáltatói hálózatok IP-alapú összekapcsolásához. A BIX földrajzilag is elosztott hálózati rendszer, amely BIX-szolgáltatási pontokból, és az azokat összekötő adatátviteli kapcsolatokból áll. A BIX-hez csatlakozó szolgáltatók üzemeltetik a BIX-szolgáltatási pontokat, és fenntartják az azok közötti adatátviteli kapcsolatokat. A BIX-szolgáltatási pontokon csatlakozhatnak saját hálózatukkal a BIX felhasználói, a BIX tagok. A BIX működését az Internet Szolgáltatók Tanácsa felügyeli.¹⁸ A BIX-nek jelenleg mintegy 50 tagja van.

3.3. *Tranzit szolgáltatás*

A hálózatközi internetforgalom másik alapja a tranzitszolgáltatás. A tranzitszolgáltatás a kisebb internethozzáférés-szolgáltatók, illetve alkalmazás-szolgáltatók számára biztosítja a globális internet-hálózathoz történő csatlakozást. Az IP tranzitot biztosító szolgáltató az igénybe vevő internethozzáférés-szolgáltató számára biztosítja a globális internethez kapcsolódó végpontok elérhetőségét, illetve azt, hogy saját előfizetői is elérhetők legyenek a globális internet bármely végpontjáról. Az IP tranzit szolgáltatás a résztvevő felek közötti adatkicserélési megállapodásokkal jön létre.

Ezt a szolgáltatást akkor veszik igénybe az internetszolgáltatók, amikor valamilyen okból nem lehetséges peering-szerződést kötni, hanem az internetszolgáltatónak fizetnie kell az után a forgalom után, amelyet más internethozzáférés-szolgáltatónak átad. Ilyen helyzet leginkább vertikális összekapcsolás esetében jön létre, tipikusan a kiskereskedő és a nagykereskedő szolgáltatók között. Ezért gyakran vertikális tranzitnak nevezzük. Horizontális kapcsolatok esetében is van értelme az ingyenes peering helyett a fizetős tranzitra kötni szerződést, mert a tranzitszerződésekbe olyan minőségi és egyéb kritériumok, követelmények, valamint a megszegésük esetén alkalmazható büntetések is belefoglalhatók, amelyek alkalmazására peering esetében nincsen lehetőség. A tartalomszolgáltatók között vannak olyanok, amelyek éppen a minőségi garanciák miatt részesítik előnyben a tranzitszerződéseket.

A nagykereskedő nem nyújt szolgáltatást a kiskereskedőnek, hanem csak más nagykereskedőkkel cserél forgalmat. A kiskereskedőnek viszont elsőrendű érdeke, hogy a nagykereskedő szállítsa az ő forgalmát is, mert ezáltal az olcsóbb lesz, és gyorsabban célhoz ér, mint ha sok más kiskereskedővel kellene peering kapcsolatot létesítenie. A tranzit esetében tehát nem egyenrangú felek közötti adatkicserélő, hanem egy szolgáltatás nyújtásról beszélünk, amelynek keretében egyik internethozzáférés-szolgáltató igénybe veszi a másiktól annak tranzitszolgáltatását.

¹⁸ <http://bix.hu/?lang=hu>, [letöltés: 2016.02.29.]

3.4. A peering és tranzit megállapodások háttere

A hálózatüzemeltetők több okból használhatják a peering-et. Néha olcsóbb, ha maguk kezelik a forgalmat, mint ha fizetnének ezért másoknak. Gyakran előnyös számukra, ha maguk tudják irányítani a saját forgalmukat, vagy ha így jobban ki tudják szolgáltatni a felhasználóikat. Ha egy szolgáltató a forgalmat egy tranzit kapcsolaton át továbbítja, a forgalom olyan módon halad át az interneten, amelyet a tranzit szolgáltató alkalmaz. Ha probléma adódik, például lassú az összeköttetés, nagy a csomagvesztési arány, a tranzit szolgáltató a felelős érte.

Az a hálózatüzemeltető, amelyik peering-et használ, nagyobb mértékben tudja befolyásolni a forgalmát a külső hálózatokban is, könnyebben ki tudja küszöbölni, illetve el tudja kerülni a hibákat. A peering földrajzilag „helyben tudja tartani a forgalmat”, ezáltal pedig javítani tudja a minőséget. A tranzit szolgáltatók általában nagy területeket fednek le, ugyanakkor más hálózatokhoz csak kevés helyen kapcsolódnak. Emiatt, ha például Budapesten vásárolunk tranzit átvitelt egy másik budapesti hálózatba, előfordulhat, hogy az útvonal Londonon vagy Amszterdamon keresztül vezet. A peering-től akkor várhatunk költségcsökkenést, ha elegendően nagy forgalmat bonyolítunk rajta. Ha bármely hálózathoz peering-et akarunk létesíteni, a hálózattulajdonossal külön megállapodást kell kötni, fizikailag össze kell kapcsolni a hálózatokat, majd közös felügyelettel kell működtetni a hálózatok közötti adatcserét.

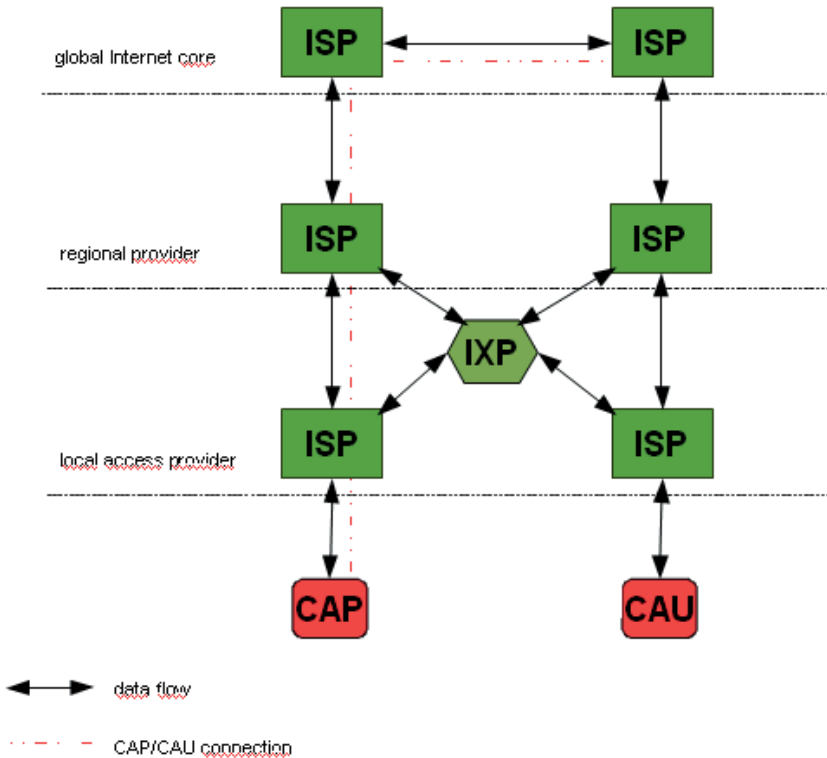
Az elmúlt években az internet sok szempontból jelentős fejlődésen ment keresztül.¹⁹ A sáv szélesség rohamosan növekedett, a felhasználók száma egyre nagyobb, a szolgáltatások és alkalmazások száma, összetétele rohamosan gyarapodik. Mindezek következtében – főként a sáv szélesség tekintetében – komoly szűk keresztmetszetek alakultak ki. Át kellett gondolni az átviteli infrastruktúra bővítésének lehetőségeit és új, innovatív megoldások bevezetését. A problémák kiéleződése folytán felszínre kerültek a különböző internet-piaci szereplők közötti érdekkülönbségek is.

Az internet hosszú ideig az oktatás és kutatás támogatásaként működött. A folyamatos fejlődés során világos hierarchikus struktúra alakult ki. Néhány nagy gerinchálózathoz kapcsolódtak a regionális hálózatok, s ahhoz a fogyasztókat elérő helyi hálózatok. Az internet alapját jelentő nagy gerinchálózatok néhány ponton összekapcsolódtak peering megállapodások keretében, ami egy fizetés nélküli forgalomcserét jelentett. Ezeket a szolgáltatókat nevezzük 1. szintű (Tier 1) internetszolgáltatóknak. A köztük lévő

¹⁹ A témáról bővebben lásd: Analysys Mason: Overview of recent changes in the IP interconnection ecosystem, 23 January 2011, http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjn15LX7Zr-LAhUGJJjKHQEGCeEQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.analysismason.com%2FAbout-Us%2FNews%2FInsight%2FInternet_exchange_points_Feb2011%2FRelated-report-download%2F&usg=AFQjCNE4Ym4dD8Z4Pgy_rcmEaKsL3x-JRKQ&sig2=_9aitV0JfTiDxfkB2r-ThA, [letöltés: 2016.02.28.]

forgalomcsere-megállapodás arra a feltételezésre épült, hogy a forgalom lényegében szimmetrikus. A kisebb, regionális 2., illetve 3. szintű (Tier 2 és Tier 3) internethálózatok mindegyike valamelyik nagy internethozzáférés-szolgáltatóhoz kapcsolódott, a helyi előfizetői hálózatok a regionális hálózatokhoz kapcsolódtak. A regionális hálózatok egymással, illetve a világgal csak Tier 1 szolgáltatókon keresztül kerültek kapcsolatba.

Ezek az alacsonyabb szintű internethozzáférés-szolgáltatók azonban az egyértelmű forgalmi aszimmetria miatt nem álltak peering forgalomcsere-kapcsolatban Tier 1 szolgáltatókkal, hanem tranzitszerződést kellett kötniük a kimenő és bejövő forgalom részükre történő továbbítása érdekében. A Tier 1 szolgáltatók forgalomcsere-megállapodásai alapján működött a globális internet, piaci erejüket érvényesítették a kisebb szolgáltatókkal kötött tranzit megállapodások során.²⁰ Ezt a körülbelül 2007-ig érvényes felállást mutatja szematikusan a következő ábra.

2. ábra: Az Internet korábban jellemző architektúrája²¹

²⁰ CHRISTOPHER S. YOO Innovations in the Internet's Architecture that Challenge the Status Quo; *The Journal on Telecommunications and High Technology Law*, Volume 8, Issue 1, Winter 2010 79-99.

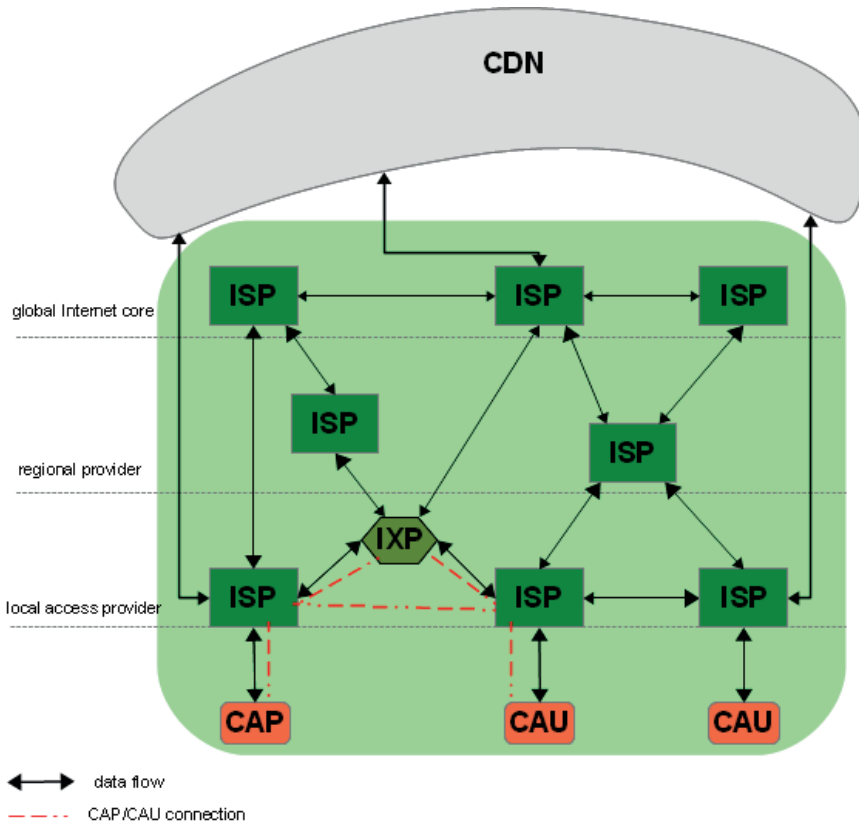
²¹ BoR (12) 130, 49.

Az adatforgalom bővülésével a fent ismertetett hierarchikus struktúra jelentősen megváltozott, átalakult. Ebben a folyamatban az alacsonyabb szintű internethozzáférés-szolgáltatók is elkezdtek közvetlenül peering megállapodásokat kötni egymással, ezáltal javult az összekapcsoltság, bővültek az útvalasztás lehetőségei, csökkentek a tranzitkiadások.

A növekvő forgalom a gerinchálózatok és regionális hálózatok szintjén nemcsak az átviteli kapacitás egyébként viszonylag olcsó növelésével, hanem a forgalomátadási pontok számának növelésével, a forgalomirányítás optimalizálásával is kezelhető. A forgalmi terhelés optimalizálása és egyes szolgáltatások minőségének biztosítása érdekében megváltozott a korábbi architektúra is. A hálózati szolgáltatóknak is érdeke bizonyos gyakran keresett tartalmak előfizetőhöz közeli tárolása, még inkább igaz ez azonban a nagy forgalmat bonyolító tartalomszolgáltatók esetében. A nagy forgalmú tartalomszolgáltatók ugyanis – részben a szolgáltatás minősége, részben a hozzáférési és forgalmi költségek megtakarítása érdekében – olyan internet fölötti magánhálózatokat (CDN hálózat) hoztak létre, amelyek a globális Internet számos pontján a nyilvános internethez kapcsolódó szerverekből állnak. Ezeket a szervereket egy belső forgalmat bonyolító magánhálózat kapcsolja össze. Ezek a tartalomszállító hálózatok lehetővé teszik, hogy a fogyasztókat egy viszonylag közeli szerverről szolgálják ki. Ilyen magánhálózatot épített ki a Google, a YouTube, ilyet használ a Microsoft és számos tartalomszolgáltató.²² Az internet struktúrája egyre komplexebbé vált, amint ez az alábbi ábra alapján érzékelhető.²³

²² Az internet jövőbeli trendjeiről lásd: Arthur D. Little: The Future of the Internet – Innovation and Investment in IP interconnection, May 2014., <http://www.libertyglobal.com/pdf/public-policy/Liberty-Global-2014-Future-Of-The-Internet.pdf>, [letöltés: 2016.02.28.]

²³ Érdemes megemlíteni, hogy a Google saját globális gerinchálózatot hozott létre, forgalmát gyors ütemben erre a gerinchálózatra irányítja, aminek következtében egyre csökkenő mértékben veszi igénybe az Internetszolgáltatók tranzitjait, és egyre több közvetlen összekapcsolást hoz létre felhasználói hálózatokkal. Egyes elemzések szerint a Google ma már a világ internetszolgáltatóinak több mint 70 százalékával áll közvetlen peering összeköttetésben. A legnagyobb szolgáltatók közül főképp csak azok nem állapodtak meg a peering-ről a céggel, akiket szabályozás köt (pl. a nemzeti hálózatokból a postai és telefonhálózatok, az úgynevezett PTT-k), illetve azok, akiknek sértené a kereskedelmi érdekeit egy ilyen szerződés.

3. ábra: Az Internet korábban jellemző architektúrája²⁴

4. Példák a szolgáltatók közötti konfliktusokra

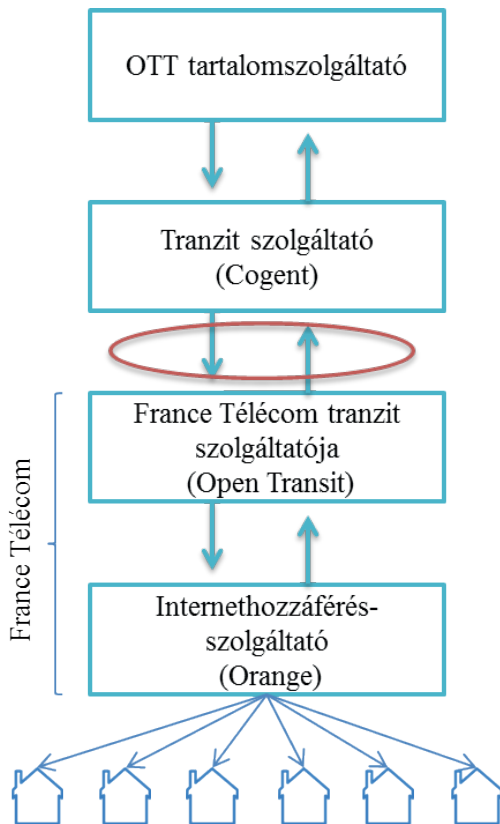
4.1. Cogent vs France Télécom

A Cogent²⁵ a világ egyik legnagyobb Tier-1 internetszolgáltatója, aki számos nagy online tartalomszolgáltató tartalmát juttatja el a végfelhasználók elérését lehetővé tevő internethozzáférés-szolgáltatókig (eyeball ISP). A Cogent és France Télécom egymás között ingyenes peering megállapodásban rendezték a hálózataik közötti adatkicserélést, egészen 2012-ig, amikor is konfliktusba kerültek egymással. A Cogent ugyanis arra kérte a France Télécom-ot, hogy növelje meg saját költségére a közte és a France Télécom tranzithálózata (Open Transit) közötti adatkicserélési kapacitást, tekintettel a Cogent ügyfeleitől érkező nagyobb adatforgalomra, annak érdekében, hogy a Cogent ügyfelei (OTT szolgáltatók) továbbra is jó minőségben érhessék el a France

²⁴ BoR (12) 130, 50.

²⁵ <http://www.cogentco.com/en/about-cogent> [letöltés: 2016.02.26.]

Télécom csoporthoz tartozó Orange internet előfizetőit.²⁶ A France Télécom azonban elutasította az ingyenes kapacitás növelését a peering pontnak, arra hivatkozva, hogy a kettejük közötti kapcsolat nem egyenrangú: a kettejük közötti adatforgalom nem kiegyensúlyozott, ugyanis a Cogent sokkal nagyobb mennyiségű adatot ad át, mint amit a France Télécom. A Cogent az elutasítást a francia versenyhatóság (*Autorité de la concurrence*) előtt támadta meg arra való hivatkozással, hogy a France Télécom olyan nélkülözhetetlen infrastruktúrához tagadja meg a hozzáférést, mely nélkül lehetetlen szolgáltatást nyújtani az Orange Internet (France Télécom) előfizetőinek.

4. ábra: A online tartalom eljuttása az Orange előfizetőihez.

A francia versenyhatóság²⁷ az érintett piac meghatározásánál megállapította, hogy a tranzit és peering megállapodások ugyanúgy a piac részét képezik, mivel az Orange

²⁶ Az óriási adatforgalmat az amerikai hatóságok által azóta bezárt MegaUpload fájlcsere oldal generálta, mivel az Orange előfizetői nagymennyiségben töltöttek le fájlokat.

²⁷ Décision n° 12-D-18 du 20 septembre 2012 relative à des pratiques mises en oeuvre dans le secteur des prestations d'interconnexion réciproques en matière de connectivité Internet, <http://www.autoritedelaconcurrence.fr/pdf/avis/12d18.pdf>, [letöltés: 2016.02.16.]

előfizetőinek elérésénél a két megállapodás típus között nem volt lényeges különbség, például az elérhető minőségben nem volt lényeges eltérés. Annak érdekében, hogy az Orange előfizetői elérhessék az egész internetet, az Orange nevében a France Télécomnak számos tranzit megállapodást kellett kötnie, melynek folyományaként az Orange előfizetői ezeken a tranzit szolgáltatókon keresztül is elérhetőek voltak. Következésképpen a France Télécom nem gyakorol kizárólagos ellenőrzési jogot az Orange előfizetőihez való hozzáférésben.

A versenyhatóság a visszaélészerű magatartás vizsgálatánál kimondta, hogy a kapacitásbővítésért kért ellenérték nem jogszerűtlen, amennyiben ez előre lefektetett szabályok szerint történik. A France Télécom peering szabályzata pedig egyértelművé tette, hogy az ingyenes peering-re addig van lehetőség, amíg a másik fél által a France Télécom hálózatába továbbított adatmennyiség nem haladja meg a visszirányban továbbított adatmennyiség 2,5-szeresét. A Cogent pedig a vizsgált időszakban tizenháromszor annyi adatot továbbított a France Télécom hálózatába mint a France Télécom a Cogent hálózatába. Ennél fogva legitim elvárása volt ellentétel kérése a plusz kapacitásért a France Télécom részéről.

Mindazonáltal a vizsgálat arra is fényt derített, hogy a France Télécom csoporthoz tartozó Open Transit tranzitszolgáltató és az Orange között nincs formális, elkülönített elszámolás az adatkicserélésre vonatkozóan, márpedig amennyiben a jövőben harmadik tranzit szolgáltatóknak fizetni kell az Orange előfizetőinek elérésért, akkor előfordulhat, hogy olyan árprés alakulhat ki, amely lehetetlenné teszi harmadik tranzitszolgáltatóknak versenyképes ajánlatot tenniük. Éppen ezért a France Télécom kötelezettséget vállalt arra, hogy átláthatóvá és ellenőrizhetővé teszi az Orange és az Open Transit közötti belső elszámolásokat.

A Cogent jogorvoslat iránti keresetét mind a párizsi fellebbviteli bíróság,²⁸ mind a Semmítőszék²⁹ elutasította.

4.2. *Google vs Free*

Egy másik emlékezetes eset Franciaországban a Free és a Google vitája volt. Az Iliad csoporthoz tartozó Free vezetékes internet-hozzáférés szolgáltató előfizetői, 2012 őszén, tömegesen panaszkodtak arra, hogy nem elérhető a Google-höz tartozó YouTube videómegosztó portál. 2012. november 22-én a francia elektronikus hírközlési szabályozóhatóság (*Autorité de régulation des marchés et des communications électroniques, ARCEP*) hatósági eljárást indított az ügy kivizsgálása érdekében.³⁰ Az eljárás

²⁸ Cour d'appel de Paris, arrêt du 19 décembre 2013, 2012/19484

²⁹ Cour de cassation, arrêt du 12 mai 2015, numéro 451 FS-P+B

³⁰ Décision n° 2012-1545 de l'Autorité de régulation des communications électroniques et des postes en date du 22 novembre 2012 portant ouverture, en application de l'article L. 32-4 du code des postes et des communications électroniques, d'une enquête admi-

lezárása előtt a Free tovább „emelte a tétet”: 2013. január 5-én egy olyan szoftvert telepített távolról az előfizetői modemekre, amik automatikusan blokkolták az összes online reklámot.³¹ Ez nyilvánvalóan elsősorban a Google érdekeit sértette, akinek a legnagyobb bevétele az online hirdetésekéből származik, azonban ezzel nagyon sok más szereplő „tyúkszemére is rálépett” a Free. A felháborodás akkora volt, hogy az infokommunikációért felelős miniszter azonnal bekérte magához a Google és a Free képviselőit. A nyomás hatására a Free végül 5 nappal később, január 8-án megszüntette az online reklámok blokkolását.³²

Az ARCEP több mint fél év vizsgálat után, 2013. július 13-án kiadott határozatában³³ megállapította, hogy a probléma oka az volt, hogy a Free által a peering ponton biztosított átviteli kapacitás mértéke nem volt megfelelő a csúcsideben forgalmazott adatforgalom szaturáció nélküli továbbítására. Mindazonáltal – állapította meg az ARCEP – Free nem tanúsított diszkriminatív magatartást a Google-lel szemben, mivel a korlátos sáv szélesség nem csak a YouTube adatforgalmára volt káros hatással, hanem minden adatforgalomra. Mindezek alapján az szabályozó nem állapított meg jogsértést és lezárta az eljárását.

4.3. Netflix vs Comcast

Az online lekérhető médiaszolgáltatást kínáló, az Egyesült Államokban piacvezető Netflix³⁴ 2008-tól két CDN szolgáltatót (Akamai és Limelight) vett igénybe annak érdekében, hogy a tartalma jó minőségben és megbízhatóan eljusson az előfizetőihez. Amikor azonban a szolgáltató népszerűsége okán a Netflix által generált adatforgalom szignifikánsan megnövekedett, akkor több internethozzáférés-szolgáltató jelezte a Netflix adatforgalmát bonyolító CDN szolgáltatóknak, hogy az „adatok végződtetéséért”

nistrative concernant diverses sociétés relative aux conditions techniques et financières de l'acheminement du trafic

³¹ <http://www.economist.com/news/business/21569414-xavier-niel-playing-rough-internet-giant-france-v-google>, [letöltés: 2016.02.27.]

³² BARTÓKI-GÖNCZY (6. lj.), 230.

³³ Décision n° 2013-0987 de l'Autorité de régulation des communications électroniques et des postes en date du 16 juillet 2013 clôturant de l'enquête administrative ouverte en application de l'article L. 32-4 du code des postes et des communications électroniques, d'une enquête administrative concernant diverses sociétés relative aux conditions techniques et financières de l'acheminement du trafic.

³⁴ Az 1997-ben DVD-küldő szolgáltatással induló vállalat mára az USA egyik vezető, filmet streamelő szolgáltatójává vált, amely 2007-ben kezdte bevezetni a VoD (video on demand) szolgáltatását, és mára csak az USA-ban 33,4 millió, azon kívül pedig csaknem 11 millió előfizetője van. A Netflix 2010 óta van jelen Kanadában, 2011 szeptembere óta pedig Latin-Amerikában. Európában 2012-ben jelent meg először az Egyesült Királyságban és Írországban, majd 2015-ben megjelent Magyarországon is.

pénzt kér. A Netflix ekkor szerződést kötött egy másik CDN szolgáltatóval is, a Level 3-vel, akinek ingyenes peering megállapodásai voltak a legnagyobb amerikai internethozzáférés-szolgáltatókkal, abban bízva, hogy a Level 3-vel szemben a szolgáltatók nem fognak ilyen követeléssel élni. Azonban az egyik legnagyobb internethozzáférés-szolgáltató, a Comcast szinte azonnal bejelentette, hogy az adatforgalom jelentős aszimmetriája miatt ellenértéket kér a Netflixtől. Ettől a Netflix eleinte elzárkózott. Tehette ezt, hiszen hatályban volt még a FCC Open Internet Order-e, mely tiltotta az internethozzáférés-szolgáltatók negatív diszkriminációját.³⁵ A Comcast azonban 2014 októberétől elkezdte korlátozni a Netflix számára elérhető sávszélességet,³⁶ majd amikor a bíróság 2014 januárjában hatályon kívül helyezte az FCC szabályozását,³⁷ akkor a Netflix is belátta, hogy nincs értelme tovább ellenállnia és megállapodott a Comcast-tel a plusz sávszélességért fizetendő díjban.

5. Szabályozói megközelítések az Európai Unióban

Az IP adatkicserélés piacok eddig jellemzően a szabályozó „látókörén kívül estek”, lévén olyan piacokról van szó, melyet az Európai Bizottság versenyző piacnak tart, ahol az előzetes ex ante beavatkozás nem indokolt.³⁸ Mindazonáltal érdemes megjegyezni, hogy az elektronikus hírközlési piacok 2009-es felülvizsgálatakor³⁹ a Keretirányelvbe⁴⁰ bekerült két olyan felhatalmazás, mely alapján a nemzeti szabályozóhatóság elősegítheti a hálózatszemlegesség elvének érvényesülését,⁴¹ továbbá jogvitás eljárásban nem csak két elektronikus hírközlési szolgáltató vitáját, de akár egy OTT szolgáltató és egy internetszolgáltató adatkicserélés vitáját is kompetens eldönteni.⁴²

³⁵ Report and Order in the Matter of Preserving the Open Internet Broadband Industry Practices, FCC 10-201 (2010)

³⁶ A HD minőségű filmek gyakorlatilag VHS minőségben voltak elérhetőek, ami jelentősen sértette a Netflix azon előfizetőit, akiknek a Comcast biztosította az internet hozzáférés szolgáltatást.

³⁷ Verizon v. Federal Communications Commission, No. 11-1355, 2014.01.14.

³⁸ Commission Staff Working Document: Explanatory Note to Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets, SEC (2007) 1483/2., 37.

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2009. november 25-i 2009/140/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK irányelv, az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és kapcsolódó eszközökhöz való hozzáférésről, valamint azok összekapcsolásáról szóló 2002/19/EK irányelv és az elektronikus hírközlő hálózatok és az elektronikus hírközlési szolgáltatások engedélyezéséről szóló 2002/20/EK irányelv módosításáról L 337/27.

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2002. március 7-i 2002/20/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról, L 108/21.

⁴¹ (módosított) 2002/20/EK, 8. cikk (4) bek. g) pont

⁴² (Módosított) 2002/20/EK, 20. cikk (1) bek.

Az elektronikus hírközlési szabályozóhatóságokat tömörítő Európai Elektronikus Hírközlési Szabályozóhatóság Testülete (BEREC) 2012-ben külön munkacsoportot szentelt a kérdésnek, tekintettel arra, hogy – ahogyan azt a témában kiadott riportjukban⁴³ is hangsúlyozzák – az IP adatkicserélés piacok korlátozástól mentes működése sine que non feltétele a hálózatsemlegesség elve érvényesülésének. AZ OECD pedig már 2006-ban jelentést adott ki az IP adatkicserélés piac trendjeiről.⁴⁴

Emellett több uniós tagállam szabályozóhatósága igyekszik proaktívan a kérdéses piacot megismerni, annak működéséről adatot szerezni. A francia szabályozóhatóság, az ARCEP 2012 márciusában hozott határozata⁴⁵ értelmében negyedéves adatszolgáltatási kötelezettséget írt elő minden IP adatkicserélés érintett szolgáltató tekintetében (ideértve az OTT tartalomszolgáltatókat is). A holland szabályozóhatóság, az ACM pedig 2015 augusztusában jelentette meg összefoglalóját a holland piacokról.⁴⁶

5.1. Lengyel piacelemzési határozat vétója

Az elektronikus hírközlési piacok európai uniós piacsabályozása egy preventív jellegű, „*ex ante*” állami szabályozás. Ez a szabályozás nem egyformán vonatkozik minden piaci szereplőre, hiszen célja, hogy csak addig „terjedjen”, amíg feltétlen szükséges. Ezért a fókuszban azok a szolgáltatók állnak, akik *jelentős piaci erővel* (JPE) bírnak egy olyan piacon, ahol:

- magasak és állandóak a piacra lépési korlátok (ezek lehetnek strukturális, jogi, illetve szabályozási jellegűek);
- az adott időszakon belül (elkövetkező három év) várhatóan nem fognak kialakulni a hatékony verseny feltételei, és
- az érintett piac hiányosságait nem lehetne kizárólag a versenyjog alkalmazásával megfelelő mértékben kiküszöbölni.⁴⁷

⁴³ BEREC: An assessment of IP interconnection in the context of Net Neutrality, BoR (12) 130, 2012. december

⁴⁴ OECD: Internet Traffic Exchange – Market Developments and Measurement of Growth, DSTI/ICCP/TISP (2005) 11 final.

⁴⁵ Décision n° 2012-0366 de l’Autorité de régulation de communications électroniques et des postes en date du 29 mars 2012 relative à la mise en place d’une collecte d’informations sur les conditions techniques et tarifaires de l’interconnexion et de l’acheminement de données

⁴⁶ The Netherlands Authority for Consumers and Markets, IP interconnection in the Netherlands – a regulatory assessment, August 2015, https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjZjau9xJjLA-hUDLZoKHcnTBqIQFggaMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.acm.nl%2Fnl%2Fdownload%2Fpublicatie%2F%3Fid%3D14769&usg=AFQjCNGUdulYqTCpzGak0iMH-5QNZWhSPA&sig2=_zb8z-RV29ygmFrkY8YGA, [letöltés: 2016.02.27.]

⁴⁷ Lásd: Az Európai Parlament és a Tanács 2002. március 7-i 2002/21/EK irányelve az elek-

Ennek az „aszimmetrikus” szabályozási modellnek a célja, hogy mindenki hasonló esélyekkel rendelkezzen a piacon, szakszóval kifejezve az „egyenlő játéktér” megteremtése (*level playing field*) az elérendő szabályozási cél.⁴⁸ A Bizottság itt is nagyon fontos szerepet játszik, mivel ajánlásain keresztül meghatározza azokat a piacokat, amelyek ex ante szabályozásra esélyesek, illetve vétőjoggal rendelkezik, amennyiben nem ért egyet egy tagállammal az azonosított piac kérdésében.⁴⁹ A Bizottság – orientálva a tagállami szabályozóhatóságokat – ajánlásain keresztül meghatározza azokat a termékpiacokat, melyeken indokolt lehet az ex ante szabályozás bevezetése, fenntartása. Az Európai Bizottság 2003-ban 18,⁵⁰ 2007-ben 7,⁵¹ 2014-ben pedig már csak 5 ilyen piacot azonosított.⁵² Ezek között nem szerepelt az IP adatkicszerelés piac. Mint fentebb említettük, a Bizottság 2007-es álláspontja szerint ugyanis a piacralépési korlátok alacsonyak, így nem azonosíthatóak olyan korlátok a verseny előtt, ami szabályozói intervenciót tenne indokolttá.⁵³

Mindennek ellenére a lengyel elektronikus hírközlési szabályozóhatóság (UKE) 2009 novemberében olyan határozat-tervezetet nyújtott be véleményezésre az Európai Bizottságnak, amelyben szabályozás bevezetését javasolta az addig szabályozatlan IP adatkicszerelés piacon. Az UKE úgy találta ugyanis, hogy a lengyel inkumbens elektronikus hírközlési szolgáltató, a *Telekomunikacja Polska* (a továbbiakban: TP) eltérő üzletpolitikát folytatott a többi uniós tagállam inkumbens szolgáltatójához képest,

tronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról, L 108, 24/04/2002, o. 0033-0050 („Keretirányelv”)

⁴⁸ Paradox módon az ex ante szabályozási modell célja az, hogy ne legyen ex ante szabályozás, teret engedve az általános versenyjog alkalmazásának. Ehhez azonban szükség van szabályozói beavatkozásra, melyet az értéklánc legmagasabb szintjén, az ún. „nagykereskedelmi piacokon” kell kiszabni, hiszen ezzel biztosítható, hogy a verseny az ún. „downstream”, azaz kiskereskedelmi piacokon is fejlődjön.

⁴⁹ BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Elektronikus hírközlés, in.: Chrisián László (Szerk.): Az információ társadalom jogi alapjai, Szent István kiadó, 2013., 252.

⁵⁰ A Bizottság 2003. január 11-i 2003/311/EK ajánlása az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján előzetes szabályozás alá vonható érintett elektronikus hírközlési ágazatbeli termék- és szolgáltatáspiacokról HL L 114/45.

⁵¹ A Bizottság ajánlása az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján előzetes szabályozás alá vonható érintett elektronikus hírközlési ágazatbeli termék- és szolgáltatáspiacokról, 2007/879/EK

⁵² A Bizottság ajánlása az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján előzetes szabályozás alá vonható érintett elektronikus hírközlési ágazatbeli termék- és szolgáltatáspiacokról, **2014/710/EU**

⁵³ Commission Staff Working Document: Explanatory Note to Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets, SEC (2007) 1483/2., 37.

amennyiben nem csatlakozott a lengyel publikus adatkicserélő központhoz, nem volt publikus peering szabályzata, illetve visszautasított minden peering megállapodásra vonatkozó ajánlatot, arra kényszerítve a többi internetszolgáltatót, hogy a TP tranzitszolgáltatását vegye igénybe, mely – az UKE szerint – túlárzott volt.

Az Európai Bizottság azonban vétót emelt a lengyel szabályozási javaslat ellen.⁵⁴ Ami az érintett piac meghatározását illeti, a Bizottság úgy vélte, hogy az UKE helytelenül minősítette peering és tranzit piacokat elkülönült termékpiacokként, tekintettel arra, hogy a gyakorlatban a lengyel internetszolgáltatók a TP peering helyett más külföldi szolgáltató tranzitszolgáltatását vették igénybe, az elérhető minőség tekintetében pedig volt szignifikáns különbség a peering és a nemzetközi tranzitszolgáltatások között. Másrészt az Európai Bizottság vitatta az UKE azon megállapítását, mely szerint a TP jelentős piaci erővel rendelkezik az IP adatkicserélés piacon, hiszen a tranzit szolgáltatási piac versenyző piac, valamint nincsenek magas piacralépési korlátok, tekintettel arra, hogy ehhez csak a lengyel publikus adatkicserélő központig kell a tranzitszolgáltatás piacára belépni kívánó szolgáltatóknak a hálózatukat kiépíteni.

5.2. Kötelezettségvállalás a Liberty Global és a Ziggo fúziója során

Az Európai Bizottságnak 2014-ben kellett döntenie a Liberty Global (UPC anyavállalata) és a Ziggo fúziójáról, melynek eredményeként a holland kábel TV piacon az új entitás 90 %-os piaci részesedést szerzett volna. A Bizottság két olyan piaci magatartást is azonosított, mely potenciálisan torzíthatta volna a versenyt a tartalomterjesztési piacon, hátráltatva az over-the-top tartalomszolgáltatók fejlődését.

Először is, mind a UPC, mind a Ziggo már korábban is olyan piaci magatartást folytatott, melynek célja a kábeltelevíziós szolgáltatását veszélyeztető over-the-top tartalomszolgáltatások fejlődésének hátráltatása volt. A kábelTV szolgáltatók a piaci erejüket kihasználva igyekeztek a vele megegyezni kívánó médiaszolgáltatókat arra kényszeríteni, hogy tartalmukat ne terjesszék az interneten, OTT szolgáltatás keretében.

Másrészt, a UPC az internethozzáférés-szolgáltatóként is igyekezett hátráltatni az OTT szolgáltatások térnyerését. Peering megállapodást csak abban az esetben kötött, amennyiben a bejövő / kimenő adatforgalom aránya a 3:1-et nem haladta meg, mely az OTT tartalomszolgáltatók szempontjából azt jelentette, hogy az egyetlen út a UPC internet előfizetőinek az elérésére a tranzit szolgáltatás igénybevétele volt. Azonban a UPC a létező tranzit megállapodásai alapján nem volt köteles növelni az átviteli kapacitás a kapcsolódási pontokon, sőt célzottan tudta előidézni azok szaturációját.⁵⁵

Ezen aggodalmak eloszlatása céljából a Liberty Global több kötelezettséget is elfogadott. Először is, vállalta, hogy a saját, prémium filmeket vetítő csatornáját (Film1)

⁵⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-240_en.htm?locale=en, [2016.02.27.]

⁵⁵ The Netherlands Authority for Consumers and Markets, IP interconnection in the Netherlands – a regulatory assessment, i.m. 39. l.

értékesítését kiszervezi egy tőle független értékesítő háznak három évre. Másodsorban pedig – az OTT szolgáltatásokkal kapcsolatban – a Liberty Global vállalta, hogy megszünteti 8 évig azt a gyakorlatát, mely szerint szerződésben kötelezte – direkt vagy indirekt módon – a vele megállapodó médiaszolgáltatókat arra, hogy ne terjesszék tartalmukat OTT módon. Továbbá felajánlotta azt is, hogy fenntart legalább három olyan adatkicserélés pontot Hollandiában, amely megfelelő kapacitást biztosít az OTT szolgáltatások számára a UPC ügyfelek eléréséhez.⁵⁶

5.3. Vizsgálat a Téléfónica, Orange és Deutsche Telekom állítólag versenytorzító magatartása miatt

2013 júliusában az Európai Bizottság vizsgálatot indított a Téléfónica, az Orange és a Deutsche Telekom-mal szemben, mivel egy piaci szereplő panasa alapján a három európai inkumbens szolgáltató visszaélt a piaci erejével.⁵⁷ Mindhárom szolgáltató jelen van a tranzit szolgáltatások (kiterjedt „backbone” hálózata által), a kiskereskedelmi internethozzáférés-szolgáltatás, illetve a tartalomszolgáltatás piacán is. A panasz alapján az inkumbensek nem megfelelő sáv szélességű kapacitást ajánlottak fel a konkurens tranzitszolgáltatóknak a hozzáférési hálózatukhoz való hozzákapcsolódásukhoz, ezzel előnybe hozva a saját tranzitszolgáltatásukat, ami így sokkal jobb minőséget tudott ígérni a tranzitszolgáltatás iránt érdeklődő egyéb internet-, CDN és OTT szolgáltatóknak. A Bizottság azonban nem talált bizonyítékot a visszaélésre, így 2014. október 3-án lezárta vizsgálatát.⁵⁸

6. Potenciális versenyjogi problémák

Potenciális probléma abból eredhet, hogy az internethozzáférés-szolgáltatók megpróbálják a nagy forgalmat továbbító CDN, tartalom és internetszolgáltatókat fizetős, magán peering megállapodásra kényszeríteni. Ennek két módja lehetséges alapvetően: *(i)* elutasítja a BIX-en keresztül az ingyenes forgalomkicserélést, *(ii)* nem fizet elő akkora sáv szélesség elérésre a BIX-ben, ami elegendő lenne a másik félnek elérni a szolgáltató előfizetőit. Az alábbiakban a két lehetőséget ismertetjük röviden, a magyar kontextusba ágyazva.

A BIX publikus peering pontot az Internet Szolgáltatók Tanácsa működteti. Az ISZT a BIX tagok közötti korlátlan, ingyenes forgalom kicserélést preferálja, azonban a BIX publikus szabályzata szerint,⁵⁹ „minden BIX tag eldöntheti, hogy milyen módon szeretne forgalmat kicserélni más BIX tagokkal” és ezért – magasabb havi díjért – választhat: „selective” peering-et, ahol a forgalom kicserélése más BIX tagok felkérése alapján egyedi mérlegelés alapján történik, valamint „restrictive” peering-et, amikor a BIX

⁵⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1123_en.htm, [letöltés: 2016.02.27.]

⁵⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-681_en.htm, [letöltés: 2016.02.27.]

⁵⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1089_en.htm, [letöltés: 2016.02.27.]

⁵⁹ <http://bix.hu/?lang=hu&page=charter>, [letöltés: 2016.02.29.]

tag forgalom kicserélésre felkéréseket nem szeretne kapni, új forgalom kicseréléseket csak saját kezdeményezésre alakít ki.⁶⁰

Ez alapján a tagok szabadon dönthetnek arról, hogy más, szintén a BIX tagságához tartozó szolgáltató forgalmát beengedik-e a hálózatukba, vagy a szolgáltató arra kényszerül, hogy a forgalmát nem átengedő szolgáltatóval privát peering megállapodást kössön, ezzel biztosítva forgalmának eljuttatását a másik szolgáltató ügyfeleihez. Jelenleg a BIX tevékenységét nem szabályozza hírközlési jogszabály (hiszen nem minősül elektronikus hírközlési szolgáltatásnak), és a szolgáltató a BIX szabályzatának megfelelően jogszerűen terelheti privát peering szerződés irányába más szolgáltató forgalmát. Tekintettel arra, hogy az IP összekapcsolások kérdése nem szabályozott, a privát peering során alkalmazott díjazás is a szerződést aláíró feleken múlik.

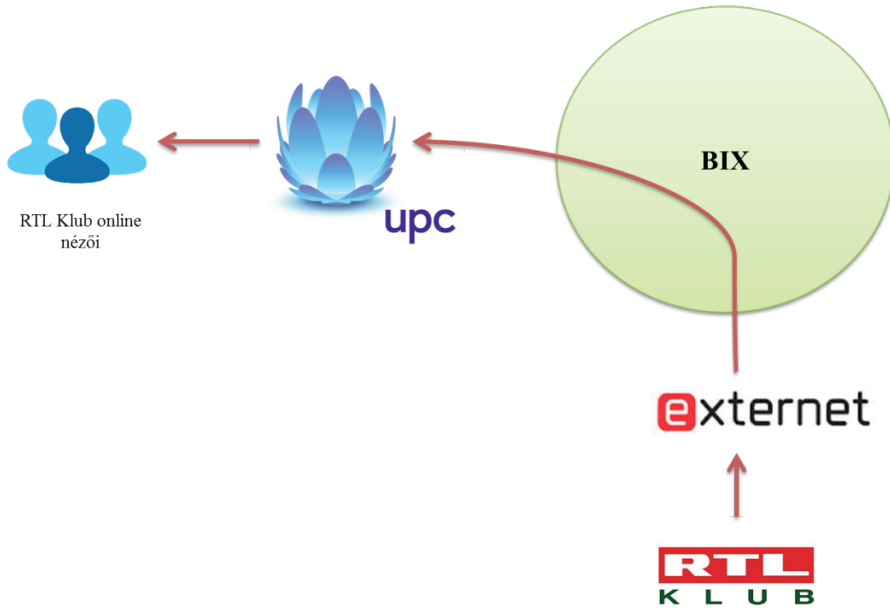
A másik lehetősége az internethozzáférés-szolgáltatóknak a magán peering felé terelésre az, hogy nem vesz megfelelő mértékű sávszélességet a BIX-ben, ezzel kényszerítve a nagyobb adatforgalmat bonyolító szolgáltatókat arra, hogy a forgalmat fizetős magán peering megállapodás keretében cseréljék ki. Az utóbbi időben a jelentősen megnövekedő internetes forgalom ellenére, a BIX-tagok nem növelték jelentősen a BIX-irányú kapacitásaikat, így a tartalomszolgáltatók rá vannak kényszerítve arra, hogy IP tranzit, illetve privát peering szerződéseken keresztül juttassák el a tartalmakat az internetes végpontok felé.

A fentiekben leírt privát peering megoldásokra láthattunk példát 2014 nyarán. Az egyik hazai televízió egy kiemelten népszerű sporteseményt szeretetett volna OTT formában is eljuttatni a nézőkhöz. Az adatok továbbítását a BIX-be egy hazai CDN szolgáltató végezte. A BIX-szabályzat adta lehetőséggel élve, két nagy szolgáltató is megtagadta a forgalom átvételét a BIX-ben, és a forgalom továbbítását végző CDN szolgáltatónak a privát peering szerződés megkötését ajánlotta fel. A privát peeringen alapuló megoldás lényegesen magasabb költséget jelentett a CDN szolgáltatónak, illetve végső soron a médiaszolgáltató számára.

Hasonló konfliktus merült fel a közelmúltban a UPC, illetve az RTL Klub között is, amikor 2015 tavaszán a UPC internet előfizetői számára hosszabb ideig nem volt elérhető az RTL Klub online szolgáltatása.⁶¹ Az eset hátterének megértéséhez fontos az ügyben érintett szolgáltatók szerepét tisztán látni. Az RTL Klub az online tartalmait az Externet tárhelyszolgáltatónál tárolja, aki felel azért is, hogy a tartalom eljusson az azt lekérőhöz. Ezért az Externet jelen van a BIX-ben is, ahol megoldja az RTL Klub adatforgalmának továbbítását abba a hálózatba, amelynek az előfizetője online akarja nézni az RTL Klub tartalmát, jelen esetben a UPC előfizetői hálózatában.

⁶⁰ Jelen tanulmány írásakor a körülbelül 50 tagból nyolc fizet elő selective peering-re, míg három – ideértve a UPC anyavállalatát, a Liberty Global-t – restrictive peering-re.

⁶¹ Bővebben lásd: http://itcafe.hu/cikk/upc_externet_rtl_klub/nyomtatobarat/teljes.html, [2016.03.01.]

5. ábra: Az RTL Klub online adatforgalmának eljutása a UPC internetelőfizetőihez.

A feltételezések szerint⁶² a konfliktus hátterében az állhat, hogy a UPC anyacége, a Liberty Global stratégiát váltott és ezentúl nem csak az előfizetőtől szed pénzt az internethozzáférés-szolgáltatásért, hanem azoktól a tartalomszolgáltatóktól is, akik nagymennyiségű adatot akarnak a hálózatán keresztül eljuttatni az előfizetőihez. Ez a szándék egyébként korántsem mondható újkeletűnek a hálózatsemlegességgel kapcsolatos vita kapcsán. Az internet egy tipikus kétoldalú piac, ahol a platformot az internethozzáférés-szolgáltató biztosítja. A kétoldalú piacok esetében a platformot biztosító piaci szereplő (aki lehetővé teszi a piac két oldala közötti interakciót) általában a piac mindkét oldaláról bevételi forráshoz jut, saját döntése szerint súlyozva. A hálózatsemlegesség – szigorúan vett – elve alapján azonban az internethozzáférés-szolgáltató nem terhelhet költséget az online tartalomszolgáltatókra (közvetlenül vagy közvetve a CDN szolgáltatón keresztül). Ezt az állapotot tartják fenntarthatatlannak az internethozzáférés-szolgáltatók, akik úgy érvelnek, hogy az exponenciálisan növekvő adatforgalom által megkívánt hálózatfejlesztések többletköltségeinek finanszírozása nem csupán az ő feladatuk, hanem azon szolgáltatóké is, akik ezt a nagy adatforgalmat az ő hálózatukba kívánják eljuttatni.

A fenti érvelés elfogadható, amennyiben figyelembe vesszük azt, hogy az internet ökoszisztémája folyamatosan változik és, hogy ennek megfelelően az üzleti modellek is átalakulnak. Mindazonáltal két olyan veszély is felmerül a fizetős magán peering

⁶² <http://www.hwsz.hu/hirek/53798/upc-rtl-exnetnet-bix-halozatsemlegesség.html>, [2016.03.01.]

megállapodások kikényszerítésével kapcsolatban, ami potenciális korlátozhatja a piaci versenyt.

Először is, a privat peering során alkalmazott díjazás versenyhátrányba hozhatja az OTT-tartalmak nyújtóit az internet-hozzáférés szolgáltatók által nyújtott tartalmakkal szemben. A vertikálisan integrált internethozzáférés-szolgáltatókkal kapcsolatban már az Európai Bizottság is elismerte ezt a kockázatot, ahogyan azt fentebb ismertettük a Liberty Global, Ziggo fúzió kapcsán.

A másik potenciális veszély akkor merülhet fel, ha az ingyenes peeringet elutasító szolgáltató visszaél erőfölényével a peering árazásakor. Itt azonban – az erőfölénnyel való visszaélés megállapítása kapcsán – annak lenne kulcsszerepe, hogy a visszaélésszerű magatartást tanúsító internethozzáférés-szolgáltató vajon erőfölényben van-e. Ennek eldöntéséhez az érintett piac meghatározása a kulcskérdés. Amennyiben az adott szolgáltatóval való peering megállapodásnak nincs helyettesítő alternatívája, úgy az vizsgált piacon a szolgáltatónak 100%-os a piac részesedése. Amennyiben azonban az igénybe vehető – akár nemzetközi – tranzitszolgáltatásokon keresztül hasonló minőségben és hasonló árért cserébe el lehet érni a szolgáltató előfizetőit, úgy a piac (a rendelkezésre álló tranzitszolgáltatók számától is függően) versenyző piacnak tekinthető, így erőfölénnyel való visszaélésről nem beszélhetünk.

7. Összegzés

Mint az a fentiekből látható tehát, a szélessávú hálózatok (Fttx és LTE mobilhálózatok) fejlesztése, illetve a hálózatsemlegességre vonatkozó új európai uniós szabályozás önmagában még nem jelenti annak garanciáját, hogy a felhasználók korlátozás nélkül férjenek hozzá a legális OTT szolgáltatásokhoz. A növekvő és aszimmetrikus online adatforgalom újraírja azokat az üzleti modelleket, amelyek szerint az internet működésének alapjául szolgáló IP adatkicserélési piacok működtek. Az átalakulás során felmerülő piaci konfliktusok piaci versenyre és – végső soron – a felhasználókra gyakorolt kedvezőtlen hatásainak elkerülése érdekében a szabályozásnak a jövőben érdemes kiemelt figyelmet fordítania az IP adatkicserélési piacok működésére.

Miskolci Bodnár Péter¹

FELELŐSSÉG AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁK ALKALMAZÁSA SORÁN KELETKEZETT KÁROKÉRT

LIABILITY FOR DAMAGES CAUSED BY THE APPLICATION OF NEW TECHNOLOGIES

Abstract

In the study, the author differentiates between damages incurred through the unlawful use of new technologies and those incurred by negligence or because of the defeats of the goods. To award compensation for the damages incurred through the unlawful use of new technologies, not only rights relating to privacy and the personality but also property rights may primarily be called upon. As a last resort, it might be plausible, if criminal law penalized the crimes committed via new technologies as an aggravating factor.

To eliminate the security risks of new technologies, it is appropriate to apply rules of damage compensation for their general reparative and preventive effect. The study concludes that strict liability might be the best option to achieve these goals. To ensure the complete indemnification of the aggrieved party, it would be recommended to widen the scope of compulsory insurance to certain new technologies. Furthermore, it might be useful in the future to set up a central register for the authorized users of the most complex and unsafe new technologies.

Bevezetés

Az újdonságként megjelenő digitális technológiai megoldások és újfajta eszközök döntően pozitív hatásúak, számos előnnyel járnak. Az adatkezelés², széleskörű adatbázisok létrehozása, speciális szempontok szerinti csoportosíthatóság megteremtése és az információ távolból való elérése megkönnyíti a munkavégzést. A technikai fejlődés új távlatokat nyit a gyógyításban, új lehetőségeket teremt a közlekedésben és az energia felhasználásban – hogy csak néhány olyan területet említsünk, amellyel jelen kötetben szereplő tanulmányok is foglalkoznak. Az új technológiák előnyei a mindennapi fel-

¹ Professzor Dr. Miskolci Bodnár Péter a KRE tanszékvezető egyetemi tanára.

² 2011. évi CXX. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (a továbbiakban: Infotörvény) 3. § 10. pont

használók számára is könnyen felismerhetőek a vásárlás, az egészségügy, az ügyintézés, a közlekedés, a szabadidős rekreációs és szórakoztató tevékenységek területén.

Az előnyök mellett azonban hátrányos következményekkel is számolni kell. Például, az adatokhoz való könnyebb hozzáférés az adatokkal való visszaélés előtt is utat nyit. Máskor az automata vezérlés akadozó működése lehet probléma (2016-ban egy robotautót vezérlő automata egy éles helyzetben nem talált megfelelő megoldást, ezért az autó irányítását váratlanul visszaadta a korábban kényelmesen szemlélődő sofőrnek, aki a váratlan döntési helyzetben még kisebb eséllyel találta meg a legkevésbé rossz megoldást). Szintén gyakori eset, amikor a digitális eszközök korábban szigorúan szabályozott területekre engednek könnyed belépést. Tartunk tőle, hogy az üdvözölt fejlődés következményeként számos – ma még nem is érzékelt – veszély is megjelenik. Erre jó példa lehet, hogy a mai tudásunk szerint génkezelt nagyobb hozamú, speciális éghajlati körülményekhez alakított növények elterjedésével esetleg nem csupán az általuk kiszorított természetes növények, hanem azok ma még nem is értékelt tulajdonságai is elveszhetnek. Szintén komoly kihívást jelenthet, hogy a robotautók tömegessé válása újfajta közlekedési helyzeteket eredményez, a közlekedési rendszerek és szabályok átgondolását teheti szükségessé. Egyértelmű kockázatként értékelhető, hogy az élet szinte minden területére kiterjedő számítógépes vezérlés megnehezíti a privátszféra megőrzését, veszélyezteti a személyes adatok titkosságát és növeli az energiarendszerek – akár több országra is kiterjedő – átmeneti megbénulásának veszélyét. A digitális korban általánosan is igaz, hogy az adott pillanatban szükséges információk elérhetetlenné válása kiszámíthatatlan következményekkel járhat (pl. egy atomerőműben). Mindezek ellenére természetesen nem kérdőjelezhető meg a technikai fejlődés számos előnye az új műszaki megoldásokhoz kapcsolódó kockázatokkal, a fejlődés negatív következményeivel, a lehetséges károkkal azonban foglalkozni kell. Ez a probléma áll jelen tanulmány fókuszában.

Az alábbiakban elsőként arra a kérdésre keressük a választ, hogy a műszaki fejlődés vajon hosszabb távon (egyfajta organikus fejlődés eredményeként) képes-e megoldani azokat a problémákat, amelyeket pillanatnyilag érzékelünk. Nemleges válasz esetén feltétlenül vizsgálendő a jog, azon belül is a kártérítési jog szerepe, feladata. Vajon a jog - a károsultak védelme mellett – képes-e hatást gyakorolni a kockázatok csökkentése érdekében, vagy a fejlesztők közötti verseny önmagában is képes megoldani a problémákat?

1. A műszaki fejlődés szerepe a károk elkerülésében

A műszaki fejlődés kettős – pozitív és negatív – szerepet játszhat a káresemények tekintetében. A fejlődés egyrészt lehetővé teszi újfajta tevékenységek folytatását és ezzel együtt – sajnálatos módon - új károk keletkezését. A technikai fejlődés azonban bizonyos területeken arra is lehetőséget teremt, hogy a tervezés során előre látható kockázatokat

kiküszöböljék, vagy legalábbis nagymértékben csökkentsek. Abban az esetben pedig, ha mégsem sikerül teljes mértékben kiküszöbölni az előre látható kockázatokat, vagy teljesen váratlanul és előre nem láthatóan újfajta káresemények merülnek fel, további műszaki fejlesztések révén esély nyílhat a kockázatok csökkentésére.

Vannak történelmi példák arra, hogy a technikai fejlődés alkalmas lehet arra, hogy jelentős mértékben csökkentse a technikai fejlődés által korábban előidézett kockázatokat. Az egykor – a mai helyzethez hasonlóan – újfajta veszélyhelyzeteket előidéző vasúti, majd az autókval való országúti közlekedés elterjedése nagymértékben növelte a balesetek számát. A növekvő veszélyre azonban a veszélyt előidéző technikai fejlődés részben megoldást is talál. A mai vasúti és közúti járművek biztonságosabbak elődeiknél, többek között a jobb fékek, a jármű felborulása esetén is biztonságot nyújtó felépítés, az ütközési energiát mind nagyobb részben elnyelő ún. „gyűrődési zóna” és a biztonsági öv, valamint légzsákok alkalmazása révén. A vasúti közlekedés biztonsági rendszereinek fejlesztése, vagy az autóiparban a tolatóradarok, a sáv elhagyására figyelmeztető, a forgalmat figyelő és az ún. „ráfutásos” baleseteket megelőző megoldások tovább csökkentik a balesetek számát. A leginkább kockázatosnak látszó légi közlekedés az előbb említettekhez hasonló, de a laikusok számára kevésbé ismert technikai megoldások nyomán a statisztikai adatok szerint a legbiztonságosabb közlekedési ággá vált.

Látnunk kell azonban azt is, hogy a biztonság növelése és a károk elkerülése, csökkentése érdekében alkalmazott megoldások maguk is új veszélyforrásokká válhatnak. Az autókba beépített, a parkolóhelyre való automatikus beállást lehetővé tevő rendszer nem csupán kényelmi, hanem biztonsági műszaki megoldás is, amely megóvja a mind a saját, mind a többi járművet a sérülésektől, de pl. eltörheti a sofőr kezét, ha azt megszokásból a hirtelen fordulás idején is a kormányon tartja. A műszaki fejlesztés révén elhárított veszélyek helyébe lépő – jellemzően kisebb – újfajta kockázatok újabb fejlesztést igényelnek. Az újra és újra kezdődő folyamat vég nélkülinek látszik, azaz önmagában a műszaki fejlesztéstől nem remélhető egy kockázatok, balesetek és károk nélküli világ kialakulása.

A vállalkozások között – az új technológiák árának a leszorításán és az új műszaki eszközök által nyújtott szolgáltatások körének a bővítésén kívül – az új technológiák és eszközök biztonsága terén is kiélezett verseny folyik. Miközben nem tagadható a fejlesztések léte és gyorsasága, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy lényeges különbség van a fejlesztések szerepét illetően.

A potenciális károk kiküszöbölése terén célszerű elkülönítenünk két területet a technológiai fejlődés hatásmechanizmusa szempontjából:

- Egyfelől, a műszaki fejlesztés az új technológiák jogellenes célra történő felhasználása során lehetőséget teremtett olyan károkozásra, amit a további műszaki fejlesztés sem tud kiküszöbölni vagy csökkenteni. A műszaki megoldások korlátozott hatékonysága arra a tényre vezethető vissza, hogy ebben a körben nem önmagában

az új technika a veszélyforrás, hanem annak kettős felhasználási lehetősége. Jóra és rosszra is használható az új technológia, a műszaki fejlesztő munka új terméke. Akkor, amikor a kárt az okozza, hogy az új technológiát jogellenes célra használják fel, akkor a technológia fejlesztésének a megkezdett úton való továbbvitele nem fogja megoldani a problémát. Éppen ellenkezőleg. A fényképezőgépek és kamerák felbontóképességének növelése és a jeltovábbítási rendszerek minőségi fejlesztése például, folyamatosan növeli a jogsértés valószínűségét, pl. azt, hogy többen és eredményesebben fogják ezeket az eszközöket titkok kifürkésztésére, illegális felvételek készítésére, vagy egyébként más privát szférájába történő engedély nélküli behatolásra felhasználni.

- Másfelől, az új technológiák jogszerű működtetése esetében a műszaki fejlesztés a még biztonságosabb alkalmazásra, a nem várt helyzetek lehetőség szerinti elkerülésére, legrosszabb esetben a bekövetkező károk mérséklésére törekszik. Ebben a körben a műszaki fejlesztés a jövőben is komoly szerepet játszik majd a káresemények kockázatának mérséklésében.

2. A jog eltérő fontossága és különböző szerepei

Láthattuk az előző pontban azt, hogy önkéntes – pontosabban a piaci verseny által szorgalmazott – technológiai fejlesztés nem feltétlenül old meg minden problémát, sőt adott esetben újabbakat is szülhet. Ebből következően indokolt a jog lehetséges szerepének vizsgálata a potenciális károkkal kapcsolatban. A kérdés valójában az, hogy minden területen egységes vagy differenciált szerepet szánjunk-e a jognak a technikai fejlődés nyomában szükségképpen megjelenő károk jövőbeni visszaszorítása terén? Alapállításunk szerint eltérő helyzetekben a jog szerepe is különböző kell, hogy legyen.

- Akkor, amikor az új technológiát szándékosan jogellenes célra használják az új műszaki megoldásoktól nem remélhető a jogsértés kiküszöbölése, ezért itt a jognak nagyobb szerepet kell vállalnia. Ebben a körben a további műszaki fejlesztések aligha küszöbölik majd ki az új technológiákban benne rejlő veszélyeket. Ezen a területen világos tilalmakra és korlátokra van szükség. A jogi aktivitás a piaci szereplő jogellenes céljai miatt szükségképpen intenzív kell, hogy legyen.
- Az új technológiák jogszerű felhasználása körében a műszaki fejlesztés lehetőségei a biztonság fokozására sokkal nagyobbak. Itt a jog szerepét abban jelölhetjük meg, hogy a gazdasági verseny teremtette érdekeltséget kiegészítse azáltal, hogy egyfajta külső pressziót gyakorol mindenkire, aki tehet valamit a nagyobb biztonság elérése érdekében. A jog – természetéből fakadóan – elsősorban a kötelezés eszközével és szankciók alkalmazásával terelheti az érintetteket abba az irányba, hogy erőfeszítéseiket a kockázatok és károk csökkentése érdekében mozgósítsák.

A végső cél az lehet, hogy jogi eszközök révén biztosuk, hogy az új megoldások társadalmi előnyei meghaladják a hátrányokat, tehát az új megoldásokhoz kapcsolódó negatívumok – azon belül is a károk – kisebbek legyenek, mint az azok által elérhető előnyök. Ellenkező esetben ugyanis az új megoldások bevezetése a társadalmi hasznosság szempontjából kevésbé lenne védhető. A hozamok és kockázatok összességében pozitív mérlege önmagában azonban még nem jelentheti egy adott technológia, eszköz problémamentességét. Arra kell törekedni, hogy a negatívumok a lehető legkisebbek legyenek, miközben a – törekvések ellenére is – bekövetkező károk elszenvedőit olyan helyzetbe kell hozni, mintha nem is került volna sor a kár bekövetkezésére.

3. Alkalmazható jogi eszközök

A jog többféle feladatot kell, hogy betöltsön az új digitális technológiák elterjedése kapcsán. Ott, ahol szükség van a jog szerepvállalására, tisztázandó, hogy új jogi eszközök bevezetése, vagy hagyományos eszközök alkalmazása célszerűbb.

3.1. *Hagyományos jogi eszközök*

Annak ellenére, hogy új helyzetekben, újfajta eszközök, új megoldások használata eredményez károkat – megítélésem szerint – nem feltétlenül kell új jogszabályokat alkotni. Elsőként a már meglévő jogi eszközök használhatóságát kell megvizsgálni és amennyiben alkalmasak, vagy részben alkalmasak a kialakult helyzet kezelésére, akkor ezeket a hagyományos jogi eszközöket kell a cél érdekében felhasználni.

3.1.1. Új technológiák jogellenes célra történő felhasználása esetén használható hagyományos jogi eszközök

Az új technológiák szándékosan jogellenes célra történő felhasználása esetén a hatályos jogunkban már rögzített személyiség- és birtokvédelmi normák, valamint büntetőjogi szabályok alkalmazására van szükség. Nem nehéz belátni, hogy a személyiségi jogokat sértő magatartásokat és a birtoksértést a jognak akkor is szankcionálni kell, ha azokat nem a megszokott, korábban megismert módon, hanem újfajta eszközök igénybe vételével, új technológiák használatával valósították meg. A személyiség és a birtok védelmének az indokoltsága nem függhet attól, hogy a jogsértő magatartás megvalósítása során milyen eszközöket használtak fel. A jogvédelem módszerei azonban igazodhatnak a jogsértés sajátosságaihoz. A jogalkotásnak is célszerű figyelnie bizonyos jogsértések, bizonyos elkövetési módok gyakoribbá válására. A büntetőjog például az eredményes visszatartó hatás elérése érdekében súlyosító körülménynek tekintheti az elszaporodó elkövetési módot.

3.1.2. Új technológiák biztonsági problémáinak kiküszöbölése érdekében használható hagyományos jogi eszközök

A felismerhető kockázatok és az előre látható jogsértések minél gyorsabb és hatékonyabb elhárításában az egyes jogterületek differenciáltan működhetnek közre. A kártérítés és a felelősségbiztosítás két hagyományos jogi eszköz a kívánt célok eléréséhez:

- A kártérítés egyfelől reparációs hatású, így kárainak megtérüléséhez segíti a károsultat, másrészt a kártérítés prevenciós hatással is bír, amely a jövőben visszatartja a jogsértőt és más potenciális károkozókat a hasonló károkozásoktól. A fejlesztő munka gyorsítására pozitív hatást gyakorol a kártérítési felelősség, azon belül is a károsultakat jobban oltalmazó formák igénybe vétele. A potenciális károkozóknak a károk megelőzése csökkentése érdekében kifejtett aktivitását ugyanis fokozza az, ha a jog által fenyegetett helyzetbe kerülnek, ha reális annak a veszélye, hogy károkozás esetén valamennyi okozott kárt meg kell téríteniük. A kártérítés tehát nem csupán a kárt szenvedett személyek érdekét szolgálja, hanem áttételesen hozzájárul ahhoz, hogy a jövőben kevesebb legyen a káresemény. A kárfelelősség egyes fajtái eltérő intenzitással töltik be reparációs és prevenciós szerepüket, ezért a továbbiakban vizsgálni fogjuk azt is, hogy különböző helyzetekben melyik felelősségi alakzat képes leginkább szolgálni a vázolt célokat.
- A károsult és a társadalom egésze érdekeinek vizsgálata azt is megköveteli, hogy lehetőség szerint elkerüljük az olyan megoldást, amely megakadályozná, vagy jelentős mértékben gátolná az új technológiák bevezetését, kibontakozását. Mivel féltő, hogy az előre nem látható károk kompenzálásához szükséges, a károkozás előtt kiszámíthatatlan mértékű kártérítés kifizetése akár az új technológiát alkalmazó vállalkozások fizetéseketelenségét is eredményezhetné, ezért célszerű a felelősségbiztosítás igénybevétele.
- Emellett érdemes felhívni a figyelmet a tájékoztatás fontosságára is. A károk okozója jellemzően nem önmagában a felhasznált eszköz, hanem az eszközt használó ember. Az egyre bonyolultabb eszközök nem megfelelő működtetésének a hátterében sokszor az információhiány és a működtetéshez szükséges készségek elsajátításának elmaradása áll. A fogyasztóvédelmi jogban kiemelten fontos a megfelelő tájékoztatás. Az új technika beszerzése előtti tájékoztatás segíti a felhasználási célhoz leginkább illeszkedő eszköz kiválasztását. A szerződéskötési folyamathoz kapcsolódóan a fogyasztóvédelemben megkövetelt tájékoztatás a kiválasztott berendezés megfelelő felhasználásához, állagának megóvásához szükséges információval látja el a vásárlót, igénybe vevőt.

3.2. Új jogi eszközök keresése

Akkor, amikor a kár az új technológia nem elégséges biztonságának eredményeként jelentkezik akkor elsősorban a civilisztika jogi eszközeinek alkalmazására van szükség. Jelen tanulmány fő célja, hogy felmérje a meglévő jogi eszközök felhasználhatóságát, és választ keressen arra a kérdésre, hogy a hatályos felelősségi rendszer fő vonalaiban alkalmas-e az újfajta károkozó magatartások kezelésére. Amennyiben a feltett kérdésre igenlő válasz adható, akkor „csak” azt kell megvizsgálni, hogy szükség van-e a meglévő jogi eszköztár módosítására, kiegészítésére. Ebben a körben nem csupán a felelősség, hanem a biztosítás alkalmazásának lehetőségét is vizsgálni kell.

Megítélésünk szerint újfajta felelősségi rendszer kialakítására csak akkor van szükség, ha a felelősségi és felelősségbiztosítási rendszer módosítások révén sem tehető alkalmassá a felmerülő problémák kezelésére. Új jogi megoldások bevezetése akkor hasznos lépés, ha az új technika olyan újfajta kockázatokat eredményez, amelyek a meglévő jogi eszközökkel nem kezelhetők, vagy olyan újfajta veszélyeket eredményez, amelyek eredményesebben háríthatók el új jogi megoldások révén.

4. A bekövetkező károk jogi minősítése

Az új technológiák alkalmazása nyomán keletkező károk többfélék, de szerencsére a kártérítés sem monolit, hanem differenciált rendszer. A kártérítési jog eltérő szabályokat tartalmaz attól függően, hogy a felelősség milyen károk következményeként jelentkezik.

4.1. Kontraktuális és deliktuális károk

A károk két nagy csoportja között tehetünk különbséget.

- Az első csoportba tartozó károk olyan helyzetben következnek be, amikor a károkozó és a károsult között korábban nem volt jogviszony, a kötelmet a kár bekövetkezése keletkezteti. Ezek az ún. deliktuális károk.
- A károk második csoportjában a károkozó és a károsult szerződéses viszonyban áll egymással, jellemzően úgy, hogy az új technológia felhasználásával valamilyen szolgáltatást nyújtanak a szerződés jogosultjának, a későbbi károsultnak. Az ilyen szerződések jogosultjainak szerződési érdeke is sérülhet akár az új technológiában magában, akár annak működtetése során elkövetett hiba, mulasztás miatt. Az ilyen károk a szerződésszegéssel okozott károk körébe sorolhatók. A szerződésszegés valamennyi fajtája (késedelem, hibás teljesítés, a teljesítés megtagadása) megvalósulhat az új technológiák valamelyikének felhasználását igénylő szerződések esetén. A kontraktuális károkozás külön említését az indokolja, hogy az ilyen károk megtérítése az új Ptk. alapján más szabályok szerint történik, mint a szerződésen kívüli károk kompenzálása. Tanulmányunk terjedelmi korlátai azonban nem

teszik lehetővé e károk, és megtérítésük részletes ismertetését, így a kontraktuális kártérítést csak érintőlegesen tárgyaljuk.

4.2. Vagyoni és erkölcsi károk

Jelen tanulmányban kár alatt – mind a deliktuális, mind a kontraktuális károk esetén – a vagyoni károk mellett a személyiségi jogok megsértésének következményeként jelentkező erkölcsi károkat is értjük, amelyek kompenzálását az új Ptk. sérelemdíj címén írja elő³.

- A vagyoni károk megtérítése során a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést (felmerült kár - *damnum emergens*) és elmaradt vagyoni előnyt (*lucrum cessans*), továbbá a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket kell megtéríteni.⁴
- Erkölcsi kár keletkezhet azáltal, hogy az új technológia (annak nem megfelelő használata) valakinek a halálát, vagy egészségkárosodását okozza, vagy az új technológia jogellenes célra történő használata valakinek a képmáshoz való joga sérti, titkai kiszivárognak, vagy egyéb személyiségi joga sérül.
- Vagyoni és erkölcsi károk egyidejűleg is keletkezhetnek oly módon, hogy a baleset egyidejűleg kétféle kárt is eredményez (egyfelől orvosi kezeléssel kapcsolatban felmerülő kiadások, jövedelem kiesés, másfelől maradandó fogyatékoság miatt beszűkülő életlehetőségek).

5. A lehetséges károsultak

A tanulmány főleg a kívülállókat ért károkkal foglalkozik, így károsultként főleg olyan tulajdonosok vagyoni kárait, illetve olyan személyesrűlések elszenvedőinek, személyiségi jogaikban megsértett embereknek a helyzetét vizsgálja, akiket a kár bekövetkezése hoz jogi kapcsolatba az új technológiák működtetőjével. A kívülállók által elszenvedett kár deliktuális kárnak minősül.

A teljességre törekvés jegyében két további károsulti kört is említeni szükséges:

- Olyan személyek is károkat szenvedhetnek, akik már a kár bekövetkezése előtt jogviszonyban, nevezetesen szerződéses kapcsolatban álltak az új technológia működtetőjével, aki annak révén nyújtott szolgáltatást. Az ő káraik kontraktuális kárnak minősülnek.
- Az új technológiák működtetői, az új eszközök tulajdonosai maguk is lehetnek károsultak, ha a technológia hibásnak bizonyul, vagy a tulajdonukba került eszköz, annak hibás volta miatt megsérül, vagy megsemmisül. Ezek a károk is kontraktuális károk, így e tanulmány az ilyen károk elszenvedőinek helyzetét sem részletezi.

³ Ptk. 2:52. §

⁴ Ptk. 6:222. § (2) bekezdés

6. A lehetséges károkozók

Az egyik első feladat a kártérítés folyamatában annak a kiderítése, hogy ki okozta a kárt. A károkozó személyének megállapítása során érdemes különbséget tenni három esetscsoport között. Egyrészt az új technológiát szándékosan jogellenes célra használó személy lehet a károkozó, másrészt, a műszakilag rendben lévő új technológiát annak tulajdonosa nem kellő hozzáértéssel használhatja (figyelmetlenül működteti és ez okozza a kárt), harmadrészt, előfordulhat, hogy a kár az új technológiában magában lévő okra vezethető vissza (így a technológia fejlesztője, kivitelezője tekinthető károkozónak).

6.1. *Az új technológiák jogellenes használatára visszavezethető károk okozói*

Az szándékoltnak minősülő károkozó magatartást az új technológia működtetője tanúsítja. Lehetséges például, hogy valaki kifejezetten azért vásárolta meg az adott digitális rögzítő eszközt, hogy azzal ipari kémkedést valósítson meg, esetleg mások magánéletét fűrkéssze. Napjainkban azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy terrorcselekmények kivitelezéséhez, szabotázs akciókhoz szerzik be és veszik igénybe az új technológiákat.

6.2. *Az új technológiák működtetői mint károkozók*

Az új technikai eszközök működtetése, az új technológiák alkalmazása új ismereteket, készségeket és a korábbinál nagyobb koncentrációt, figyelmet igényel. A bonyolultabb eszközök, a megszokottól eltérő technológiák sokszor olyan személyek kezébe kerülnek, akiket nem készítettek fel az új eszközök, megoldások használatára. Az alkalmazáshoz szükséges ismeretek hiánya főként a működtetés kezdetén jelent fokozott kockázatot, amíg a tulajdonos, vagy más üzemeltető meg nem ismeri a teendőket, ki nem tapasztalja a működtetés fogásait. A problémát itt főként az jelenti, hogy az új technológia alkalmazója esetleg nem kap megfelelő instrukciókat, vagy azokat nem tanulmányozza át kellő gondossággal. Nem elhanyagolható annak a veszélye, hogy a tulajdonos úgy kezdi el az új technológia alkalmazását, hogy még nem sajátította el a szükséges ismereteket, és értelemszerűen nem rendelkezik még kellő tapasztalattal. Ráadásul többnyire egyedül van, amikor a nehézségek jelentkeznek, és ilyenkor nincs lehetősége más tanácsát, segítségét kérni. Az új technológiák egyre bonyolultabbak, így egyre több időbe telik az, hogy a működtető az összes szükséges információ birtokába kerüljön és megszerezze a szükséges rutint. Abban az esetben, ha sikerült károkozás nélkül „átvészelní” ezt a kezdeti időszakot, akkor a megszerzett tapasztalat birtokában már jelentősen csökken a károkozás veszélye.

Nem csupán az alkalmazáshoz szükséges ismeretek és tapasztalat hiánya jelent fokozott kockázatot az új technológiák kapcsán. Az új eszközök működtetése során egyre többféle körülményre kell egyidejűleg figyelni.

Ez a probléma természetesen nem csak a digitális fejlődés sajátossága, a műszaki haladás korábbi szakaszaiban is egyértelműen tettenérhető. Az 1960-as években az akkor csúcstechnológiájú amerikai Starfighter vadászgépek viszonylag gyakori baleseteiért az emberi tényezőt okolták. A korábbi egyszerűbb gépeken kiképzett pilóták hosszabb távon nem voltak képesek figyelemmel kísérni a gép működtetéséhez szükséges rengeteg műszert, és figyelembe venni az áttekinthetetlenül sok kijelző által nyújtott valamennyi információt.

6.3. *A hibás eszközök előállítói mint károkozók*

Az új eszközök műszaki hibája is okozhat balesetet. Ilyenkor az a személy tekintendő károkozónak, aki az adott hibát elkövette, továbbá vele együtt az a személy is, akinek kötelezettsége és lehetősége lett volna az adott hiba felismerése és kiküszöbölése, de azt nem tette meg. Minél bonyolultabb az eszköz, annál több a hibalehetőség. Egy jármű esetében például szóba kerülhet az, hogy a hibát az alkatrész gyártója, az alkatrészek összeszerelője, a tervező és/vagy a gyártó követte el, vagy az valamelyikük mulasztására vezethető vissza:

- A jármű valamely alkatrészének a hibás volta elsősorban az alkatrész gyártójának felelősségét veti föl, de az sem kizárt, hogy az összeszerelést végző is közrehatott a kár bekövetkeztében, ha az alkatrész beépítése során felfedezhette volna annak hibáját, de az alkatrészt nem ellenőrizte megfelelően.
- Abban az esetben, amikor az önállóan megfelelő működésre képes alkatrészek nem megfelelő összeszerelése eredményezte a hibát, akkor az a személy tekinthető károkozónak, aki az összeszerelést végezte.
- Ha a járműre utólag felszerelt eszköz túlzottan nagy tömege, nem megfelelő pontra történő felfüggesztése és ezáltal a jármű stabilitásának csökkenése áll a baleset hátterében, akkor valószínű, hogy a felszerelést végző személy a kár valódi okozója.
- A nem megfelelően rögzített, és emiatti leváló tartozék által okozott kár a tartozékot nem megfelelően rögzítő személy magatartásával, vagy mulasztásával állhat okozati összefüggésben.

Álláspontunk szerint a jognak főként az „előállítói károkra” kell fokozottan figyelni. A károsult helyzetét ugyanis ebben a körben nagymértékben nehezíti az, hogy – kellő műszaki ismeret hiányában nem képesek megállapítani, hogy a hiba a gyártási folyamat melyik fázisában keletkezett, kinek milyen magatartást kellett volna tanúsítania, és ehhez képest mit tett, vagy mit mulasztott el. Az önmagában is a jog kudarca lenne, ha a károsult nem jutna kártérítéshez. Ezt a kudarcot tovább tetézné, hogy a károkozónak nem kellene szembenéznie magatartásának következményeivel, és emiatt sem ő, sem más hasonló helyzetben lévők nem igyekeznének kiszűrni, elkerülni a jövőbeni hasonló károk bekövetkezését.

7. Az okozati összefüggés és a bizonyítási teher

Amikor az új technológiák kapcsán a meglévő jogi eszközök alkalmazhatóságát vizsgáljuk, akkor leginkább az okozati összefüggés⁵ és a bizonyítási teher szabályait kell alaposan szemügyre venni. A szerződésen kívüli károkért való felelősség kétféle alakzatát kell megvizsgálni.

7.1. A felróhatósági (vétkességi) felelősségi alakzat

A felróhatósági (vétkességi) felelősségi alakzat szabályai arra kényszerítik a károsultakat, hogy maguk derítsék fel és bizonyítsák a kárhoz vezető oksági láncolatot. Ez a felelősségi alakzat a mainál sokkal egyszerűbb műszaki körülmények között, egy alapvetően átlátható világban alakult ki. A XXI. században a technikai haladás, az eszközök bonyolultsága, a gyártási folyamat összetettsége, a nemzetközi kooperáció sokkal nehezebb helyzet elé állítja a károsultat, amikor az őt ért kár előzményeit próbálja felgöngyöltetni. A károsultat terhelő bizonyítási teher azzal a kockázattal jár, hogy – a bizonyítás sikertelensége esetén - a károsult kénytelen maga viselni a bekövetkezett kárt. A károsultak nem kapnak kártérítést, ha nem a megfelelő alperessel szemben nyújtják be a kártérítési keresetet, vagy nem tudják bizonyítani az okozati összefüggést. A károsult rövid távú kudarca hozzájárul a felelősségi rendszer prevenció funkciójának erodálódásához is. A károkozók kevésbé figyelnek a lehetséges károk elkerülésére, kevesebbet áldoznak a kockázatok kiszűrésére, ha úgy érzik, hogy a bonyolult helyzetben esélyük nyílik arra, hogy ne kelljen viselniük károkozó magatartásuk, vagy mulasztásuk következményeit.

7.2. A fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség

A fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség esetén a jog a többféle potenciális károkozó közül kiválaszt egyet, és ezzel leegyszerűsíti az oksági kapcsolat feltárását. „A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az minősül, akinek érdekében a veszélyes üzem működik.”⁶ A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának a személye az esetek többségében könnyebben megállapítható a károsult számára, mintha azt kellene felderítenie és bizonyítania, hogy az eszköz gyártása során ki volt az, aki nem a jogi elvárásoknak megfelelő magatartást tanúsított. Az üzembentartó ráadásul többnyire ugyanaz a személy, aki az új technológia jogellenes célra való felhasználásával, vagy a jog által elfogadott cél érdekében történő működtetés során tanúsított helytelen magatartásával, vagy mulasztásával ténylegesen okozhatta a kárt. A jog tehát, amikor a fokozott veszéllyel járó tevékenység érdekeltjének a személyét

⁵ Lásd MÁRTON Mária: Okozatossági problémák az objektív felelősség körében *Glossa Iuridica* 2009/1. 68.

⁶ Ptk. 6:536. § (1) bekezdés

jelöli meg jogi felelősként, akkor olyan személyt választ, aki vagy ténylegesen a kár okozója, vagy a károsultnál sokkal inkább képes kideríteni a kárt ténylegesen okozó személy kilétét, és képes fellépni vele szemben. A veszélyes üzem működtetőjét terhelő felelősség révén tehát egyrészt a károsult számára könnyebben azonosítható személyt lehet kártérítésre kötelezni, mivel az üzembentartót különféle nyilvántartások (pl. a rendszám) alapján könnyebb megtalálni, mint a kár tényleges okozóját, ha a kár nem az üzembentartó magatartásával állt okozati összefüggésben. Az a körülmény, hogy az üzembentartó fellép a tényleges károkozóval szemben (ha az nem ő maga) és ennek következtében a kár tényleges okozója lesz köteles viselni magatartásának következményét - hosszabb távon - erősíti a kártérítés preventív szerepét.

8. A veszélyes üzemi felelősség alkalmazásának további előnyei

A veszélyes üzemi felelősség alkalmazása - az üzembentartónak a tényleges károkozó személyénél könnyebb azonosíthatóságán túl - további előnyökkel is jár a károsult számára:

- A veszélyes üzemi felelősség esetén az üzembentartó olyan személy, aki fizetőképesebb, mint a tényleges károkozó. Statisztikailag valószínű, hogy az üzembentartó sokkal inkább képes a bekövetkezett károkat megtéríteni, mint a tényleges károkozó, mivel a veszélyes üzemi tevékenység folytatása többnyire azzal jár, hogy az üzembentartó vagyoni értékkel bíró vagyontárgyak tulajdonosa is egyben. (A családi autóval a diszkóba menő egyetemista jellemzően kevésbé képes a parkírozás során egy másik autóban okozott kárt megtéríteni, mint az üzembentartónak minősülő szülők.)
- A veszélyes üzemi felelősség egy további jogi eszköz, nevezetesen a felelősség alóli mentesülési okok szűkítése által is javítja a károsult kártérítéshez való jutásának és a tényleges felelős kártérítésre kötelezésének esélyeit. Míg a felróhatósági (vétkességi) alapú felelősség esetén a károkozó kimentheti magát a károkozó magatartás jogszerűségének vagy a felróhatóság hiányának a bizonyítása révén, addig az ún. veszélyes üzemi felelősség esetén önmagában a felróhatóság hiányának a bizonyításával a veszélyes üzem üzembentartója még nem mentesülhet a kár megtérítésének kötelezettsége alól. Ehhez azt szükséges bizonyítania, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik.⁷

9. A felelősség általános alakzatának és a veszélyes üzemi felelősségnek az összevetése

A veszélyes üzemi felelősség esetén a kártérítésért perelhető személy könnyebben megtalálható, mint a tényleges károkozó, és jellemzően nagyobb vagyoni fedezettel

⁷ Ptk. § 6:535. § (1) bek.

rendelkezik ahhoz, hogy a kárt megtérítse. A fokozott veszéllyel járó tevékenység esetén a károkozó kimentési lehetőségei szűkebbek, mint a szerződésen kívüli felelősség általános alakzatának szabályai alapján. A károkozó rendelkezésére álló kimentési lehetőségnek a felelősség általános alakzatánál (a felróhatósági, vagy vétkességi felelősségnél) szűkebb köre előnyös a károsultak számára. A károsultak érdekét szolgálná tehát a veszélyes üzemi felelősség szabályainak alkalmazása az új technológiák által okozott károk esetén. A jövőbeni károk kiküszöbölését is az segítené inkább, ha a veszélyes üzemi felelősség szabályait lehetne alkalmazni, hiszen ily módon nőne annak az esélye, hogy a kárt ténylegesen okozó személy viselje magatartásának következményeit, így inkább érez késztetést arra, hogy megpróbálja elkerülni a károkozást, csökkenteni az új technológiák alkalmazásának kockázatait.

10. A veszélyes üzemi felelősség jelenlegi alkalmazhatósága az új technológiák által okozott esetén

Az előző pontban kifejtettek alapján a vétkességi felelősséghez képest mind a károsulti reparáció, mind a speciális és generális prevenció szempontjából kedvezőbb a veszélyes üzemi felelősség alkalmazása. A kérdés az, hogy vajon a kedvezőbb felelősségi szabályokat alkalmazzák-e az új technológiák által okozott károk megtérítése során. A feltett kérdésre valószínűleg nem adható egységes válasz. Egészen biztosan állítható, hogy vannak olyan új technológiák, amelyek által okozott károokra kiterjed a veszélyes üzemi felelősség, és vannak olyan technológiák, amelyekre ez nem áll fenn. E két esetcsoport között ráadásul egy nem elhanyagolható terjedelmű szürke zóna is meghúzódik, ahol jelenlegi tudásunk alapján nem adható biztos válasz a feltett kérdésre.

10.1. A veszélyes üzemi felelősség jelenlegi alkalmazhatósági köre

Nézzünk néhány példát a veszélyes üzemi felelősség jelenlegi alkalmazhatósági körére:

- Az új technológiájú közúti járművek (pl. robotautók) veszélyes üzemnek minősülnek, hiszen a gépjárművek működtetése önmagában is veszélyes üzemi tevékenység, és ezen a jogi minősítésen nem változtat az a körülmény, hogy a jármű irányítását adott esetben nem a sofőr, hanem egy automatikus rendszer (robotpilóta) látja el.
- A fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség szigorú szabályai vonatkoznak a műszaki fejlesztés eredményeként a gépjárművekbe beépített speciális eszközök használatával okozott károk megtérítésére is. A sávváltás veszélyére figyelmeztető rendszer, vagy a tolatóradar meghibásodása miatt bekövetkező károokra ugyanúgy a veszélyes üzemi felelősség normái irányadók, mint amikor az az automatikus fékező rendszer mondja fel a szolgálatot, amelynek a jármű előtt haladó másik jármű megközelítése esetén működésbe kellene lépnie. Az említett rendszerek ugyanúgy a gépjármű részeinek tekintendők, mint az irány-

- jelző, a hagyományos fékrendszer, vagy a kormánymű, amelyek meghibásodására visszavezethető károkért való felelősségre a Ptk. 6:535. § (1) bekezdése irányadó.
- A jogirodalomban a veszélyes üzemek között említik a villamos energiát termelő és átalakító üzemeket és berendezéseket, a gázműveket és vízműveket⁸, a vízlépcsőt, zsiliprendszert és vizierőművet.⁹
 - A géntechnológiai tevékenységből eredő károkért való felelősségre külön jogszabály, nevezetesen a géntechnológiai tevékenységből szóló 1998. évi XXVII. törvény 27. §-a a veszélyes üzemi felelősséget rendeli alkalmazni.

10.2. A veszélyes üzemi felelősség normáival azonos szabályok kötelező alkalmazása

A jogellenes adatkezeléssel vagy az adatbiztonsági követelmények megszegésével okozott károkért való felelősséget az Infotörvény¹⁰ 23. §-a a felelősség alóli mentesülés tekintetében - a veszélyes üzemi felelősséggel összhangban - az alábbiak szerint szabályozza: „E felelősség alól csak akkor mentheti ki magát az adatkezelő, ha a kárt az adatkezelés körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő”.

10.3. A veszélyes üzemi felelősség jelenlegi alkalmazhatatlanságának esetei

A veszélyes üzemi felelősség kevésbé alkalmazhatónak tűnik az egészségügy területén. Az orvosi műszerek felhasználása a kialakult bírói gyakorlat szerint általában nem számít veszélyes üzemi tevékenységnek. A vizsgálati technológiák villámgyors fejlődése (pl. CT, MRI) révén az emberi test számos sugárzásnak van kitéve, és kontrasztanyagot juttatnak a testbe, amit egyre bonyolultabb képalkotási technikák révén követnek, és ezáltal képet kapnak a szervezet korábban nem látható részeiről. Az így készülő felvételek alapján tervezik meg az orvosi beavatkozásokat. A vizsgálat esetleges hiányosságai, a helytelen képalkotás megíúsíthatja az orvosi beavatkozás eredményét. Az állkapocs csontozatát a valóságosnál vastagabbnak láttató kép alapján a fogászati beavatkozás során beültetett implantátumokra esetleg nem lehet koronát telepíteni. Ennek ellenére az ilyen – napjainkban meglehetősen bonyolulttá és drágává váló, sokszor üzleti alapon végzett tevékenységeket a bírói gyakorlat nem tekinti veszélyes üzemi tevékenységnek.

Megjegyezzük, hogy a gyógyászati célú eszközök által a gyógyítási tevékenységtől függetlenül okozott károkért való szigorúbb felelősség alkalmazását a jogirodalom

⁸ VILÁGHY MIKLÓS – EÖRSI GYULA Magyar polgári jog I. kötet, Tankönyvkiadó Budapest 1962. 497.

⁹ UJVÁRINÉ ANTAL Edit: Felelősségtan, Novotni Alapítvány Miskolc 2014. 124.

¹⁰ Lásd 2. sz. lábjegyzet

nem tartja kizártnak. Fuglinszky Ádám a termékfelelősséget¹¹, míg Havasi Péter¹² a veszélyes üzemi felelősséget látja ilyen esetben alkalmazhatónak.

10.4. Kérdésem esetek

Az új technológiák használata során keletkező károk döntő része tekintetében jelenleg nincs kialakult álláspont arra vonatkozóan, hogy ezek megtérítésére alkalmazhatóak-e a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség szabályai. Éppen a vizsgált esetek újdonságában rejlik annak a magyarázata, hogy sem a jogalkotás, sem a joggyakorlat nem válaszolta még meg ezeket a kérdéseket. Az sem kizárt, hogy a tanulmánykötetben elemzett új tevékenységek közül néhányval kapcsolatban még nem is keletkezett kár (pl. nincs tudomásunk olyan drón közreműködésével keletkezett hazai balesetről, amely kárt okozott volna), vagy még nem nyújtottak be keresetet, esetleg még nem született ítélet. Így az új technológiák esetén alkalmazandó jogról az esetek nagy többségét illetően legfeljebb találgatásokba bocsátkozhatunk.

„A fokozott veszéllyel járó tevékenység fogalmához tartozó kör a technika fejlődésével bővül, ezért a bíróságnak egyedileg kell eldöntenie, hogy az adott ügyben vizsgált tevékenység fokozott veszéllyel jár-e.” (BH 2002. 306.)

Logikus feltételezésnek tűnik például az, hogy a drónok által okozott károkra a bíróság – analógia útján - alkalmazni fogja a veszélyes üzemi felelősség szabályait, mivel fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősítették a rádióhullámokkal irányított modellrepülő működtetését (BDT 2236/2010) és a repülőgépes permetezést is.

Megítélésem szerint a szélérőművek kapcsán a rotorok működésével, a lapátok által keltett turbulenciával összefüggő károk megtérítésére is a veszélyes üzemi felelősség szabályait kellene alkalmazni, de itt még analógiára sem lehet hivatkozni.

A többi esetben azonban valószínűbbnek látszik az, hogy a bíróságok nem a veszélyes üzemi felelősséget alkalmazzák, hiszen a vétkességének nevezett felelősségi alakzat tekintendő a szerződésen kívüli felelősség általános alakzatának. Erről viszont megállapíthatjuk, hogy a veszélyes üzemi felelősséghez képest kevésbé hatékonyan szolgálja a reparáció és a prevenció céljait.

11. Összegzés

Az új technológiák működése kapcsán feltárt egyes sajátosságokhoz több jogi javaslat

¹¹ Fuglinszky Ádám: A veszélyes üzemi felelősség in A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet (szerk. Osztovits András) OPTEN Informatikai Kft. Budapest, 2014. 110.

¹² Havasi Péter: A veszélyes üzemi felelősség in Wellmann György (szerk) Az új Ptk. magyarázata VI/VI., Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész HVG-Orac Budapest, 2013. 465.

kapcsolódhat. Kiinduló pontként célszerű megkülönböztetnünk az új technológiák jogellenes célra történő felhasználásával és a rendeltetéssel összhangban álló használat során fellépő műszaki hibák vagy gondatlan (esetleg tapasztalatlan) működtetésből fakadó károkat, és az egyes kárfajták esetén használható hagyományos jogi eszközök között különbséget tenni.

Az új technológiák jogellenes célra történő felhasználásával okozott károk visszaszorításában a polgári jogi személyiségvédelem és a birtokvédelem vehető elsősorban igénybe. E jogterületek eszközei számottevő változtatás nélkül alkalmasak lehetnek céljuk betöltésére. Ultima ratioként a büntetőjogot is csatasorba kell állítani. A bűncselekmények szankcionálása kapcsán megfontolandó, hogy az újfajta eszközök igénybe vételével, új technológiák használatával történő elkövetést a büntetőjog – a fegyverrel vagy erőszakkal történő elkövetéshez hasonlóan – tekintse minősített esetnek és azt szigorúbban büntesse. Félő ugyanis, hogy az elkövetést megkönnyítő eszközök széles körben elérhetővé válása, árának csökkenése fokozza ezen cselekmények elterjedését és – a nehéz felfedezés és bizonyítás miatt – növeli a látenciát.

Az új technológiák biztonsági problémáinak kiküszöbölése érdekében a polgári jogi kártérítést célszerű igénybe venni. A kárfelelősség egyes fajtái eltérő intenzitással töltik be reparációs és prevenciós szerepüket. A tanulmányban összefoglalt vizsgálat alapján megállapítható, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség képes leginkább szolgálni a vázolt célokat. Növelné a jog hatékonyságát, ha a jogalkotás szisztematikusan megvizsgálná azt, hogy az új technológiák alkalmazása terén, különösen a jelen kötetben szereplő körben szükséges és indokolt-e a veszélyes üzemi felelősség, vagy legalább az azzal azonos – szűk körű – mentesülési szabályok alkalmazása. A bíróságok számára is javasolható a veszélyes üzemi felelősség bátrabb alkalmazása, hiszen az új technológiák ismeretlen volta is egy olyan körülmény, amely indokolhatja a szigorúbb felelősség alkalmazását.

Tekintettel arra, hogy az új berendezések és új technológiák működtetése speciális tudást és felkészültséget igényel, indokolt lenne a jelenleginél is részletesebb használati útmutatók készítésére kötelezni a gyártókat és forgalmazókat. A fogyasztóvédelemben megkövetelt szerződés kötést megelőző tájékoztatás¹³ a kiválasztott berendezés megfelelő felhasználásához, állagának megóvásához szükséges információval látja el a vásárlót, igénybe vevőt. Célszerű lenne a speciális tájékoztatási kötelezettség előírása a jelen tanulmánykötetben említett új technológiai eszközökre nézve olyan esetekben is, amikor az új eszközt, technológiát megszerző potenciális károkozó nem tekinthető fogyasztónak.

Megfontolásra javasolható továbbá a leendő felhasználók számára annak előírása, hogy a működtetés alapvető tudnivalóit a gyakorlatban is elsajátítsák. Ennek érdekében a gépjárművekbe beépített speciális eszközök – így például a sávváltás veszélyére figyelmeztető rendszer, a tolatóradar, az automatikus parkolási és az automatikus fékező

¹³ Lásd Miskolci Bodnár Péter: *Fogyasztói szerződések*, Patrocínium Budapest 2015.

rendszer - használatát a gépjármű értékesítését megelőzően külön oktatni kellene az olyan gépkocsik vevői számára, akik ilyen eszközökkel felszerelt autót vásárolnak. Ezeket az ismereteket haladéktalanul be kellene építeni a vezetői engedély megszerzésére irányuló képzés során oktatott tananyagba is.

Az új, összetett technikák tekintetében a prevenció érvényesülését gátló egyik legfontosabb tényező az, hogy nehezen állapítható meg a tényleges károkozó személye. Emiatt a károsult helyzetének javítása érdekében javasolható egy olyan központi nyilvántartás létrehozása (pl. az Engedélyezési Hivatal keretén belül), amely segítené a károsultakat abban, hogy megtudják az adott időpontban és helyszínen kik folytathattak olyan tevékenységet, amely a károsodásra vezetett.

Célszerű lenne továbbá a kötelező felelősségbiztosítás kiterjesztése mindazokon a területeken, ahol a jog a javasolt változtatások ellenére sem képes maradéktalanul biztosítani a károk megtérítését és a kártérítés révén a speciális és generális prevenciót. A kiszámíthatatlan mértékű kártérítés kifizetése akár az új technológiát alkalmazó vállalkozások fizetésképtelenségét is eredményezhetné, ezért az új iparág szereplőinek a védelmében is előremutató lehet a kötelező felelősségbiztosítás igénybevétele.

Boóc Ádám¹

ROBOTAUTÓKKAL, KÖZÖSSÉGI TAXIKKAL ÉS KERESKEDELMI DRÓNOKKAL KAPCSOLATOS FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEK²

ROBOTIC CAR, COMMUNITY TAXES AND LIABILITY ISSUES RELATED TO THE TRADE OF DRONES

Abstract

This article investigates three current topics : “Artificial intelligence on the road”, “Drones in the air” and “Social taxes“. The study is focusing on the above markets to identify situations in which appropriate regulations are highly needed.

Inventions, technology developments and new business models all demand a solid and predictable legal environment. It is essential that the legal basis should be up-to-date and adjusted to service providers’ and consumers’ needs and interest. It is also important to put this legislative efforts into a context comprehensive enough to cover all the relevant aspects of life influenced by technology and business development.

1. Bevezető

Az életnek szinte már nincs olyan területe, ahova ne tört volna utat magának az informatika, a virtuális kommunikáció, és az emberi jelenlétet helyettesítő szoftverek „szellemi” világa. A rohamos fejlődés állandó alkalmazkodást vár el a társadalomtól, amelynek a berendezkedését, működésének rendszereit folyamatosan változtatja. A kutatások eredményei, egy új találmány megjelenése számos, előre tervezhető változásokot hoz és konkrét kérdéseket vet fel, amelyeket meg tudunk válaszolni, de vannak olyan hatásai is a fejlődésnek, amelyekkel nem lehet pontosan előre tervezni és beláthatatlan következményekkel járhat.

¹ egyetemi docens, KRE ÁJK, ügyvéd, Kelemen, Mészáros, Sándor és Társai Ügyvédi Iroda.
E-mail: booc.adam@kre.hu ; adam.booc@kelemen-lawfirm.hu

² A szerző ezúton kíván köszönetet mondani dr. Urbán Liliánának a tanulmány megírásához nyújtott segítségéért.

A tanulmány három olyan aktuális témát mutat be, amelyek vizsgálata az informatika térnyeréséhez kapcsolódik. A tanulmány témájának választott két társadalmi életet érintő tudományos esemény és egy közlekedési innováció, amelynek komplexitása szükségessé teszi a jogi elemzést. Mindhárom téma a jogi szabályozáson belül több jogterületet is érint.

Írásunkban a fentiekre is figyelemmel csoportosítvamuatjuk be a fentiekben leírt jogi dilemmákat és igyekszünk szemléltetni azokat az élethelyzeteket, amelyekben sürgető a megfelelő szabályozás kialakítása.

2. Mesterséges intelligencia az utakon

A robotautók megjelenése az utakon büntetőjogi és polgári jogi kérdéseket is egyaránt felvet. A gépi vezérlésű járművek – ugyanúgy, ahogy az emberi vezérlésű gépek – okozhatnak baleseteket, amelyek anyagi károkkal és emberi életek elvesztésével járhatnak, azonban mégsem ugyanaz a helyzet, mintha emberi vezérlés útján következtek volna be ezen események.³ A kérdés sokkal komplexebb a gépi vezérlés esetében, például, hogy miként lehet meghatározni a felelősséget a robotautók által okozott baleseteknél közvetlen emberi mulasztás hiányában, vagy egy krízis helyzetre szóló reakció parancsainak kialakítása során milyen szempontok kerülnek előtérbe – ezen kérdésfelvetésre az alábbiakban keressük a választ. A szabályozásra, a jogi keretek kialakítására az élet adja meg az irányokat, hiszen számos olyan helyzet lehet, amelyet nem lehet előre, a jogalkotás folyamata során látni.

2.1. „Az alagút probléma”

Az alábbiakban a robotautókkal kapcsolatos szabályozási kihívás összetettségét kívánjuk bemutatni. Jason Millar, az ottawai egyetem filozófia tanára kitalált egy morális problémahelyzetet, amely a folyamatos fejlődés következtében hamarosan létjogosultságot nyer. Az „*alagút problémának*” elnevezett helyzet a következő: egy egysávos hegyi úton halad a számítógéppel irányított, vezető nélküli robotautó. Az autó nagy sebességgel közelít egy szűk alagúthoz, és éppen mielőtt behajt az alagútba, egy gyerek ugrik ki a bokrok közül és az úttestre szalad, megbotlik és elesik, elzárva ezzel az alagútba vezető utat. A robotsofőrnek csak két választása van: tovább hajt, és elgázolja a gyermeket, vagy elrántja a kormányt, így az alagút valamelyik falának csapódva az autóban utazó veszti el az életét, jobb esetben sérül meg.⁴ Hogyan kellene döntenie?

A robotautó az emberekkel szemben nem ijedségében, reflex-szerűen reagál majd, hanem a számítógépébe beprogramozott parancsok alapján, azaz egy előzetes

³ John Frank WEAVER: Robots are people too, ABC-CLIO LLC, Santa Barbara, California, 2012. 17.

⁴ <http://robohub.org/an-ethical-dilemma-when-robot-cars-must-kill-who-should-pick-the-victim/> (letöltés: 2016. 02. 16.)

szimuláció szerint megtervezett módon hozza majd meg a döntést. Ennek alapján bizonyos esetekben nem beszélhetünk véletlen, eseti reakciókról, hanem lehet majd tudni, hogy az autó miképpen dönt a veszélyhelyzetben. Tovább gondolva a helyzetet, az alábbiakban feltett kérdést kell megválaszolnunk.

2.2. *Ki a felelősség?*

Az autó számítógépes vezérlésével, a programok megírásával és elektronikai működésével kapcsolatos munkákat az autógyártóknál meghatározott képesítéssel rendelkező, műszaki végzettségű emberek végzik el. Például az informatikusok fogják megírni azokat a parancsokat, amelyek szerint az autó a – fent példával is szemléltetett – veszélyhelyzetre reagál. A kérdésfeltevés egyáltalán nem földtől elrugaszkodott, ha végig gondoljuk azt, hogy egy számítógép reakció ideje számításokkal pontosan meghatározható, nem befolyásolják érzelmek, sem fizikai állapot egy adott döntésben, így azok előre látható módon fognak dönteni. Ennek következtében tehát lehetőség lesz arra, hogy az előzőekben bemutatott „alagút problémára”, és a hasonló helyzetekre előre megírják az algoritmusokat, így tudni lehet majd, ki kerül a legnagyobb veszélybe egy baleseti helyzet bekövetkeztekor. Felmerül a kérdés, hogy a robotautó döntéseiért ki lesz felelősségre vonható? Az informatikus, aki a programot megírta, vagy maga a cég, aki munkavállalójának kiosztja a meghatározott parancsok betáplálására? A gyártó nagy valószínűséggel inkább saját vásárlói érdekeit nézi, így elsősorban a betáplált parancsok majd az utasok érdekeit szolgálják. Logikus a feltevés, hiszen ki akarna megvásárolni olyan autót, amely adott esetben úgy dönt, hogy a benne utazók életét áldozza fel egy külső veszélyforrás elkerülésekor. A felelősség kérdésén túl a szemléltetett helyzet emberi jogi kérdést is felvet.

Az élethez való jog egyenlően mindenkit megillet, nincs különbség emberi életek között, vagyis egyik ember élete nem értékesebb a másikénál. Hogyan lehet ez alapján eldönteni, hogy veszélyhelyzet esetén, hogyan cselekedjen a robotautó számítógépes rendszere? Kinek az élete veszélyeztetésével?

Fennáll továbbá annak a lehetősége is, hogy a program egyszerűen „befagy”, nem reagál a forgalomra, ezzel balesetet okozva, vagy az is elképzelhető, hogy a robotautó számítógépes vezérlését feltörik és nem olyan módon cselekszik, ahogy azt a gyártó beleprogramozta. De mindezekén túl elképzelhető olyan eset is, amikor a robotautó közlekedési szabályt sért, valamilyen okból kifolyólag – akár egy veszélyhelyzet miatt elkerülő manővert hajt végre – ez esetben kié a felelősség és ki fizeti a bírságot? Ki felel az ilyen balesetek során az elvesztett emberi életekért?

A leírtak alapján látható, hogy mennyi helyzetre kell majd a jogalkotóknak reagálni, mielőtt a robotautók piacra kerülnek és teret kapnak a közlekedésben. Fontos ezen a szakembereknek időben elgondolkodnia és foglalkoznia a kérdéssel, hogy mire a gazdaság szereplői kialakítják saját üzleti stratégiájukat, addigra a jogász társadalom is rendelkezzen a megfelelő eszközökkel.

2.3. A robotautók használatával kapcsolatos jogszabályok lehetséges kialakítása

John Villasenor amerikai professzor tanulmányt készített, amelyben a termékfelelősséggel összefüggésben elemzi a robotautók használata során lehetségesen felmerülő jogi kérdéseket. A szerző a kártérítési és szerződéses joga – a magyar szabályozás szerint polgári jog – konstrukcióit egyenként, az adott kérdésre vetítve elemzi végig és mutatja be, hogyan alakulnak majd a robotautók országúton történő megjelenése esetén. Ennek során olyan az alábbi jogi szempontból releváns eseményeket vázolja fel:

- *Gondatlanság:* a szerző feltételezi azon esemény bekövetkeztének a lehetőségét, hogy csúszós úton haladó robotautó balesetet okoz, mert nem végez megfelelő fékezést. A balesetben megsérülő személyek kívül szemben nyújthatnak be kártérítési igényt. Az autó gyártójától ésszerűen elvárható, hogy a terméket minden lehetséges helyzetnek megfelelően tesztelje, vagyis feltárja az összes olyan körülményt, amely az autó használata közben bekövetkezhet.
- *Objektív felelősség:* a termék rejtett hibája miatt bekövetkező balesetekben okozott károkért a gyártó legyen felelőssé tehető. A professzor szerint a kártérítési igény az esetben is szükséges, hogy érvényesíthető legyen, ha nem a tulajdonos vezeti az automata gépjárművet és a használója, illetve a gyártó között semmilyen szerződéses kapcsolat nem áll fenn. Ez esetben is tudja a károsult érvényesíteni az igényét a gyártóval, vagy bármely, az értékesítési láncban szereplővel szemben.
- *Gyártási hibák:* az előző helyzethez hasonlóan gyártási hiba esetén szükséges a gyártó mögöttes felelősségének a megállapítása még abban az esetben is, ha a gyártó a termék elkészítése során minden szükséges intézkedést megtett.
- *Tervezési hibák:* a robotautók által okozott baleseteknél olyan helyzetek is előfordulhatnak, amikor a vezető egyaránt hibás az esemény bekövetkeztéért és nem kizárólag az autó hibás, vagy nem megfelelő működése miatt következik be a baleset. A szabályokban elsőként szükséges annak rögzítése, hogy a robotautó önálló vezérlése ellenére a vezető köteles a forgalom állandó figyelésére és a veszélyhelyzetek elhárításában való közreműködés. Az autók vezérlőrendszerét úgy kell kialakítani, hogy az bármikor kézi vezérlésre álljon át, amikor szükséges. Ennek következtében egy baleseti eseménynél két irányból lehetséges megközelíteni a felelősség megállapításának a kérdését. Egyrésről a vezető oldaláról, hogy megfelelő körülményekkel volt az utazás során, azaz megfelelt azon követelménynek, hogy a forgalmat figyelemmel kísérte. A másik oldal pedig, hogy a robotautó időben átadta-e az irányítást a vezetőnek. Az utóbbi esetben szintén a gyártónak kell mögöttes felelősséggel bírnia, hiszen úgy kell a járművet programoznia, hogy az megfelelő időben reagáljon a vezető irányítására. Az ilyen módon bekövetkező balesetek esetén, amikor nem egyértelműen állapítható meg a felelősség akkor „hatékonysági-tesztet” kell elvégezni azzal kapcsolatban, hogy a gyártó fokozottabb erőfeszítései mellett is bekövetkezett volna-e a baleset (pl. egy érzékenyebb műszert

épít bele a járműbe)? Amennyiben a teszt során kiderül, hogy a nagyobb hatékonyságú technológiai megoldás nem okozott volna aránytalan többletköltséget a gyártónak, abban az esetben a gyártó felelősségét kell megállapítani az adott baleset vonatkozásában.

- *Tájékoztatás elmulasztása*: a gyártó nem megfelelő tájékoztatása miatt bekövetkező balesetekért a gyártó tartozik felelősséggel. A tájékoztatásnak ki kell terjednie a korábbiakban említett kötelezettségre, amely a vezető forgalomkövetését írja elő. A gyártónak emellett kötelezettsége külön tájékoztatást adni a vezetés során lehetségesen bekövetkező kockázatokról. Az értékesítést követően a későbbiekben felismert hibákról is köteles a gyártó tájékoztatást adni, illetve köteles a gépjármű programjának fejlesztését folyamatosan biztosítani.
- *Megtévesztés*: a gyártó által kínált feltételeknek nem felel meg a gépjármű. Amennyiben a gyártó tudatosan szolgáltat hamis információt a termékkel kapcsolatban csalást követ el. Ennek elkövetése szándékosan és gondatlanul is megvalósulhat (a gyártó nem önhibájából ad téves információt a termékkel kapcsolatosan).
- *Garancia*: a tanulmány szerint a robotautókkal kapcsolatban – ahogy a kereskedelemben jellemző módon, minden termék esetén – szükséges garanciát adni, amelynek pontosan meg kell határozni a gépjármű azon funkcióit, amelyre ezek szólnak (például, ha az automata tolatófunkció nem fél méter távolságra parkolja a gépjárművet, hanem már három méternél megáll az ellentétes lehet a rendeltetészerű használat). Ezen funkciók és az ezekre vonatkozó garanciák meghatározása tehát nagyon lényeges. Abban az esetben, ha egy rossz működés következtében már kár is keletkezik, akkor a gyártó a fentiekben leírt gyártási, vagy tervezési hibáért is felelősséggel tartozik a károsultnak, a vezető pedig a garanciára hivatkozással érvényesítheti az igényét.⁵

Villasenor a fentiekén túl foglalkozik a *felelősség biztosítás* kérdésével is. A robotautók vonatkozásában eltérően alakul ez esetben is a felelősség kérdése, ugyanis nem feltétlenül a biztosítást megkötő vezető lesz végső soron az, aki miatt a baleset bekövetkezik. Ilyen helyzetekben a megoldás, hogy a biztosító kifizetni a károsultnak a kártérítés összegét, majd azt a gépjármű gyártójával szemben érvényesíti. Villasenor álláspontját egyéb tanulmányok, jogi állásfoglalások is megerősítik. A fentiekben leírtak szerint a jogalkotók Angliában is arra a következtetésre jutottak, hogy a robotautók esetében alapvetően a gyártó tartozik mögöttes felelősséggel. Kizárólag azt a speciális körülményt nevezték meg, amikor a gépjármű tulajdonosa tartozik felelősséggel, amennyiben a baleset annak okán következik be, hogy a robotautó számítógépes rendszerébe módosítást hajt végre.⁶

⁵ John VILLASENOR: Products Liability and Driverless Cars: Issues and Guiding Principles for Legislation; April 2004. 8-14.

⁶ <http://www.technology-law-blog.co.uk/2014/12/driverless-cars-the-top-10-legal-issues.html> (letöltés: 2016. 02. 18.)

2.4. *A robotautók mint bűnelkövetők?*

Az előzőekben leírt felelősségi kérdések a gondatlan cselekményekre reagálnak, azonban az sem zárható ki, hogy valaki a robotautók felhasználásával követ el szándékos bűncselekményt. Egy ilyen esetben meg kell találni azt a természetes személyt, aki a cselekményt elkövette. Ez korántsem egyszerű. A természetes személy itt ugyanis lehet a robotautót vezető személy, a programozó, a gyártó, aki nem gondoskodott megfelelően arról, hogy a robotautó számítógépes rendszere megfelelő védelemmel rendelkezzen. A törvényi tényállások kialakításánál azonban nem csak a robotautó szempontjából, hanem a környezet tekintetében is meg kell vizsgálni, hogy milyen követelmények mellett lehetséges olyan környezet kialakítása, amellyel lehetséges a jogszabályok betartása.⁷ A szándékos bűncselekmény ilyen módon történő elkövetése egyáltalán nem földtől elrugaskodott gondolat. Az emberi természet sajnálatos módon, a történelem során is mindig, minden eszközt felhasznált arra, hogy a hatalmát érvényesítse mások felett, illetve hogy emberi életek rovására jusson nyereséghez.

3. Drónok a légtérben

A vezető nélküli repülőgépek, úgynevezett drónok elterjedése az előző fejezetben bemutatott robotautók megjelenésénél is aktuálisabb kérdés, és azonnali megoldásokat követel. Drónoknak a kézi vezérlésű játékhelikoptertől a komolyabb quadcoptereken át a milliós, programozható eszközökig bármilyen vezető nélküli repülő eszközt tekinthetünk. A hadi fegyverkezésben már régóta ismert és alkalmazott technológia a vezető nélküli repülő felderítő és bombázó gépek használata. Az elmúlt években azonban, egyre nagyobb mennyiségben került drón a piacra magánhasználat céljából. Ma már bárki számára hozzáférhetőek akár hobbi célra, akár kereskedelmi célból felhasználható gépek.

3.1. *Hogyan ítéljük meg a drónokat?*

A drónok alkalmazásával kapcsolatban felmerülő elsődleges kérdés, hogy milyen veszélyforrást jelentenek a társadalom számára. A drónok jogszerű és biztonságos használatához nagyon fontos lenne a megfelelő jogi környezet kialakítása, konkrét, és minden helyzetet lefedő jogszabályok megfogalmazása: ki és hogyan használhat drónt, milyen engedélyeket kell beszerezni ezek használatához, milyen szankciók alkalmazhatóak a használókkal szemben?

Pilóta nélküli „okosrepülőket” jó és rossz céllal is alkalmazzzák. Háborús területeken hatalmas pusztítást tudnak vele végrehajtani, hiszen a felhasználói oldalon semmiféle áldozatot vagy kockázatot nem jelent. Szabadon felhasználhatóak területek felderí-

⁷ i.m.

tésére, robbanószerkeket, fegyvereket vagy bármely más hadi eszköz célba juttatására úgy, hogy a küldő egység mindezt a távolból teszi. A drónokat használják azonban polgári célokra is, a katasztrófasújtott területeken gyógyszer szállítványok méterre pontos célba juttatásához, éttermek és csomagküldők is tesztelik, hogyan lehetne drónokkal szállítani küldeményeket.⁸ Emellett jól alkalmazhatók például erdészeti és árvízvédelmi feladatokra is vagy arra, hogy internetet juttassak a világ nehezen megközelíthető pontjaira, de fotózásra és videózásra is szolgálhatnak, amely az egyik legáltalánosabb, kedvelt funkciója a hobby felhasználóknak. A drónok használata azonban balesetet és jogasértést is előidézhet. Az interneten egyre több olyan írás jelenik meg, amelyben arról olvashatunk, hogy a vezető nélküli repülőgépek megjelenése személyi sérülést okozott, vagy jogszabálysértést követtek el vele. Például az USA történetének első bikafuttatásáról egy pilóta nélküli légi jármű próbált felvételeket készíteni, amelynek akkumulátora váratlanul lemerült és a néző közönségre zuhant. Találkozhatunk olyan írással is, amely arról tájékoztat minket, hogy drón majdnem utasszállító repülőgéppel ütközött, amikor keresztezte annak útvonalát leszállás közben. A drónok alkalmazása jogasértést idéz elő például a magánélet nyugalmanak megsértésével, ha a drónnal magánterületre repülnek, vagy személyiségi jogokat sértő fotókat készítenek.

Az Európai Bizottság 2014 óta törekszik arra, hogy 2016-ban már olyan szabályozás érvényesüljön, amely lehetővé teszi a pilóta nélküli és a hagyományos légi járművek egy légtérben történő biztonságos használatát. Ezt egyrészt közös biztonsági keret-szabályozással, illetőleg olyan megfelelő rendszer kialakításával történhet, amely a drón használatban alkalmazandó és egyértelmű jelzéseket jelent.⁹

3.2. *Drónok Magyarországon*

A vezető nélküli repülőgépek terjedését a törvényi szabályozás egyelőre nem tudta követni. A szabályokat utólag kell létrehozni, ez uniós szinten és Magyarországon egyaránt feladat. A Nemzeti Közlekedési Hatóság is foglalkozik a kérdéssel és kiinduló álláspontja szerint a v a szabályozási területek közül kiemelt szerepe van a frekvenciagazdálkodásnak (ne kerüljön olyan gép forgalomba, amely interferálhat más, fontos rendszerekkel) illetve nem szabad a helyzetet túlszabályozni, mert az indokolatlanul árthatna az iparágnak.¹⁰ Kutatások zajlanak egyebek mellett arról is, hogy a drónokat hogyan lehet a légtérbe engedni, elkülönítetten a többi repülőgéptől vagy integráltan kell-e őket kezelni. Fontos annak a meghatározása is, hogy a polgári felhasználású drónokat az ellenőrzött légtérben való repüléshez milyen berendezésekkel szereljük fel. A rádió összekötetés, a navigációs képességek, a radarok általi felderíthetőség

⁸ <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/13/cnn-drones-approval-federal-aviation-administration> (letöltés: 2016. 02. 21.)

⁹ http://ec.europa.eu/growth/sectors/aeronautics/rpas/index_en.htm (letöltés: 2016. 02. 22.)

¹⁰ <http://www.jogiforum.hu/hirek/32711> (letöltés: 2016. 02. 22.)

fontos szempontok, és meg kell felelniük a műszeres repülés szabályainak is. Ki kell fejleszteni és szabályozni továbbá, a kényszerhelyzetekben használt és az összeütközésre figyelmeztető rendszereket is, még abban az esetben is, ha alapvetően fontos cél a túlszabályozás elkerülése.

A magyar jogszabálytervezetet a Nemzeti Közlekedési Hatóság állítja össze, amelyhez megszólítják az összes olyan szervezetet, hatóságot, biztonsági szolgálatot, amely érintettek a pilóta nélküli repülőgépek használatában. A szabályozás kialakításához a légiközlekedésről szóló törvény rendelkezéseit is felhasználják, de drónok használatához a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság által kiadható frekvenciaengedélyre is szükség van, így az NMHH szakvéleményére is szükség lesz. De meg kell felelni a légi távérzékelés engedélyezésének és a távérzékelési adatok használatának rendjéről szóló rendeletnek is. A törvény kialakításának nehézségén túl a drónok használatának nemzetbiztonsági vonzata is van és az általuk történő fotózás és videózás személyiségi jogi kérdéseket is felvet.

Külföldi országokban azt a megoldást választották, hogy általános, magánpilóta engedélyhez kötik a drónok használatát, amely példát követve kívánja a jelenlegi bizonytalan helyzetet orvosolni a magyar Légügyi Hivatal. A hivatal célja a drónok kategóriák szerinti rendszerezése, amellyel a pilóta nélküli légi járművek és használói között sem lesz egyenlőség, vagyis a hobbi célú és a kereskedelmi felhasználás elkülönített csoportokat jelentene. A tervek szerint lenne egy „játék” kategória, amely nem esne a törvényi szabályozás keretei közé, a hobbicélú felhasználás engedélyezése egyszerűbb folyamat lenne, míg a kereskedelmi használatnál több engedélyt is be kell majd beszerezni, de cserébe a felhasználás terén jóval nagyobb szabadság is járna. A készülő szakértői anyag eltérő előírásokat alkalmazna a használati területekre is: autópályák, lakott és ipari területek fölött például nem engedélyeznék a hobbicélú eszközök röptetését. A pilóta nélküli repülőgépek használatának ellenőrzéséhez a Nemzeti Közlekedési Hatóság Légügyi Hivatala a rendőrséget is bevonná, hogy intézkedhessen az illegális drónhasználókkal szemben.¹¹

3.3. A jelenlegi hazai helyzet

Jogszabályok híján egyelőre a meglévő törvények figyelembevételével, de egyedi elbírálás útján adnak ki használati engedélyeket. A magyar légtérben jelenleg hivatalosan csak eseti vagy korlátozott légtér igénybevételére vonatkozó engedéllyel, valamint tevé-

¹¹ A fentiekből látható, hogy a megfelelő jogi környezet kialakításában több magyar hatóság és szervezet is részt vesz. Az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Terrorrelhárítási Központ és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, az Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság is várja a jogszabályokat. A munkaanyag jelenleg a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium felügyelete alatt készül, de több minisztérium is vizsgálja a törvénytervezetet, amelyet társadalmi egyeztetés követ, és csak ezek után kerülhet az országgyűlés elé.

kenységi jóváhagyással szabad drónt röptetni, maximum 150 méteres magasságig és 25 kilogrammnyi tömeghatárig. A Légügyi Hivatal biztosítja a kért koordináták által határolt terület légterét, ahol más légi jármű nem jelenhet meg a munkavégzés ideje alatt. A Légügyi Hivatal éves szinten körülbelül 150–200 engedélykérelmet vizsgál, de legalább tízszer ennyien röptetnek drónt illegálisan.¹² Magyarországon már több drón okozta baleset is történt, például fesztiválon is zuhant már szórakozó emberek közé ilyen eszköz. Legtöbb esetben a problémát az jelenti, hogy a drónhasználók legtöbbször nem rendelkeznek légi jármű vezetésére vonatkozó hivatalos képesítéssel. Ilyenkor a hatóság felé igazolni kell, hogy a használó rendelkezik a pilóta nélküli légi jármű használatára vonatkozó felelősségbiztosítással, valamint a légijármű-kezelési és -karbantartási útmutatóval. A problémára megfelelő megoldás lehetne jogszabályban kötelezni a forgalmazót arra, hogy csak az esetben értékesítheti a termékeit, amennyiben meggyőződik arról, hogy a felhasználó rendelkezik megfelelő vezetési engedéllyel, vagy annak hiányában vállalja a felhasználáshoz szükséges képesítést. Az utóbbira már találunk példát a gyakorlatban, amely jelentős mértékben megkönnyíti a hatóságok feladatát.

4. Közösségi taxik – ridesharing service

A közösségi taxi szolgáltatás (angol megnevezése: *ridesharing service*) futótűzként terjedt el a világ minden pontján és megjelenése számos vitát eredményezett. Több országban tüntetést tartottak és számos pert indítottak a szolgáltató cégekkel szemben arra hivatkozva, hogy tisztességtelen kereskedelmi magatartásnak minősül az ilyen jellegű közösségi személyszállítás nyújtása. A közösségi taxizás kérdése versenyjogi szempontból, de akár polgári jogi szempontból is megközelíthető.

A szolgáltatás üzleti modellje alapvetően telefonos applikációban rejlik, amelyen keresztül a fejlesztő cégek jóval olcsóbb és személyesebb szolgáltatást tudnak nyújtani, mint a taxitársaságok. Ez azt eredményezi, hogy a hagyományos taxisok bevétele folyamatosan csökken, ezzel megélhetésük is veszélybe kerülhet. Az új szolgáltatás megjelenése területenként eltérő reakciókat váltott ki, így vannak országok és egyes országokon belül is közigazgatási területek, ahol különböző követelmények felállítása mellett engedélyezik ezek működését, de találunk olyanokat is, ahol kifejezetten illegális közösségi taxisolgáltatás működtetése. Az alábbiakban a világ országaiból néhányat példát kiragadva szemléltetünk pár megoldást, majd ezt követően rátérünk a közösségi taxizás hazai megközelítésére.

¹² http://hvg.hu/tudomany/20141030_dronok_harca_hamarosan_lecsap_a_magyar_to (letöltés: 2016. 02. 26.)

4.1. Ausztrália

A közösségi taxiszolgáltatás szabályozására eltérő megoldások születtek Ausztrálián belül. Ausztrália egyrészt általános követelményként előírja, hogy a szolgáltatóknak adószámmal kell rendelkeznie. Ezen felül államonként eltérő szabályozás érvényesül, így például a főváros körzetében a közösségi taxi szolgáltató megállapodást kötött az állammal, hogy szolgáltatását integráltan működtetheti tovább a működő társaságok mellett, azokkal párhuzamosan. Új-Dél-Wales szigorú adminisztrációs, illetve törvényeknek való megfelelési kötelezettséget ír elő a közösségi taxi szolgáltatóknak. Nyugat-Ausztrália hasonló megoldással élt és olyan szabályozást vezetett be, amellyel lehetővé teszi a közösségi taxi szolgáltatást, ezzel egyidőben azonban védelmet szolgáltat a már működő taxis cégeknek.¹³

4.2. Belgium

Belgium radikális megoldást választott a közösségi taxikkal szemben. A szolgáltatást jogellenesnek mondta ki és betiltották az igénybevételét.¹⁴

4.3. Brazília

Brazíliában a közösségi taxi szolgáltatás térnyerésekor a meglévő taxis cégek tüntetéseket szerveztek, amelynek eredményeként Brazíliában betiltották a szolgáltatás igénybevételét. A szabályozást azonban igen hamar módosították és végül teret engedtek és a felhasználónak, akiknek szabad hozzáférésük lett újból a szolgáltatás igénybevételére. Brazília nagyvárosaiban azonban továbbra is vita folyik arról, hogy milyen módon lenne szükséges a szolgáltatást megfelelő jogi alapokra helyezni.¹⁵

4.4. Franciaország

A közösségi taxi szolgáltatás megjelenése miatt Franciaországban Brazíliához hasonlóan folyamatos tüntetésekbe kezdtek a működő taxi társaságok. A francia kormány szigorú intézkedéseket vezetett be a közösségi szolgáltatókkal szemben. Elsőként a megtévesztő gyakorlat jogcímén súlyos bírságokat vetett ki a fejlesztő cégekkel szemben, majd második lépésként megtiltotta az ilyen tevékenységek reklámozását. A helyzet odáig jutott el végül, hogy a közösségi szolgáltatást nyújtó cégek vezetőit letartóztatták.

¹³ <http://www.smh.com.au/business/the-economy/uber-is-winning-its-war-with-the-australian-taxi-lobby-20151220-gls80m.html> (letöltés: 2016. 02. 28.)

¹⁴ http://ec.europa.eu/archives/commission_2010-2014/kroes/en/content/crazy-court-decision-ban-uber-brussels-show-your-anger.html (letöltés: 2016. 02. 28.)

¹⁵ <http://www.voanews.com/content/rio-becomes-first-brazilian-city-to-ban-use-of-uber/2986178.html> (letöltés: 2016. 02. 28.)

4.5. Németország

Németországban a francia helyzethez nagyon hasonlóan léptek fel a közösségi taxik megjelenésére. Első lépésként betiltották a szolgáltatást, majd bírságot szabtak ki a működtető céggel szemben tekintettel arra, hogy annak működése nem felelt meg a közlekedés biztonsági szabályainak. A működő taxi társaságok peres eljárásban is érvényesítették igényüket, amelyben a bíróság marasztalta a közösségi taxi szolgáltatókat. A jelenlegi helyzet szerint a fenti események ellenére is működik a korábbi szolgáltatóhoz hasonló társaság, azonban ez már a jogszabályoknak megfelelő módon végzi a tevékenységét, elsődlegesen megfelelő a forgalombiztonsági és az adózási előírásoknak.

4.6. Románia

A román Parlament 2015 májusában hozott döntésében jogellenesnek mondta ki a be nem regisztrált taxi társaságok működését, ezzel megtiltotta a közösségi taxi szolgáltatások nyújtásának bármely formáját.

4.7. Magyarország

A közösségi taxi szolgáltatással kapcsolatosan végleges hazai megoldás még nem született, azonban jelentős viták folynak azzal kapcsolatban, hogy mennyire lehet teret engedni az újonnan megszületett piacnak. A nemzetközi példákhoz hasonlóan a működő taxi társaságok sztrájkot tartottak a közösségi taxi szolgáltatás felszámolásának érdekében, arra hivatkozással, hogy amennyiben a Kormány teret enged ilyen jellegű üzlet elterjedésének, úgy a tisztességes piaci verseny korlátozódik. Érdekes meglátás persze, hogy egységes – jogszabályban rögzített – taxiárak és vélhetően ezzel megegyező közösségi taxiárak mellett milyen versenyről beszélhetünk egyáltalán. Mindazonáltal, megfelelő szabályozás nélkül a közösségi taxi szolgáltatóknak lehetőségük van arra, hogy kibújjanak azon kötelezettségek alól, amelyeknek az egyéb személyszállítással foglalkozó cégeknek meg kell felelniük, így lényegesen könnyebb feltételekkel tudnak piacra lépni, olcsóbb árakkal, kevesebb költséggel dolgozni. Mindemellett adójogi kérdéseket is felvet az, ha az alternatív személyszállítással foglalkozó cégek nincsenek regisztrálva, így nem ellenőrizhetőek.

A Kormány jelenlegi álláspontja szerint nem működhetnek tovább olyan taxi szolgáltatások, amelyek nem felelnek meg a jogszabályi feltételeknek. A törvényi előírás a már működő taxi társaságok számára előírt feltételek való megfelelést jelenti. Nemzeti fejlesztési Minisztérium jelen feljegyzés napján közleményt jelentetett meg oldalán,

amelyben meghatározza a személytaxi szolgáltatás nyújtásának jogszabályi feltételeit.¹⁶ Illetőleg az alábbi idézett állásfoglalást tette:

„A kormány a szolgáltatást legálisan végző, adót fizető taxisok mellett áll. A fejlesztési minisztérium, ahogy eddig, a továbbiakban is keresi a versenyt súlyosan torzító, jogellenes gyakorlatok elleni hathatós fellépés jogszabályi eszközeit. A kormány döntése alapján a közeljövőben újabb szigorú szankciók lépnek életbe a feketeipiaci taxizás visszaszorítása érdekében.

A közúti áru fuvarozáshoz, személyszállításhoz és a közúti közlekedéshez kapcsolódó egyes rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, valamint a bírsággal összefüggő hatósági feladatokról szóló 156/2009. (VII. 29.) Korm. rendelet 2016. február 9-én kihirdetett módosításában új elemként jelenik meg egy önálló bírságtétel. A diszpécserüzemelési tevékenység jogosulatlan, engedély nélküli végzése esetén kiszabható, 300 ezer forintos szankció az előírás hatályba lépése, 2016. március 11-e után alkalmazható a gyakorlatban. A közúti közlekedési igazgatási feladatokról, a közúti közlekedési okmányok kiadásáról és visszavonásáról szóló 326/2011. (XII. 28.) Korm. rendelet módosítása teszi lehetővé a rendszám helyszíni elvételét. A személytaxi-szolgáltatást tevékenységi engedély nélkül végzőkkel szemben alkalmazható új rendelkezés a 2016. február 11-i kihirdetés után nyolc nappal, e hét pénteken lép hatályba.

A kormányzat a későbbiekben is folyamatosan vizsgálja a megtett intézkedések hatásait, az eredményekről, tapasztalatokról rendszeresen egyeztet a taxis szervezetekkel, érdekképviseletekkel. Amennyiben indokoltnak bizonyul, a fejlesztési minisztérium kész újabb szankciók mielőbbi bevezetésének lehetőségét is mérlegelni.¹⁷

A fentiekben megfogalmazott álláspont alapvetően az európai megoldásokat tükrözi, amely igyekszik megfelelő keretek között tartani a közösségi taxizás piacát. Itt meg kell jegyezni azt is, hogy az új üzlet elterjedése nemcsak versenyjogi és adójogi szempontból közelíthető meg, hanem a felelősség tekintetében is vizsgálendő, azaz abból a szempontból, hogy az állam mögöttes felelősséggel tartozik az állampolgárok biztonságáért. Egyéb oldalról ugyanis nehezen foghatóak a szolgáltató társaságok, de maga a szolgáltatást nyújtók is, hiszen nem állnak semmilyen szerződéses viszonyban vagy tényleges alkalmazásban a fejlesztő cégekkel.

Ebből kifolyólag nem lehet felelősségre vonni a társaságot azért, ha a szolgáltatónak nem fizet, azonban a szolgáltatót sem egy nem megfelelően elvégzett fuvarért. Egyelőre nem lehet olyan következtetést levonni, hogy a közösségi taxi szolgáltatásnak van bármiféle társadalomra veszélyessége, de eltekinteni sem szabad ennek felmerülési lehetőségétől.

¹⁶ <http://www.kormany.hu/download/c/be/90000/Szem%C3%A9lytaxi%20szolg%C3%A1ltat%C3%A1s%20ny%C3%BAjt%C3%A1s%C3%A1nak%20jogszab%C3%A1lyi%20felt%C3%A9lei.pdf> (letöltés: 2016. 03. 02.)

¹⁷ <http://www.168ora.hu/itthon/pentektol-uber-stop-143119.html> (letöltés: 2016. 03. 02.)

5. Összegzés

Írásunkban bemutatott találmányok, fejlesztések, piaci megoldások jelentős kihatással vannak mind a nemzetközi, mind a hazai gazdaságra, ezáltal a jogi környezet alakítása is szükségzerű. A három vizsgált technológia tekintetében lényeges kiemelni a felelősségi kérdések előtérbe helyezését, a drónok vonatkozásában pedig meg kell találni a biztonsági, személyiségi jogi és deliktuális követelményeknek történő megfelelés és a piaci fejlődés egészséges támogatása közötti szinergiát.

Nagyon lényeges, hogy a jog minél jobban le tudja követni a gazdasági élet változásait, amelyek ezen túl mutatnak, hiszen a gazdasági változások felölelik az élet számos területét, így ezek nem kizárólagosan szűken vett értelmezésben vizsgálandók. A kérdések vizsgálata kizárólag komplex megközelítéssel lehetséges és egyszerre több területet kell figyelembe venni ahhoz, hogy lehetséges válaszokat, megoldásokat találjunk. Tanulmányunkban ezekkel kapcsolatban fogalmaztunk meg kérdéseket és próbáltuk megadni a lehetséges válaszok irányát, azzal, hogy számos kérdés vonatkozásában a végső megoldást és választ a mindig változó gyakorlat adhatja majd meg.

Homicskó Árpád Olivér¹

AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁK KIHÍVÁSAINAK SZABÁLYOZÁSA AZ EGÉSZSÉGÜGY TERÜLETÉN

REGULATION OF THE CHALLENGES OF NEW TECHNOLOGIES IN THE AREA OF HEALTH CARE

Abstract

The challenges of the new technological opportunities of the 21st century are present in the area of health care too. The legislation today has to cover areas that have not been fully answered by the future yet. Modern medical opportunities previously unimaginable are already available and its development cannot be foreseen clearly. Modern health-related technologies envisage possibilities that can have major influence on human development, but raise and is going to raise many ethical, moral problems. In this regard, the task of the legislation could be summarised as the obligation to establish framework for developments beneficial and acceptable for the society and those having adverse effect on it and therefore to be prohibited.

The development of health technology speeds ahead up, medicine provides humans assistance for a higher living standard and a longer lifespan. A greater role could be given to genetic engineering in the area of health care that is nowadays allowed by law. Genetic data, information are important for individuals not only because they allow more precise diagnoses of current diseases, but it also provides insight into our future by revealing certain predisposing factors. Genetic researches and possibilities of its implementation concern many areas, including gene therapy, genetic engineering, patenting of genes, genetic screening, genetic tests, genetic services, pharmacogenomics, population genetics, gametes gene therapy, somatic gene therapy, reproductive cloning, therapeutic cloning, genetic research and stem cell researches. Human cloning within a regulated framework can be a possible future field of genetic engineering. It is forbidden in all countries of the world now, but it does not exclude that it will be approved at a later stage in the future.

Guidelines for establishing framework for implementing of modern health technologies regarding the legislation of certain countries can be found in the available international documents. In my study I deal with present legal environment of the implementation of

¹ Egyetemi docens, Nemzetközi és Tudományos Dékánhelyettes, KRE-ÁJK

modern health technologies. Legal regulations are analysed by taking account of the guidelines of international law and the provisions of Hungarian legislation. The description of the legal regulation is followed by issues of cloning in health care and the possibilities of genetic engineering.

1. Bevezetés

A XXI. század új technológiai kihívásai az egészségügy területén is jelen vannak. Napjainkban a jogi szabályozásnak olyan területekre is kihatással kell lennie, amelyekre a jövő még nem adott meg minden választ. Jelenleg olyan modern orvoslási lehetőségek állnak már rendelkezésre, amelyek korábban elképzelhetetlenek lettek volna, és ezek fejlődése ma még nem látható előre egyértelműen. Az egészségügyi vonatkozású modern technológiák olyan lehetőségeket vetítenek előre, amelyek az emberiség fejlődését is nagymértékben befolyásolni tudják, ugyanakkor számos etikai, erkölcsi problémát vetnek fel. A jogi szabályozás feladatát ennek tekintetben úgy lehetne összefoglalni, hogy kereteket kell szabnia a társadalmi szempontból előnyös és elfogadható, valamint a társadalmilag káros, és ezzel egyidejűleg tilalmazott fejlődési irányok szempontjából.

Az egészségügyi technológia fejlődése rohamléptékben halad előre. Az ember ma már olyan segítséget kaphat az orvostudománynak köszönhetően, amely révén a számára korábban várható életminőségnél jobban és hosszabb ideig élhet. Az egészségügy területén komolyabb szerepet kaphat a jövőben a géntechnológia annál, mint amit jelenleg megengednek a jogi szabályok. Az egyes ember számára azért fontos a genetikai adat, információ, mert nemcsak a már megmutatókozó betegség pontosabb diagnózisát szolgálja, hanem egy-egy hajlamosító tényező kimutatásával sok esetben bepillantást enged a jövőnkbe is.² A genetikával kapcsolatos kutatások és azok alkalmazási lehetőségei számos területet érintenek, többek között a génterápiát, a génsebészetet, a gének szabadalmaztatását, a genetikai szűréseket, a genetikai teszteseteket, a genetikai szolgáltatásokat, a farmakogenomikát, a populációs genetikát, az ivarsejtes génterápiát, a szomatikus génterápiát, a reprodukciós klónozást, a terápiás klónozást, a genetikai kutatásokat és az összejtutásokat.³

A rendelkezésre álló nemzetközi dokumentumokban megtalálhatók azok az iránymutatások, amelyek megadják a keretét a modern egészségügyi technológiák alkalmazásához az egyes országok jogalkotása számára. A következőkben bemutatásra kerül, hogy jelenleg milyen jogi környezetben van lehetőség a modern orvosi technológiák alkalmazására. A jogi szabályozást mind a nemzetközi jogi iránymutatások, mind a magyar jogszabályi rendelkezések figyelembevételével kerül vizsgálatra A jogi

² SÁNDOR Judit: Humán genom program. Genomika és Jog. Magyar Tudomány. 2002/5. 615 o. <http://www.matud.iif.hu/02maj/sandor.html> (2016. április 23-i állapot)

³ KAKUK Péter: A génfogalom problémája és a génetika. Fundamentum. 10. évf. 1. sz. Bioetika és Jog. 23. o. <http://epa.oszk.hu/02300/02334/00023/pdf/> (2016. április 23-i állapot)

szabályozás ismertetését követően külön kitérünk a klónozás esetére az egészségügyben, illetőleg a géntechnológia alkalmazhatóságára.

2. A modern orvosi technológiákra vonatkozó nemzetközi szabályozási háttér áttekintése

Vizsgálódásunk szempontjából a legfontosabb irányadó nemzetközi dokumentum a Bioetikai Konvenció.⁴ A Bioetikai Konvenció⁵ kimondja, hogy az emberi lény érdeke és jóléte a társadalom vagy a tudomány pusztá érdekével szemben mindenkor elsőbbséget élvez.⁶ A rendelkezésből tehát kiolvasható, hogy az emberi lény érdekének és jólétének kell a középpontban lennie, amikor a genetikai beavatkozások lehetősége felmerül. Álláspontunk szerint ugyanakkor van olyan állapot, amikor az emberi lény érdeke és jóléte azonos a társadalom, vagy a tudomány érdekével és ez a géntechnológiai beavatkozással előrébb vihető. A jövő kérdése, hogy ki lesz képes és jogosult azt megítélni, hogy milyen esetekben egyezik meg az emberi lény érdeke és a társadalom, valamint tudomány érdeke a genetikai beavatkozás szélesebb körű alkalmazásának lehetősége tekintetében. A Bioetikai Konvenció ugyanakkor kimondja, és erre minden esetben figyelemmel is kell lenni, és maximálisan meg kell tartani, hogy az egyén örökletes genetikai állománya alapján történő hátrányos megkülönböztetésének minden formája tilos.⁷ Abban az esetben azonban, ha nem eredményez hátrányos megkülönböztetést az adott genetikai beavatkozás, úgy annak lehetőségét nem zárja ki. Ezt részletezi a következő rendelkezés, amely szerint csak orvosi vagy orvosi kutatási célból, megfelelő genetikai tanácsadás biztosításával lehet olyan vizsgálatokhoz folyamodni, amelyek genetikai betegségek előrejelzésére vagy az érintett személy betegségre való genetikai hajlamának vagy fogékonyságának kimutatására, illetve annak megállapítására szolgálnak, hogy hordoz-

⁴ Az egyik fontos dokumentum a vizsgálódás szempontjából az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2002- évi VI. törvény rendelkezéseit szükséges elemzés alá vonni. Az 1997-ben Oviedóban, többéves egyeztetés után elfogadott konvenció a biomedicina kérdéseit érintő legjelentősebb jogforrás

⁵ SÁNDOR Judit: Humán genom program. Genomika és Jog. Magyar Tudomány. 2002/5. 615 o. <http://www.matud.iif.hu/02maj/sandor.html> (2016. április 23-i állapot)

⁶ az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2002. évi VI. törvény 2. cikke

⁷ 2002. évi VI. törvény 11. cikke

betegséget előidéző gént.⁸ Olyan beavatkozás, amelynek tárgya az emberi génállomány megváltoztatása csak megelőzési, kórismézési vagy gyógyítási indokból hajtható végre és csak akkor, ha nem célja a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása.⁹ Ez a nagyon szigorú feltételrendszer gátat kíván szabni annak, hogy esetleg olyan „szuper” emberek jöjjenek létre, akik -genetikai beavatkozások elvégzéséreményeként - olyan képességekre tennének szert, amely előnyösebb helyzetbe hozná őket a társadalom többi tagjával szemben. A tilalmazott genetikai beavatkozások esetköre tovább bővül, amikor a Bioetikai Konvenció kimondja, hogy a születendő gyermek nemének megválasztására nem elfogadható az orvosi segítséggel végzett reprodukciós technikák alkalmazása, kivéve, ha a cél egy nemhez kötötten öröklődő súlyos betegség elkerülése.¹⁰ Álláspontunk szerint a jövőben elfogadható lehetne egy olyan könnyítés ebben a tekintetben, hogy abban az esetben, ha valakinek már van két vagy több azonos nemű gyermeke, akkor kérhesse a születendő utód nemének meghatározását. Ez a jelenleg hatályos törvényi szabályozás változtatását tenné szükségessé.

A Bioetikai Konvenció további elvárásokat is megfogalmaz, amikor kimondja, hogy a tudományos kutatás a biológia és az orvostudomány területén szabadon gyakorolható, amennyiben a Bioetikai Konvenció rendelkezéseit és az emberi lényt védelmező egyéb jogi rendelkezéseket megtartják.¹¹ Látható, hogy a tudományos kutatásnak az orvostudományi területen sem kíván gátat szabni a Bioetikai Konvenció, ugyanakkor meg kívánja határozni azokat a kereteket, amelyek által behatároltan ezt folytatni lehet. Jövők szempontjából lényeges, hogy olyan határokat szabjunk meg, amelyek lehetővé teszik az emberi lények érdekeinek érvényesítését, jólétének növelését.

Kimondásra kerül az is, hogy az egyéneken bármiféle kutatás kizárólag a következő feltételek együttes fennállása esetén folytatható:

- nem létezik az emberen folytatott kutatáshoz hasonló hatékonyságú alternatív módszer,
- a személyt fenyegető esetleges kockázatok nem haladják meg a kutatás lehetséges hasznát,
- a kutatási terv megkapta az illetékes testület jóváhagyását, miután a kutatási terv tudományos helytállóságát független vizsgálatnak vetették alá, beleértve a kutatási cél jelentőségének értékelését, valamint etikai elfogadhatóságának multidiszciplináris vizsgálatát,
- a magukat kutatásnak alávető személyeket tájékoztatták jogaikról és az őket védelmező törvényben előírt biztosítékokról,
- a beleegyezés megadása kifejezett, célzott és írásos formában történt. Ez a beleegyezés bármikor szabadon visszavonható.¹²

⁸ 2002. évi VI. törvény 12. cikke

⁹ 2002. évi VI. törvény 13. cikke

¹⁰ 2002. évi VI. törvény 14. cikke

¹¹ 2002. évi VI. törvény 15. cikke

¹² 2002. évi VI. törvény 16. cikke

Amennyiben az embriókon végzett in vitro kutatást törvény megengedi, a törvénynek megfelelő védelmet kell biztosítani az embrió számára is. Emberi embrió létrehozása kutatás céljából tilos.¹³ Nagyon fontos, etikai szempontból számos kérdést felvető kérdés rendezése történik meg ezen rendelkezés meghatározása révén. Az emberi embrión elvégezhető genetikai beavatkozások olyan eredményekre vezethetnének, amelyek az emberiség jövőjének fejlődése szempontjából beláthatatlan következményekkel járhatnának. Élő adományozótól átültetés céljából szerv- vagy szövetkivételt csak a befogadó gyógyításának érdekében lehet végrehajtani, és ha nem áll rendelkezésre halott személy megfelelő szerve vagy szövete, vagy más hasonló hatékonyságú gyógyító eljárás. A szerv- és szövetátültetés esetében tehát lehetséges az élő személy részéről történő adományozás, de csak és kizárólag gyógyítási céllal, illetőleg, ahogy az adományozás szó is kifejezi csak ellentételezés nélkül van rá mód. A beleegyezést kifejezetten és célzottan, vagy írásban vagy hivatalos testület előtt kell megadni.¹⁴ Tiltott ugyanakkor minden olyan beavatkozás, amelynek célja egy másik élő vagy holt emberi lényvel genetikailag azonos emberi lény létrehozása. A jelen cikkely értelmében az egy másik emberi lényvel „genetikailag azonos” emberi lény kifejezés azt az emberi lényt jelenti, akinek egy másikéval genetikailag megegyező sejtmagállománya van.¹⁵ Ez tehát az egyszemélyes tilalmát jelenti nemzetközi szinten, amit aztán a tagállamok, így Magyarország is beépt a jogi szabályozásába. Magyarországon, amint az később is kifejtésre kerül majd az Alaptörvény tiltja az emberi egyedmásolást.

A modern orvosi technológiák alkalmazhatósága szempontjából szintén fontos iránymutatásokat tartalmaz az Európai Parlament és a Tanács 1394/2007/EK rendelete (2007. november 13.) a fejlett terápiás gyógyszerkészítményekről, valamint a 2001/83/EK irányelv és a 726/2004/EK rendelet módosításáról (a továbbiakban: Terápiás rendelet). A Terápiás rendelet rögzíti, hogy a sejt- és molekuláris biotechnológia új tudományos előrehaladása fejlett terápiák, úgymint a génterápia, a szomatikus sejterápia és a szöveti sebészet fejlődéséhez vezetett. A biogyógyászat ezen újonnan kibontakozó területe új kezelési lehetőségeket kínál az emberi test betegségeinek és működési zavarainak kezelésére. A fejlett terápiás gyógyszerkészítmények közösségi szintű szabályozása nem sértheti az emberi sejtek meghatározott típusainak, mint például az embrionális őssejtek vagy állati sejtek felhasználásának megengedésére vonatkozóan hozott határozatokat. A Terápiás rendelet ugyancsak nem befolyásolja az e sejteket tartalmazó, ezekből álló vagy ezekből előállított gyógyszerek értékesítését,

¹³ 2002. évi VI. törvény 18. cikke

¹⁴ 2002. évi VI. törvény 19. cikke

¹⁵ Az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt egyezménye: az emberi jogokról és a biomedicináról szóló egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve 1 cikk

szállítását és felhasználását megtiltó vagy korlátozó nemzeti jogszabályok alkalmazását. A Terápiás rendelet tiszteletben tartja az alapvető jogokat és az Európai Unió alapjogi chartájában tükröződő elveket, valamint kellőképpen figyelembe veszi az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló Európa tanácsi egyezményt: az emberi jogokról és a biomedicináról szóló egyezményt.¹⁶ A Terápiás rendelet tehát rögzíti, hogy a sejt- és molekuláris biotechnológia új tudományos előrehaladása fejlett terápiák, úgymint a génterápia, a szomatikus sejtterápia és a szöveti sebészet kialakulását eredményezte, amely kérdéseknek a rendezését az egyes országok szabályozása által is kezelni szükséges. A génterápia olyan gyógyító célú beavatkozás, amelynek révén lehetőség van arra, hogy a hibás gén szerkezetét átalakítsák, vagy pedig a működésében érjenek el változásokat, javítsák azt meg.

3. A modern orvosi technológiák magyar szabályozási hátterének áttekintése

Ma Magyarországon az Alaptörvény kimondja, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság.¹⁷ Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.¹⁸ Látható, hogy a hazai szabályozásban maga az egyén van a középpontban, és a saját teste feletti rendelkezés csakis az emberi méltóságának megőrzése mellett lehetséges. Bármilyen modern orvosi eljárás, egészségügyi beavatkozás vagy genetikai változtatás csakis az emberi méltóság garantálásával lehetséges. Az emberi méltóságot ugyanakkor áttételesen is értelmezni szükséges, vagyis nem csak közvetlenül a gyógyítás során, hanem az emberi szövetekből nyerhető információ, az egyénnel kapcsolatba hozható tény vagy következtetés felhasználásakor is figyelembe kell venni a személyiség védelmének követelményét a jogalkotó részéről.¹⁹ Az Alaptörvény Szabadság és Felelősség részében szintén rendelkezik arról, hogy tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni,²⁰ illetőleg, hogy tilos az emberi fajnemesítést célzó gyakorlat, az emberi test és testrészek hasznoszerzési célú felhasználása, valamint az emberi egyedmásolás.²¹ Az Alaptörvény tehát rögzíti, hogy bármilyen orvosi, vagy tudományos kísérlet az egyén részvételével csak abban az esetben

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1394/2007/EK rendelete (2007. november 13.) a fejlett terápiás gyógyszerkészítményekről, valamint a 2001/83/EK irányelv és a 726/2004/EK rendelet módosításáról

¹⁷ a 2012 április 25-én kihirdetett Alaptörvény Nemzeti Hitvallás része

¹⁸ Alaptörvény Szabadság és Felelősség rész II. cikk

¹⁹ SÁNDOR Judit: A test halhatatlansága: bioetikai és jogi dilemmák a XXI. században. *Fundamentum*. 10. évf. 2006/1. sz. Bioetika és Jog. 32. o. <http://epa.oszk.hu/02300/02334/00023/pdf/> (2016. április 23-i állapot)

²⁰ Alaptörvény Szabadság és Felelősség rész III. cikk (2) bekezdés

²¹ Alaptörvény Szabadság és Felelősség rész III. cikk (3) bekezdés

lehetséges, ha ahhoz önként hozzájárul. Az egyén testével csakis ő rendelkezhet, csak olyan orvosi beavatkozások végezhetőek el rajta, amelyekhez önkéntesen hozzájárult. Ez az elvárás összhangban van a nemzetközi szabályozási követelményekkel azzal, hogy a nemzetközi szabályozás pontosabban, jobban körülírva határozza meg ezen elvárást is. Ezt követően pedig az Alaptörvény meghatározza azokat az orvosi beavatkozásokat, amelyek az új technológiáknak köszönhetően ma már képesek lennénk elvégezni, ugyanakkor nem egyeztethető össze az egyén érdekével és jólétével. Különösen jelentős annak Alaptörvényi rögzítése, hogy az emberi egyedmásolás Magyarországon tilalmazott, eleget téve ezzel a nemzetközi szabályozási követelményeknek is. Az Alaptörvény kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészségéhez.²² Az, hogy ez tartalmilag mit jelent, mit tartalmaz és foglal magába, az egészségügy területén kiadott jogszabályok határozzák meg. Ezek közül a témánk szempontjából a legjelentősebb az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.).

Az Eütv. rendelkezései közül általános érvényű elemként ki kell emelni a beteg emberi méltósághoz való jogát, valamint az önrendelkezéshez való jogát. Az egyén genetikai információi őt illetik meg, így azokkal ő is jogosult rendelkezni. Az Alaptörvényen túl maga az Eütv. is kimondja a betegjogi résznél, hogy az egészségügyi ellátás során a beteg emberi méltóságát tiszteletben kell tartani. A beteg – az Eütv. eltérő rendelkezésének hiányában – kizárólag az ellátásához szükséges beavatkozások végezhetőek el.²³ A beteget megilleti az egészségügyi ellátás nyújtása során az önrendelkezéshez való jog is, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható. Az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza.²⁴ Ezt a törvényi követelményt kell alkalmazni az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás esetében is, vagyis fontos, hogy az egyén – amennyiben az Eütv. engedélyezi – beleegyezzen egy ilyen eljárásba. Szintén fontos a témánk szempontjából, hogy a beteg jogosult megismerni a róla készült egészségügyi dokumentációban szereplő adatait, illetve joga van ahhoz, hogy az egészségügyi adatairól tájékoztatást kérjen. Az egészségügyi dokumentációval az egészségügyi szolgáltató, az abban szereplő adattal viszont a beteg rendelkezik.²⁵ Álláspontom szerint hangsúlyozni kell, hogy az egészségügyi adatokkal a beteg rendelkezik, így a rá vonatkozó genetikai adatok is őt illetik meg. A beteg jogosult többek között ezen rá vonatkozó egészségügyi adatokat is megismerni.²⁶ A genetikai információra vonatkozó adatok kérdése veti fel azt a problémát, hogy az egyén DNS-éből megállapíthatók a lehetséges betegségei, így többek között egy jövőbeli

²² Alaptörvény Szabadság és Felelősség rész XX. cikk (1) bekezdés

²³ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 10. § (1) - (2) bekezdés

²⁴ Eütv. 15. § (1) – (2) bekezdés

²⁵ Eütv. 24. § (1) – (2) bekezdés

²⁶ Eütv. 24. § (3) bekezdés b. pont

egészségi állapotára vonatkozó prognózis is lehetővé válhat. Ebben az esetben pedig az egyén a diszkrimináció számos esetével szembesülne, akár egy egészségbiztosítási szerződés megkötése során is (például jóval magasabb összegű biztosítási díj mellett lennének csak hajlandók vele szerződést kötni üzleti alapú egészségbiztosítók, vagy a munkáltató már előre kiválogathatná azokat a munkavállalókat, akik hajlamosak arra, hogy esetükben egészségkárosodás lépjen fel). Emiatt fontos kiemelni azt is, hogy az Eütv. rendelkezése alapján a beteg egészségügyi ellátásának befejezését követően csak a beteg által adott teljes bizonyító erővel rendelkező magánokiratban felhatalmazott személy lehet jogosult az egészségügyi dokumentációba való betekintésre, és arról másolat készítésére.²⁷ Látható, hogy az egyént a jogalkotó védeni kívánja, hogy a modern XXI. századi egészségügyi ellátások során csak olyan beavatkozásokat végezzenek csak el rajta, amit a törvény lehetővé tesz, és amihez önkéntesen hozzájárult.

Az Eütv. az általános betegjogi szabályozáson túl speciális rendelkezéseket is tartalmaz, és kimondja, hogy az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás, beavatkozás kizárólag megelőzési, kórismézési vagy gyógykezelési indokból és - az utód nemének születése előtti megválasztására irányuló eljárások a nemhez kötötten öröklődő megbetegedések felismerésére vagy a megbetegedések kialakulásának megelőzésére végezhetőek, illetőleg az embrió genetikai jellemzői a születendő gyerek várható betegségének megelőzése, illetőleg kezelése céljából változtathatóak meg, a cél szerint feltétlenül szükséges mértékben és módon kivételekkel – csak akkor végezhető, ha a kutatásnak, beavatkozásnak nem a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása, illetve új egyed létrehozása a célja.²⁸ Embriókkal vagy ivarsejtekkel kizárólag az egészségügyi államigazgatási szerv engedélye alapján, az engedélyben meghatározott dokumentációs rendnek és az egyidejűleg jóváhagyott kutatási tervnek megfelelően, és a kutatás célja szerinti szakmai feltételekkel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál vagy más kutatóhelyen végezhető kutatás. Az eljárásban a Humán Reprodukciós Bizottság szakmai-etikai szakkérdésekben szakhatóságként működik közre.²⁹ Embrió kutatási célból nem hozható létre. Kutatáshoz csak a reprodukciós eljárások során létrejött embriót szabad felhasználni az arra jogosultak rendelkezése alapján vagy az embrió károsodása esetén.³⁰ Embrió állat szervezetébe nem ültethető, emberi és állati ivarsejtek egymással nem termékenyíthetők meg.³¹ Azon embrió, amellyel kutatást végeztek, emberi szervezetbe nem ültethető be, kutatáshoz felhasznált ivarsejt reprodukciós eljárás végzéséhez nem alkalmazható. A kutatás során felhasznált embrió - a fagyasztva tárolás idejét nem számítva - legfel-

²⁷ Eütv. 24. § (8) bekezdés

²⁸ Eütv. 162. §.

²⁹ Eütv. 180. § (1) bekezdés

³⁰ Eütv. 180. § (3) bekezdés

³¹ Eütv. 180. § (4) bekezdés

jebb 14 napig tartható életképes állapotban, a kutatás tartamát is figyelembe véve.³² A törvény alkalmazása szempontjából ugyanakkor nem minősül embriókutatásnak a diagnosztikai vagy gyógykezelési célból, valamint az embrió visszaültetésre vagy beültetésre való alkalmasságának megállapítása érdekében végzett vizsgálat.³³ Az utód nemének születése előtti megválasztására irányuló eljárások a nemhez kötötten öröklődő megbetegedések felismerésére vagy a megbetegedések kialakulásának megelőzésére végezhetőek el.³⁴ Az embrió genetikai jellemzői a születendő gyermek várható betegségének megelőzése, illetőleg kezelése céljából változtathatóak meg, a cél szerint feltétlenül szükséges mértékben és módon.³⁵ Az embrió sejtjeit szétválasztani kizárólag a születendő gyermek valószínűsíthető megbetegedésének, az embrió károsodásának megállapítása érdekében lehet.³⁶ Ez alapján egyértelműen rögzíthető, hogy van lehetőség az embrió genetikai jellemzőinek a megváltoztatására, de az csak akkor lehetséges, ha várható betegség megelőzése, vagy kezelés céljából történik és akkor is csak a feltétlenül szükséges mértékben és módon van rá lehetőség. A reprodukciós eljárások, valamint az embriókkal, őssejtekkel végzett orvostudományi kutatások, biobankok, a sejt- és génterápia területén a miniszter tanácsadó, döntéshozó testületeként az Egészségügyi Tudományos Tanács Humán Reprodukciós Bizottsága (a továbbiakban: Bizottság) működik.³⁷ A Bizottság feladata különösen a reprodukciós eljárások végzésére, illetőleg ivarsejtek (embriók) fagyasztva tárolására jogosult egészségügyi szolgáltatók működési engedélyezésének előzetes véleményezése, szükség esetén javaslatétel meghatározott intézkedések meghozatalára az egészségügyi szolgáltató, a fenntartó, valamint a szakfelügyeletet ellátó egészségügyi államigazgatási szerv részére. A Bizottság feladata továbbá az embriókkal, ivarsejtekkel, őssejtekkel végzendő kutatásokkal, a gén- és sejttérápiával végzett beavatkozásokkal, továbbá az emberi génállományt érintő beavatkozásokkal és kutatásokkal kapcsolatos kutatási tervdokumentációra vonatkozó szakhatósági állásfoglalás kiadása szakmai-etikai szakkérdésekben, a reprodukciós eljárásokat érintő jogszabályok és szakmai szabályok véleményezése, javaslatétel megalkotásukra, illetőleg módosításukra, valamint a reprodukciós eljárások hazai és nemzetközi gyakorlatának, valamint az embriókkal végzett kutatások tapasztalatainak folyamatos értékelése.³⁸ Az Egészségügyi Tudományos Tanács Humán Reprodukciós Bizottságának feladata tehát, hogy szakmai-etikai szakkérdésekben állást foglaljon, a reprodukciós eljárásokat érintő jogszabályok és szakmai szabályok véleményezését elvégezze, javaslatot tegyen megalkotásukra, illetőleg módosításukra, valamint hogy

³² Eütv. 181. § (1) bekezdés

³³ Eütv. 181. § (2) bekezdés

³⁴ Eütv. 182. § (1) bekezdés

³⁵ Eütv. 182. § (2) bekezdés

³⁶ Eütv. 182. § (3) bekezdés

³⁷ Eütv. 186. § (1) bekezdés

³⁸ Eütv. 186. § (3) bekezdés

folyamatosan értékeli a reprodukciós eljárások hazai és nemzetközi gyakorlatát, valamint az embriókkal végzett kutatások tapasztalatát.

Megállapítható, hogy ma az Eütv. részletesen szabályozza a génterápia körébe tartozó kérdéseket is, és szigorú követelményeket határoz meg annak tekintetében, hogy milyen körülmények és feltételek mellett lehetséges a reprodukciós eljárások, valamint az embriókkal, őssejtekkel végzett orvostudományi kutatások, biobankok, a sejt- és génterápia területén végzett kutatások és beavatkozások elvégzése. Rögzíthető, hogy Magyarország a jogi szabályozás tekintetében eleget tesz a nemzetközi szabályozási elvárásoknak, azok beépítésre kerültek a hazai jogrendszerbe. A géntechnológiát a gyógyszeriparban is használják, segítségével például cukorbetegség számára inzulint állítanak elő. Ma már számos gyógyító hatású vegyületet – például a Hepatitis B elleni vakcinát is – transzgénikus élőlények segítségével készítik, sőt lehetőség van olyan transzgénikus állatok létrehozására is, amelyek egyes szervei beültethetők az emberi szervezetbe (pl. sertésszív). Ezek az alkalmazások azonban problematikusak, nemcsak etikai és pszichológiai, de egészségügyi szempontból is.³⁹

Jogi szempontból fontos az új technológiák jogának egészségügyi területen való megjelenésével kapcsolatosan a humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény (a továbbiakban: Biobank törvény) elemzése is. A törvény megalkotásának indokai között található az egyén veleszületett, életre szóló genetikai jellemzőinek speciális és fokozott védelmének szükségessége, figyelemmel arra, hogy a humánbiológiai anyagmintán végzett genetikai kutatás a betegségek hátterének megértése és kezelési lehetőségek feltárása útján komoly tudományos jelentőséggel bír. A genetikai kutatások során is az emberi méltóság fokozott védelmének figyelembe vétele indokolt. A Biobank törvény célja ennek megfelelően, hogy meghatározza a humángenetikai vizsgálatra és humángenetikai kutatásra vonatkozó szabályokat, a genetikai adatok kezelésének feltételeit és céljait, valamint a biobankokra vonatkozó szabályokat.⁴⁰ Nagyon lényeges, hogy ezen szabályokat a jogalkotó törvényi szinten rendezze, hiszen ez biztosítékot jelenthet abban a tekintetben, hogy a genetika tudományának fejlődése az ember érdekében, az egyén céljait támogatva kerül szabályozásra. Olyan humángenetikai kutatás, amely az érintett viselkedésbeli jellemzőit kutatja, illetve egyes népcsoportok közötti különbségek elemzését célozza, kizárólag megfelelő garanciák

³⁹ MÁTÉ Anett: A géntechnológia lehetőségei és veszélyei a fogyasztói társadalomban. SzK-Holion 2007/1 Debrecen..lásd:https://www.google.hu/url?sa=t&rcct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&ved=0ahUKEwi76P2_i7LhUJiywKHXBZDgsQFggMAY&url=http%3A%2F%2Fwww.szkhonline.unideb.hu%2Fcontent%20%2Fskhmap_2Fbnc%2Fmat.pdf&usq=AFQjCNHl3G_tH4jUL83nox8tnxuo6f4A&sig2=5F0dC5Yqjbc8CE12cd-h9A (2016. április 23-i állapot)

⁴⁰ a humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény 1. §

- így különösen a széles körű tájékoztatás, a személyiség genetikán kívüli jellemzőit is tiszteletben tartó kutatási eljárás, a népcsoportot érintő kutatás esetében a kollektív konzultáció lehetőségének biztosítása - mellett végezhető. Tilos bármely személy jogait korlátozni DNS-struktúrája és az abból levezethető genetikai kockázatok miatt. Az érintett személyek egészségügyi ellátásának feltételül nem szabható a genetikai mintáik, illetve genetikai adataik kutatásban történő felhasználásához, archiválásához történő hozzájárulása.⁴¹ A Biobank törvény rendelkezéseit a Magyarország területén végzett, a törvény szerinti humángenetikai vizsgálat, illetve humángenetikai kutatás céljából történő genetikai mintavételre, a mintavétel helyétől függetlenül a genetikai adat kezelésére, feldolgozására, továbbá humángenetikai vizsgálatra és humángenetikai kutatásra, valamint a biobankokra kell alkalmazni. A Biobank törvényt a teljesen vagy részben automatizált eszközzel, valamint a manuális módon végzett adatkezelésre és adatfeldolgozásra egyaránt alkalmazni kell. A Biobank törvény hatálya ugyanakkor nem terjed ki a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló törvény szerinti DNS-profil-nyilvántartásra, valamint más igazságügyi, bűnüldözési és bűnmegelőzési célból történő adatkezelésre.⁴²

Nagyon lényeges, hogy a Biobank törvény pontosan definiálja azokat a fogalmakat, amelyekkel a genetikai vizsgálatok során találkozni lehet. A törvény alkalmazásában *érintett a* genetikai mintát szolgáltató, a törvény szerinti adatkezelővel kapcsolatba került vagy kerülni természetes személy. Genetikai minta minden, a törvény szerinti humángenetikai vizsgálat, illetve humángenetikai kutatás céljából levett vagy a törvény keretei között e célra egyébként felhasználni kívánt, emberből származó biológiai anyagminta. A genetikai adat meghatározott érintett személy örökletes tulajdonságaira vonatkozó olyan információ, amely genetikai minta feldolgozásából, illetve az egészségügyi dokumentációból származik, és amely az egyén genetikai eredetű betegségekkel kapcsolatos kockázatára, örökölt hajlamára, testi vagy viselkedésszerű jellemzőire utal, és alkalmas lehet arra, hogy az egyén azonosítható legyen. A *kódolt genetikai minta vagy adat* olyan genetikai minta vagy adat, amely mellett a mintát szolgáltató személyre vonatkozó összes személyazonosító adatot kóddal helyettesítették. A pszeudonimizált genetikai minta vagy adat olyan kódolt genetikai minta vagy adat, amelynél a személyazonosító adatot helyettesítő kódot az érintett személy kizárólagos rendelkezésére bocsátottak. Az anonimizált genetikai minta vagy adat pedig olyan genetikai minta vagy adat, amellyel kapcsolatban az érintettre vonatkozó összes személyazonosító adatot személyazonosításra alkalmatlanná tettek. A biobank genetikai mintát és az ehhez kapcsolódó genetikai és személyazonosító adatokat a törvény szerinti humángenetikai vizsgálat, illetve humángenetikai kutatás céljából tartalmazó - jogszabályban meghatározott működési, illetve kutatási engedéllyel rendelkező - mintagyűjtemény, ide nem értve az egészségügyi ellátás vagy orvostudományi kutatás céljából levett, vagy

⁴¹ 2008. évi XXI. törvény 1/A. § (1) – (3) bekezdés

⁴² 2008. évi XXI. törvény 2. § (1) – (3) bekezdés

valamilyen egészségügyi ellátás, beavatkozás során másodlagosan keletkezett biológiai sejt- és szövetmintákat, valamint e mintákhoz kapcsolódó személyazonosító és egyéb egészségügyi adatokat tartalmazó mintagyűjteményt. A humángenetikai kutatás az egyének genetikai identitását meghatározó genom (gének, kromoszómák) szerkezeti felépítésével, ennek rendellenességeivel és variánsaival, továbbá génekből kódolt program testi, szellemi, viselkedéssel jellemzőkben való megnyilvánulásával, illetve a génekből kódolt program szülőktől az utódokba való átjutásának törvényszerűségével, e folyamatok rendellenességeinek feltárásával foglalkozó kutatás, amely a törvény szerinti kutatási célú genetikai vizsgálatot alkalmaz céljai elérésére. A humángenetikai vizsgálat az egészséget károsan befolyásoló hatásokkal társuló vagy azokat előre jelző, csírasejt eredetű (örökölt) vagy a magzati élet korai szakaszában kialakult, a genom (gének, kromoszómák) veleszületett - genetikai betegséget okozó vagy arra hajlamosító - variánsainak kimutatására irányuló, genetikai mintán végzett laboratóriumi analízis, amely a vizsgálat célja szerint lehet klinikai genetikai vizsgálat, genetikai szűrővizsgálat és kutatási célú genetikai vizsgálat. A klinikai genetikai vizsgálat olyan humángenetikai vizsgálat, amelynél a genetikai mintát szolgáltató érintett személy betegség tüneteit mutatja (diagnosztikus genetikai teszt), vagy amelynél a genetikai mintát szolgáltató tünetmentes személy vér szerinti rokona genetikai betegségben szenved és a személy saját egészsége, illetve gyermekvállalása szempontjából fokozott kockázatnak van kitéve. A genetikai szűrővizsgálat meghatározott populáció tagjainak válogatás nélküli, szűrőprogram keretében végzett humángenetikai vizsgálata, amelynek célja a genetikai mintát szolgáltató tünetmentes személyek köréből a veszélyeztetettek beazonosítása genetikai jellemzőik feltárásával. A kutatási célú genetikai vizsgálat olyan humángenetikai vizsgálat, amelynél a genetikai mintát szolgáltató egyén tünetmentes vagy olyan beteg, akinek betegségét klinikai diagnosztikus genetikai teszttel már megállapították, és az engedélyezett kutatási terv keretében végzett kutatás célja emberi betegségek genetikai hátterének vagy kezelési lehetőségeinek jobb megismerése. A genetikai tanácsadás olyan konzultációs eljárás, amely során erre jogszabály alapján jogosult személy tájékoztatást ad a klinikai genetikai vizsgálatok előnyeiről vagy kockázatairól, feltárja a humángenetikai vizsgálatok eredményeinek lehetséges következményeit, és segíti a betegség természetének megértését.⁴³

A genetikai adatot humángenetikai vizsgálat, illetve kutatás céljából lehet kezelni.⁴⁴ Genetikai adatot a törvényben foglalt feltételek fennállása esetén humángenetikai vizsgálat célból a vizsgálatot végző intézmény, a vizsgálatot végző személy és olyan orvos kezelhet, aki a vizsgálatot kezdeményezte. Genetikai adatot a törvényben foglalt feltételek fennállása esetén humángenetikai kutatás céljából a kutatást végző intézmény és a kutatás végzésében részt vevő egyéb személy kezelhet.⁴⁵ Humángenetikai vizsgálat

⁴³ 2008. évi XXI. törvény 3. § (1) bekezdés

⁴⁴ 2008. évi XXI. törvény 4. § (1) bekezdés a-b pont

⁴⁵ 2008. évi XXI. törvény 4. § (2) bekezdés

csak az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló rendelet szerint felszerelt, szakképzett személyi háttérrel és működési engedéllyel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál végezhető. Az egészségügyi államigazgatási szerv ellenőrzése során az Egészségügyi Tudományos Tanács Humánreprodukciós Bizottsága (a továbbiakban: ETT HRB) - kirendelése esetén - szakértőként jár el.⁴⁶ Humángenetikai vizsgálat megelőzési, diagnosztikai, terápiás, rehabilitációs vagy kutatási célból és kizárólag egészségügyi érdek alapján végezhető.⁴⁷ Humángenetikai vizsgálat elvégzéséhez a rendelkezésre jogosult részletes tájékoztatáson alapuló, írásban rögzített beleegyezése szükséges. Nem végezhető humángenetikai vizsgálat cselekvőképtelen személyen, kivéve ha a vizsgálat eredményének ismeretében olyan intézkedés hozható, amely megakadályozza a vizsgálattal érintett személy betegségének kialakulását, késlelteti annak kezdetét, korlátozza a súlyosságát, fogyatékoságot előzhet meg, elősegíti egészségének helyreállítását, illetve a már megkezdett vizsgálat folytatása irányának meghatározásához szükséges. A humángenetikai vizsgálat kivételesen a közeli hozzátartozó érdekében is elvégezhető a cselekvőképtelen személyen, ha a vizsgálat elvégzése más vizsgálatnál nem pótolható, a vizsgálatnál elérhető előnyök meghaladják az azzal járó esetleges kockázatokat és hátrányokat vagy a vizsgálat természete feltétlenül indokolja, hogy a vizsgálatot ilyen személyen végezzék el.⁴⁸ A humángenetikai vizsgálat eredményét közölni kell azzal a kezelést végző orvossal, aki a vizsgálatot kezdeményezte.⁴⁹ Genetikai minták, illetve adatok humángenetikai kutatás céljából a Biobank törvény rendelkezései szerint használhatók fel.⁵⁰ Humángenetikai kutatás csak olyan intézményben végezhető, ahol a genetikai minták és adatok tárolásának törvényi feltételei rendelkezésre állnak. Ennek hiányában a kutatási terv nem engedélyezhető.⁵¹

A populáción végzett humángenetikai kutatás egy adott csoporthoz tartozó egyének, illetve különböző csoportokhoz tartozó egyének között létező genetikai variációk megoszlásának meghatározására, azok természetének és következményeinek feltárására végezhető el. Az ennek megfelelő genetikai kutatás széles körű tájékoztatás, a személyiség genetikán kívüli jellemzőit is tiszteletben tartó eljárás biztosításával végezhető el. A kutatási eljárás során a kutatás céljáról, a kutatásba bevont alanyok köréről, számáról, a kutatás időtartamáról, a minták, illetve adatok tárolásának módjairól a kutatásba bevont populáció egésze számára is tájékoztatás nyújtható, amely nem helyettesítheti az érintettek egyedi tájékoztatását és beleegyező nyilatkozatát. Az ilyen genetikai kutatás során nyert genetikai minta, illetve adat személyazonosításra nem alkalmas módon, a kutatásba bevont csoportra jellemző ismérv szerint is csoportosítható. Az egyén viselkedésbeli jellemzőit

⁴⁶ 2008. évi XXI. törvény 12. § (1) – (2) bekezdés

⁴⁷ 2008. évi XXI. törvény 13. § (1) bekezdés

⁴⁸ 2008. évi XXI. törvény 13. § (1) – (4) bekezdés

⁴⁹ 2008. évi XXI. törvény 14. § (1) bekezdés

⁵⁰ 2008. évi XXI. törvény 16. § (1) bekezdés

⁵¹ 2008. évi XXI. törvény 16. § (3) bekezdés

vizsgáló humángenetikai kutatás a személyiség genetikán kívüli jellemzőit is tiszteletben tartó kutatási eljárás biztosításával végezhető.⁵² Az érintett a kutatás során bármikor kérheti a kizárólag kutatási célú genetikai minta, illetve a belőle származó genetikai adatok kódolását, pszeudonimizálását vagy anonimizálását.⁵³ Archivált gyűjteményben tárolt, nem anonimizált genetikai minta, illetve adat új kutatáshoz történő felhasználásához az érintett beleegyező nyilatkozata szükséges. Amennyiben az érintett az adott kutatáshoz történő felhasználáshoz nem járul hozzá, a minta és adat az adott célra nem használható fel. Amennyiben a beleegyezés más ok miatt nem szerezhető be, a személyazonosító adattal együtt tárolt genetikai mintát, illetve adatot a további felhasználást megelőzően kóddal kell ellátni azzal, hogy a kódolt genetikai minta, illetve adat kizárólag az érintett hozzájárulása esetén tárolható ismét személyazonosító adatokkal együttesen. A genetikai minta, illetve adat kódolás nélkül, külön beleegyezés hiányában humángenetikai kutatási célra akkor is felhasználható, ha az érintett nyilatkozata ezt lehetővé tette.⁵⁴

Biobankot humángenetikai vizsgálatokra, illetve meghatározott orvostudományi kutatások végzésére jogosult egészségügyi szolgáltató az egészségügyi államigazgatási szerv engedélyével létesíthet és tarthat fenn. Humángenetikai kutatást végző egyéb intézmény ilyen engedély hiányában, engedélyezett egyedi kutatási terv alapján, az abban foglalt keretek között működtethet biobankot a kutatás elvégzéséhez szükséges genetikai minták és adatok tárolására, kezelésére a kutatás időtartamára. A kutatási terv abban az esetben engedélyezhető, ha a humángenetikai kutatást végző intézmény rendelkezik biobankkal vagy a biobank létesítésére és fenntartására vonatkozó jogszabályi feltételekkel.⁵⁵ A genetikai minta, illetve adat tárolása során biztosítani kell a genetikai minta, illetve adat védelmét megsemmisítéssel, megsemmisüléssel, megváltoztatással, károsodással, nyilvánosságra kerüléssel, továbbá illetéktelen személy hozzáféréseivel szemben. Genetikai mintát és adatot főszabály szerint kódolt formában kell tárolni. A kódolt genetikai mintát, adatot, illetve a kódkulcsokat mind fizikailag, mind elektronikusan elkülönítve kell tárolni. A kódkulcshoz való hozzáférés joga a Biobank törvény keretei között, az ott meghatározott felelős személyt illeti meg. A kódkulcs elkülönített tárolása során biztosítani kell, hogy az arra jogosult személyen kívül ahhoz más ne férhessen hozzá. A pszeudonimizált minta, illetve adat kódját a mintát szolgáltató személy kizárólagos rendelkezésére kell átadni.⁵⁶ Genetikai minta, illetve adat személyazonosító adatokkal együttesen csak az érintett hozzájárulása alapján tárolható. Személyazonosító adatokkal együttesen tárolt, valamint kódolt genetikai mintát, illetve adatot tartalmazó nyilván tartás személyazonosító adatokat tartalmazó nyilvántartással nem kapcsolható össze.⁵⁷

⁵² 2008. évi XXI. törvény 17. § (1) – (4) bekezdés

⁵³ 2008. évi XXI. törvény 18. §

⁵⁴ 2008. évi XXI. törvény 19. § (1) – (2) bekezdés

⁵⁵ 2008. évi XXI. törvény 22. § (1) – (3) bekezdés

⁵⁶ 2008. évi XXI. törvény 23. § (1) – (5) bekezdés

⁵⁷ 2008. évi XXI. törvény 24. § (1) – (2) bekezdés

A biobankon belül a genetikai minták és a genetikai adatok védelméért, a genetikai minták és adatok nyilvántartásáért, a nyilvántartás megőrzéséért a biobankot működtető intézmény vezetője, valamint az általa a biobank működésének felügyeletére kijelölt személy a felelős.⁵⁸ A biobankban tárolt minden genetikai mintát és adatot, valamint az ezekkel kapcsolatos minden eljárást, tevékenységet, a genetikai minta és adat továbbítását nyilván kell tartani az adatfelvételtől számított legalább 30 évig, kivéve, ha az érintett a genetikai adat kezeléséhez adott beleegyezését visszavonja. Ebben az esetben - az érintett tájékoztatását követően - valamennyi, a genetikai adatokra vonatkozó nyilvántartást meg kell semmisíteni. A nyilvántartás elektronikus formában is történhet. A nyilvántartás tartalmazza a gyűjtött, vizsgált, tárolt, feldolgozott és elosztott, illetve egyéb módon felhasználásra került genetikai minták típusát, mennyiségét, eredetét és rendeltetési célját, valamint az ezekből kialakított genetikai adatokat.⁵⁹ A biobank a biobankot létesítő intézmény tevékenységi körén kívül a törvény szerinti célból csak más biobank, illetve megfelelő kutatási engedéllyel rendelkező számára adhat át genetikai mintát, illetve adatot. Az egészségügyi államigazgatási szerv nyilvántartást vezet a biobankokról, illetve érvényes kutatási engedély alapján genetikai mintát, adatot tároló intézményekről, amely nyilvánosan hozzáférhető. A nyilvántartás vezetéséhez szükséges adatokat a működést, illetve a kutatási tervet engedélyező hatóságok, illetve személyek az engedély kiadását követően haladéktalanul átadják a nyilvántartásnak. A nyilvántartás genetikai adatokat nem tartalmazhat.⁶⁰

4. Összegzés

Összefoglalásként megállapítható, hogy Magyarországon részletesen szabályozva van a humángenetikai adatok védelme, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének keretei. Rögzíthető, hogy a klónozás a nemzetközi követelményeknek megfelelően hazánkban is tilalmazott, és a jövőben is az marad. Ennek fontosságát érzékelteti az is, hogy Alaptörvényi, vagyis a legmagasabb szabályozási szinten kimondásra került ez a követelmény. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy az állam általi tilalom, nem jelenti azt, hogy esetleg ne fordulhatnának elő kísérletek, amelyek az ember klónozására irányulnak. Ez számos jövőbeli problémát vethet majd fel, amire hosszabb távon mindenképpen fel kell készülnie az emberiségnek. A klónozás lehetősége olyan új lehetőségeket teremthet, amelyeknek a következményeit ma még nehéz felmérni. A géntechnológia alapján már ma is van arra lehetőség, hogy hibás genetikai részeket kicseréljenek, kijavítsanak, ezzel akadályozva meg esetleges genetikai alapú betegségek bekövetkezését. Emberi mivoltunk a génjeinkbe van kódolva, és a távoli jövőben elképzelhető, hogy nem csak a betegségek megelőzése céljából változtatnak

⁵⁸ 2008. évi XXI. törvény 25. § (1) – (2) bekezdés

⁵⁹ 2008. évi XXI. törvény 26. § (1) – (2) bekezdés

⁶⁰ 2008. évi XXI. törvény 26. § (5) – (6) bekezdés

emberi génállományokon, hanem annak érdekében, hogy előnyös tulajdonságokat érjenek el az egyénnél. Ebben az esetben számos etikai, erkölcsi és társadalmi probléma merülhet majd fel, amire a jövő generációjának fel kell készülnie. Az egészségbiztosításban a genetikai adatok alkalmazása jelenleg Magyarországon nem merül fel és nem is lehet rá szükség, ugyanakkor, ha fel is merülne, ez nem lenne befolyással az egyén egészségbiztosítási helyzetére, hiszen az Magyarországon járulékfizetésen és társadalmi szolidaritáson alapul. A járulékfizetésnek az alapja pedig az egyén jövedelme, független az egészségügyi állapotától. Az egyénre vonatkozó genetikai információk csak egy üzleti alapon működő egészségbiztosításban bírnának relevanciával, ahol jelentősége lehetne annak, hogy az egyén milyen betegségekre lehet hajlamos, hiszen ez befolyásolná a részére kikalkulált biztosítási díjat.

Deres Petronella¹

INTERNETES BŰNÖZÉS

CYBERCRIME

Abstract

The emergence and widespread distribution of computer, Internet, ITC has changed our life. Criminals also became interested in this new technology. Countries and international organizations recognized importance of fight and legislation against cross-border cybercrime. In this study we have mentioned some types of cybercrime. Most European countries collect and publish such data on a regular basis, but national figures are usually not comparable at the international level due to differences in methodology. Cybercrime is that activities made by the people for destroying organization network, stealing others valuable data, documents, copyright, harrassing or slandering other people, grooming children, hacking bank account and so on. Our study gives an overview about cybercrime: types, modes, classification by internation law and national codes, history of legislation and most important international documents (1986-2016), latest developments. We advert briefly to the research project FIDUCIA (New European Crimes and Trust-based Policy), which funded primarily by the European Commission from the 7th Framework Programme for Research, will shed light on a number of distinctively 'new European' criminal behaviours that have emerged in the last decade as a consequence of technological developments and in the increased mobility of populations across Europe.

1. Bevezetés

„Vajon van-e más olyan találmánya az emberiségnek, amely alapjaiban változtatta meg élet- és munkakörülményeinket, szokásainkat, egész gondolkodásunkat. ... Az elektronikus adatfeldolgozás- és átvitel az emberi tudás magasfokú szintézise.”²

A cyber-térben elkövetett bűncselekmények (internetes bűnözés/cyber-/kiber- vagy számítástechnikai bűnözés) az infokommunikáció (pontosabban ICT³) használatával

¹ egyetemi docens, KRE-ÁJK Büntetőjogi, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

² NAGY Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Ad Librum, Budapest, 2009. 5-6.

³ Information and communication technology

kapcsolatos *számos bűncselekménytípust* testesítenek meg: így például ide sorolhatóak a „számítógépes” információk, szolgáltatások titkossága, integritása, hozzáférhetősége elleni támadások, a cyber-tér használatával elkövetett hagyományos bűncselekmények (pl.: csalás), továbbá egyes álláspontok szerint bármely olyan bűncselekmény is, amelynek elkövetését elektronikus bizonyítékok támasztják alá.

Magyarországon először Polt Péter hívta fel a figyelmet a számítástechnikai fejlődéssel kapcsolatos új kriminális jelenségre, már akkor helyesen rámutatva arra, hogy *a számítógép* a bűncselekmény tárgya és eszköze is lehet.⁴

Napjainkban és a jövőben többek között az eszközök összekapcsoltsága, - az információfeldolgozás és adatátvitel új perspektíváinak következményeként - a rendszerek működésének biztonsága jelent olyan egyre nagyobb kihívást, amely *új szabályozási és jogértelmezési* kérdéseket vet fel.⁵

2. Fontosabb nemzetközi dokumentumok

A cyber-térben elkövetett bűncselekmények tekintetében az alábbi nemzetközi dokumentumok a leginkább irányadóak:

2.1. OECD jelentés (1986)

A szervezet által kiküldött ad hoc bizottság 1983 - 1985. között elemezte, majd összegezte az európai judikatúra tapasztalatait, iránymutatást adva *a számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények megismeréséhez és kodifikálásához.*

2.2. Európa Tanács 9 (89). és 13 (95) sz. ajánlása (1989, 1995)

Előbbi tartalmaz egy minimális listát (pl.: számítógépes csalás, számítógépes hamisítás, jogellenes behatolás, védett számítógépes programok jogellenes másolása) és egy fakultatív listát (pl.: a számítógép vagy védett számítógépes programok jogellenes használata) a szankcionálni javasolt cselekményekről, utóbbi eljárásjogi problémákra reflektál.

⁴ POLT Péter: A számítógépes bűnözés. Belügyi Szemle 1983/6. 60-64.

⁵ A kiberbiztonság kérdéskörének általános elemzése jelen tanulmánynak nem tárgya, de feltétlenül megjegyzendő, hogy Magyarországon ennek állami szervezeti keretei csak néhány éves múltra tekintenek vissza, 2015 őszén azonban megalakult Nemzeti Kibervédelmi Intézet (NKEI). Az új struktúra egy intézményben egyesíti az eseménykezelő központot, a felügyelő hatóságot és a tanácsadó funkciót, mindezeket a Belügyminisztérium felügyeli. Részletesen lásd pl.: ORBÓK Ákos: Rövid áttekintés a Nemzeti Kibervédelmi Intézet megalakulásáról, működéséről és előzményeiről. Hadmérnök X. évf. 4. szám, továbbá Kovács László: Kritikus infrastruktúrák védelme – hazai és nemzetközi szabályozás (Kibervédelmi stratégiák). <http://docplayer.hu/13388955-Kritikus-infrastrukturak-vedelme-hazai-es-nemzetkozi-szabalyozas-kibervedelmi-strategiak.html> (letöltés: 2015. december 16.)

2.3. G-8 fórum (1997)

1997-ben a G-8 fórum megalapítja High-Tech *Bűnözés elleni alcsoportját*, majd elfogadják a számítógépes bűnözés elleni harc tíz alapelvét.

2.4. Az Európa Tanács Számítástechnikai bűnözésről szóló Egyezménye (2001) (továbbiakban: Egyezmény)

Az Egyezmény modellt biztosít a kiberbűnözéssel kapcsolatos nemzeti jogszabályok megfogalmazásához, és a nemzetközi együttműködés alapjául szolgál e területen (az anyagi, eljárásjogi és nemzetközi büntetőjogi kérdéseket komplexen kezeli).

Az Egyezmény bűncselekményi tipológiája:

- Számítástechnikai rendszer és számítástechnikai adat hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni bűncselekmények (jogosulatlan belépés, számítástechnikai adat, számítástechnikai rendszer megsértése, eszközökkel való visszaélés)
- Számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények (számítógéppel kapcsolatos hamisítás, számítógéppel kapcsolatos csalás)
- Számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos bűncselekmények (gyermekpornográfiával kapcsolatos bűncselekmények)
- Szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények
- Számítástechnikai rendszerek útján megvalósított rasszista és idegengyűlölő cselekmények⁶

Az Egyezmény nem tartalmaz azonban *több más* „kiber-tényállást”, így például a személyiség/személyazonosság lopást, a grooming-ot⁷, a kiberterrorizmust.

2.5. Az Európa Parlament és Tanács 2011/92/EU sz. Irányelve a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemlről.

Az Irányelv büntetni rendeli a gyermekkel való, szexuális céllal történő internetes kapcsolatfelvételt („szexuális kizsákmányolás elkövetése céljából történő találkozásra gyermeknek tett internetes ajánlat, valamint a gyermek ugyanilyen úton való készítése öt bemutató pornográf anyag szolgáltatására”).

⁶ 2005-ben kiegészült az „Acts of racist or xenophobic nature committed through computer networks” Irányelvvvel.

⁷ Gyermekek szexuális „becserkészése” a kiber-térben. Az elkövető annak érdekében építi ki a gyermekkel az ismeretséget, hogy szexuális kapcsolatra bírja rá a gyermeket.

2.6. Az Európa Parlament és Tanács 2013/40/EU sz. Irányelve az információs rendszerek elleni támadásokról⁸

Az irányelv célja, hogy „a bűncselekmények tényállására és szankcióikra vonatkozó minimumszabályok megállapítása révén közelítse a tagállamok büntetőjogát az információs rendszerek elleni támadások terén, és hogy javítsa a tagállamok illetékes hatóságai, így a rendőrség és az egyéb bűnüldözési szakszolgálatok, valamint az Unió illetékes szakosított ügynökségei és szervei – például az Eurojust, az Europol és annak a számítástechnikai bűnözés elleni európai központja, valamint az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség (ENISA) – közötti együttműködést”.

Ennek érdekében felhívja a tagállamok figyelmét arra, hogy:

- a büntetőjogi tényállásokban azonos tényállási elemeket fogalmazzanak meg,
- minősüljön súlyosabbnak a bűncselekmény, ha szervezett bűnözés keretében követik el az információs rendszer elleni támadásokat,
- a jogosulatlan adatszerzés büntetendő,
- a szankciók legyenek arányosak és visszatartóak,
- a személyiség-lopás is illegális,
- a malwarek használata szintén tilalmazandó,
- az alkalmazottak által végrehajtott bűncselekmények súlyosabban értékelendők,
- együttműködésre kell törekedni a hatóságoknak a magánszemélyekkel és civil szervezetekkel, a bűnüldözőknek a gyártókkal, a szolgáltatókat is érinti a megőrzésre kötelezés stb.⁹

3. Az internetes bűnözés körébe sorolható bűncselekmények csoportosításának további lehetőségei

Kezdetben Pusztai László és Nagy Zoltán négy alaptípus között tett különbséget: számítógépes visszaélés, adatkikémlelés, számítógépes szabotázs, gépidőlopás.¹⁰

Ma, a minket körülvevő konfliktusokkal összefüggésben a számítógépek leginkább csak az internethálózat végpontjaiként jönnek szóba.¹¹

⁸ Az Irányelv az információs rendszerek elleni támadásokról szóló 2005/222/IB kerethatározatot váltotta fel.

⁹ Lásd továbbá: NAGY Zoltán András: A 2013/40-es Uniói direktíva az informatikai rendszereket érő támadásokról http://www.rendeszetelmelet.hu/Graphics/pdf/Nagy_Zoltan_Andras_A_2013_40_es_Unios_direktiva.pdf (letöltés: 2016. január 9.)

¹⁰ Lásd: PUSZTAI László: Számítógép és bűnözés. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXVI. kötet. OKRI, Budapest, 1989. 85-146. és NAGY Zoltán András: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról de lege lata – de lege ferenda. Belügyi Szemle 1999/11. 16-27.

¹¹ KISS Anna – PARTI Katalin: A számítástechnikai bűnözésről akkor és most. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): Pusztai László emlékére. OKRI-ELTE ÁJK, Budapest,

Eric H. Holder, Jr. szerint három csoportba sorolhatóak a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények¹²:

- a számítógép mint szoftver és hardver együttese ellen irányuló bűncselekmények (hacker-támadás, jogosulatlan behatolás, vírusterjesztés, adatlopás),
- azok a bűncselekmények, amelyeknél a számítógép mint egy médium az elkövetéshez szükséges eszköz jelenik meg (számítógépes csalás, szerzői vagy szomszédos jogok megsértése, illegális termékek, szolgáltatások online értékesítése, zaklatás, online megvalósított szexuális bűncselekmények),
- azok a tényállások, amelyeknél *a számítógép, mint egy tároló eszköz jelenik meg, amelyen* lévő adatok bizonyítékként szolgálhatnak valamely más bűncselekmény megállapításához (pl.: *kábítószer-kereskedő* vevőinek listája).

Szabó Imre fentiek mentén az Interneten elkövethető bűncselekményeket két kategóriába sorolja:

- az Internet mint hálózat ellen megvalósuló *bűncselekmények*,
- az Interneten megvalósuló jogtalan cselekmények (e csoport további kettéosztását fontosnak tartja, hiszen az Interneten keresztül hozzáférhetőek olyan adatbázisok, melyek esetleges elkövetési magatartások bizonyítékaul szolgálhatnak, s ezek csak a személyiségi jogok korlátozásával lennének hozzáférhetőek).¹³

Szathmáry Zoltán szerint az informatikai bűncselekményekhez sorolhatjuk az adatvédelmi, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértésének bűncselekményeit, a tiltott pornográf felvétellel visszaélést és a számítástechnikai bűncselekményeket.¹⁴

A hatályos Btk. (2012. évi C. törvény, továbbiakban: Btk.) az Egyezmény előírásainak megfelelően XLIII. Fejezetében önállóan rendeli büntetni a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekményeket (422. §-424. §), „arra figyelemmel, hogy e tényállások egységesen meghatározható jogi tárgya az információs rendszerek megfelelő működtetéséhez és az abban foglalt adatok megőrzéséhez fűződő társadalmi érdek”¹⁵. Ezen kívül a Btk. *más fejezeteiben* is rendelkezik olyan tényállásokról, amelyek (egyes) elkövetési magatartásai a kiber-bűnözés *körébe sorolhatóak*. Így például a

2014. 297-310.

¹² Remarks of Deputy Attorney General Eric H. Holder, Jr. High Tech Crime Summit 2000.01.12. Washington DC. = www.cybercrime.gov - idézi: SZABÓ Imre: Internetes bűncselekmények, különös tekintettel az internetes csalásra. In: KISS Daisy (szerk.): E-akták. Tanulmányok az internetjog világából. (Studia Collegii De Stephano Bibo Nominati) Bibó István Szakkollégium Internetjogi Kutatócsoport, Budapest, 2003. 301-324.

¹³ SZABÓ (10. lj.) 301-324.

¹⁴ SZATHMÁRY Zoltán: Bűnözés az információs társadalomban. Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban PhD-értekezés. Budapest, 2012.

¹⁵ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál (BUSCH Béla szerk.-lektor): Büntetőjog II. A 2012.évi C. törvény alapján. HVG Orac Kiadó, Budapest, 2012. 849.

vagyon elleni bűncselekmények fejezetébe tartozó Btk. 375. §-ában foglalt információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás bűncselekménye, illetve az informatikai-számítástechnikai eszközök igénybevételével (is) elkövethető – s így „kiber-tér érintettségű” - bűncselekmények (pl.: zaklatás (Btk. 222. §), gyermekpornográfia (Btk. 204. §), szexuális erőszak kiemelt előkészületi cselekménye (Btk. 197. § (5) bek.), egyes szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények, kábítószer-kereskedelem, stb.)

4. Legújabb fejlemények

Az Európai Bizottság 2015. április 28-án közzétette a 2015–2020 közötti időszakra szóló európai biztonsági stratégiát, amely támogatja a tagállamok együttműködését a biztonsági fenyegetések kezelése terén, és fokozza közös erőfeszítéseinket a terrorizmus, szervezett bűnözés és számítástechnikai bűnözés elleni küzdelemben.

A stratégia értelmében a három legsürgetőbb fenyegetés:

- a terrorizmus megelőzése és a radikalizálódás megfékezése,
- a szervezett bűnözés elleni küzdelem,
- a számítástechnikai bűnözés elleni küzdelem.

A kiemelt fellépések között szerepel többek között:

- az informatikai ágazattal folytatott párbeszéd fokozása (a Bizottság 2015-ben uniós szintű fórumot indított a fő informatikai vállalatokkal az interneten és a közösségi médiában folytatott terrorista propaganda megfékezése és bűnüldöző hatóságok új titkosítási technológiákkal kapcsolatos aggályainak kezelésére szolgáló módszerek felkutatása érdekében),
- az EU eszközeinek megerősítése a számítástechnikai bűnözés elleni küzdelemhez: prioritást élvez az online bűnügyi nyomozás akadályainak, például a joghatósági problémáknak a felszámolására irányuló módszereknek, és az internetalapú bizonyítékokhoz és információkhoz való hozzáférés szabályainak a megállapítása.¹⁶

„A stratégia elfogadása óta jelentős előrelépés történt annak végrehajtásában. A legfontosabb szempontok megerősítést nyertek a tűzfegyverekről és robbanószerkekről szóló, 2015 decemberében elfogadott, és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem megerősítésére irányuló, 2016 februárjában elfogadott cselekvési terv, valamint a

¹⁶ The European Agenda on Security. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf (letöltés: 2015. december 15.), lásd továbbá: A Bizottság lépéseket tesz a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a számítástechnikai bűnözés elleni küzdelem terén folytatott uniós együttműködés megerősítésére; Európai Bizottság; IP/15/4865; (Európai Bizottság Sajtóközlemény, Strasbourg, 2015. április 28.). http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4865_hu.htm (letöltés: 2015. december 13.)

határvédelem és biztonság erősebb és intelligensebb információs rendszereiről szóló, 2016. április 6-i közlemény által.

A közelmúlt eseményei rávilágítottak annak szükségességére, hogy fokozni kell az erőfeszítéseket, és fel kell gyorsítani a stratégiában meghatározott konkrét intézkedések végrehajtását. A brüsszeli merényleteket követően az Európai Parlament, a tagállamok bel- és igazságügyi miniszterei és a Bizottság megerősítették a tervezett intézkedések végrehajtására és a terrorizmus elleni küzdelem elmélyítésére irányuló szándékukat.¹⁷

A FIDUCIA kutatási projekt¹⁸ 9. munka-csomagja (Work Package 9. Cybercrimes) a cyber-bűnözés jogi, kriminológiai és szociológiai vonatkozásait tárja fel, többek között elemzi az e bűnözés keretébe tartozó egyes bűncselekményeket, az ezekhez kapcsolódó adatgyűjtést, felülvizsgálja a vonatkozó jogi szabályozást, a nemzeti és európai szintű cyber-bűnözés elleni harc és megelőzés érdekében tett intézkedéseket, politikákat.

A munkacsomag foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy melyek napjaink Európájában a cyber-bűnözést elősegítő-befolyásoló tényezők, melyek e bűnözés-típus leggyakoribb formái, hogyan reagál e jelenségre a nemzeti és európai jogi szabályozás és melyek a legjobb gyakorlatok e területen, vizsgálja a közösség viszonyulását a jelenséghez.¹⁹

A kutatás keretében néhány kiválasztott EU-tagállamban (Bulgária, Egyesült Királyság, Finnország, Görögország, Németország, Spanyolország, Törökország) elemezték a cyber-bűnözésre vonatkozó meghatározott adatokat, ismérveket.

A rendőrségi statisztikákat, jelentéseket illetően megállapítható, hogy például Finnország külön cyber-bűnözés kategória statisztikát nem gyűjt, de a Büntető törvénykönyv számos olyan bűncselekményt tartalmaz, amely a cyber-bűnözés kategóriájába tartozik (pl.: beavatkozás a számítógépes rendszerbe, számítógép feltörése, stb.), számos bűncselekmény esetében pedig esetenként jelen van a kiber-tér, mint tényező (pl.: adatvédelmi bűncselekmények, csalás, magántitokkal kapcsolatos cselekmények). A számítógépes bűnözés tehát egy szélesebb kategóriát jelent, ami az adatelemzésben annyiban jelent problémát, hogy az utóbbi – cyber-térrel összefüggő, de nem kifejezetten az első csoportba tartozó – tényállásokra vonatkozó statisztikai adatokban – így pl. a csalási statisztikákban – nem jelenik meg az esetleges virtuális térben történő elkövetés. 2006 óta azonban a Finn Hírközlés Szabályozó Hatóság (CERT-FI) működtet egy Autoreporter nevű szolgáltatást, ennek adatgyűjtési statisztikája segít egyes

¹⁷ Európai biztonsági stratégia: a biztonsági unió előkészítése (Európai Bizottság Sajtóközlemény, Brüsszel, 2016. április 20.). http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1445_hu.htm (letöltés: 2016. április 25.)

¹⁸ A FIDUCIA projekt (2012-2015) olyan „új európai” bűnözési jelenségek feltérképezését tűzte ki célul, amelyek a technológiai fejlődés és az Európán belüli mobilitás növekedésének következményeként tűntek fel az elmúlt évtizedben.

¹⁹ Maria YORDANOVA - Dimitar MARKOV - Miriana ILCHEV: Report and factsheets on prevalence of cybercrimes and related enforcement activity. In: Stefano MAFFEI - Lenga MARKOPOULOUN (ed.): FIDUCIA New European Crime and Trust –based Policy, European Commission, 2014. 101-135.

cyber-bűnözéssel összefüggő jelenségek trendjeinek értékelésében.

Németországban külön gyűjtik a cyber-bűnözés kategóriába sorolt bűncselekmények adatait, e speciális tényállások körébe tartozik például a számítógépes csalás, az adatok manipulálása, a számítógépes szabotázs, a számítógépes kémkedés, adathalászat, a szoftverkalózkodás.

Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb európai országban gyűjtik az e bűnözési jelenségre vonatkozó adatokat, de ezek a módszertani különbségek miatt nem vagy nehezen hasonlíthatóak össze.

A cyber-bűnözéssel kapcsolatos felmérések csak Finnországban (National Victimization Survey, Finnish Self-Report Delinquency Study), Németországban (Infas Survey, BitcomSurvey, KPMG survey on e-crime in German industry) voltak elérhetőek, illetve részben Görögország (Paedophilia and the Internet: the Greek Study) és az Egyesült Királyság (Crime Survey for England and Wales) készített ilyet.

Vizsgálta továbbá a kutatás e szegmense az európai szintű cyber-bűnözésre vonatkozó adatbázisokat, hivatalos statisztikákat (European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)) és felméréseket (Eurobarometer) is.

5. Összegzés

A számítógép, az internet megjelenése és széleskörű elterjedése megváltoztatta az életünket. A bűnözők is felfedezték maguknak új technológiák adta lehetőségeket. Országok és nemzetközi szervezetek elismerik a fontosságát a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemnek.

Számítógépes bűnözés irányulhat a hálózatok elpusztítására, mások értékes adatainak, dokumentumainak, szerzői jogainak ellopására, mások zaklatására, rágalmazására.

A tanulmány áttekintést ad a számítógépes bűnözésről, azok nemzetközi jog általi osztályozásáról, a szabályozás történeti fejlődéséről és bemutatja a legfontosabb nemzetközi dokumentumokat 1986-tól napjainkig.

Domokos Andrea¹

INTERNETES BŰNÖZÉS

CYBERCRIME

Abstract

The Internet created new offences and it became the new scene of criminal acts. The spectrum of these acts ranges from cyberbullying to promoting terrorist activities by broadcasting public beheadings. Cyberbullying takes place in a virtual world, juvenile offenders harass their victims online. The offenders are mostly class- or school mates of the victims. Cyberbullying can be more dangerous and harmful than direct harassment. Thanks to the modern technology, the offender can remain anonymous, he or she does not have to meet the victim face to face.

Child pornography existed before the Internet, but the Internet has multiplied the number of victims. Child victims became much more vulnerable. Researches proved that illegal pornography endangers mostly the children.

Intellectual property damages caused by the Internet are inestimable. Torrent on the P2P network is one of the biggest offences.

The Act C of the 2012, (Hungarian Criminal Code) contains a new sanction (Irreversibly Rendering Electronic Information Inaccessible) which makes the data published in electronic communications networks to be finally and fully inaccessible. The Hungarian legislation fulfils the requirements of the EU Recommendation. The European Parliament and Council determined the measures against websites containing or disseminating child pornography.

The appearance of cybercrime and its influence on regulation and judiciary is like the reaction of states to the phenomenon of the organized crime. Cybercrime and organized crime are far from the traditional crime forms. The state and the society can act effectively against these crimes if they use special instruments during the combat against them.

1, Bevezetés

„Az internet nem jogmentes terület” -rögzíti a 19/2014. (V. 30.) Alkotmánybírósági Határozat. Az új technológiák által nyújtott tereken és felületeken is érvényesülnek a

¹ tanszékvezető egyetemi tanár, KRE-ÁJK Büntetőjogi, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

való világ jogi normái. Az internet egyrészt új bűncselekmények megjelenését hozta el, másrészt a már létező bűncselekmények letek általa új helyszínre.²

Írásomban a fiatal korosztályokat leginkább érintő cyber bűncselekményekkel foglalkozom, valamint szót ejtek az új jelenségek nyomán Magyarországon újonnan bevezetett büntetési nemről, illetve az ehhez kapcsolódó büntetőeljárási kérdésekről. Az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye közös büntetőpolitikát sürget a számítástechnikai bűnözéssel szembeni fellépés érdekében, többek között megfelelő jogszabályok elfogadásával és a nemzetközi együttműködés elősegítésével. Az Egyezmény preambuluma hangsúlyozza a digitalizáció és a számítástechnikai hálózatok folyamatos globalizációja által előidézett mélyreható változásokat és ezzel párhuzamosan szükségét látja a büntető ügyek területén a gyors és jól működő nemzetközi együttműködésnek.³

A számítástechnikai bűnözéssel szembeni hatékony fellépést kell lehetővé tenni az adott bűncselekmények pönalizálásával, azok hatékony felderítésével, nyomozásával és üldözésével.

2. Cyber-bullying

A rágalmazás, becsületsértés azon deliktumok közé tartoznak, amelyek számára új helyszínt biztosít az online-tér. A zaklatás mára az elektronikusan térben is a mindennapok részévé vált.⁴ ezzel kapcsolatban fontos kihívás, hogy egészen más jellegű nyomozást és bűnüldözői ismereteket igényel a technológia segítségével megvalósított bűnözés, és hogy az internetes bűncselekmények nyomozása, felderítése, megelőzése a hatósági és a civil résztvevők együttműködését kívánja meg.⁵

A cyberbullying a virtuális világban zajlik, ahol online zaklatják áldozataikat az általában fiatalok, akik többnyire osztály- vagy iskolatársaik. Az online zaklatás bizonyos szempontból ártalmasabb lehet a közvetlen bántalmazásánál. A zaklató, a modern technológiának köszönhetően anonim tud maradni, nem kell szemtől szembe találkoznia az áldozatával. Ez még bizonytalanabbá, kiszolgáltatottabbá teheti az online-zaklatás elszenvédőjét. A másik lényeges különbség, hogy egyetlen kattintással

² NAGY Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Ad librum, Budapest, 2009.

Nagy Zoltán arra is felhívja a figyelmet, hogy az Internet a terroristák új eszköztáráként is megjelenik akkor, amikor sokkoló lefejezéseket mutatnak be, illetve a terrorszervezetek ezen a területen hirdetik, reklámozzák magukat.

³ Convention on Cybercrime, ETS No. 185 – 23.XI.2001. Budapesti Egyezmény. A 2004. évi LXXIX törvény hirdette ki.

⁴ SLOAN, J.J.: Campus Crime. In: *21st Century Criminology. A Reference Handbook*. (ed.) J. M. Miller, SAGE Publications, 2009. 454.

⁵ PARTI Katalin: Nyomozás az Interneten; együttműködés – korlátokkal. Belügyi Szemle 52. évf. 2004/11-12. sz. 218.

azonnal és szinte végtelen számú „szemtanúja” lehet a zaklatásnak az online szintéren, így az áldozat még inkább megaláztattnak érezheti magát.⁶

A zaklatás különböző elkövetési módokon történhet: fenyegető üzeneteket küldenek az áldozatnak, becsületsértő üzeneteket küldenek róla, az áldozat nevében leveleznek, tönkretéve ezzel személyes kapcsolatait. További elkövetési mód az áldozat személyes adatainak megszerzése és a neten való közzététele.⁷

Egy 2010 szeptemberétől 2011 decemberéig tartó vizsgálat során azt állapították meg, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a felmérést megelőző 12 hónapon belül a diákok 20,1%-át zaklatták hagyományos módon (nem elektronikus úton).⁸ A lányokat valamivel nagyobb arányban érte ilyen inzultus (22%), mint a fiúkat (18,2%). A felmérésben szereplőket leggyakrabban kigúnyolták, gúnynevekkel illették, pletykáltak róluk, fenyegették, hamis vádakkal illették.

A cyber-zaklatás aránya ugyanebben az időszakban 16,2 % volt (a lányok esetében 22,1, a fiúkban 10,8%). A felmérésben résztvevők az interneten megjelenített sértő megjegyzésekről, fenyegető, félelemkeltő hangnemű levelekről számoltak be, illetve a sértettekhez vonatkozó olyan bizalmas információkat osztottak meg, amelyeket nem a nagyközönségnek szántak.

Az iskolában, hagyományosan terrorizált diákok nagyobb százaléka fordul felnőtt-höz segítségért, mint a cyber-bullying elszennedői. Míg az iskolában történt zaklatásról nagyjából egyformán számolnak be a felnőtteknek a fiúk és a lányok, addig a cyber-bullying áldozatai közül több lány jelzett, mint fiú.

Magyarországon komoly figyelem kíséri az iskolai erőszakot. Léteznek olyan oldalak, ahol igyekeznek a szülőknek és gyermekeiknek védelmet nyújtani az internet veszélyeivel, többek között a cyber-bullyinggal szemben.⁹ A bullying megelőzésében egyesek a finn KiVa programot tartják a leghatékonyabbnak. Létezik számítógépes KiVa-játék, a korábban tanultakat a virtuális világban is megismertetik a diákokkal. *A játékban szerepel virtuális postaláda*, ahova a diákok beírhatnak és segítséget kérhetnek a KiVa teamtől, ha bántalmazásról szereznek tudomást.¹⁰ A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy folyamat elején

⁶ KURUCZ Orsolya: Iskolai agresszió és közösségi média http://epa.oszk.hu/00000/00035/00153/pdf/EPA00035_upsz_2012_07-08_094-103.pdf letöltve 2016. március 1.

⁷ SLONJE, R., et al.: The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior* 2012, <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.024>

⁸ Youth Risk Behavior Surveillance. U.S. 2011. Morbidity and Mortality *Weekly Report. Surveillance Summaries*. June 8, 2012. Vol. 61. No. 4.

⁹ <http://biztonsagosbongesztes.org/> www.biztonsagosinternet.hu

¹⁰ Lásd például: *Iskolai veszélyek. Az oktatási jogok biztosának vizsgálata.* (szerk. HAJDÚ Gábor, SÁSKA Géza) Oktatási Jogok Biztosának Hivatala www.oktbiztos.hu Budapest, 2009. 21. letöltve: 2013. december 1.

FIGULA, E.: Bántalmazók és bántalmazottak az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*. 2004/7-7. sz. 223–228.

állunk, ahol az elkövetők és áldozatok már benne élnek az online világban, a segítőknek, a bűnüldözőknek azonban még ezután kell ugyanarra a technikai tudásra szert tenniük, amellyel ők bírnak. Az online zaklatás az a területe a bűnözésnek, ahol a valódi védelmet nem a bűnüldöző hatóságok adhatják meg, hanem a gyermek és fiatalok áldozatot körülvevő emberi környezet. Amennyiben az áldozat rendelkezik erős családi, baráti kapcsolatokkal, önbizalommal – kevésbé hagy mély nyomot zaklatás. Amennyiben a sértett emberi kapcsolatai felszínesekek, a körülötte levő felnőttek: szülők, rokonok, tanárok nem tudnak segíteni – a leg súlyosabb következmény - akár az öngyilkosság is bekövetkezhet.

3. Gyermekpornográfia - online

Gyermekpornográfia az internet előtti világban is létezett, az internet azonban megsokszorozta az áldozatok számát, veszélyeztetettebbé tette a gyermekáldozatokat.¹¹ A tiltott pornográfiról végzett kutatások többnyire azt hangsúlyozzák, hogy leginkább a gyermekek vannak kitéve veszélynek. Az internet-grooming (azaz a gyermekek becserkészése, ami nem egy esetben úgy történik, hogy a felnőtt gyermeknek adja ki magát az online térben) megkívánja a gyermekek aktív közreműködését.¹²

Az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye 9. Cikkében szabályozza a gyermek-pornográfiaival kapcsolatos bűncselekményeket.¹³

„Gyermek-pornográfia” bármely olyan pornográf termék, mely vizuális úton ábrázol kifejezetten szexuális magatartást tanúsító kiskorú személyt; kifejezetten szexuális magatartást tanúsító kiskorúnak tűnő személyt; kifejezetten szexuális magatartást tanúsító kiskorú személyt megjelenítő valóság-hű képet.

Az egyezmény szerint „kiskorú” az a személy, aki még nem töltötte be 18. életévét.

A Szerződő Felek kötelezték magukat arra, hogy pönalizálják az alábbi cselekményeket:

- gyermek-pornográfia készítését abból a célból, hogy számítástechnikai rendszer útján forgalomba hozzák
- gyermek-pornográfia felajánlását vagy hozzáférhetővé tételét számítástechnikai rendszer útján

Dr. JÁRMI Éva – dr. PÉTER-SZARKA Szilvia – FEHÉRPATAKY Balázs: A KiVa-program hazai adaptálásának lehetőségei. Tanulmány. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. www.ofi.hu. letöltve 2015. december 15.

¹¹ PARTI Katalin GRABOVSKY 2001-es munkáját idézi az internet előtti és utáni bűncselekmények felosztásával kapcsolatosan. Az „old wine, new bottles” típusú bűncselekmények esetében arról van szó, hogy a régen is meglévő bűncselekmények számára egy újabb elkövetési hely lett az internet. A „new wine, new bottles” esetében azonban nemcsak a helyszín változik, hanem maguk a bűncselekmények is újrafarmálódnak. A gyermekpornográfia ez utóbbi típusba tartozik. PARTI Katalin: Gyermekpornográfia az interneten. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 51-52.

¹² PARTI Katalin: IM. 85.

¹³ Convention on Cybercrime, ETS No. 185 – 23.XI.2001. Budapesti Egyezmény. A 2004. évi LXXIX törvény hirdette ki.

- gyermek-pornográfia továbbítását vagy forgalomba hozatalát számítástechnikai rendszer útján
- gyermek-pornográfia megszerzését (saját részre vagy más részére) számítástechnikai rendszer útján.
- gyermek-pornográfiának egy számítástechnikai rendszerben vagy egy számítástechnikai adattároló-egységen való birtoklása.

A magyar Btk új tényállásban rendeli büntetni a gyermekprostitúció kihasználását¹⁴, egyúttal a gyermekpornográfia új törvényi szövege is megfelel már a nemzetközi kívánalmaknak.¹⁵ A miniszteri indoklás ismerteti az angol és a magyar büntetőjogi fogalmakat a gyermekpornográfia magatartásaival kapcsolatban.¹⁶

A gyermekpornográfia tényállásában használt fogalmak miatt értelmezni szükséges a pornográf felvétel és a pornográf jellegű műsor tartalmát.¹⁷ A törvény pornográf felvételen az olyan videó-, film- vagy fényképfelvételt, illetve más módon előállított képfelvételt érti, amely a nemiséget súlyosan szeméremsertő nyíltsággal, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló módon ábrázolja. A pornográf műsor a nemiséget súlyosan szeméremsertő nyíltsággal megjelenítő, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló cselekvésként vagy előadásként azonosítható.

¹⁴ A 2012. évi C. törvény miniszteri indoklása A 2011/93/EU irányelv 4. cikk (5)-(7) bekezdése és a Lanzarote Egyezmény szolgál nemzetközi háttérül. A Lanzarote Egyezmény 19. cikk (1) bekezdése szerint büntetendő gyermek prostituálása (*causing*) vagy toborzása (*recruiting*), illetve ebből való haszonszerzés vagy egyéb módon történő kizsákmányolása, *b*) gyermek prostitúcióra kényszerítése, *c*) gyermekprostitúció igénybe vétele;
- a Gyermekjogi Fakultatív Jegyzőkönyv 3. cikk 1. bekezdés *b*) pontja szerint büntetendő a gyermek felajánlása, megszerzése, kerítése vagy nyújtása gyermekprostitúció céljára (*offering, obtaining, procuring or providing*);
- a 182. számú ILO Egyezmény 3. cikk *b*) pontja szerint büntetendő a gyermek prostitúció céljára történő használata, vásárlása vagy felajánlása (*use, procuring or offering*).

¹⁵ Convention on Cybercrime, ETS No. 185 – 23.XI.2001. Budapesti Egyezmény. A 2004. évi LXXIX törvény hirdette ki. A Gyermekjogi Fakultatív Jegyzőkönyv, a 2011/93/EU irányelv, valamint a Lanzarote Egyezmény

¹⁶ *Child pornography* - gyermekpornográfia
- *acquisition* - megszerez
- *possession* - tart
- *offering* - kínál
- *transmission* - átad
- *dissemination* - átad
- *making available* - hozzáférhetővé tesz
- *production* - készít
- *distribution* - forgalomba hoz, kereskedik
- *supply* - anyagi eszközöket szolgáltat

¹⁷ A 2012. évi C. törvény miniszteri indoklása

A gyermekpornográfia hatályos magyar szabályozása szerint, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt megszerez vagy tart, készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz, forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetve ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz büntetendő cselekedetet követ el. Súlyosabban minősülő eset, ha az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve követi el a bűncselekményt.

Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf mű sorban szereplésre felhív, szerepeltet - szintén büntetendő. Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket pornográf felvételen való szereplésre felhív, olyan pornográf műsorban vesz részt, amelyben tizennyolcadik életévét be nem töltött személy szerepel vagy ilyen személyek szerepelnek, tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy személyek pornográf műsorban való szerepeltetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat - szintén elköveti a gyermekpornográfia bűncselekményét. Aki tizennegyedik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvétel készítéséhez, forgalomba hozatalához vagy az azzal való kereskedelemhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, vétséget követ el.

4. Szerzői jogsértés online térben, különös tekintettel a fájlcserélőkre - a büntetőjog, mint ultima ratio.

A büntetőjog a jogrendszer egészében - Szabó András alkotmánybíró megfogalmazásában - „szankciós zárkó”.¹⁸ Más jogágakban is léteznek szankciók, a büntetőjogi szankció a jogrendszer egészében viszont az ultima ratiót jelenti, E tétel tárgyalt területünk esetében is érvényes és a büntetőjog akkor lép be saját szankcióival, ha a polgári jog eszközei már nem elégségesek.

A hatályos büntetőjogi szabályozás szerint Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését az követi el, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait vagyoni hátrányt okozva megsérti, illetve aki a szerzői jogról szóló törvény szerint a magáncélú másolásra tekintettel a szerzőt, illetve a kapcsolódó jogi jogosultat megillető üreshordozó díj, illetve reprográfiai díj megfizetését elmulasztja. A büntetés mértéke függ az okozott vagyoni hátrány mértékétől (nagyobb, jelentős, különösen nagy, különösen jelentős).

A „torrent-klauzula” értelmében nem büntethető aki a többszörözést és a terjesztést jövedelemszerzési cél nélkül végzi: abban az esetben, ha még csak közvetve sem szolgálja a jövedelemszerzés célját a többszörözés vagy a lehívásra történő hozzáférhetővé tétel, a cselekmény elkövetője mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól.¹⁹

¹⁸ Lásd például a 23/1990. (X.31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indoklásában.

¹⁹ Btk Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése

385. § (5) Nem valósítja meg az (1) bekezdés szerinti bűncselekményt, aki másnak vagy

Az online-térben zajló változások, a kivételesen gyors fejlődés igen nagy károkat tud okozni a szerzőknek. A számítógépes környezetben megvalósuló szerzői jogi jogsértések körében okozott kárérték, illetve az elmaradt haszon mértéke megbecsülhetetlen.²⁰

Az egyik elkövetési magatartás épp a torrentezés a P2P hálózatokon. A mozaikszó feloldása peer to peer, ami rögtön eszünkbe juttatja azt is, hogy a fiatalok körében oly elterjedt filmnézési és zenehallgatási szokásokról van szó. A peer ugyanis egyszerre jelent egyenrangú felet és kortárs csoportot is. A fiatalok a kortásaiktól tanulják és velük osztják meg a technikai tudást, amelyet azonban nem mindig helyesen használnak..

A korábbi „fogyasztók” mára sok esetben fájlcserelők lettek és az ő fogyasztási szokásaik jelentősen befolyásolják mind a piacot, mind a feketepiacot.²¹ A peer-to-peer kalózkodat az üzleti szempontok nem érdeklik, ők a kulturális javakhoz kívánnak ily módon hozzájutni.²²

A jogéjség megörzése, illetve helyreállítása ezen a területen nem a represszió, hanem a reparáció útján mehet végbe. Mégpedig a XXI. században egyre nagyobb szerepet kapó kárhelyreállító büntetőpolitika alkalmazásával, a megelőzés és a közvetítői eljárás igénybevételel.

Ibolya Tibor A „torrentraziák” büntetőjogi megítélése c. írásában a következőket emeli ki: „Az *audiovizuális művek letöltése Magyarországon legális, a feltöltés pedig egyrészt bizonyíthatatlan, illetve rendkívül költséges bizonyítással jár, másrészt a vagyoni hátrány okozását, mint eredményt ekkor sem lehet megállapítani, az elmaradt vagyoni előny konkrét összegének hiányában.*” Javaslatá szerint azokat kell büntetni, akik több száz terabyte jogvédett anyagot tesznek letölthetővé és ebből havonta többmillió hasznot húznak.²³

A bizonyítás nehézségeit a megértés nehézségei is tovább növelik. A leghíresebb torrent per a Pirate Bay büntetőügye volt, ahol kiderült, hogy az „ügyész nem értette meg pontosan a rendszer technikai működését, és az általa bemutatott bizonyítékok nem voltak alkalmasak arra, hogy bizonyítsák, az oldal maga sértette volna bárki szerzői jogait.”²⁴

A haszonszerzési célzatú cselekményeket a társadalom is elítéli, a kis jogsértések megbüntetését azonban igazságtalannak tartják. A jogi szabályozás akkor helyes, ha csak a komoly, kereskedelmi célzatú jogsértőket bünteti a Btk. Ez követi a társadalmi

másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait többszörözéssel vagy lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel sérti meg, feltéve, hogy a cselekmény jövedelemszerzés célját közvetve sem szolgálja.

²⁰ Nagy Zoltán András: Bűncselekmények számítógépes környezetben. Ad librum, Budapest, 2009. 29.

²¹ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai*, Budapest, Typotex, 2011. 155.

²² BODÓ Balázs: im. 152.

²³ IBOLYA Tibor: *A „torrentraziák” büntetőjogi megítélése* file:///F:/szerz%C5%91i%20jog%20nyomoz%C3%A1s%20Ibolya.html (letöltve 2015. december 15.)

²⁴ HARVEY összefoglalóját a Pirate Bay perről Bodó Balázs idézi. BODÓ Balázs: im.157.

közmegejtélést és így biztosítja a társadalmi támogatottságot. „Különösen igaz ez annak fényében, hogy a kérdéses cselekményeket felderíteni nehéz, az eljárások viszont kifejezetten drágák, így a jelenlegi rendszerben a társadalmi hasznosság mértéke is megkérdőjelezhető. Mivel a TRIPS-megállapodás és az Unió szigorúbb követelményeket nem támaszt, elégnek mutatkozik az üzletszerű vagy legalábbis kereskedelmi mértékű cselekmények üldözése, és a szabadságvesztés szankció legsúlyosabb cselekményekre való fenntartása.”²⁵

5. Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele

5.1. A szabályozás lényege

A 2012. évi C törvényben új intézkedésként jelenik meg az elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adatoknak a végleges hozzáférhetetlenné tétele. A magyar törvényi szabályozás a 2011/93/EU irányelv 25. cikkének tesz eleget, amikor ezt az új büntetőjogi szankciót bevezeti.

Az Európai Parlament és Tanács Irányelvében határozta meg a teendőket a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő weboldalak ellen.²⁶ Az interneten megvalósítható bűncselekményeket igyekszik megelőzni, illetve a tiltott adattartalomhoz való hozzáférést igyekszik megakadályozni. Ilyen adatok például a tiltott pornográf felvételek. Ezen adatok végleges hozzáférhetetlenné tétele megakadályozhatja a bűncselekmények továbbélését a net világában. A bíróság Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése (Btk. 385. §), illetve Gyermekpornográfia (Btk. 204. §) elkövetése esetén alkalmazza az új szankciót.

Ez a fajta büntetőjogi szankció az elkobzáshoz hasonlatos, amely intézkedést – többek között - annak a dolognak az esetében kell alkalmazni amely bűncselekmény elkövetése útján jött létre.

²⁵ Dr. UJHELYI Dávid: Megjegyzések a büntető törvénykönyv szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése tényállásához <http://www.sztjh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2015-06/04-ujhelyi.pdf> Letöltve 2016. március 1.

²⁶ 2011. december 13-i 2011/93/EU IRÁNYELVE a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról 25. cikk Eszerint a tagállamok megteszik a szükséges intézkedéseket a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő, a területükön üzemeltetett weboldalak azonnali eltávolításának biztosítására, valamint törekednek a területükön kívül üzemeltetett hasonló weboldalak eltávolítására. A tagállamok intézkedéseket tehetnek a gyermekpornográfiát tartalmazó vagy azt terjesztő, a területükön található internet-felhasználókat célzó weboldalakhoz való hozzáférés meggátolására. Ezen intézkedéseket átlátható eljárások keretében kell meghatározni, és megfelelő biztosítékokat kell nyújtaniuk, különösen annak biztosítása érdekében, hogy a korlátozás arra korlátozódjon, ami szükséges és arányos, valamint hogy a felhasználókat tájékoztassák a korlátozás okáról.

Azzal szemben is alkalmazható, aki büntetőjogilag nem vonható felelősségre (gyermekkor, kóros elmeállapot miatt). Míg büntetés csak azzal az elkövetővel szemben szabható ki, aki büntethető, azaz büntetőeljárásban büntetőjogi felelősségre vonható, addig egyes intézkedéseknek nem feltétele, hogy akivel szemben alkalmazzák, az büntethető is legyen.

Kötelező a véglegesen hozzáférhetetlenné tétel amikor az elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adat hozzáférhetővé tétele vagy közzététele bűncselekményt valósít meg, amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amely bűncselekmény elkövetése útján jött létre. Amennyiben internetes tartalom útján valósul meg a rágalmazás (Btk. 226. §), illetve a becsületsértés (Btk. 227. §), akkor is kötelező.

5.2. Eljárásjogi kérdések

A Be. 158/B. § a-ban meghatározott „Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele” elnevezésű kényszerintézkedés már a nyomozás során lehetővé teszi, hogy az elektronikus hírközlő hálózat útján közzétett adat feletti rendelkezési jog ideiglenesen korlátozzák, és az adathoz való hozzáférést ideiglenesen megakadályozzák.

Olyan közvádra üldözendő bűncselekmény miatti eljárásban alkalmazzák, ahol elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének van helye. Abban az esetben, amikor a bűncselekmény folytatásának megakadályozásához szükséges, az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel rendelhető el. Ilyenkor a bíróság a tárhelyszolgáltatót kötelezi az adat ideiglenes eltávolítására. Bármely közvádra üldözendő bűncselekmény esetén helye van az ideiglenes hozzáférhetetlenné alkalmazására abban az esetben, ha a büntetőeljárás végén a Btk. 77. §-ban foglalt intézkedés is alkalmazható, és az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel a bűncselekmény folytatásának megakadályozásához szükséges. Amennyiben a tárhelyszolgáltató nem teljesíti az ideiglenes hozzáférhetetlenné tételt, akkor a blokkolás lehetősége biztosított. Ez azonban csak szűkebb bűncselekményi körben lehetséges.

A gyermekpornográfia Be. 158/D. § (1) bekezdése szerint a bíróság köteles az elektronikus adat elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásával történő ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének elrendelésére.²⁷

6. Összegzés

Az internetes bűnözés megjelenését és annak a bűnüldözésre (felderítés, bizonyítás) és az igazságszolgáltatásra tett hatását a globális szervezett bűnözés kihívásaihoz lehet leginkább hasonlítani. Oly mértékben tér el mindkét jelenség a hagyományos bűnözési

²⁷ Dr. VEREBICS János: Az információs bűncselekmények és az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének lehetősége az új Btk.-ban http://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/gj3_7.pdf letöltve 2016. március 1.

formáktól, hogy az állam és a társadalom kizárólag abban az esetben tud hatékonyan fellépni ellenük, ha maga is szakít a hagyományos büntetőjogi, büntetőeljárásjogi eszközökkel, társadalmi kontroll-fajtákkal és speciális tudással szerelkezik fel a mindig jóval előrébb járó bűnözők felkutatása és elítélése érdekében.

ONLINE ADATAINK JOGI SORSA A HALÁL UTÁN

THE LEGAL ASPECTS OF OUR ONLINE DATA AFTER DEATH

Abstract

The subject of the study is the legal aspects of our online data after death. In the introductory chapter we refer to some statistics that show, how enormous the amount of the data is we create daily on the internet. We introduce the motivations which can possibly come up from the aspect of the successors when they are trying to access to the data of the deceased person, just as the reasons why a person want to hide his online data from his relatives for the case of his or her decease. We review these motivations by the different attitudes of the parties.

Thereafter we introduce the two types of the answers to our questions in connection with the topic by the legislative power. At first, the answers of the legal system of the United States, where eight states (Connecticut, Rhode Island, Indiana, Oklahoma, Idaho, Nevada, Virginia, Delaware) have already enacted acts about our topic, and there are three relevant federal laws: one is about the criminal consequences of unauthorized access, one is about the aspects of privacy. The third one regulates exactly the topic of the study in detail in a very logical structure.

We interpret the dispute between the FBI and Apple Inc. in connection with the investigation after the San Bernardino terror attack in the end of 2015. The main consequences of this case are not just the opposing views of the authorities and a global company but the fact, that the American society became strongly divided by these views.

In the third part of the study we introduce another kind of legislative approach, Hungary's "answer" to the topic, when the service providers can lay down their own rules and proceedings. The only issue, which is regulated by the Hungarian legislature is the legal aspects of the "Ügyfélkapu" account after death, which is regulated in a government decree and comes up during the proceeding of the public notary.

We review a case of the Hungarian Data Protection Authority (NAIH), which can attract the attention of the legislation to this topic, and which shows that the problematique of the legal aspects of online data after death is something that is standing on our doorstep, not just an abstract issue.

At the end of the study, we offer some solutions and techniques for the legislation in Hungary for the future.

¹ demonstrátor, Infokommunikációs Jogi Tanszék, KRE ÁJK

1. Bevezetés

Vitán felül áll, hogy az internet a megjelenése óta fokozatosan életünk meghatározó részévé vált, az elmúlt néhány évben pedig az ehhez kapcsolódó folyamatok olyan drasztikus mértékben felgyorsultak, hogy – főleg az ún. „Y generáció” előtti korosztályok számára – komoly nehézséget okoz velük lépést tartani. Ezen jelenségek érzékeltetése céljából álljon itt néhány meglepő adat, annak hangsúlyozása céljából is, mennyire kezd „ráégni a munka” a modern jogrendszerek jogalkotóira a tekintetben, hogy minél előbb átlátható szabályokat alkossanak – például – online adataink posztumusz jogi sorsával kapcsolatban. Az interneten minden percben körülbelül 1.267.465 gigabyte adat keletkezik.² Ez azt jelenti, hogy hat és fél perc alatt olyan mennyiségű adat jön létre, melynek mérete megfelel a valaha készült összes filmalkotásának.³ Ha csak az internet útján igénybe vehető szolgáltatások egy – ám talán máig legjelentősebb – szegmensét vizsgáljuk: 2015-ben a becslések szerint napi 205,6 milliárd e-mailt küldött az emberiség.⁴ Meglepőek a számok a legdinamikusabban fejlődő online tartalommal, a közösségi oldalakkal kapcsolatban is: jelenleg nagyjából 1,6 milliárd aktív felhasználója van a Facebooknak,⁵ tehát megközelítőleg a világ népességének 21%-a már rendelkezik felhasználói fiókkal az oldalon! E sokatmondó adatot összekapcsolja témánkkal az a tény, melyet egy internetes cikk⁶ szerzője idézett 2012-es publikációjában, és mely szerint nagyjából 30 millió olyan felhasználói fiók létezett akkor a legnépszerűbb közösségi oldalon, melynek „tulajdonosa” már eltávozott az élők soraiból. A legutóbbi becslések még megdöbbentőbb számokat tartalmaznak: a 2016-os évben előreláthatólag közel 1 millió Facebook felhasználó fog meghalni és profilt hátrahagyni csak az Egyesült Államokban.⁷

A téma vizsgálatakor mindenekelőtt adja magát a kérdés: miért is fontos egyáltalán rendelkezni az ilyen adatok halál utáni jogi sorsáról? Az online adatok egyes típusai esetében

² LAMM, James D.: *Oh, What a Tangled Web We Weave*, 58TH ANNUAL ESTATE PLANNING SEMINAR, October 21., 2013. 1.

³ Cisco Visual Networking Index: Forecast and Methodology, 2012–2017 http://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/ip-ngn-ip-next-generation-network/white_paper_c11-481360.pdf (letöltés ideje: 2014.04.22.)

⁴ The Radicati Group Inc.: *The Email Statistics Report 2015-2019*. <http://www.radicati.com/wp/wp-content/uploads/2015/02/Email-Statistics-Report-2015-2019-Executive-Summary.pdf> (letöltés ideje: 2016.04.22.)

⁵ Leading social networks worldwide as of 2016 April ranked by number of active users <http://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> (letöltés ideje: 2016.04.22.)

⁶ Alicia Eler: „I Wanna Live Forever” or How We Die On Social Networks http://readwrite.com/2012/03/06/i_wanna_live_forever_or_how_we_die_on_social_netwo#awesm=-o-CIhb9ftsgiTQ2 (letöltés ideje: 2014.04.23.)

⁷ Evan Carroll: 972,000 US Facebook Users Will Die in 2016 <http://www.thedigitalbeyond.com/2016/01/972000-u-s-facebook-users-will-die-in-2016/> (letöltés ideje: 2016.01.29.)

a különböző adatok különböző motivációkat hozhatnak „működésbe”, legyen az tisztán érzelmi, esetleg valós gazdasági érdek. Általánosságban két alaphelyzetet képzelhetünk el: az első esetben a később elhunyt személy és hozzátartozóinak közös célja, hogy előbbi halála után hozzáférhessenek, sőt, rendelkezhessenek online adataival. Ehhez szükség lehet az örökhagyó előrelátására, hogy még életében rendelkezzen az ilyen adatok sorsáról, tájékoztassa örököseit ezek természetéről és a hozzáféréshez szükséges információkról.

A másik esetben már bonyolultabb az alapszituáció, ugyanis ekkor az elhunyt személy olyan adatokat hagy hátra, melyeket élete során is titokban tartott hozzátartozói elől, míg azok halála után – akár tudva ezen adatok létezéséről, akár csak a hátrahagyott adathalmaz egészéhez hozzáférni kívánva – próbálják megsérteni az elhunytat még életében megillető magántitok-, illetve személyes adatok védelméhez fűződő jogát.

Mindkét esetben merülhetnek fel jogviták – előbbi esetben a szolgáltatók és a hozzáférést követelő rokonok, utóbbiban az elhunyt adatait védő jogalkalmazó szervek, a hátrahagyott rokonok és akár harmadik szereplőként itt is a szolgáltatók között. Így valóban a nagyon közeli jövő jogalkotásának feladata lesz kitalálni, milyen módon kívánja rendezni online adataink halál utáni jogi sorsát.

Az elhunyt érdeke lehet az is, hogy az általa hátrahagyott, akár érzelmi, akár művészi értékű adataihoz (legyenek azok levelek, fényképek, digitalizált műalkotások) hozzátartozói hozzáférhessenek, kezelhessék az örökséget és ugyanúgy a családi hagyaték részévé tegyék, mint az ezekhez hasonló jellegű fizikai tárgyakat (családi ékszerek, régi levelezőlapok, fényképek, kéziratban maradt regények). Ezen felül a gazdasági értékkel rendelkező online adataival (például egy áldozatos munkával készített és kezelt, jelentős bevételeket realizáló weboldallal vagy az interneten hozzáférhető és letölthető, hasznot hajtó zenei műveivel) kapcsolatban is természetes igénye lehet, hogy azok gyümölcseit a jövőben örökösei szedhessék.

A hozzátartozók pedig az – esetlegesen az örökhagyó halála után tudomásukra jutó – online adatokhoz való hozzáférést alapíthatják szintén a jelentős érzelmi értékre, hiszen egyáltalán nem elképzelhetetlen az az eset, mikor egy személy utolsó megnyilvánulásait, kifejezett gondolatait az interneten találjuk meg. Egy utolsó, az elhunytat ábrázoló, és általa feltöltött fotó máris tökéletes példáját adja az olyan online adatnak, melyre méltányolható igénye mutatkozhat a gyászoló családtagoknak. Ugyanez a helyzet az utolsó elküldött levelekkel. Természetesen az érzelmi töltetű igények mellett itt is megjelenhetnek a gazdasági érdekek. Álláspontunk szerint ezen igények mindegyike már első olvasatra is olyan megalapozottsággal bír, amely szükségessé teszi a jogszabályi szintű rendezést, de az érdemi megfontolást és vitát mindenképp.

2. Alapkérdések, lehetséges megközelítések

Témánk legfontosabb kérdése tehát az, hogy az elhunytat még életében megillető magántitok és személyes adatok védelméhez fűződő jogát, az emléket halála után is

védelmező kegyeleti jogot, vagy a hozzátartozóknak az emlékezéshez, az örökséghez való hozzáféréshez való jogát, valamint az eddig még jogszabályba nem foglalt, de méltányolható, a komoly érzelmi értékkel bíró online emlékekhez való hozzáférés igényét tartjuk-e szem előtt a jogalkotás során? Illetve természetesen az, hogy ha megvan a preferált érdek, azt milyen technikával tudjuk és kívánjuk biztosítani?

A jogalkotás szempontjából hiába tűnik úgy, hogy jelen kérdéskört több jogág és jogterület is a magáénak érezheti (adatvédelmi jog, polgári jog, de akár büntető anyagi és eljárásjog), mégis, a témát közelebbről megvizsgálva nehéz kijelölni egyértelműen azt a szabályozási struktúrát, melyet hézagmentesen „ráhúzhatunk” az online adatok posztumusz jogi helyzetének problematikájára.

Amennyiben az online adatok nem csupán online léteznek, hanem lementve megtalálhatók az örökhagyó valamely számítástechnikai eszközének memóriájában (pl. tablet, laptop, asztali számítógép), úgy osztják annak jogi sorsát, a hagyaték részeként hozzáférhetők az örökösök számára. (Kivéve persze, ha valamilyen titkosítást használva igyekezett ezt megakadályozni még életében az örökhagyó.)

Adatvédelmi szempontból a személyes adat kizárólag természetes személyhez kapcsolódhat, ebben egységes az adatvédelmi jogtudomány álláspontja, így elhunyt személy esetében máris bizonytalanná válik ezen adatok státusza. Megkerestünk több európai adatvédelmi hatóságot a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatos állásfoglalásukat kérve, és meglepve tapasztaltuk, hogy többen azért tartózkodtak a téma érdemi értékelésétől, mivel az elhunyt személy jogképességének megszűnésével személyes adatai is elveszítik azon „tulajdonságukat”, amely személyes adattá teszi őket, nevezetesen, hogy egy élő, természetes személyhez kapcsolhatók. Ilyen – álláspontunk szerint egyébként hibás – jogértelmezés alapján: ezen adatok a hozzájuk kapcsolható személy halálával egy jogilag „légüres térbe” kerülnének? Gyakorlatilag elveszítenék jogi relevanciájukat, és kizárólag, mint informatikai egység lebegnének a webkettes adattengerben? Aligha, hiszen ugyan a törvény – és itt az Infotv. hatályos megfogalmazására is gondolhatunk – betűje valóban e megoldás felé terelhet minket, de véleményünk szerint mégis hangsúlyosabb ezen adatok jogi jellegét tekintve, hogy létrejöttük idején természetes személyhez kapcsolódtak, és e személy halála után is rengeteg relevanciával rendelkezhetnek.

Polgári jogi oldalról egy lehetséges út lehet a dolog fogalmának kitérítése (ahogy azt teszi például több amerikai tagállami törvény), és a kézzel fogható, fizikai dolgokon túl a digitális térben létező „tulajdonokra” is a dologi jog analógiájának alkalmazása.

Sok esetben a fogyasztók díjat fizetnek a számukra az interneten hozzáférhetővé váló tartalmakért, így ezekben az esetekben az ilyen hozzáféréseket nyugodtan kategorizálhatjuk, mint a vagyoni értékű jogok egyik formáját. Ezek a hatályos öröklési jogi szabályozás szerint is a hagyaték részét képezik, hiába tűnik kissé science fiction szituációnak az, mikor a hagyatéki tárgyaláson az örökhagyó hátrahagyott vagyontárgyai mellett említésre kerül egy Spotify-, Netflix- vagy egy digitális Financial Times előfizetés is.

Sokkal nehezebb a dolgunk azonban, ha nem vagyoni értékű jogokról van szó, hanem olyan információkról, melyeknek egyrészt az elhunyt személy hozzátartozói számára felbecsülhetetlen érzelmi értéke lehet, ám – mivel ezek tartalma ismeretlen – egy esetben sem lehetünk biztosak abban, hogy nem Pandora-szelencéjét nyitjuk ki azzal, hogy hozzáférést engedünk az örökhagyó féltve őrzött titkaihoz. Az ezek mögött húzódó, jellemzően emocionális jellegű érdekek olyan ingoványos talajt jelenthetnek a jogalkotás számára, melynek szigorúan szövegezett törvények segítségével történő realizálása mindennek tűnik, csak egyszerű feladatnak nem.

3. Az Amerikai Egyesült Államok megoldásai

Nem meglepő, hogy tudomásunk szerint a modern jogrendszerek közül eddig elsőként és egyetlenként az Amerikai Egyesült Államok jogalkotása foglalkozott érdemben a kérdéskörrel. Ennek oka, hogy a legnagyobb szolgáltatók (Amazon, Google, Facebook, Yahoo) mind észak-amerikai székhelyűek, illetve ebből kifolyólag is, itt vált leghangosabban a tömegkultúra részévé az „online lét”.

Az online adatok sorsának jogszabályi szintű rendezése még nem minden amerikai állam jogalkotásában élvez prioritást: az Amerikai Egyesült Államok ötven tagállama közül mindössze nyolc fogadott el erre vonatkozó törvényi rendelkezéseket. E nyolc tagállami szintű szabályozás közül hét csak néhány mondatban, esetleg a törvénytörvények mondatainak egyes fordulataiban említi az ilyen adatokat. E nyolc államon (Connecticut, Delaware, Idaho, Indiana, Nevada, Oklahoma, Rhode Island és Virginia) kívül természetesen több törvényhozása előtt is felmerült az igény az öröklési jogon belül az online adatok egyes formáinak posztumusz sorsáról való jogalkotásra. Több esetben ezen igények konkrét törvényjavaslatokban öltöttek testet (például New Yorkban, Észak-Dakotában, Nebraskában), de ezek rendszerint elbuktak a zárószavazáson vagy meghozataluk határozatlan időre el lett halasztva. További tagállamokban nem is várható kapcsolódó egyedi tagállami törvények megalkotása a 2014 őszén elfogadott szövetségi szintű jogszabály, a *Uniform Fiduciary Acces to Digital Assets Act* miatt (lásd 3.2.)

3.1. Tagállami jogszabályok

A fenti említett tagállamok közül az első Connecticut volt, mely törvényi szintén rendelkezett arról, hogy kinek, milyen dokumentumok becsatolását követően köteles kiadni a szolgáltató az elhunyt elektronikus levelezési fiókjának tartalmát. E szerint az elhunyt vagyonának gondnoka vagy végrehajtója az, aki az őt kijelölő kinevezés, vagy a hagyatéki eljárásban hozott végzés valamint a halotti anyakönyvi kivonat becsatolásával írásban kérvényezheti a fiók tartalmához való hozzáférést.⁸

⁸ Bővebben lásd: *Connecticut General Statutes* 12. kötet, 45a cím (Hagyatéki bíróságok és eljárásuk) 802b fejezet 45a-334a. szakasz (2005.10.01.)

A connecticuti szabályozást szinte szó szerint vette át Rhode Island,⁹ majd Indiana állam¹⁰ következett, ahol a jogalkotó kibővítette a szabályozás tárgyát képező adatok körét, és az e-mail fiók helyett egy jóval univerzálisabb fogalmat, az „elektronikusan tárolt adatot” helyezte rendelkezései középpontjába.

Ezt követően Oklahoma¹¹ (majd az ő eredményeiket átvéve Idaho)¹² állam jogalkotói próbálták a túlságosan specifikus connecticuti és rhode islandi, illetve a túl generális indianai kodifikáció között megtalálni a középutat, és rendelkezéseiket a közösségi, mikroblog, „rövid szöveges üzenet”- és e-mail szolgáltatói honlapokon létrehozott felhasználói fiókokra terjesztették ki.

Jóval konzervatívabb megközelítést jelenít meg Nevada¹³ állam vonatkozó törvényi rendelkezése, amely csak az ezen oldalakon létrehozott fiókok megszüntetésének eszközésére ad felhatalmazást, míg Virginia¹⁴ állam érdekes módon csak a 21. életévét be nem töltött elhunyt személy törvényes képviselője számára enged hozzáférést az általa létrehozott fiókokhoz. (Utóbbi egy törvényi vélelmen alapul, mely alkalmazását bármikor kizárhatja a kiskorú írásban tett nyilatkozatával.)

Utolsóként Delaware¹⁵ állam fogadott el rendelkezéseket az online adatok posztumusz jogi sorsáról. Esetükben azonban átfogó szabályozásról beszélhetünk, amely nem meglepő: a kodifikáció alapját annak a szövetségi szintű jogszabálynak az eredeti szövege jelentette, mely végül 2014 őszén került elfogadásra, és amely a mai napig témánk szempontjából a legjelentősebb jogforrás, mivel széles körűen, részletesen és átláthatóan rendezi a szabályozással kapcsolatosan felmerülő kérdéseket, és egyúttal kijelölt egy, a jövő kodifikációja előtt nyitva álló lehetséges utat.

3.2. Szövetségi szintű jogszabályok

A legjelentősebb szövetségi szintű jogszabály a *Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act* (UFADAA), mely 2014. őszén került elfogadásra, azóta pedig már több módosításon is átesett. A nagy szolgáltatók (Facebook, Google, stb.) lobbitevékenysége is támogatta e szövetségi törvény elfogadását, hiszen számukra is sokkal egyszerűbb helyzetet eredményez, ha minden tagállamban egységes szabályokat kell betartaniuk.

⁹ *Rhode Island General Law* 33-27. Fejezet (Hagyatéki gyakorlat és eljárás) 1-5. szakasz (2007.05.01.)

¹⁰ *Indiana Code* 29. Cím (Öröklés) 1. Cikk 13. Fejezet 1.1 bekezdés (2007.05.01.)

¹¹ *Oklahoma Statutes* 58. Cím (A hagyatéki eljárás) 4. Fejezet 269. szakasz (2010.11.01.)

¹² *Idaho Statutes* 15. Cím (Egységes Hagyatéki Törvénykönyv), 3. Fejezet 7. Rész 15. szakasz (2011.07.01.)

¹³ *Nevada Revised Statutes* 143. Fejezet (A személyes képviselők jogai és kötelezettségei) 188. bekezdés (2013.10.01.)

¹⁴ *Virginia Code* 64.2 Cím, 1. Fejezet 110. szakasz (2013.10.01.)

¹⁵ *Delaware Code*, 12. Cím, V. Rész, 50. Fejezet, 5001-5007.§: *Fiduciary Acces to Digital Asset* (2015.01.01.)

Minden állam előtt nyitva a lehetőség, hogy elfogadja e törvényt, és jogrendszere részévé tegye. Mint fent említésre került, Delaware állam már így tett, igaz, ott a szövetségi törvény egy korábbi változatából indult ki a kodifikáció. Ezidáig 26 további tagállam jelezte, hogy megfontolja a törvény tagállami szintű elfogadását, így minden jel arra mutat, hogy ez a jogszabály lesz az érdemi törvényi szabályozás indikátora az egész Amerikai Egyesült Államokban.

A törvény rendkívül részletes értelmező rendelkezéseket követően az eljárni jogosult személyek egyes csoportjaira lebontva határozza meg azok kötelezettségeit és jogait az elhunyt (vagy cselekvőképtelen) személy online adataihoz való hozzáféréssel kapcsolatosan. Így külön szabályozás vonatkozik a hagyaték gondnoka, illetve végrehajtója, a cselekvőképtelen személy gondnoka, meghatalmazott ügyvéd és bizalmi vagyongazdálkodó eljárása esetén az elhunyt hátrahagyott adatainak kiadására.

Az eljárni jogosult személy – legyen a fent felsoroltak bármelyike – a felhasználó és az adatkezelő között létrejött szolgáltatási szerződés alanyának minősül, őt azok a jogok illetik meg, mint melyek illetnék a felhasználót. Így – az alkalmazandó adatvédelmi törvények rendelkezéseinek figyelembe vételével – kérheti az adatkezelőtől, hogy az a felhasználó elektronikus kommunikációjának tartalmát tegye megismerhetővé számára.

Az adatok kiadásának alapja itt is egy írásbeli kérvény, amelyet a szükséges igazolásokkal együtt az adatkezelőhöz kell benyújtani, aki a kézhezvételt követő 60 napon belül köteles eleget tenni az abban foglaltaknak. Ellenkező esetben bírósági határozattal lehet kötelezni erre.

A fenti szövetségi törvény mellett említést érdemel két korábban elfogadott jogszabály, amelyek ugyan csak korlátozott körben voltak alkalmazhatók az online adatok posztumusz problematikájára, mégis az *UFADAA* előtt a legtöbb esetben a szolgáltatók sikeresen tagadták meg az adatok kiadását ezekre hivatkozva.

A *Computer Fraud and Abuse Act*¹⁶ (CFAA) 1986-ban került elfogadásra, mint a már 2 éve létező *Comprehensive Crime Control Act*¹⁷ kiegészítése. E szövetségi törvény elsődlegesen büntetőjogi jellegű jogszabály, és eredetileg a számítógépes bűnözés ellen született, az elfogadásakor egyre nagyobb problémát jelentő hackerek és különböző vírusok létrehozói és terjesztői ellen. Az állami számítógépes rendszerek és államtitkok védelme érdekében kívánt fellépni, így nagy része témánk szempontjából nem releváns. Azonban mindenképp meg kell említenünk, ugyanis 1994 óta már polgári jogi kereset is indítható az e törvényben foglaltak megsértése ellen, és ez biztosított hivatkozási alapot a szolgáltatók számára.

A *CFAA* szerint jogsértést követ el, és ezért büntetőjogi felelősséggel tartozik az, aki szándékosan hozzáfér olyan számítógéphez, amelyhez nincs jogosultsága és ezáltal információhoz jut egy *védelem alatt álló számítógépről*, amennyiben magatartása államközi (tehát az USA tagállamai közötti) vagy külső államokkal folytatott kommunikációt érint.

¹⁶ Számítógépes Csalásokról és Visszaélésekről szóló törvény

¹⁷ Egységes Bűnüldözési Törvény

1986-ban a védett számítógép fogalma alá kizárólag az állami szervek (és alkalmazottaik) által használt és birtokolt, különleges védelem alatt álló eszközöket kellett érteni, ám 1994 óta a fogalom törvényi meghatározása megváltozott. Azóta minden olyan számítógép védettnek minősül, melyet államközi vagy külső államokkal való kommunikációra használnak, és polgári jogi kereset is indítható az ellen, aki e gépekkel szemben tanúsítja a fenti magatartást.

A törvény hétféle elkövetői magatartást nevesít, ezek közül egy van, melyre témánkat tekintve a szolgáltatók hivatkozhatnak, és megtagadhatják az elhunyt bármely adatának kiadását, ez pedig a titoktartás megsértése. Ugyanis a törvény nem csak a „külső behatolókkal” szemben helyez szankciókat kilátásba, hanem az adatok kezelői számára, akik jogosultak hozzáférni bizonyos adatokhoz, ám e jogosultságukat túllépik.

A szövetségi törvény fent kiemelt rendelkezései pedig remek lehetőséget kínálnak a szolgáltatók számára, hogy a jogszabályra hivatkozva megtagadják az elhunyt online adatainak kiadását személyes képviselői számára.¹⁸ Gyakorlatilag azokban az államokban, ahol nincs erre vonatkozó tagállami rendelkezés e szövetségi törvény jelenti az akadályát minden, az online adatok posztumusz megismerésére irányuló igénynek.

Szintén az elhunyt online adataihoz való hozzáférés korlátját jelentheti a hagyatéék személyes képviselője számára az *Electronic Communications Privacy Act*¹⁹ szövetségi törvény, annak is az ún. *The Stored Communications*²⁰ Act című része, mely kifejezetten kimondja: tilos a szolgáltató számára az általa biztosított elektronikus kommunikációval kapcsolatos bármely adat közzététele. E tilalom alól azonban meghatározott esetekben kivételt enged a törvény. Így az általa tárolt, elektronikus kommunikációval kapcsolatos adatokat kiadhatja a szolgáltató az ilyen kommunikáció címzettje számára (ha például nem került elküldésre az adott e-mail), amennyiben az elhunyt törvényes hozzájárulását adta, a hozzáférést kérő személy számára vagy a bűnüldöző szervek számára (amennyiben valószínűsíthető, hogy az adat információt tartalmaz egy bűncselekményre vonatkozóan).

A fenti esetekben a szolgáltató köteles az elhunyt online adatainak kiadására. Ezen kívül tartalmaz a törvény egy olyan rendelkezést, mely az önkéntes adatkiadást szabályozza. Ezt azonban csak az olyan „szolgáltatók” tehetik, melyek nem a nyilvánosság számára nyújtanak elektronikus kommunikációs szolgáltatást. Erre jó gyakorlati példa lehet egy munkáltató, mely mérlegelheti, hogy kiadja-e a hozzátartozók számára elhunyt alkalmazottja céges levelezését, illetve az olyan, alapvetően magánjellegű leveleket, melyeket az a céges e-mail fiókjából küldött.

¹⁸ LAMM, James D.; és mások: *The Digital Death Conundrum: How Federal and State Laws Prevent Fiduciaries from Managing Digital Property*. UNIVERSITY OF MIAMI LAW REVIEW, 2014.04.14., 402.

¹⁹ Az Elektronikus Kommunikációhoz Kapcsolódó Titoktartásról Szóló Törvény

²⁰ „Tárolt Kommunikáció”

3.4. A San Bernardino-ügy

Számtalan jogesetet kitermelt már az amerikai jogrendszer, a családjának utolsó üzenetét a támaszpont WiFi kapcsolatának hibája miatt elküldeni nem tudó katonától a cyberbullying áldozatául eső, búcsúlevelet blogján hagyó tinédzseréig, a legnagyobb médiafigyelmet azonban minden kétséget kizáróan a san bernardinói terrortámadást követő nyomozás kapta. Ebben az esetben ugyan nem kifejezetten online adatok álltak a középpontban, mégis elvitathatatlan, hogy sokakban ezen ügy révén ötlött fel a felismerés, hogy az általunk tárgyalt problémakör a jogi mellett rendkívül súlyos morális relevanciákat is hordoz.

2015. december 2-án a délelőtti órákban a kaliforniai San Bernardino városában található szociális központba behatolt két állig felfegyverzett személy, és az intézetben tartózkodó látogatók, dolgozók és egy kibérelt teremben zajló vállalati rendezvényen részt vevő személyek közül 14-et megöltek, 22 embert megsebesítettek. A rendőrség nagy erővel szállt ki a helyszínre, később tűzharc során az elkövetők életüket veszítették.

A Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) nyomozása során kiderült, hogy a két támadó Syed Rizwan Farook, amerikai állampolgár, egészségügyi közalkalmazott és felesége, Tashfeen Malik pakisztáni állampolgár voltak. Indítékaik a nyomozás elején ismeretlenek voltak a hatóságok előtt. Később felderítették, hogy az elkövetők régóta radikalizálódtak, és szimpatizáltak több terrorszervezettel (legfőképp az Iszlám Állammal), de nem tartoztak egyik kötelekébe sem.

A támadást követő nyomozás során az FBI birtokába került Farook iPhone 5c típusú mobiltelefonja, melyet munkahelyén kapott. Az elkövetők a támadást előtt saját, privát célra használt telefonjaikat megsemmisítették, így az egyetlen olyan készülék, amelyből adatokat tudott volna az FBI kinyerni, az ez a céges telefon volt. A problémát az jelentette a nyomozóhatóságok számára, hogy a készüléket gyártó Apple Inc. 2014 óta készülékeire az iOS operációs rendszer nyolcadik kiadását telepíti, melyben lehetősége van a készülék felhasználójának arra, hogy egy 4 számból álló kombinációval lezárja telefonját. Ezt követően bármikor, mikor valaki fel kívánja oldani a képernyőzárát, és hozzáférni a telefonon tárolt adatokhoz, be kell írnia a 4 jegyű kódot. Az iOS 8 újítása az, hogy ha valaki 10 egymást követő alkalommal hibás kódot ír be, úgy a rendszer automatikusan letörlíti a telefonon található összes adatot. Mivel a nyomozók nem ismerték a Farook által alkalmazott 4 jegyű kódot, így valahogy módot kellett arra találniuk, hogy megkerülhessék ezt a „beépített mechanizmust” anélkül, hogy elveszítenék az esetleges memóriában tárolt bizonyítékokat. Ebben az esetben nem feltétlenül online adatokról van szó – a jelentések szerint az Apple felhő alapú adattároló rendszerébe, az iCloudba két hónappal a támadás előtt lépett be utoljára Farook–, inkább offline adatokról, melyek egy különösen jól működő védelmi rendszerrel ellátott eszközön tároltak.

Később rendkívül súlyos vita alakult ki a nyomozó hatóságok és az Apple között, mely vita jelentősen megosztotta az amerikai társadalmat is.

Mivel a telefont gyártó vállalat sem rendelkezik a felhasználók által választott 4 jegyű azonosítóval, így az FBI nem a kód kiadását kérte elsődlegesen a vállalattól, nem is azt, hogy a saját – a világ élvonalába tartozó – szakmai apparátusukkal segítsenek „bejutni” a telefon memóriájába. A nyomozóhatóság kérése egy „hátsó ajtó”,²¹ vagyis egy olyan program elkészítése volt, amely kiiktatja a 10 sikertelen próbálkozás utáni automatikus törlődést a készülékből. Így egy, a lehetséges összes kombinációt egymás után szisztematikusan kipróbáló programmal előbb-utóbb fel tudnák oldani a készülék titkosítását.

Ezen feladat elvégzésére pedig az 1789-es *All Writs Act*²² hivatkozással, bírósági úton próbálta rávenni az Apple-t az FBI. A hivatkozott, közel 230 éves törvényben található az az igen generálisan megfogalmazott rendelkezés, mely szerint végzéssel²³ a bíróságok a hatáskörükbe és illetőségükbe tartozó ügyekben utasíthatják az állampolgárokat valaminek a tevésére, vagy valamely tevékenységtől való tartózkodásra, amennyiben ez megfelel a jog alapelveinek.²⁴

Az Apple az alábbi érveket hozta fel saját álláspontja erősítésére. Legfontosabb indokuk az volt, hogy egy „hátsó ajtó” elkészítése beláthatatlan veszélyt jelentene a felhasználók adatbiztonságára, mivel ez a program utána illetéktelen kezekbe kerülhet. Ezen kívül tartottak attól is, hogy veszélyes precedenst hozna létre a bíróság, ha elfogadná az *All Writs Act* ilyen kiterjesztő értelmezését. Ebben az esetben nem csupán az amerikai felhasználókra, hanem például az előző pénzügyi évben 59 milliárd dollárt Apple termékekre költő kínai felhasználókra,²⁵ és úgy általában a világ minden táján élő iPhone tulajdonosokra jelentene kockázatot. Ezen érvek mögé beálltak természetesen a legnagyobb szolgáltatók, az ACLU alapjogvédő szervezet, de még néhány áldozat hozzátartozói is.

Az ügy megoldására végül az FBI más módot talált, és egy izraeli céggel törette fel Farook telefonját. Témánk szempontjából nem is az eset végkifejlettje a leglényegesebb, hanem az amerikai társadalom reakciója. Míg a jogalkotás szintjén az USA a világ úttörőként igyekszik az elhunyt személyek hátrahagyott adataihoz biztosítani az örökösök és egyéb személyek hozzáférését, addig az első, nagy nyilvánosság előtt zajló, a XXI. század „adatfaló” társadalmához igazodó adatvédelmi ügyben a nyilván-

²¹ „Backdoor”, ahogy Tim Cook Apple vezérigazgató fogalmazott az ügyben kiadott nyílt levelében. (<https://www.apple.com/customer-letter/>, letöltés ideje: 2016.03.06.)

²² Végzésekről szóló törvény (<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1651>, letöltés ideje: 2016.03.06.)

²³ *Writ*

²⁴ A hivatkozott szöveg teljes egészében: *The Supreme Court and all courts established by Act of Congress may issue all writs necessary or appropriate in aid of their respective jurisdictions and agreeable to the usages and principles of law.*

²⁵ New York Times: Breaking Down Apple’s iPhone Fight With the U.S. Government <http://www.nytimes.com/interactive/2016/03/03/technology/apple-iphone-fbi-fight-explained.html?mabReward=A6> (letöltés ideje: 2016.04.12.)

nosság nagy része a „privacy” teljes védelme mellett foglalt állást még úgy is, hogy egy terrorista telefonjának feltörése volt a vita kiindulópontja.

A jövő legfontosabb kérdése az, hogy ezek után újraértékeli-e jogalkotói törekvései, illetve annak irányát Amerika.

4. A jelenlegi helyzet Magyarországon

4.1. Jogszabályi környezet és a gyakorlat lehetőségei

A téma hazai aspektusát vizsgálva már nincs olyan könnyű dolgunk, mint az USA esetében. Jogszabályi szinten alig kerül említésre a kérdéskör. Egyedül az Ügyfélkapu fiók sorsának és tartalmának halál utáni rendezése, amely esetében reagált a jogalkotó az új kor igényeire ebben a tekintetben. A szabályozott elektronikus ügyintézési szolgáltatásokról és az állam által kötelezően nyújtandó szolgáltatásokról szóló 83/2012. (IV. 21.) Korm. rendelet 135.§-ában találjuk azt az eljárásrendet, amely alapján a hagyatéki eljárás során a közjegyző kiadhatja a hozzáféréshez szükséges titkosító kulcspárt e fiók tartalmához az örökösök részére.

Törvényi szabályozás hiányában az elhunyt személy adatainak sorsát az egyes oldalak felhasználási feltételei határozzák meg, melyeket regisztrációkor minden felhasználó elfogad. Ezen szabályzatok közös jellemzője, hogy semmilyen formában nem engednek hozzáférést az örökösök számára. Néhány szolgáltató (például Facebook, vagy megszűnéséig az Origo Zrt. tulajdonában álló iWiW) a néhai hozzátartozó fiókjának törlésére ad ugyan lehetőséget, de ahhoz az amerikai tagállami törvényekben meghatározott formaságokhoz hasonlóan, csak megfelelő igazolások bemutatását követően (jellemzően halotti anyakönyvi kivonat).

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy hazánkban nem történt még olyan eset, amely felhívta a hatóságok figyelmét a téma aktualitására. A hazai aspektus vizsgálatának részeként mindenképp meg kell említeni azt a jogeset, amely 2015 őszén került a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) asztalára. Az ügy nyomán egy ajánlás²⁶ is került kibocsátásra az online adatok halál utáni jogi sorsának tárgyában, sőt, Péterfalvi Attila, a NAIH elnöke később az Igazságügyi Minisztériumhoz is fordult a tárgyban hozandó jogalkotási elmaradásokra felhívva a tárca figyelmét.

4.2. Jogeset a NAIH gyakorlatában

A Hatósághoz 2015 őszén érkezett beadvány egy szörnyű tragédiára hívta fel a figyelmet. Egy magyarországi vidéki városban élő férjzett, kétgyermekes asszony megismerkedett a Facebook közösségi oldalon egy indiai férfival, akivel szoros érzelmi kapcsolatba

²⁶ http://www.naih.hu/files/Ajanlas_online-adatok-halal-utani-sorsarol.pdf (letöltés ideje: 2016.04.02.)

került. A férfi próbálta rávenni az asszonyt, hogy segítsen neki Magyarországra jutnia a vízumhoz szükséges meghívólevél küldésével, ugyanis feleségül akarta venni. A nő megpróbált eleget tenni a férfi egyre követelőzőbb kéréseinek, ennek nyomán azonban férje is tudomást szerzett az eltitkolt kapcsolatáról. Ezt követően pár nappal a férj egy éjszaka brutális módon meggyilkolta családját (feleségét és két kisgyermeküket), majd magával is végzett.

A szörnyű tragédia azonban nem ért itt véget, az indiai férfi elkezdte telefonon és Facebookon megkeresni a hölgy ismerőseit és édesanyját, továbbra is azt követelve, hogy segítsenek neki Magyarországra jutni. Mivel a rokonok nem tettek ennek eleget, elkezdett intim fotókat az asszonyról, és kettejük beszélgetéseiről készült felvételeket közzé tenni a Facebookon, ezzel próbálva megszarolni a gyászoló családot. Később több bulvárlapnak és televízióknak is nyilatkozott és tovább zaklatta a családot, például nyilvánosan megosztotta a gyászoló édesanya telefonszámát is.

A fenti ügy nyomán érkezett beadvány a NAIH-hoz. A felkavaró tartalmú beadvány rengeteg kérdést felvet. A kegyeleti jogsértéshez nem férhet egy pillanatig sem kétség. A nagymama fenyegetése kimeríti a kényszerítés és a zaklatás Büntető Törvénykönyvbeli tényállását, ezen felül a kegyeletsértés tényállása is megvalósult. Az indiai férfi felelősségre vonása nemzetközi magánjogi és büntetőjogi értékelést igényel. Természetesen cselekedetei erkölcsi és morális alapon is elítélendők. Témánk szempontjából más kérdések igényelnek „hideg fejjel” lefolytatott vizsgálatot.

Adatvédelmi jogi szempontból a NAIH nem tudott sok segítséget nyújtani válaszeleveníben a beadványozónak. Az Infotv. területi hatálya nem terjed ki az adatkezelőre, az ugyanis a Magyarországon folytatott adatkezelésre alkalmazható. A Facebook európai szerverei Svédországban találhatóak, így az egyetlen praktikus eszköz a sértő tartalmakat eltávolítani kívánók kezében az ún. „jelentés”, amellyel a szolgáltató figyelmét felhívják ezekre a tartalmakra. A Facebook pedig eddigi gyakorlata alapján ebből a szempontból „előbb ló, aztán kérdez”, vagyis a jelentést követően eltávolítja az oldalról azokat a tartalmakat, amelyekkel szemben felmerül a jogsértés gyanúja.

Az Infotv. által biztosított információs önrendelkezési jog szükségképpen az adattal érintett természetes személyt illeti meg, így ebben az esetben az elhunyt asszony ezen jogai halála után nem voltak érvényesíthetők.

Az intim fotók nyilvánosságra hozása egyértelműen a kegyeleti jog súlyos megsértését valósítja meg. A Ptk. 2:50 § szerint az elhunyt emlékének megsértése miatt bírósághoz a hozzátartozó, illetve az fordulhat, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. A legnagyobb probléma, hogy a fenti szakaszon kívül nem találunk olyan hatályos jogszabályt, mely az elhunyt személyiségi jogait védené. Ahogy a 2. fejezetben is kiemelésre került, a természetes személy halálával személyiségi jogainak nem lesz a továbbiakban alanya, így nem is lesz olyan személy, aki felléphetne védelmükre. Létezik a jogirodalomban a kegyeleti jognak egy ún. progresszív értelmezése, melyre a Ptk. Nagykommentár is utal. E szerint a személy személyiségi értékei a halála után

is tovább élnek, és ezeket a kegyeleti jog „jogosultja” érvényesítheti, vagyis az elhunyt emlékének megsértése a hozzátartozókat sérti elsődlegesen, az ő emlékezéshez való jogukat, így eképp az elhunyt halálát követően is ők azok, akiknek rendelkezésükre állnak jogvédelmi eszközök. Ez a megközelítés álláspontunk szerint helyes logikát követ, ám a Kódexbe illesztett kettő mondat egyáltalán nem tölti meg kellő mélységgel és tartalommal. Az amerikai szabályozás, mely néhány esetben kijelöl egy olyan „képviselőt” aki az elhunyt és a hagyatéék érdekében jár el a hagyatéki eljárás során, a kézzelfogható és nem kézzelfogható vagyontárgyának sorsa rendezésekor, szintén e logikai mentén épül fel.

5. Összegzés

Az eddigiekben bemutatásra kerültek azon aspektusok és körülmények, amelyek időszerűnek mutatják 2016-ban azt, hogy a jogalkotás érdemben foglalkozzon az online adatok halál utáni jogi sorsának kérdéskörével. Bemutatásra került az Egyesült Államok megoldása, ahol már évek óta napirenden volt a téma, előbb tagállami, majd szövetségi szinten. Majd tárgyalásra került az legnagyobb nyilvánosságot kapó adatvédelmi vita, amely jelentős mértékben megosztotta az amerikai társadalmat, és amelyre teljesen ellentétes reakciót adott a többség, mint az az irány, amely felé az ország kodifikációja halad.

A hazai helyzet elemzésekor azt tapasztaltuk, hogy a szabályozó még egyáltalán nem érezte időszerűnek a kérdés rendezését, a jogalkalmazás és a gyakorlat részéről azonban egyre több jel mutat arra, hogy ez a helyzet tartósan nem maradhat fenn.

A következőkben röviden igyekezünk bemutatni a lehetséges jogalkotói utakat, melyeket követve témánk tekintetében fejlettségében felzárkózhatna jogrendszerünk az amerikai mellé, esetleg meg is haladhatná azt.

Amennyiben a kérdést az öröklési jog lencséjén keresztül vizsgáljuk, kézenfekvő kérdésünk úgy hangozhat: milyen módon lehetséges a végrendekezés szabályait úgy alakítani, hogy azok elősegítsék az online adatokkal való rendelkezést, illetve az örökösök részéről az azokhoz való hozzáférést?

A problémát az jelenti, hogy ugyan a hagyatéék fogalma magában foglalja az adott jogalany jogainak és kötelezettségeinek összességét, ám szűkebb kört fog át, mint maga a vagyon, ugyanis nem képezik részét a személyhez kötött jogosultságok és kötelezettségek (ahogy a közjogi jogok és kötelezettségek sem). Ennek fényében – mint fent említésre került – a vagyoni értékű jogokat (mint például domain nevek, előfizetések médiatartalmakra) a jelenlegi törvényi szabályozás keretei közt is végrendeletünkbe foglalhatjuk, illetve a hagyatéék részeként átszállhat az örökösökre. (Más kérdés, hogy ezzel a valóságban milyen gyakran élnek a jogalanyok.) Az állam jogalkotó mechanizmusának működésbe hozását az indokolná, hogy az online adatok egy másik csoportja sokkal inkább bírja a személyhez kötött jogosultságok tulajdonságait (nem véletlenül rendelkezik úgy a legtöbb

szolgáltató a Felhasználó Feltételekben, hogy ezek átruházása nem lehetséges). Erre az ellentmondásra kellene választ adni a jogalkotónak. Álláspontunk szerint ennek egyik módja az lenne, ha a Kódex konkrétan rendelkezne az egyes, hagyaték részét nem képező „jogok” sorsáról, ugyanis az az általános rendelkezés, mely szerint ezek a jogosult halálával megszűnnek,²⁷ több esetben sértik az örökösök jogos érdekét (például az emlékezéshez való méltányolható igényt) vagy túlságosan leegyszerűsítve próbálnak rendezni egy összetett problémát. Ennek kiküszöbölését tehetné a jogalkotó az online adatok konkrét kiemelésével, vagy egy tágabb kategória megalkotásával, melybe beleesnének az ilyen adatok.

A jogalanyok részére a jelenlegi jogszabályi környezet is biztosítja – bizonyos szinten – a hagyaték részeként nem értelmezhető online adatokról való rendelkezést a halálukat követő időre. A legprofánabbnak nyilvánvalóan az tűnik, ha az egyes, nem átruházható fiókokhoz való hozzáféréshez szükséges adatokat (jellemzően: felhasználónév, jelszó) okiratba foglalják, és azt ügyvédi vagy közjegyzői letétbe helyezik, esetleg kevésbé hivatalos és biztonságos formát alkalmazva egyszerűen átadják örökösöknek. Ezzel azonban természetesen csak a legfontosabb, leggyakrabban használt adatokhoz való hozzáférést lehet biztosítani, valószínűtlennek tűnik, hogy valaki az összes, online fiók létrehozása esetén azt belefoglalja ebbe az iratba. Ha a hozzáférést az örökhagyó biztosította, akár meghagyással ki is jelölhet egy örököst, aki számára kifejezett feladatként tűzi ki online adatai halála utáni törlésének eszközölését (akár saját kezűleg, akár a szolgáltató által).

Ugyan a magyar jogrendszerrel egyelőre meglehetősen idegennek tűnik, de véleményünk szerint a leghatékonyabban akkor lehetne rendezni e jogkérdést, ha az amerikai szabályozáshoz hasonlóan bevezetésre kerülne egy olyan *képviselő* fogalma, aki az elhunyt halála után rendelkezik minden olyan jogviszonyáról, melyre a végrendelet vagy a törvényes öröklés természeténél fogva nem tud kiterjedni, tehát a nem vagyoni értékű jogokra és kötelezettségekre, illetve a személyhez kötött jogosultságokra. A fent tárgyalt tagállami törvények közül az indianai szabályozás alapulvétele tűnik a legkézenfekvőbbnek, némi konkretizálást eszközölve a – talán túlságosan tágan értelmezhető – szövegen.

Ezen megoldáshoz ugyan a jogszabályi környezetet is jelentősen alakítani kéne, és természetesen a *képviselő* jogai és kötelezettségei is részletes meghatározást igényelnének, illetve eljárásnak alapszabályainak lefektetése is szükségesnek mutatkozna, azonban ezzel hosszú távra lehetne rendezni egy olyan kérdéskört, mellyel kapcsolatban így is lemaradásban van a magyar jogalkotás.

A fentiekén túl természetesen még számtalan módon lehetne rendezni jogszabályi szinten a kérdéskör egyes részeit, több jogterület is magáénak „érezheti” a jogalkotás felelősségét. Álláspontunk szerint először mindenképp az öröklési jog szabályainak „felnyitásával” kellene jogi legitimációt adni az online adatokkal halál utáni jogi sorsával kapcsolatos általános igényeknek, ahogy teszik ezt az amerikai tagállami kódexek is.

²⁷ Vö. OROSZ Árpád: Öröklési jog. In: WELLMANN György: *Az új Ptk. magyarázata I/VI*. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 173-174.

Szuchy Róbert¹

ENERGETIKA - INTELLIGENS RENDSZEREK

ENERGY – SMART GRIDS

Abstract

The purpose of this study is to offer a short overview of the smart grid and smart metering on the energy market – especially on the electricity market – and the emerging regulatory problems. Smart Grids could be described as an upgraded electricity network to which two-way digital communication between supplier and consumer, intelligent metering and monitoring systems have been added. They can make an important contribution to the new strategy for smart, sustainable and inclusive growth, including the objectives proposed under the flagship initiative for a resource-efficient Europe and Europe's energy and climate goals, which are at the heart of the internal market for energy.

Member States should encourage the modernization of distribution networks, such as introduction of smart grids, which should be built in a way that encourages decentralized generation(?) and energy efficiency. These systems shall support advanced tariff systems too. This functionality relates to both the demand and the supply side. Smart metering systems should include advanced tariff structures, time-of-use registers and remote tariff control. This should help consumers and network operators to achieve energy efficiencies and save costs by reducing the peaks in energy demand. It is strongly recommended that smart metering system allows automatic transfer of information about advanced tariffs options to the final customers, e.g. via standardised interface. It should also allow remote on/off control of the supply and/or flow or power limitation.

The recharging of electric vehicles at recharging points should, if technically and financially reasonable, make use of intelligent metering systems in order to contribute to the stability of the electricity system by recharging batteries from the grid at times of low general electricity demand and to allow secure and flexible data handling. In the long term, this may also enable electric vehicles to feed power from the batteries back into the grid at times of high general electricity demand. Intelligent metering systems enable real-time data to be produced which is needed to ensure the stability of the grid and to encourage rational use of recharging services.

¹ Dr. Szuchy Róbert, PhD, egyetemi docens, tanszékvezető-helyettes, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

1. Bevezetés

A gyorsan fejlődő energia-piac célja, hogy az Európai Unió valamennyi fogyasztója, azaz a lakosság és a vállalkozások számára valós választási lehetőséget teremtsen, új üzleti lehetőségeket nyisson és bővítse a határokon keresztül történő kereskedelmet, és ezáltal hatékonyságjavulást, versenyképes árakat és magasabb szintű szolgáltatásokat teremtsen, továbbá hogy hozzájáruljon az ellátás biztonságához és fenntarthatóságához.

Az Európai Unió gazdasági növekedésének záloga mind nyilvánvalóbb módon az európai polgárok és vállalatok számára kínált termékek és szolgáltatások innovációja. Az innováció segít megküzdeni az egyik legfőbb kihívással is, amellyel napjainkban Európának szembe kell néznie, tudniillik a természeti erőforrások hatékony és fenntartható felhasználásának biztosításával. Az ezt szem előtt tartó gondolkodásnak a jövőbeli energiainfrastruktúra kialakításában is tükröződnie kell. A meglévő hálózatok és mérési rendszerek jelentősebb korszerűsítése nélkül stagnálni fog a megújulóenergia-termelés, veszélybe kerül a hálózati biztonság, elszalasztjuk az energiamegtakarításra és -hatékonyságra kínálkozó lehetőségeket, és nagy mértékben le fog lassulni a belső energiapiac fejlődési üteme.²

Az uniós polgárok számára biztosított alapvető szabadságok – többek között az áruk szabad mozgása, a letelepedés szabadsága és a szolgáltatások nyújtásának szabadsága – csak teljesen nyitott piacon valósulhatnak meg, amely minden fogyasztó számára lehetővé teszi a kereskedők szabad megválasztását, és az energiakereskedők számára is biztosítja fogyasztóik szabad ellátásának lehetőségét. A verseny és a lehető legversenyképesebb áron történő energia-ellátás biztosítása érdekében a tagállamoknak és a nemzeti szabályozó hatóságoknak lehetővé kell tenniük a különféle energiaforrásokból származó energiák határon átnyúló piaci hozzáférést. A verseny előmozdítása érdekében a villamos energia és földgáz belső piacán a fogyasztók számára lehetővé kell tenni a kereskedő megválasztását, valamint azt hogy energia-szükségleteik fedezésére több kereskedővel is szerződést kössenek.

Az hatályos Európai Unió szabályozás célként tűzik ki az intelligens mérési rendszerek bevezetését. A tervek szerint 2020-ig legalább a fogyasztók 80 %-át el kell látni intelligens mérési rendszerrel.

A jelen tanulmány célja, hogy áttekintést adjon az intelligens rendszerekről, úgymint az okos-mérés és okos hálózatok kérdésköréről (*smart metering, smart networks*), valamint a témához szorosan kapcsolódó területeket, mint például az e-mobilitás jogi szabályozási helyzetét áttekintse.

² Intelligens hálózatok: az innovációtól a megvalósításig: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Brüsszel, 2011.4.12. COM(2011) 202

2. A szabályozás keretei

Az Európai Unió energiapiacára vonatkozó hatályos szabályokat az un. EU harmadik energiacsomagja tartalmazza. A harmadik energiacsomag 2009. szeptember 3-án lépett hatályba és az irányelveit a tagállamoknak 2011. március 3-ig kellett implementálniuk jogrendszerükbe, amelyek közül kiemelendő a villamos energia piac elsődleges szabályai meghatározó 72/2009/EK³ irányelv és a földgázpiacot szabályzó 73/2009/EK irányelv.⁴

A fent felsorolt irányelvek már olyan előremutató rendelkezéseket is tartalmaznak, amelyek megteremtik az alapját az intelligens rendszerek és intelligens hálózatok bevezetésének. Természetesen a jövőben szükségesnek mutatkozik majd, hogy az EU szabályozása további részletszabályokat határozzon meg az egyes „*smart rendszerek*” vonatkozásában, azonban a jelenleg rendelkezésre álló technológia sokszínűség és kezdeti megoldások nem teszik lehetővé és nem is feltétlenül szükséges az ennél részletes szabályozás.

Az energiapiacra, különösen a villamosenergia-piacra számos szempontnak kell egyidejűleg érvényesülnie. Az első ilyen szempont az ellátásbiztonság kérdésköre. Ahogy a 72/2009/EK irányelv is meghatározza, a belső villamosenergia-piac célja, hogy az Európai Unió valamennyi fogyasztója, azaz a lakosság és a vállalkozások számára valós választási lehetőséget teremtsen, új üzleti lehetőségeket nyisson és bővítse a határokon keresztül történő kereskedelmet, és ezáltal hatékonyságjavulást, versenyképes árakat és magasabb szintű szolgáltatásokat teremtsen, továbbá hogy hozzájáruljon az ellátás biztonságához és fenntarthatóságához⁵.

Az 2009/72/EK irányelv egyben célul tűzi ki a verseny biztosítását is. Annak érdekében, hogy a fogyasztók teljes mértékben kihasználhassák a villamos energia liberalizált belső piacában rejlő lehetőségeket, a tagállamoknak alapvető jelentőséget kell tulajdonítaniuk annak, hogy a különböző kereskedők közötti tisztességes versenyt és a piachoz való könnyű hozzáférést, illetve új villamosenergia-termelési kapacitást biztosítsanak⁶.

2.1. A termelés és a hálózatüzemeltetés szétválasztása

Az harmadik energiacsomag alapján a tagállamoknak a termelés és a hálózatüzemeltetés szétválasztásának a következő három módja között kell választaniuk: a tevékenységek teljes

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 211., 2009.8.14., 55. o.]

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/73/EK irányelve (2009. július 13.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 211., 2009.8.14., 94. o.]

⁵ 2009/72/EK irányelv (1) Preamb.

⁶ 2009/72/EK irányelv (61) Preamb.

tulajdonosi szétválasztása (az integrált vállalatok eladják gáz-, illetve áramhálózatukat), vagy az integrált vállalatok fenntartása úgy, hogy a szállító hálózatot átadják egy független rendszerirányítónak (*independent system operator - ISO*), vagy független szállításirendszer-üzemeltető modellt választanak (*independent transmission operator - ITO*), ahol a cégek megtarthatják tulajdonukban a vezetékeket, de biztosítani kellene, hogy ezek a gyakorlatban függetlenül működnek.

2.2. Az intelligens mérési rendszerek bevezetésének a kötelezettsége

Az irányelvek célként tűzik ki az intelligens mérési rendszerek bevezetését. Ugyanakkor az intelligens mérési rendszerek bevezetése gazdasági értékelésen kell hogy alapuljon. Amennyiben az értékelés következtetése szerint az ilyen mérési rendszerek bevezetése csak bizonyos mennyiségű villamosenergiát fogyasztók számára gazdaságilag ésszerű és költséghatékony, akkor a tagállamok az intelligens mérési rendszerek bevezetésekor ezt figyelembe vehetik.⁷ Az energiahatékonyság előmozdítása érdekében a tagállamok – vagy amennyiben a tagállam úgy rendelkezik, a szabályozó hatóság – nyomatékosan javasolják a villamosenergia-ipari vállalkozásoknak, hogy optimalizálják a villamosenergia-felhasználást, például energiagazdálkodási szolgálatok nyújtása, innovatív árképzési formulák kidolgozása vagy intelligens mérési rendszerek, illetve adott esetben intelligens hálózatok bevezetése révén. A tagállamok például intelligens hálózatok létrehozása révén ösztönzik az elosztóhálózatok korszerűsítését, amit úgy kell megvalósítani, hogy ösztönözze a decentralizált villamosenergia-termelést, és biztosítsa az energiahatékonyságot⁸. Az irányelv szerint 2020-ig legalább a fogyasztók 80 %-át el kell látni intelligens mérési rendszerrel⁹.

3. Az intelligens hálózatok fogalma és jelentősége

Az intelligens hálózatokkal foglalkozó európai munkacsoport meghatározása szerint az intelligens hálózatok olyan villamosenergia-hálózatok, amelyek hatékonyan integrálják, a hálózathoz csatlakozó valamennyi felhasználó (termelő, fogyasztó, valamint aki mindkettő egyszerre) magatartását és intézkedéseit annak érdekében, hogy biztosítsák egy gazdaságilag hatékony, fenntartható, alacsony veszteséggel járó, magas színvonalú, ellátási biztonságot nyújtó és biztonságos villamosenergia-rendszer rendelkezésre állását.

Az intelligens hálózatok olyan korszerűsített villamosenergia-hálózatokként jellemezhetők, amelyekhez kétirányú – a szolgáltató és a fogyasztó közötti digitális adatátvitel, valamint intelligens mérési és nyomonkövetési rendszerek társulnak. Az intelligens hálózatoknak rendszerint szerves részét alkotja az intelligens mérés.

⁷ 2009/72/EK irányelv (55) Preamb.

⁸ 2009/72/EK irányelv (27) Preamb.

⁹ 2009/72/EK irányelv, I. melléklet, 2. pont

Az intelligens hálózatok lehetővé teszik a fogyasztók, a háztartások, a vállalkozások, a többi hálózati felhasználó és az energiaszolgáltatók közötti közvetlen interakciót és kommunikációt. A fogyasztóknak ezzel korábban nem tapasztalt lehetősége nyílik egyéni fogyasztói szokásaik közvetlen ellenőrzésére és befolyásolására, ami vonzóvá teszi számukra a hatékonyabb energiafelhasználásra való áttérést, főként ha az párosul a felhasználás időpontját figyelembe vevő árképzéssel. A hatékonyabb, célzottabb irányítás növeli a hálózat üzemeltetésének biztonságosságát és gazdaságosságát. A jövő széndioxid-mentes energiarendszerének gerincét az intelligens hálózatok fogják képezni. Segítségükkel nagy mennyiségű tengeri és szárazföldi megújuló energia integrálható a rendszerbe, és miközben elő fogják mozdítani az elektromos járművek elterjedését, továbbra is gondoskodnak a hagyományosan megtermelt energia rendelkezésre állásáról és az energiarendszer egyensúlyáról. Az intelligens hálózatok bevezetése alkalmat kínál – a főként kkv-k által fémjelzett elektrotechnikai és elektronikai iparban tevékenykedő – uniós technológiaszolgáltatóknak arra, hogy a jövőben fokozzák versenyképességüket és vezető szerepet töltsenek be a globális technológiai szintéren.

Az intelligens hálózatok a hagyományos energetikai vállalkozások és az új belépők, például IKT-vállalkozások (köztük kkv-k) számára platformot jelentenek új, innovatív energetikai szolgáltatások kidolgozására, az adatvédelem és a kiberbiztonsággal kapcsolatos kihívások kellő figyelembevételével. Ez a dinamikus folyamat várhatóan ki fogja élezni a kiskereskedelmi piaci versenyt, előmozdítja az üvegházhatásúgáz-kibocsátások csökkentését és lehetőséget teremt a gazdasági növekedésre.

A harmadik energiacsomagban megfogalmazott rendelkezések és különösen a villamos energiáról szóló 2009/72/EK irányelv I. mellékletének 2. pontja kötelezettségként írják elő a tagállamok számára az (intelligens hálózatok megvalósulását döntően segítő) intelligens mérési rendszerek bevezetésére vonatkozó értékelést, valamint a kedvezően értékelt mérőberendezések 80%-ának üzembe helyezését. Az intelligens hálózatok olyan eszköznek is tekinthetők, amely révén a tagállamok az energiahatékonyság előmozdítására vonatkozó kötelezettségüket teljesítik. Az energia-végfelhasználás hatékonyságáról és az energetikai szolgáltatásokról szóló 2006/32/EK irányelv (amelynek felülvizsgálatát a Bizottság jelenleg mérlegeli¹⁰) szintén olyan mérést ír elő, amely pontosan tükrözi a végső fogyasztó tényleges energiafogyasztását, és tájékoztatást nyújt a tényleges felhasználási időszakról.

Ami az intelligens hálózatok hosszú távú jelentőségét illeti, „Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású, versenyképes gazdaság 2050-ig történő megvalósításának ütemterve” című bizottsági közlemény¹¹ leszögezi, hogy az intelligens hálózatok különös jelentőséggel bírnak az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság szempontjából, hiszen előmozdítják a keresletoldali hatékonyság növelését, a megújuló energiaforrások térnyerését, a megosztott villamosenergia-termelést és a közlekedési ágazat villamosítását.

¹⁰ Energiahatékonysági terv 2011, COM(2011) 109.

¹¹ A Bizottság közleménye: Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású, versenyképes gazdaság 2050-ig történő megvalósításának ütemterve COM(2011) 112/4.

4. Az intelligens rendszerek elterjedése az Európai Unióban

Az elmúlt évtizedben mintegy 300 intelligens hálózatokkal kapcsolatos projekt indult Európában, melyek keretében több mint 5,5 milliárd EUR-t fordítottak beruházásokra. Az EU költségvetésére ebből mintegy 300 millió EUR hárult. Az EU-ban az intelligens hálózatok tényleges kiépítése egyelőre kezdeti szakaszban van. Napjainkban az EU háztartásainak csak kb. 10%-ában szereltek fel valamilyen fajta intelligens mérőberendezést, és ezek többsége sem feltétlenül nyújt teljes körű szolgáltatást a fogyasztók részére. Az intelligens mérőberendezéssel rendelkező fogyasztók azonban így is 10%-kal tudták csökkenteni energiafogyasztásukat. Egyes kísérleti projektek eredményei arra utalnak, hogy a tényleges energiamegtakarítás még ennél is több lehet. Más kísérleti projektek kimutatták, hogy az intelligens hálózatok révén jelentősen csökken a kibocsátott CO₂-mennyiség. Az intelligens hálózatok globális hatását vizsgáló „Smart 2020” tanulmány¹² becslése szerint a kibocsátott CO₂ mennyisége 15%-kal csökkent.

A várakozások szerint az intelligens hálózatok új munkahelyeket teremtenek és további gazdasági növekedést eredményeznek. Pillanatnyilag azonban jelentős úr tátong az európai beruházások tényleges és optimális mértéke között, ami csak részben magyarázható a jelenlegi gazdasági hanyatlással. A beruházási költségek vélhetően elsősorban a hálózatüzemeltetőkre és az ellátókra fognak hárulni. Ugyanakkor a hálózatüzemeltetők nem lesznek hajlandók nagyobb mérvű beruházásokra mindaddig, amíg kidolgozásra nem kerül egy méltányos költségmegosztási rendszer, és egyensúlyt nem sikerül találni a rövidtávon szükséges beruházási költségek és a hosszabb távon remélhető haszon között.

A beruházók egyelőre az értéklánc mentén való költség- és haszonmegosztás optimális modelljén dolgoznak. Nem egyértelmű, miként lehet az intelligens hálózatok komplex rendszereit integrálni, hogyan kerüljenek kiválasztásra a költséghatékony technológiák, mely műszaki normák érvényesüljenek a jövőbeli intelligens hálózatok tekintetében, és az is kérdés, hogy a fogyasztók elfogadják-e egyáltalán az új technológiát.

Az Európa Bizottság javaslata szerint a fejlesztések során célszerű elsősorban az alábbiakra összpontosítani: műszaki szabványok kidolgozása; a fogyasztói adatok védelmének biztosítása; az intelligens hálózatok alkalmazását ösztönző szabályozási keret megalkotása; nyitott és versenyalapú kiskereskedelmi erősítése a fogyasztók érdekében; technológiai és rendszer-innovációk folyamatos támogatása.

5. Adatkezelési kérdések és aggályok az intelligens hálózatok vonatkozásában

Az intelligens hálózatok széles fogyasztói körben való elfogadása szempontjából alapvetően fontos lenne – az adatvédelmi hatóságokkal, mindenekelőtt az európai adatvédelmi biztossal együttműködve – olyan jogi és szabályozási kereteket kialakítani,

¹² SMART 2020: Enabling the low carbon economy in the information age, elérhető: http://www.smart2020.org/_assets/files/02_smart2020Report.pdf [2016.04.30.]

amelyek tiszteletben tartják a fogyasztók személyes adatainak védelmét. Hasonlóképpen fontos lenne megkönnyíteni a fogyasztók számára a valamely harmadik fél által feldolgozott energiafogyasztási adataik elérését és ellenőrzését. Az információcsere során védeni kell a hálózatüzemeltetők és más szereplők bizalmas üzleti adatait is, illetve lehetővé kell tenni a vállalkozások számára, hogy a hálózati adatokat biztonságos módon tehesék egymás számára hozzáférhetővé.

A személyes adatok feldolgozását szabályozó irányadó jogszabály a személyes adatok védelméről szóló 95/46/EK irányelv¹³. Az irányelv technológiamentes, a benne foglalt adatfeldolgozási alapelvek bármely ágazat személyesadat-feldolgozására alkalmazandók, így vonatkoznak az intelligens hálózatok bizonyos aspektusaira is. A „*személyes adatok*” meghatározásánál körültekintően kell eljárni, hiszen a személyes és nem személyes adatok közötti különbségtétel rendkívül fontos az intelligens hálózatok későbbi alkalmazása szempontjából. Ha a feldolgozott adatok technikai jellegűek és nem vonatkoznak egy azonosított vagy azonosítható természetes személyre, akkor a megosztott rendszerek üzemeltetői, az intelligens mérőberendezések üzemeltetői és az energetikai szolgáltató vállalkozások ezeket az adatokat a fogyasztók előzetes engedélye nélkül is feldolgozhatják. Noha az európai adatvédelmi keretszabályozás megfelelő és nem szükséges bővíteni alkalmazási körét, a nemzeti jogi keretek tekintetében szükség lehet bizonyos kiigazításokra annak érdekében, hogy azok figyelembe vegyenek egyes tervben lévő intelligenshálózati funkciókat. Természetesen elképzelhető, hogy az intelligens hálózatok széles körű alkalmazása folytán ki kell terjeszteni annak a kötelezettségnek a hatókörét, amely szerint a személyes adatok feldolgozásáról be kell számolni a nemzeti adatvédelmi hatóságoknak. A tagállamok feladata gondoskodni arról, hogy ez az uniós és a nemzeti adatvédelmi jogszabályokkal teljes összhangban menjen végbe, amikor az intelligens hálózatok kiépülnek, illetve különösen amikor az adatok tulajdonjogával, a felettük való rendelkezéssel és az elérésükkel kapcsolatos szerep- és felelősségmegosztási kérdések eldőlnék.

Az energiaellátás folyamatossága és a fogyasztók biztonsága szempontjából elengedhetetlen, hogy a hálózat kialakítása és fenntartása biztonságos legyen. Egyúttal gondoskodni kell az európai intelligens hálózatokat támogató infrastruktúrák biztonságosságáról és ellenálló képességéről. Ezért a Bizottság számos érdekelt fél bevonásával szakértői csoportot hozott létre, hogy megteremtse az intelligens hálózatok védelmét, ezen belül kiberbiztonságát, valamint azok védelmi kérdéseit érintő kihívásokról folytatott magas szintű eszmecsere lehetőségét. A Bizottság figyelemmel fogja kísérni a nemzeti ágazati szabályozás alkalmazandó, az intelligens hálózatok adatvédelmi sajátosságait figyelembe vevő előírásait. Továbbá az európai szabványügyi szervezetek várhatóan olyan műszaki szabványokat fognak kialakítani az intelligens hálózatok tekintetében, amelyek tükrözik a „beépített személyesadat-védelemmel” kapcsolatos megközelítést.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról [HL L 281, 23/11/1995 31. o.]

6. Az intelligens hálózatok és a piaci verseny

A villamos energiáról szóló irányelv értelmében a tagállamoknak jól működő és átlátható kiskereskedelmi piacokat kell kialakítaniuk, valamint meg kell könnyíteniük a hálózathoz való hozzáférést az új belépők, köztük azon energetikai szolgáltató vállalkozások és IKT-szolgáltatók számára, amelyek szolgáltatásaik révén képesek előmozdítani a fogyasztói magatartás fogyasztók javát szolgáló megváltozását.

Az intelligens hálózatok kiépülését és elterjedését segíti az is, hogy a villamos energiáról szóló irányelv kötelezővé teszi a tagállamok számára a szoros határidőn belüli szolgáltatóváltás megkönnyítését, továbbá annak biztosítását, hogy a fogyasztók hozzáférjenek a fogyasztási és számlázási információkhoz. E kötelezettségek nemzeti jogba való átültetését a Bizottság szigorúan felügyelni fogja. Ugyancsak fontos lehet a fogyasztóknak szóló közvetlen visszajelzések szorgalmazása, például otthoni mérőóra vagy más eszközök alkalmazásával. Az energetikai szolgáltatásokról szóló irányelv jövőbeni felülvizsgálata az energetikai szolgáltatások piaca megteremtésének további könnyítését célozza, többek között a fejlett mérőrendszerek bevezetésének támogatása révén.

Az intelligens hálózatok térnyerése a versenyképes kiskereskedelmi piacon reményeink szerint magatartás-változtatásra ösztönzi majd a fogyasztókat: tudatosabbá válnak és alkalmazkodnak az „intelligens” energiafogyasztás új mintáihoz. A fent ismertetett hatékonyságalapú üzleti modellre való áttérésnek ez fontos előfeltétele. A keresletoldali visszajelzés az új modell központi eleme (csaknem valós idejű) interakciót kíván a fogyasztók energiagazdálkodása és a közüzemi szolgáltatók között, továbbá olyan villamosenergia-árak sokkal szélesebb körű alkalmazását, amelyek differenciáltak a felhasználási időszak tekintetében. Csak ezzel biztosítható, hogy a fogyasztók valóban motiváltak legyenek fogyasztói magatartásuk megváltoztatására.

Az intelligens hálózati technológia bevezetésével a megosztott rendszerek üzemeltetői hozzájutnának a fogyasztói mintákkal kapcsolatos részletes adatokhoz, ami jelentős versenyelőnyt jelentene számukra más piaci szereplőkkel szemben a testre szabott szolgáltatások kínálata terén. E kockázatok megfelelő kezelését a szabályozással kell megoldani. Ha a harmadik energiacsomag átültetése és a műszaki szabványok kidolgozása ezt a problémát nem még kezeli kellőképpen.

7. Az intelligens fogyasztásmérőkre vonatkozó alapvető előírások

7.1. *A megújuló energiaforrások növekvő aránya*

Az intelligens energiahálózatok a tudatos fogyasztói magatartás és a magasabb energiahatékonyság felé vezető út egyik fontos állomását jelentik, emellett olyan újításnak is számítanak, amelynek köszönhetően a megújuló energiaforrásokból előállított villamos energiát az eddigénél nagyobb arányban lehet majd a vezetékhálózatba kapcsolni

Az intelligens fogyasztásmérő rendszerek alkalmazásával összefüggésben az egyik kulcsfontosságú feladat és előfeltétel az Európai Unió Alapjogi Chartájának 8. cikkében és az Európai Unió működéséről szóló szerződés 16. cikkében alapvető jogként rögzített személyes adatok védelmét biztosító műszaki és jogi megoldások kidolgozása. A tagállamoknak és az érdekelt feleknek gondoskodniuk kell az intelligens fogyasztásmérő rendszerek alkalmazásainak nyomon követéséről, valamint az egyének alapvető jogainak és szabadságainak tiszteletben tartásáról, elsősorban az intelligens fogyasztásmérők bevezetésének kezdeti szakaszában.

Az intelligens energiahálózatok kiépítésének elérhető közelségbe kerülésével különös figyelmet kell szentelni az intelligens fogyasztásmérő rendszerek által feldolgozott személyes adatok biztonságának és védelmének. Mindazoknak, akik az intelligens fogyasztásmérő rendszerek keretében adatfeldolgozással foglalkoznak, minden ésszerű lépést meg kell tenniük annak biztosítása érdekében, hogy az adatokat sem a hálózatüzemeltető, sem bármely más harmadik fél egyetlen, általa valószínűsíthetően alkalmazott módszerrel se kapcsolhassa össze valamely azonosított vagy azonosítható személlyel, kivéve akkor, ha ezeket az adatokat az alkalmazandó adatvédelmi elvekkel és jogszabályokkal összhangban dolgozza fel.

7.2. Adatvédelmi intézkedések

7.2.1. Adatbiztonság

Az intelligens energiahálózatokon belül feldolgozható adatok körének meghatározásakor a tagállamoknak minden szükséges intézkedést meg kell tenniük annak érdekében, hogy amennyire csak lehet, anonimizált adatok kerüljenek felhasználásra, így biztosítva, hogy az egyént a továbbiakban nem lehet azonosítani. Személyes adatok gyűjtése, feldolgozása és tárolása esetén a tagállamoknak feladata biztosítani, hogy a felhasznált adatok megfelelőek és relevánsak legyenek. Az adatgyűjtésnek a feldolgozás célja szempontjából legszükségesebb információkra kell korlátozódnia, az adatokat pedig úgy kell tárolni, hogy kizárólag addig tegyék lehetővé az érintettek azonosítását, amíg az a személyes adatok feldolgozásának célja szempontjából indokolt.

A személyes adatok intelligens fogyasztásmérő rendszerekkel és azokon belül történő feldolgozása akkor tekinthető jogszerűnek, ha megfelel a 95/46/EK irányelv 7. cikkében felsorolt egy vagy több kritériumnak. Továbbá az értéknövelt energetikai szolgáltatásokat nyújtó harmadik felek által végzett személyesadat-feldolgozásnak is jogszerűnek kell lennie, és a 95/46/EK irányelv 7. cikkében meghatározott hat követelmény¹⁴ közül legalább egyen kell alapulnia.

¹⁴ 95/46/EK irányelv 7. cikke: „A tagállamok rendelkeznek arról, hogy a személyes adatok csak abban az esetben dolgozhatók fel, ha:

a) az érintett ahhoz egyértelmű hozzájárulását adta; vagy

Amennyiben a feldolgozás az érintett hozzájárulása alapján történik, a hozzájárulásnak minden esetben önkéntesnek, konkrétan, tájékozottnak és kifejezettnak kell lennie, és az érintettnek a hozzájárulását valamennyi hozzáadott értékű szolgáltatás tekintetében külön-külön kell megadnia. Az érintettnek rendelkeznie kell azzal a joggal, hogy hozzájárulását bármikor visszavonhatja. A hozzájárulás visszavonása nem érintheti a hozzájárulás alapján a visszavonás előtt végzett adatfeldolgozás jogszerűségét.

A tagállamoknak egyértelműen meg kell határozniuk az adatkezelők és az adatfeldolgozók szerepét és felelősségét. Ezeknek összeegyeztethetőnek kell lenniük a 95/46/EK irányelv alapján rájuk vonatkozó kötelezettségekkel. A feldolgozási műveletek megkezdése előtt a tagállamoknak elemzést kell készíteniük annak megállapítására, hogy az intelligens energiahálózat fenntartása és üzemeltetése, valamint a számlázás milyen körben és mennyi ideig követeli meg a szolgáltatóktól és a hálózatüzemeltetőktől, hogy megőrizzék a személyes adatokat.

7.2.2. Adatfeldolgozás

A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a személyes adatok biztonságának garantálására már a hálózat kiépítésének kezdeti szakaszában, az adatvédelem kialakításakor a beépített adatvédelem elvének alkalmazásával sor kerüljön. Ennek keretében olyan intézkedéseket kell megvalósítani, amelyek védik a személyes adatokat a véletlenszerű vagy jogellenes megsemmisülés, a véletlen elvesztés, valamint a feldolgozás minden jogellenes formája ellen, különös tekintettel a személyes adatok jogosulatlan nyilvánosságra hozatalára, terjesztésére, megváltoztatására és az azokhoz történő jogosulatlan hozzáférésre. Célszerű kódolt csatornákat igénybe venni, hiszen ez a visszaélésekkel szemben alkalmazható egyik leghatékonyabb műszaki megoldás. A tagállamoknak figyelembe kell venniük, hogy az intelligens energiahálózatok valamennyi jelenlegi és jövőbeli eleme biztosítja az európai szabványügyi szervezetek által kidolgozott „biztonságot érintő” szabványok betartását, beleértve a Bizottság M/490 szabványosítási

-
- b) az adatfeldolgozás olyan szerződés teljesítéséhez szükséges, amelyben az érintett az egyik fél, vagy az a szerződés megkötését megelőzően az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges; vagy
 - c) az adatfeldolgozás az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettségnek teljesítéséhez szükséges; vagy
 - d) feldolgozásuk az érintett létfontosságú érdekei védelméhez szükséges; vagy
 - e) az adatfeldolgozás közérdekből elvégzendő feladat végrehajtásához vagy az adatkezelőre, illetve az adatokról tudomást szerző harmadik félre ruházott hivatali hatáskör gyakorlásához szükséges; vagy
 - f) az adatfeldolgozás az adatkezelő, vagy az adatokat megkapó harmadik fél, vagy felek jogszerű érdekének érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ezeknél az érdekeknél magasabb rendűek az érintettnek az 1. cikk (1) bekezdése értelmében védelmet élvező érdekei az alapvető jogok és szabadságok tekintetében.”

megbízásában szereplő, az intelligens energiahálózatok információbiztonságára vonatkozó alapvető követelményeket is. Számításba kell venni továbbá a nemzetközi biztonsági szabványokat is, különösen az ISO/IEC 27000 szabványsorozatot („ISMS szabványcsalád”). A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a 2002/58/EK irányelv 4. cikkének megfelelően a személyes adatok biztonságának megsértése esetén az adatkezelő haladéktalanul (lehetőleg az adatbiztonság megsértéséről való tudomásszerzést követő 24 órán belül) értesíti a felügyelő hatóságot és azokat az egyéneket, akiknek személyes adatait a jogsértés hátrányosan befolyásolhatja.

7.3. Funkcionális minimumkövetelmények az okosmérőkre vonatkozóan

A villamosenergia-fogyasztás mérésére szolgáló valamennyi intelligens rendszernek rendelkeznie kell legalább az alábbi az alábbiakban meghatározott funkciókkal.

7.3.1. A felhasználó részére biztosítandó kötelező funkcionalitás

Közvetlen leolvasást kell lehetővé tenni a felhasználó vagy a fogyasztó által megjelölt bármely harmadik fél részére. Ez az intelligens fogyasztásmérő rendszer egyik legalapvetőbb funkciója, hiszen a fogyasztók számára nyújtott közvetlen visszajelzés nélkül lehetetlen biztosítani az energiamegtakarítást a keresleti oldalon. Nyomatékosan ajánlott a felhasználó választása szerinti interfész segítségével az adatokat közvetlenül a felhasználóhoz vagy a fogyasztó által megjelölt bármely harmadik félhez eljuttató pontos, felhasználóbarát és megfelelő időben történő adatkijelzés, hiszen kulcsfontosságú szerepe van a keresletoldali visszajelzési szolgáltatások nyújtásában, az „azonnali” energiatakarékosági döntések meghozatalában és az elosztott energiaforrások minél szélesebb körű integrációjában. Az energiamegtakarítás ösztönzése szempontjából nyomatékosan ajánlott, hogy a tagállamok az intelligens fogyasztásmérő rendszereket használó végfelhasználók számára olyan szabványosított interfészeket bocsássanak rendelkezésre, amelyek lehetővé teszik az egyedi fogyasztási adatok megjelenítését.

A leolvasást olyan gyakorisággal kell lehetővé tenni, hogy a szolgáltatott információkat fel lehessen használni az energiamegtakarítási célú döntések során. Ez a funkció teljes egészében a keresleti oldalra, nevezetesen a végfelhasználóra vonatkozik. A rendszer biztosította információk hitelessége és megbízhatósága érdekében a fogyasztóknak látniuk kell, hogy lépéseik hatással vannak a megjelenített adatokra. A frissítés gyakoriságát az energiafogyasztó, illetve az energiatermelő termékek válaszüdejéhez kell igazítani. Az adatmegjelenítést lehetőleg legalább tizenöt percenként kell biztosítani. A technológia további fejlődésének és újabb energiaszolgáltatások bevezetésének köszönhetően az adatközlés gyorsasága valószínűleg javulni fog. Ajánlott továbbá, hogy az intelligens fogyasztásmérő rendszer meghatározott ideig képes legyen tárolni a fogyasztási adatokat, így téve lehetővé a felhasználó és a fogyasztó által megjelölt bármely

harmadik fél számára, hogy korábbi fogyasztásával kapcsolatban tájékozódhasson és az arra vonatkozó adatokat letölthesse. Mindennek lehetővé kell tennie a fogyasztással kapcsolatos költségek kiszámítását.

7.3.2. A mérőeszköz üzemeltetője számára biztosítandó kötelező funkcionalitás

Lehetővé kell tenni az üzemeltető számára a fogyasztásmérők távoli leolvasását. Ez a funkció a kínálati oldalra (a mérőeszközök üzemeltetőire) vonatkozik. Általános az egyetértés abban a tekintetben, hogy ez egyike a legfontosabb funkcióknak. Biztosítani kell az intelligens fogyasztásmérő rendszer és a külső hálózatok közötti kétirányú kommunikációt a mérési rendszer karbantartása és ellenőrzése céljából. Ez a funkció a mérés folyamatára vonatkozik. Általános az egyetértés abban a tekintetben, hogy ez egyike a legfontosabb funkcióknak. Lehetővé kell tenni továbbá a megfelelő gyakorisággal történő leolvasást annak érdekében, hogy az így nyert információkat fel lehessen használni a hálózat tervezése során. Ez mind a keresleti, mind a kínálati oldalra vonatkozó funkció.

7.4. *Dinamikus tarifák kialakítása*

A szabályozás támogatja az új, dinamikus tarifák kialakításának a rendszerét. Ez a funkció mind a keresleti, mind a kínálati oldalra vonatkozik. Az intelligens fogyasztásmérő rendszereknek tartalmazniuk kell fejlett díjszabási rendszereket, a használat időpontján alapuló időszakos nyilvántartásokat és a díjszabás távolról történő szabályozását lehetővé tévő alkalmazásokat. A fogyasztók és a hálózatüzemeltetők ennek segítségével növelhetik az energiahatékonyságot, valamint az energiafogyasztás csúcsidőszakokban történő csökkentésével költségeket takaríthatnak meg. Különösen fontos, hogy az intelligens fogyasztásmérő rendszerek automatikusan tudják tájékoztatni a végfelhasználókat a fejlett díjszabási rendszeren belül rendelkezésre álló lehetőségekről.

Egyúttal a szabályozási célok alapján lehetővé kell tenni a villamosenergia-ellátás távolról történő be- és kikapcsolását és/vagy a szolgáltatott energiamennyiség vagy teljesítmény korlátozását. Ez a funkció mind a keresleti, mind a kínálati oldalra vonatkozik. A korlátozás többfokozatúvá tétele kiegészítő védelmet biztosít a fogyasztó számára. Bizonyos folyamatokat fel lehet vele gyorsítani: költözés esetén például gyorsan és egyszerűen ki lehet kapcsolni az energiaellátást a régi helyen, és bekapcsolni az új helyen. Ez a távfelügyeleti funkció az ellátórendszerben jelentkező műszaki válsághelyzetek elhárításának is fontos eszköze. Használatával azonban újabb biztonsági kockázatok merülhetnek fel, amelyeket a lehető legkisebb szintre kell csökkenteni¹⁵.

¹⁵ Cary BULLOCK, George CARAGHIAUR: Guide to Energy Services Companies, The Fairmont Press, 2001. 16. o.

7.5. Intelligens mérőeszközök az Európai Unió tagállamaiban

A harmadik energiacsomag előírja a tagállamok számára, hogy biztosítsák a fogyasztók számára az intelligens fogyasztásmérő rendszerek megvalósítását. A villamos energia területén a már korábban ismertetett konkrét céldátumokat kell figyelembe venni. A földgázpiac területén nincs ilyen konkrét cél, de a kiskereskedelmi piacokról szóló értelmező dokumentum¹⁶ kimondja, hogy „elfogadható határidőn belül” itt is meg kell valósítani az átállást.

Mivel a villamos energiára vonatkozó költség-haszon elemzések az esetek több mint kétharmadában kedvező eredményt hoztak, a tagállamok elkötelezték magukat az intelligens fogyasztásmérés bevezetésének folytatása mellett (vagy már be is fejezték azt). Három tagállamban (Finnország, Olaszország és Svédország) már közel 45 millió intelligens fogyasztásmérőt helyeztek üzembe, ami az EU-ban 2020-ig tervezett telepítések 23 %-át jelenti. Becsléseink szerint a bevezetésre vonatkozó kötelezettségvállalások összesen mintegy 45 milliárd EUR beruházást tesznek ki, amely a villamos energia mérésére 200 millió intelligens fogyasztásmérő (ez az összes európai fogyasztó kb. 72 %-a), a gáz mérésére pedig 45 millió fogyasztásmérő (a fogyasztók 40 %-a) 2020-ig történő üzembe helyezésére irányul. Ezek a számadatok biztatóak. Azt mutatják, hogy azokban a tagállamokban, amelyekben az intelligens fogyasztásmérés bevezetéséről a villamos energia ágazatban kedvező értékelés született már eddig is jelentős előrelépés történt. A gáz esetében ugyanez a folyamat várhatóan lassabb lesz¹⁷.

A rendelkezésre álló adatok azt is mutatják, hogy az intelligens fogyasztásmérő rendszerek bevezetésének költsége országonként jelentősen eltérhet. Egy mérőhely átalakítása átlagosan 200–250 EUR-ba kerülhet. Az egy mérőhelyre eső költség nem egészen 100 EUR (Máltán 77 EUR, Olaszországban 94 EUR) viszont a Cseh Köztársaságban például 766 EUR.

8. E-mobilitás és az intelligens rendszerek

8.1. Az e-mobilitás szabályozási keretei

Az intelligens rendszerek témakörében nem lehet figyelmen kívül hagyni az e-mobilitás kérdéskörét, hiszen az elektronikus töltési infrastruktúrák szükségképpen magukkal vonzzák az intelligens rendszerek bevezetésének az szükségességét. Az alternatív

¹⁶ A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 2009/72/EK irányelvhez és a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról szóló 2009/73/EK irányelvhez fűzött értelmező dokumentum, bizottsági szolgálati munkadokumentum, 2010.1.22.

¹⁷ A Bizottság Jelentése: Az intelligens fogyasztásmérés megvalósításának értékelése az EU-27-ben, különös tekintettel a villamos energiára (COM/2014/0356 final)

üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről szóló 2014/94/EU irányelv¹⁸ meghatározza a jövőben fejlesztések alapvető kereteit.

Az irányelv szerint az Európai Unió tagállamainak kell biztosítaniuk a gépjárművek villamos energiával történő ellátását szolgáló, nyilvánosan hozzáférhető infrastruktúra kiépítését. Annak érdekében, hogy nemzeti szakpolitikai keretükben megfelelő számú nyilvános elektromos töltőállomást irányozzanak elő, a tagállamok számára lehetővé kell tenni, hogy figyelembe vehessék a területükön már meglévő nyilvános elektromos töltőállomások számát és azok jellemzőit.

A jelenlegi töltési interfésztechnológiák a kábeles csatlakoztatáson alapulnak, de a jövő interfésztechnológiáit – például a vezeték nélküli töltést vagy az akkumulátorcsereét – is figyelembe kell venni. A jogalkotás keretében gondoskodni kell a technológiai innováció előmozdításáról. Ezt az irányelvet ezért adott esetben aktualizálni kell, hogy figyelembe vegye az olyan technológiák jövőbeli szabványait is, mint a vezeték nélküli töltés és az akkumulátorcsere.

Az „*Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*” című, 2010. március 3-i közleményében a Bizottság célul tűzte ki a versenyképességnek és az energiaellátás biztonságának a hatékonyabb erőforrás- és energiafelhasználás révén történő javítását. A Bizottság „*Útiterv az egységes európai közlekedési térség megvalósításához – Úton egy versenyképes és erőforrás-hatékony közlekedési rendszer felé*” című, 2011. március 28-i fehér könyve a közlekedés kőolajfüggőségének csökkentését szorgalmazta. Ezt egy sor szakpolitikai kezdeményezés – többek között az alternatív üzemanyagok 1 fenntartható stratégiájának kidolgozása és a megfelelő infrastruktúra kifejlesztése – révén kell megvalósítani. A Bizottság ezenkívül a fehér könyvben 2050-ig – az 1990-es szintekhez képest – 60 %-kal javasolta csökkenteni a közlekedésből származó üvegházhatású gáz-kibocsátást.

8.2. Az Európai Unió célkitűzései az e-mobilitás területén

A 2009/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv egyik célkitűzéseként 10 %-ban állapította meg a megújuló energiaforrások közlekedési üzemanyagokon belüli részarányát. Az érdekeltekkel és a nemzeti szakértőkkel folytatott konzultációk, valamint a Bizottság „*Tiszta energiák a közlekedésben: az alternatív üzemanyagok európai stratégiája*” című, 2013. január 24-i közleményében tükrözött szakmai ismeretek alapján a villamos energia, a hidrogén, a bioüzemanyagok, a földgáz és a cseppfolyósított propán-bután gáz (LPG) bizonyultak a jelenleg a kőolaj helyettesítésére hosszú távon alkalmas fő alternatív üzemanyagoknak, többek között annak fényében is, hogy lehetséges például a vegyes üzemű technológiai rendszerek alkalmazása révén történő egyidejű és együttes használatuk.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/94/EU irányelve az alternatív üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről [HL L 307., 2014.10.28., 1. o.]

8.3. Intelligens rendszerek az e-mobilitás területén

Az elektromos járművek töltőállomásait – amennyiben az műszakilag kivitelezhető és pénzügyi szempontból ésszerű – intelligens mérési rendszerekkel kell felszerelni annak érdekében, hogy azok hozzájáruljanak a villamosenergia-rendszer stabilitásához azáltal, hogy az akkumulátorokat az általában alacsony villamosenergia-kereslet idején töltik fel a hálózathoz, és lehetővé teszik a biztonságos és rugalmas adatkezelést. Ezáltal hosszabb távon az is lehetővé válhat, hogy az elektromos járművek akkumulátorairól általában magas kereslet idején energiát töltsenek vissza a hálózatba. A 2012/27/EU irányelv szerinti intelligens mérési rendszerek lehetővé teszik a hálózat stabilitásának biztosításához és a töltési szolgáltatások ésszerű használatának elősegítéséhez szükséges valós idejű adatszolgáltatást. Az intelligens mérési rendszerek pontos és átlátható információkat biztosítanak a töltési szolgáltatások költségéről és rendelkezésre állásáról, és ezáltal a csúcsidőszakon kívüli, azaz az alacsony villamosenergia-kereslet és alacsonyabb energiaárak által jellemzett időszakban való töltésre ösztönöznek. Az intelligens mérési rendszerek használatával optimalizálható a töltés, ez pedig mind a villamosenergia-rendszer, mind a fogyasztók szempontjából előnyökkel jár¹⁹.

8.3.1. Intelligens hálózatok az e-mobilitás területén

Az elosztórendszer-üzemeltetők fontos szerepet töltenek be az elektromos töltőállomások tekintetében. Feladataik ellátása keretében az elosztórendszer-üzemeltetőknek – amelyek közül egyesek lehetnek olyan vertikálisan integrált vállalkozások részei is, amelyek elektromos töltőállomások tulajdonosai vagy üzemeltetői – megkülönböztetéstől mentes módon együtt kell működniük minden más elektromos töltőállomás tulajdonosával vagy üzemeltetőjével, rendelkezésükre bocsátva mindenekelőtt a rendszer tényleges igénybevehetőségéhez és hatékony használatához szükséges információkat.

Az elektromos járművek infrastruktúrájának kialakításakor figyelmet kell fordítani az említett infrastruktúra villamosenergia-rendszerrel való kölcsönhatásának, valamint az uniós villamosenergia-politikának a 2009/72/EK irányelv keretében megállapított elvekkel való összhangja biztosítására. Az elektromos járművek töltésére szolgáló állomások kiépítését és üzemeltetését olyan versenypiacként kell kialakítani, amely a töltési infrastruktúra bevezetése vagy üzemeltetése iránt érdeklődő valamennyi fél számára nyitott.

A tagállamok a nemzeti szakpolitikai kereteik révén biztosítják, hogy 2020. december 31-re megfelelő számú nyilvános elektromos töltőállomás kiépítésére kerüljön sor annak érdekében, hogy legalább a városi/elővárosi agglomerációkban és

¹⁹ LADOS Mihály (szerk.) *Smart cities” tanulmány*, MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 2011. 16. o. elérhető: http://www-05.ibm.com/hu/download/IBM_SmarterCity_20110721.pdf [2015.10.24.]

más sűrűn lakott területeken, illetve adott esetben a tagállamok által meghatározott hálózatokon belül biztosított legyen az elektromos járművek közlekedése. Ezen elektromos töltőállomások számát többek között a 2020 végéig nyilvántartásba vételre kerülő elektromos gépjárművek – a nemzeti szakpolitikai keretekben szereplő – becsült számának, valamint a Bizottság által kiadott legjobb gyakorlatoknak és ajánlásoknak a figyelembevételével kell megállapítani. Adott esetben figyelembe kell venni a nyilvános elektromos töltőállomások közösségi közlekedési állomásokon való létesítésével kapcsolatos különös igényeket.

Az irányelv lehetőséget teremt arra, hogy mind magán, mind köztulajdonban lehessenek töltőállomások. Nyilvános elektromos és egyéb töltőállomások lehetnek például magántulajdonban lévő, de regisztrációs kártyák vagy díjfizetés révén nyilvánosan hozzáférhető elektromos, illetve egyéb töltőállomások, közös autóhasználati rendszerek harmadik felek előtt bérlet révén nyitva álló elektromos vagy egyéb töltőállomások, valamint nyilvános parkolóknál elhelyezett elektromos vagy egyéb töltőállomások. Az olyan elektromos vagy egyéb töltőállomásokat, amelyek magánfelhasználók fizikai hozzáférést engedély vagy bérlet révén teszik lehetővé, nyilvános elektromos töltőállomásoknak, illetve nyilvános egyéb töltőállomásoknak kell tekinteni.

8.3.2. Intelligens mérési és elszámolás rendszerek és az e-mobilitás

Az elektromos járművek töltőállomásait – amennyiben az műszakilag kivitelezhető és pénzügyi szempontból ésszerű – intelligens mérési rendszerekkel kell felszerelni annak érdekében, hogy azok hozzájáruljanak a villamosenergia-rendszer stabilitásához azáltal, hogy az akkumulátorokat az általában alacsony villamosenergia-kereslet idején töltik fel a hálózathoz, és lehetővé teszik a biztonságos és rugalmas adatkezelést. Ezáltal hosszabb távon az is lehetővé válhat, hogy az elektromos járművek akkumulátoraikról általában magas kereslet idején energiát töltsenek vissza a hálózatba. A 2012/27/EU irányelv szerinti intelligens mérési rendszerek lehetővé teszik a hálózat stabilitásának biztosításához és a töltési szolgáltatások ésszerű használatának elősegítéséhez szükséges valós idejű adatszolgáltatást. Az intelligens mérési rendszerek pontos és átlátható információkat biztosítanak a töltési szolgáltatások költségéről és rendelkezésre állásáról, és ezáltal a csúcsidőszakon kívüli, azaz az alacsony villamosenergia-kereslet és alacsonyabb energiaárak által jellemzett időszakban való töltésre ösztönöznek. Az intelligens mérési rendszerek használatával optimalizálható a töltés, ez pedig mind a villamosenergia-rendszer, mind a fogyasztók szempontjából előnyökkel jár.

Az elektromos járművek nem nyilvános töltőállomásai tekintetében a tagállamoknak a 2009/72/EK irányelv I. mellékletének 2. pontjában foglalt kötelezettség alapján törekedniük kell annak feltérképezésére, hogy technikailag és pénzügyi szempontból megvalósíthatók-e szinergiák az intelligens mérési rendszerek fokozatos kiépítésére vonatkozó tervekkel.

Az elosztórendszer-üzemeltetők fontos szerepet töltenek be az elektromos töltőállomások tekintetében. Feladataik ellátása keretében az elosztórendszer-üzemeltetőknek – amelyek közül egyesek lehetnek olyan vertikálisan integrált vállalkozások részei is, amelyek elektromos töltőállomások tulajdonosai vagy üzemeltetői – megkülönböztetéstől mentes módon együtt kell működniük minden más elektromos töltőállomás tulajdonosával vagy üzemeltetőjével, rendelkezésükre bocsátva mindenekelőtt a rendszer tényleges igénybevehetőségéhez és hatékony használatához szükséges információkat.

Az elektromos járművek infrastruktúrájának kialakításakor figyelmet kell fordítani az említett infrastruktúra villamosenergia-rendszerrel való kölcsönhatására, valamint az uniós villamosenergia-politikának a 2009/72/EK irányelv keretében megállapított elvekkel való összhangjára. Az elektromos járművek töltésére szolgáló állomások kiépítését és üzemeltetését olyan versenypiacként kell kialakítani, amely a töltési infrastruktúra bevezetése vagy üzemeltetése iránt érdeklődő valamennyi fél számára nyitott.

9. Összegzés

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse a különböző intelligens rendszerek főbb aspektusait és várható szabályozási tendenciáit, így különösen az „okos hálózatok” és az „okos mérési” rendszereket. A tanulmány kitért az egyes az egyes területekhez kapcsolódó várható szabályozási nehézségekre valamint technológiai kihívásokra is.

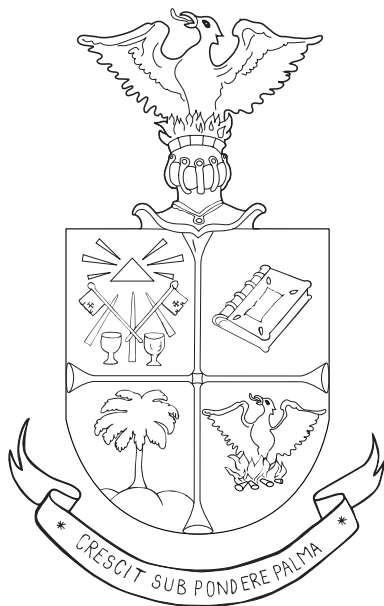
Az intelligens rendszerek széleskörű elterjedése számos adatvédelmi kérdést is felszínre hoz, ezért nem volt megkerülhető a problémakörhöz kapcsolódó főbb adatvédelmi szabályok bemutatása sem.

Az intelligens hálózatok térnyerése a versenyképes kiskereskedelmi piacon reményeink szerint magatartás-változtatásra ösztönzi majd a fogyasztókat: tudatosabbá válnak és alkalmazkodnak az „intelligens” energiafogyasztás új mintáihoz. Ugyanakkor az ilyen rendszerek üzemeltetői hozzájutnának a fogyasztói mintákkal kapcsolatos részletes adatokhoz, ami jelentős versenyelőnyt jelentene számukra más piaci szereplőkkel szemben a testre szabott szolgáltatások kínálata terén, amely az adatvédelmi problémákon túl versenyjogi kérdéseket is felvet majd.

A kereslet és kínálat közötti egyensúly megteremtése, valamint a nehezen szabályozható megújuló energiák széleskörű elterjedése és hálózatba kapcsolása szükségessé teszi az intelligens hálózatok elterjedését, amely lehetővé teszi a fogyasztó oldali felhasználás hatékony menedzselését is. Az intelligens rendszerek bevezetése bár számottevő költséggel járnak, azonban a beruházásból származó előnyökből nemcsak a fogyasztók, de a hálózatot üzemeltetők és a termelők is várhatóan profitálhatnak majd.

ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM IURIDICO-POLITICARUM

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. TÖRŐ CSABA – DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – DR. SZUCHY RÓBERT
PROF. DR. DOMOKOS ANDREA – PROF. DR. KENGYEL MIKLÓS

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law

Edited by: András Osztovits

II.

A brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet

Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve

Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd

Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

*Az új munka törvénykönyve dilemmái című
tudományos konferencia utókiadványa*

Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán

– Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung

Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből

Felelős szerkesztők: Miskolczi Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány

Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today

Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései

Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczi Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról

Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása

Szerkesztette: Domokos Andrea